

Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno – Socjologiczny

Tomasz Jakubiec
Nr albumu 4005

Zielone zamówienia publiczne
jako instrument realizacji zrównoważonego rozwoju

Praca doktorska napisana pod kierunkiem:
dr hab. Małgorzaty Burchard – Dziubińskiej prof. nadzw. UŁ

Łódź 2018

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	4
ROZDZIAŁ I. KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	10
1.1. Zrównoważony rozwój – geneza idei.....	10
1.2. Ekonomiczne podstawy zrównoważonego rozwoju	24
1.3. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju	32
1.3.1. Państwo i jego funkcje	32
1.3.2. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju w ujęciu współczesnych kierunków liberalnych.....	35
1.3.3. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju w ujęciu keynesistowskim.....	38
1.3.4. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju – próba reasumpcji	43
ROZDZIAŁ II. POLITYKA PAŃSTWA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	47
2.1. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju	47
2.2. Zrównoważone zamówienia publiczne jako instrument polityki gospodarczej.....	57
2.2.1. Społeczne zamówienia publiczne	60
2.2.2. Zielone zamówienia publiczne.....	61
ROZDZIAŁ III. ZIELONE ZAMÓWIENIA PUBLICZNE W ŚWIELE REGULACJI PRAWNYCH. 66	
3.1. Komunikaty i zalecenia Komisji Europejskiej, Parlamentu i Rady dotyczące zielonych zamówień publicznych	66
3.2. Dyrektywy Unii Europejskiej w zakresie zamówień publicznych.....	70
3.3. Prawodawstwo polskie w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych	76
3.4. Terminologia w zakresie kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych	80
3.4.1. Zestawy kryteriów dotyczące zielonych zamówień publicznych – systematyka.....	83
3.5. Krajowe plany działań.....	91
ROZDZIAŁ IV. RYNEK ZIELONYCH ZAMÓWIEŃ PUBLICZNYCH	96
4.1. Wielkość rynku zielonych zamówień publicznych Unii Europejskiej.....	96
4.2. Struktura rynku według zamawiających w Unii Europejskiej i w Polsce.....	103
4.3. Struktura rynku według rodzaju zamówień w Unii Europejskiej i w Polsce	106
4.4. Rynek zamówień publicznych, w tym zielonych zamówień publicznych w Polsce.....	109

4.5. Rynek zamówień publicznych w ramach funduszy Unii Europejskiej	115
4.6. Rynek zamówień publicznych w UE a innowacyjność.....	123
4.7. Zakres wykorzystywania zielonych zamówień publicznych	129
ROZDZIAŁ V. STOSOWANIE ZIELONYCH ZAMÓWIEŃ PUBLICZNYCH PRZEZ SAMORZĄDY TERYTORIALNE W ŚWIECIE BADAŃ WŁASNYCH.....	140
5.1. Przedmiot, cel i metodyka badań	140
5.2. Projekt GPPinfoNET – charakterystyka, analiza rezultatów, wnioski.....	144
5.3. Zielone zamówienia publiczne w praktyce wybranych europejskich samorządów terytorialnych – wyniki badań własnych	154
5.3.1. Zielone zamówienia publiczne w świetle rezultatów badań kwestionariuszowych.....	154
5.3.2. Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie rezultatów wybranych regionów europejskich – rezultaty badań fokusowych.....	172
5.3.3. Dobre praktyki w zakresie stosowania zielonych zamówień publicznych – studium przypadku – Miasto Łódź	177
5.3.4. Ocena potencjału zielonych zamówień publicznych, wybranych miast polskich ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi, w świetle standardów ekologicznych Unii Europejskiej.....	187
PODSUMOWANIE	198
ZAŁĄCZNIKI.....	205
BIBLIOGRAFIA.....	220
SPIS TABEL	247
SPIS RYSUNKÓW	249

WSTĘP

Obserwowane w kilku ostatnich dekadach na świecie, w poszczególnych państwach i regionach działania na rzecz zrównoważonego rozwoju są próbą sprostania wyzwaniom związanym z narastaniem polaryzacji społeczeństw i kryzysu ekologicznego. Zjawiska te dotyczą poziomu globalnego i (z różnym nasileniem) gospodarek narodowych. Będąca tematem licznych debat, konferencji i szczytów inicjowanych przez różne instytucje międzynarodowe i krajowe koncepcja zrównoważonego rozwoju, choć atrakcyjna pod względem ideowym, była krytykowana za swą ogólnikowość i próbę łączenia tego, co powinno pozostać odrębne. Działania na rzecz ochrony środowiska postrzegano raczej jako koszt a nie naturalny komponent rozwoju. Łączne rozpatrywanie kwestii społecznych, ekologicznych i ekonomicznych przy opracowywaniu polityk i programów rozwoju wielu decydentów oceniało jako nierealne i zbędne. Dotyczyło to państw, regionów i przedsiębiorstw, czyli wszystkich poziomów rządzenia i zarządzania, na których podejmowane są kluczowe decyzje dotyczące kształtowania kierunków rozwoju w bliższej i dalszej przyszłości. Przełom nastąpił w latach 90. XX wieku, kiedy z dużo większym niż poprzednio optymizmem i wiarą w sens takiego podejścia przystąpiono do opracowywania i wdrażania lokalnych agend rozwoju, wzorowanych na Agendzie 21, przyjętej podczas Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro (1992). Pytanie o to, czy należy działać na rzecz zrównoważonego rozwoju, zostało zastąpione przez pytanie, jak można to zrobić? Jednocześnie zaczęto silniej akcentować kwestię trwałości rozwoju a nie tylko jego zrównoważenie.

W tym kontekście paradygmat zrównoważonego, trwałego rozwoju, wychodząc od dylematów związanych z odpowiedzialnym gospodarowaniem środowiskiem i jego zasobami, z szybko dodanym rozszerzeniem na kwestie społeczne, ukształtował w teorii ekonomii i polityce gospodarczej potrzebę zintegrowanego traktowania procesów rozwojowych w ujęciu wewnątrz i międzygeneracyjnym. Koncepcja zrównoważonego rozwoju, stając się na przełomie XX i XXI wieków priorytetem politycznym we Wspólnocie Europejskiej, wywołała potrzebę świadomego działania władz wszystkich szczebli rządzenia w zakresie realizacji polityki kreującej progres polityczny i społeczno-gospodarczy. Działania te zaczęły ujmować w coraz bardziej odpowiedzialny sposób aspekty środowiskowe, ale przede wszystkim, poszukiwać nowych skutecznych, narzędzi umożliwiających realną implementację zrównoważonego rozwoju. Podejście, w którym zamówienia publiczne

kształtują proekologiczne trendy produkcyjne i konsumpcyjne, i stymulują wdrażanie zrównoważonego rozwoju, dało możliwość tworzenia, a następnie powiększania rynków przyjaznych środowisku produktów i usług, tym samym zachęcając przedsiębiorstwa do rozwijania technologii prośrodowiskowych.¹

Współczesne umocowanie w naukach ekonomicznych zielonych zamówień publicznych najsilniej nawiązuje do ekonomii post-keynesowskiej i osadzonej w niej ekonomicznej teorii zrównoważonego rozwoju. W centrum uwagi znajdują się tu dylematy dotyczące uzyskania wystarczająco wysokich standardów jakości dóbr i usług, przy uwzględnieniu czynników ekonomicznych, ekologicznych i społeczno-kulturowych, mieszczących się w granicach naturalnej pojemności środowiska przyrodniczego, oraz wzięciu pod uwagę wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej sprawiedliwości.

Przegląd i analiza dorobku teoretycznego z zakresu formowania się paradygmatu zrównoważonego rozwoju, jego ujęcia w teorii ekonomii i roli państwa w jego kreowaniu poprzez rozwiązania instytucjonalne, do których zalicza się również zamówienia publiczne, w tym zielone zamówienia publiczne (ZZP), pokazuje, że zagadnienie ZZP powinno być badane na poziomie makroekonomicznym. Dotyczy to zarówno ujęcia go w regionalnych, jak i lokalnych układach gospodarek opartych na relacjach państwa i jego instytucji z innymi podmiotami. Szczególna rola przypada samorządom lokalnym jako reprezentacji władzy najbliższej obywatelowi. Popyt kreowany przez zamówienia publiczne, w tym ZZP, silnie oddziałuje na sektor przedsiębiorstw, będących potencjalnymi i faktycznymi ich realizatorami. Tworzący się w związku z tym rynek stanowi interesujący przedmiot badań i analiz, szczególnie w zakresie możliwości wpływania na wzorce produkcji i konsumpcji. Rozprawa doktorska osadzona została w ekonomii post-keynesowskiej i ekonomii zrównoważonego rozwoju. Nawiązuje również do dorobku ekonomii instytucjonalnej i finansów publicznych. Dzięki badaniom nad praktycznym wykorzystaniem zielonych zamówień publicznych autor zamierza osiągnąć dwa cele; po pierwsze, wzbogacić wiedzę na temat wykorzystania ZZP w procesie budowania nowego modelu funkcjonowania gospodarki zorientowanego na wdrażanie zrównoważonego rozwoju, po drugie, bazując na doświadczeniach międzynarodowych, określić potencjał ZZP w kreacji rynku produktów przyjaznych środowisku.

¹ *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM (2008) 400, s. 3.

Zrealizowane na potrzeby dysertacji badania miały przynieść odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jak wyglądają uwarunkowania instytucjonalne zielonych zamówień publicznych jako narzędzia zrównoważonego rozwoju?
2. Jak definiuje się rynek zielonych zamówień publicznych
3. Czy, a jeśli tak to dlaczego, instytucje publiczne, w tym w szczególności samorządy terytorialne, stosują zielone zamówienia publiczne?

Interesująca w kontekście badań wydaje się również potrzeba identyfikacji i analizy barier związanych z wdrażaniem ekologicznych przetargów, które mogą mieć istotne znaczenie dla szerszego wykorzystywania i upowszechnienia tego typu rozwiązań jako narzędzia realizacji zrównoważonego rozwoju.

Zamówienia publiczne z racji bezpośredniego przełożenia na zarządzanie gospodarką finansową organizacji, miasta, czy regionu, w zakresie wydatkowania środków mogłyby być istotnym komponentem rozwojowym poprzez możliwość generowania wartości dodanej w postaci efektów ekologicznych, ale również poprzez efekty stymulacji rynku przyjaznych środowisku dóbr i usług. Mogłyby również stanowić szansę dla upowszechnienia ekoinnowacji oraz promocji zrównoważonej produkcji, i kształtowania nawyków świadomej, zrównoważonej konsumpcji. To pokazuje, że potencjał jaki tkwi w zamówieniach publicznych z zaimplementowaną treścią ekologiczną jest istotny z punktu widzenia skuteczności wdrażania zrównoważonego rozwoju.

Stąd celem głównym niniejszej pracy doktorskiej jest weryfikacja następujących hipotez badawczych:

H 1. Zielone zamówienia publiczne, wpływając na zmniejszenie zużycia zasobów naturalnych i ilości zanieczyszczeń powstających w wyniku inwestycji realizowanych w oparciu o przetargi publiczne, pozytywnie oddziałują na poprawę stanu środowiska przyrodniczego i jakość życia społeczeństwa, a tym samym stanowią istotny wkład w realizację zrównoważonego rozwoju.

H 2. Stosowanie zielonych zamówień publicznych przez samorządy terytorialne odgrywa zasadniczą rolę w kreowaniu rynku przyjaznych środowisku dóbr i usług przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju regionów.

H 3. Zielone zamówienia publiczne są stymulatorem rozwoju i upowszechniania eko-innowacji.

Podmiotem badań były wybrane samorządy europejskie z Włoch (samorządy regionu Lombardii, Sardynii), Niemiec (samorządy Nadrenii Północnej Westfalii) i Polski (samorządy województwa łódzkiego). Okres badawczy objął lata 2010 – 2017. Badania miały charakter ilościowy i jakościowy. Wykorzystano rezultaty koordynowanego przez autora pracy projektu europejskiego GPPinfoNET realizowanego w latach 2010-2012 w zakresie upowszechniania wiedzy o zielonych zamówieniach publicznych. Dokonano analizy rynku zamówień publicznych w Unii Europejskiej, Polsce oraz wybranym samorządzie lokalnym – Mieście Łodzi. Uwzględniono rezultaty badań własnych zrealizowanych w 2013 r., w oparciu o badanie kwestionariuszowe oraz pogłębione wywiady fokusowe w wybranych samorządach Niemiec i Włoch. Wykorzystane w pracy metody badawcze obejmują:

1. Studia literaturowe obejmujące genezę koncepcji zrównoważonego rozwoju i kształtowanie się nowego paradygmatu w teorii ekonomii oraz praktyce gospodarczej. Analizie poddano rolę państwa w implementacji polityki zrównoważonego rozwoju.
2. Analizę aktów prawnych i dokumentów przyjętych w Unii Europejskiej i w Polsce do końca 2017 roku związanych z korzystaniem ze zrównoważonych zamówień publicznych, ze szczególnym uwzględnieniem zielonych zamówień publicznych.
3. Analizę danych statystycznych dotyczących zamówień publicznych realizowanych w Unii Europejskiej i w Polsce.
4. Analizę rezultatów projektu GPPinfoNET przeprowadzonego w ramach inicjatywy europejskiej LIFE 07 INF/IT/000410.
5. Badania kwestionariuszowe i wywiady pogłębione przeprowadzone w kilku regionach: Niemiec, Włoch i Polski wybranych ze względu na wspólny dla nich poindustrialny charakter lokalnych gospodarek oraz obecność w inicjatywach samorządów projektów i działań dotyczących realizacji zrównoważonego rozwoju, polityki proekologicznej oraz udział w ekologicznych sieciach współpracy.
6. Analizę dobrych praktyk w zakresie stosowania i upowszechniania zielonych zamówień publicznych na przykładzie – Miasta Łodzi.
7. Ocenę potencjału rynku zielonych zamówień publicznych, wybranych dużych miast polskich ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi.

Treść pracy została podzielona na pięć rozdziałów.

Pierwsze trzy rozdziały tj.: *Koncepcja zrównoważonego rozwoju*, *Polityka państwa na rzecz zrównoważonego rozwoju* oraz *Zielone zamówienia publiczne w świetle regulacji prawnych* mają charakter teoretyczny. Rozdziały czwarty pt. *Rynek zielonych zamówień publicznych* i piąty pt. *Stosowanie zielonych zamówień publicznych przez samorządy terytorialne w świetle badań własnych* mają charakter empiryczny.

Rozdział pierwszy przedstawia genezę idei zrównoważonego rozwoju i kamienie milowe na drodze jego kształtowania na poziomie światowym. Wyjaśnia, czym jest zrównoważony rozwój i jak jego paradygmat lokuje się w nurtach nauk ekonomicznych, polityce gospodarczej i instytucjach państwa.

W rozdziale drugim omówiono szczegółowo kwestię roli państwa, jego funkcji i rozwiązań instytucjonalnych w zakresie realizowania polityk, ze szczególnym uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Rozdział ten zawiera analizę polskiej i zagranicznej literatury ekonomicznej dotyczącej źródeł instytucjonalizacji zrównoważonego rozwoju oraz ujmowania go w politykach gospodarczych. Przedstawia on instytucję zrównoważonych (zielonych i społecznych) zamówień publicznych jako instrumentu wdrażania zrównoważonego rozwoju.

W rozdziale trzecim przedstawione zostały podstawy prawne zielonych zamówień publicznych stanowiące podstawę stosowania tego narzędzia w Unii Europejskiej i Polsce. W rozdziale dokonano analizy stosowanej terminologii oraz wykorzystywanych kryteriów środowiskowych, ich systematyki i dostępności wiedzy na ich temat. Przedstawiono również Krajowe Plany Działań służące wyznaczaniu celów oraz monitorowaniu zielonych zamówień publicznych w państwach UE.

W rozdziale czwartym zawarta została analiza rynku zamówień publicznych, w tym zielonych zamówień publicznych, w zakresie szacowania zasięgu, wielkości i struktury tego rynku na poziomie Unii Europejskiej i Polski. Przedstawiono potencjał rynku zamówień publicznych w odniesieniu do funduszy Unii Europejskiej. Na bazie europejskich danych statystycznych dotyczących innowacyjności w przedsiębiorstwach omówiono powiązania rynku zamówień publicznych z innowacyjnością przedsiębiorstw. Analiza dostępnych prac badawczych z zakresu stosowania zielonych zamówień publicznych w Unii Europejskiej i Polsce posłużyła do przedstawienia praktycznych aspektów wykorzystywania kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych.

W rozdziale piątym przedstawiono szczegółowo koncepcję i metodykę badań ilościowych i jakościowych oraz analizę wyników projektu GPPinfoNET. W rozdziale

omówiono rezultaty ilościowych badań kwestionariuszowych oraz wywiadów pogłębionych zrealizowanych przez autora w ramach projektu badawczego pt. „*Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*” sfinansowanych z grantu Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi.² Ponadto w rozdziale tym zawarta została analiza stosowania i upowszechniania ZZP w Mieście Łodzi.³ Dokonano również oceny potencjału rynku zielonych zamówień publicznych wybranych dużych miast polskich, ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi, wskazując na rolę ZZP w budowaniu zrównoważonego rozwoju danego terytorium.

W pracy wykorzystano międzynarodowe źródła literaturowe z zakresu ekonomii, zrównoważonego rozwoju oraz zamówień publicznych. Ponadto sięgnięto po materiały źródłowe Komisji Europejskiej, EUROSTAT, GUS, legislacji europejskiej i krajowej, źródła danych Urzędu Zamówień Publicznych, Miasta Łodzi, Unii Metropolii Polskich. Posłużono się wynikami projektu GPPinfoNET i badania *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich* zrealizowanego przez autora pracy w ramach projektu Promocja marki regionalnej „Łódzkie intelektualne” współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Wartością dodaną pracy jest kompleksowe ujęcie zagadnienia zielonych zamówień publicznych, w tym praktyki stosowania tego narzędzia przez samorządy terytorialne. Wykazano ich użyteczną rolę w kreowaniu wyższej jakości życia oraz rynku innowacyjnych i przyjaznych środowisku produktów i usług.

² Projekt: *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*, zrealizowany przez autora rozprawy doktorskiej, w ramach grantu Marszałka Województwa Łódzkiego – **stypendium dla wybitnych młodych naukowców – umowa stypendialna Nr 9/SMN/2013** w ramach projektu Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi realizowanego pod nazwą *Promocja marki regionalnej Łódzkie intelektualne*, współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego. Województwo Łódzkie, Biuro projektu: Departament Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, al. Piłsudskiego 8, 90-051, Łódź, luty 2014.

³ Kryteria ZZP – Zielone zamówienia publiczne z ang. *Green Public Procurement*, inaczej kryteria i klauzule środowiskowe lub kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych.

ROZDZIAŁ I. KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1.1. Zrównoważony rozwój – geneza idei

Współczesne postrzeganie zrównoważonego rozwoju ukształtowały opracowania i dokumenty, które problematykę ograniczoności zasobów przyrodniczych i potrzeby racjonalnego zarządzania nimi, łączą z aspektami społecznymi i gospodarczymi w budowaniu wewnątrz i międzypokoleniowej trwałości.

Już na przełomie XVIII i XIX wieku poruszano zagadnienia dotyczące ograniczeń rozwoju, początkowo w odniesieniu do produkcji rolnej, ze względu na ograniczoność ziemi jako środka produkcji, następnie kompleksowo, z punktu widzenia gospodarki jako całości. Zaczęto uwzględniać możliwości pojawiania się barier rozwojowych i groźbę zahamowania wzrostu gospodarczego, a nawet wystąpienia stagnacji (Adam Smith, Thomas Malthus, David Ricardo)⁴. Jednak dopiero wiek XX przyniósł szeroką debatę nad racjonalnością gospodarowania zasobami przyrody, także w wymiarze globalnym, i określił nowe podejście do tematyki rozwoju. Obecnie do najważniejszych dla genezy idei zrównoważonego rozwoju rozpraw i stanowisk zalicza się:

- Raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta *Człowiek i jego środowisko* (1969)⁵,
- Raporty Klubu Rzymskiego *Granice wzrostu* (1972) oraz *Ludzkość w punkcie zwrotnym* (1974).⁶

Poruszały one kwestie globalnego kryzysu ekologicznego oraz zagrożeń wynikających z degradacji środowiska i wyczerpywania się zasobów naturalnych, wskazując na potrzebę zmian w dotychczasowych modelach rozwoju.⁷

⁴ S. B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2002, s. 226.; T. Poskrobko, *Kapitał naturalny a ekonomia głównego nurtu*, [w:], *Ekonomia i Środowisko*, Nr 1(31), 2007, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 2007, s. 25.

⁵ *Człowiek i jego środowisko. Raport Sekretarza Generalnego ONZ z dn. 26.V.1969 r.*, U Thant, Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO. 1969 – numer specjalny, P 013/1969.

⁶ D. H. Meadows i in., *Granice wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973; M. Mesarović i in., *Ludzkość w punkcie zwrotnym. Drugi raport dla Klubu Rzymskiego*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1977.

⁷ G. Dobrzański, *Istota i cechy współczesnego kryzysu ekologicznego*, [w:] B. Poskrobko i in.(red.), *Ekonomia i Środowisko*, Nr 1(14), 1999, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999, s. 15-19.; W. A. Godlewska-Lipowa, Ostrowski, J. Y. *Problemy światowej ekologii; Z czym wchodzimy w XXI wiek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000, s. 13-15.

W 1972 r. w Sztokholmie podczas konferencji ONZ „Człowiek i środowisko” używano terminu „ekorozwój” (rys. 1.), który nie będąc jeszcze dokładnym odzwierciedleniem idei zrównoważonego rozwoju w dzisiejszym rozumieniu tego pojęcia, kładł istotny nacisk na ochronę zasobów przyrodniczych w modelowaniu rozwoju.⁸ Przyjęto wówczas *Deklarację Sztokholmską*, w której m.in. stwierdzono, że człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości, odpowiednich warunków życia w środowisku, którego dobra jakość pozwala na życie w godności i dobrobycie, a zarazem nakłada na człowieka odpowiedzialność za ochronę i polepszanie środowiska tak dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń⁹. W posłaniu skierowanym na otwarcie sztokholmskiej konferencji papież Paweł VI pisał o rozwoju, który należy wyznaczyć, jako o wszechstronnym rozkwicie człowieka łączącym poszukiwanie dróg do osiągnięcia równowagi ekologicznej z poszukiwaniem sprawiedliwości zapewniającej dobrobyt zarówno ośrodkom uprzemysłowionym jak i peryferyjnym. Słowa te potwierdził w encyklice *Populorum progressio*¹⁰.

Pojęcie ekorozwoju skonkretyzowano w 1975 r. na III Sesji Zarządzającej Programem Ochrony Środowiska ONZ (UNEP). Ustalono wówczas, że społeczeństwo realizujące ideę ekorozwoju i uznające nadrzędność wymogów ekologicznych, których nie należy zakłócać przez rozwój gospodarczy i kulturowy, jest zdolne do samosterowania swoim postępowaniem w celu utrzymania homeostazy i symbiozy z przyrodą. Stąd też realizując oszczędną produkcję i konsumpcję oraz wykorzystywanie odpadów, bierze pod uwagę przyszłe konsekwencje podejmowanych działań, a więc także dba o potrzeby i zdrowie przyszłych pokoleń.¹¹

Przedstawiona idea znalazła wyraz w dalszych dokumentach opracowanych pod auspicjami ONZ, jak *Światowa Strategia Ochrony Przyrody* i *Światowa Karta Przyrody*¹² Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i Zasobów Naturalnych opracowała w 1980 r. wspomnianą *Światową Strategię Ochrony Przyrody*, w której zapisano, że celem

⁸ K. Górka, *Wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 10-11.

⁹ *Deklaracja Sztokholmska*, Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.6.1972 roku, dotycząca naturalnego środowiska człowieka.; <http://strefazieleni.org/etykiety/deklaracja-sztokholmska/>.

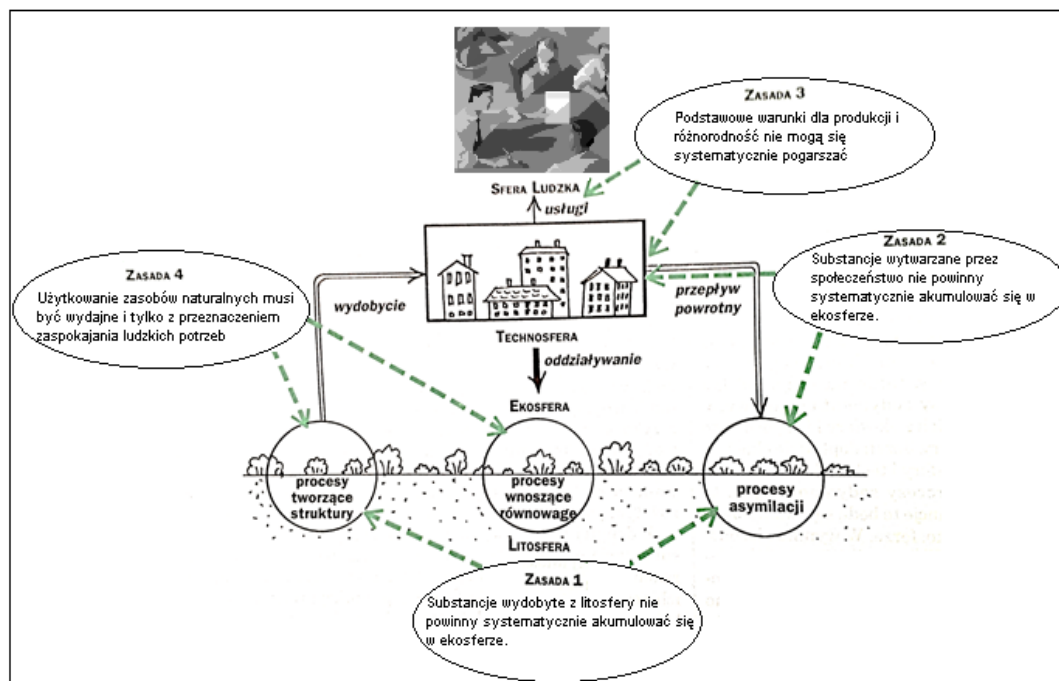
¹⁰ <https://www.swietostworzenia.pl/2-aktualne/530-ekologiczne-wskazania-bl-pawla-vi;>
https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/populorum_progressio_26031967.html.

¹¹ A. Jaworowicz-Rudolf, *Prawo do środowiska należytej jakości jako urzeczywistnienie koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s.47; *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Kozłowski S., *Ekorozwój Wyzwanie XXI wieku*, PWN, Warszawa 2000, s. 105

¹² A. Jaworowicz-Rudolf, *Prawo do środowiska...* op. cit. s. 106

ekorozwoju jest osiągnięcie dobrobytu społeczno-gospodarczego, ale w warunkach respektowania ograniczoności zasobów i wytrzymałości ekosystemów, i utrzymania wszystkich istot przy życiu¹³.

Rysunek 1. Ekorozwój – model zasad społeczno-ekologicznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Holmberg, S. Karlsson, K. Lindgren, *W kierunku zrównoważonego gospodarowania materią*, [w:] S. Karlsson (red.), *Człowiek i przepływy materii*; *W kierunku zrównoważonego gospodarowania materią*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 23.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju zostało ukonstytuowane i spopularyzowane na arenie międzynarodowej dzięki publikacji w 1987 r. raportu Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ działającej pod przewodnictwem premier Norwegii Gro Harlem Brundtland *Nasza wspólna przyszłość*¹⁴. We wstępie do raportu G.H. Brundtland, dla określenia nowego paradygmatu rozwoju, stwierdziła, że „...tym co współcześnie jest

¹³ Z. Wnuk, S. Wieczorek, *Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 1998, s. 198.; R. Roggema, *The future of sustainable urbanism: a redefinition*, [in:] *City, Territory and Architecture, Volume 3, Issue 1, City Territ Archit* (2016) 3: 22., (<http://link.springer.com/article/10.1186/s40410-016-0052-y>), Springer Link, December 2016, p. 5; A. Mersal, *Improving Sustainability Concept in Developing Countries*; *Sustainable Urban Futures: Environmental Planning For Sustainable Urban Development*, [in:] *Procedia Environmental Sciences* 34, http://ac.els-cdn.com/S1878029616300275/1-s2.0-S1878029616300275-main.pdf?_tid=22658524-e47a-11e6-8e8d-00000aacb35e&acdnat=1485512569_d41985a6b03bd020a90faa110f945629, p. 60

¹⁴ *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations, G. H. Brundtland, (<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>), Oslo, 20 March 1987

nieodzowne, jest nowy wiek wzrostu gospodarczego – wzrostu, który będzie mocny, ale jednocześnie społecznie i środowiskowo trwały.¹⁵

Zrównoważony rozwój oznacza model rozwoju, w którym potrzeby obecnych generacji nie mogą być zaspokajane kosztem redukcji możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe generacje. Trwałość i samopodtrzymywanie się rozwoju implikują nie tylko krótkookresową, ale również międzygeneracyjną sprawiedliwość.

Komisja Brundtland uwzględniła w raporcie następujące potrzeby:

- 1) stworzenia strategii środowiskowych uwzględniających zrównoważony rozwój w perspektywie po 2000 r.;
- 2) budowy programów współpracy krajów rozwiniętych i rozwijających się uwzględniających troskę o człowieka, zasoby środowiska i rozwój;
- 3) dzielenia się dobrymi praktykami na rzecz zrównoważonego rozwoju w ujęciu międzynarodowym;
- 4) zapewniania pomocy w osiągnięciu jednakowego rozumienia problemów środowiska;
- 5) wsparcia w realizacji przedsięwzięć na rzecz rozwiązywania problemów środowiskowych, różnic gospodarczych i ubóstwa.

Szczególną rolę w implementacji powyższych postulatów przypisano Bankowi Światowemu i Międzynarodowemu Funduszowi Walutowemu, które miały wspierać działania na rzecz pokoju, bezpieczeństwa, zarządzania dobrami wspólnymi i zrównoważonego rozwoju¹⁶.

Publikacja Raportu Brundtland i takie zdefiniowanie modelu rozwoju dla świata, wyznaczyło najbardziej uniwersalne współcześnie rozumienie zrównoważonego rozwoju (ang. *sustainable development*).

Rozwinięciem tej definicji jest bardziej naukowe ujęcie D. Perce'a i R. K. Turnera. W tym podejściu trwały, zrównoważony rozwój polega na maksymalizacji korzyści netto z rozwoju ekonomicznego, chroniąc jednocześnie oraz zapewniając odtwarzanie się

¹⁵ Ibidem, s. 7.

¹⁶ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit. s. 230; Z. Wnuk, S. Wieczorek, op. cit., s. 198; J. Bondaruk (red.), *Zrównoważony rozwój w teorii i praktyce. Monografia*, AZR, Główny Instytut Górnictwa, Katowice 2012, s. 15-16.; M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 15-16.; H. Brattebo, *Powstanie strategii i koncepcji – struktura dla przyszłości*, [w:] J. Strahl (red.), *Zrównoważona produkcja przemysłowa; Minimalizacja odpadów, czyste technologie i ekologia przemysłowa*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 12.; A. Mersal, *Improving Sustainability Concept in Developing Countries; Sustainable Urban Futures: Environmental Planning For Sustainable Urban Development*, [in:] *Procedia Environmental Sciences* 34, 2016, p. 51, http://ac.els-cdn.com/S1878029616300275/1-s2.0-S1878029616300275-main.pdf?_tid=22658524-e47a-11e6-8e8d-00000aacb35e&acdnat=1485512569_d41985a6b03bd020a90faa110f945629.

użyteczności i jakości zasobów naturalnych w okresie długim. Rozwój gospodarczy zgodnie z tą definicją oznacza nie tylko wzrost dochodów *per capita*, ale także poprawę innych elementów dobrobytu społecznego. Obejmuje on niezbędne zmiany strukturalne w gospodarce, jak i w całym społeczeństwie.¹⁷

W definicji Barbier'a z 1987 r. trwałość i zrównoważenie rozwoju to jednocześnie zmaksymalizowanie celów systemów biologicznych (różnorodność genetyczna, odporność, produktywność), celów systemów ekonomicznych (zaspokajanie podstawowych potrzeb, wzrost ilości przydatnych towarów i usług) i celów systemów społecznych (różnorodność kulturowa, trwałość instytucjonalna, sprawiedliwość społeczna, partycypacja)¹⁸. Natomiast według wspólnej definicji Pearce'a, Barbier'a i Markandy'ego pojęcie trwałego rozwoju oznacza realizację określonej wiązki społecznie pożądaných celów – wzrost realnego dochodu *per capita*, poprawę stanu zdrowotnego i poziomu wyżywienia, uczciwy dostęp do zasobów środowiska przyrodniczego, poprawę poziomu wykształcenia oraz trwałość bądź samo-podtrzymywanie się wzrostu (*sustainability*).¹⁹

W roku 1991 opracowano Kartę Biznesu dla Zrównoważonego Rozwoju, przyjętą przez Międzynarodową Izbę Handlową, w której znalazły się zasady ekologicznego zarządzania w przedsiębiorstwie przemysłowym, wskazujące na możliwość zajęcia szybkich, radykalnych zmian w przemyśle, korzystnych z punktu widzenia ochrony środowiska.²⁰

Kolejnym kamieniem milowym na drodze kształtowania się koncepcji trwałego rozwoju była zorganizowana w 1992 r. w Rio de Janeiro światowa konferencja

¹⁷ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit. s. 230.

¹⁸ V. K. Abrahamsson, *Paradygmaty zrównoważonego rozwoju*, [w:] S. Sorlin (red.), *Droga do ekorozwoju, rys historyczny*, WNT „EcoEdycja”, Katowice 1999, s. 30.; M. Bervar, A. Bertoncelj, *The Five Pillars of Sustainability: Economic, Social, Environmental, Cultural and Security Aspects*, [in:] *Managing Global Changes; Abstracts of the Joint International Conference Organised by University of Primorska, Faculty of Management and others*, 1–4 June 2016, University of Primorska Press, (www.hippocampus.si), 2016, 243-244; R. W. Kates, T. M. Parris, A. A. Leiserowitz, *What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice*, [in:] *Issue of Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Volume 47, Number 3*, <http://www.heldref.org/env.php>, 2005 on basis of U.S. National Research Council, Policy Division, Board on Sustainable Development, *Our Common Journey: A Transition Toward Sustainability* (Washington, DC: National Academy Press, 1999), p. 11.; House of Commons, *UK implementation of the Sustainable Development Goals, First Report of Session 2016 – 17*, House of Commons, International Development Committee, HC 103, Published on 8 June 2016 by authority of the House of Commons, London 2016, p. 44.

¹⁹ B. Fiedor, *Podstawy badania trwałości wzrostu we współczesnej ekonomii*, [w:] B. Poskrobko, (red.), *Ekonomia i środowisko*, Wyd. Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999, s. 25.

²⁰ V. K. Abrahamsson., op. cit. s. 29-30.

„Środowisko i rozwój”, nazywana Szczytem Ziemi. Przyjęto tam zasadnicze dla globalnej polityki gospodarczej i idei zrównoważonego rozwoju dokumenty, z których do najważniejszych ze społeczno-ekonomicznego punktu widzenia należą: *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju* i *Program działań na wiek XXI w kierunku globalnego rozwoju zrównoważonego Agenda 21*²¹.

Deklarację z Rio sformułowano w celu ustanowienia nowego i sprawiedliwego światowego partnerstwa. Zawiera ona 27 zasad regulujących współpracę między państwami, różnymi grupami społecznymi i narodami, mających na celu ochronę integralności światowego systemu środowiska i rozwoju oraz nowego ładu na ziemi opartego na zasadzie zrównoważonego rozwoju, z istotami ludzkimi umieszczonymi w centrum zainteresowania. Zgodnie z *Deklaracją*, w celu osiągnięcia trwałego i zrównoważonego rozwoju, ochrona środowiska powinna stanowić integralną część procesu rozwoju i nie może być rozpatrywana w izolacji od niego. W *Deklaracji* podkreślono rolę człowieka, z jego prawem do twórczego życia w harmonii z naturą w rozwijającym się świecie. Uznano, poza humanistycznym podejściem do roli człowieka w procesach rozwoju, również potrzebę ponoszenia odpowiedzialności za środowisko, uwzględniającą specyfikę społeczno-gospodarczą państw z uwagi na ich poziom rozwoju.²²

Dla ugruntowania koncepcji trwałego rozwoju ważniejszy był dokument *Program działań na wiek XXI w kierunku globalnego rozwoju zrównoważonego Agenda 21*, popularnie zwany Agendą 21²³. Odzwierciedlał on ogólnoświatowe porozumienie i polityczne zaangażowanie władz najwyższego szczebla we współpracę w dziedzinie rozwoju i środowiska. Dokument ten wezwał rządy do wypracowywania narodowych strategii zrównoważonego rozwoju. Wymagał by strategie te i polityki były tworzone przy możliwie najszerszej reprezentacji społecznej. Agenda 21 dała podstawy do wytyczenia celów, sposobów postępowania, stosownie do odmiennych uwarunkowań, możliwości i priorytetów poszczególnych państw, ale w zgodzie z zasadami *Deklaracji z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*. Zasady Agendy 21 sformułowano w oparciu o reguły

²¹ <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>; A. Kassenberg, *Spoleczna ocena realizacji dokumentów ze Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro*, [w:] T. Borys (red.), *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2003, s. 19.

²² *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*, Konferencja Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” Rio de Janeiro 3 - 14 czerwca 1992 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html>.

²³ P. Arak, A. Ivanov, M. Peleah, A. Płoszaj, K. Rakocy, J. Rok, K. Wyszowski, *Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym, Polska 2012, Rozwój regionalny i lokalny*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Warszawa 2012, s. 23.

warunkujące wprowadzenie nowego ładu społeczno-gospodarczego w nadchodzącej tzw. erze ekologicznej, z których czerpie współczesna koncepcja zrównoważonego rozwoju. Należą do nich m. in zasady:

- określonego poziomu zaspokajania własnych potrzeb;
- zaakceptowania koncepcji zrównoważonego rozwoju;
- dążenia do ochrony głównych ekosystemów Ziemi poprzez stabilną i zrównoważoną eksploatację;
- opanowania wiedzy o zarządzaniu zasobami przyrody;
- przyjęcia koncepcji systemu ekonomicznego wspierającego, otwartego, eliminującego niezrównoważone systemy produkcji;
- przyjęcia zasady sprawiedliwego handlu;
- kreowania narodowych polityk ekologicznych;
- tworzenia nowych proekologicznych struktur organizacyjnych.

Agenda wskazuje również rozwiązania, które powinny być rozwijane w erze ekologicznej. Należą do nich:

- dążenie do eliminacji niezrównoważonych systemów produkcji;
- zapewnienie systemu kompensacji, odszkodowań dla ofiar zanieczyszczeń;
- utworzenie systemu ostrzegającego o katastrofach ekologicznych i potencjalnych zagrożeniach;
- zapewnienie suwerennego prawa państwom do korzystania ze swoich zasobów naturalnych stosownie do własnej polityki środowiska i rozwoju²⁴.

Agenda 21 podkreśliła, że zmiany środowiskowe są w największym stopniu uwarunkowane takimi czynnikami jak: konsumpcja, technologia, czy zmiany w strukturze demograficznej. Wyróżniła szereg sposobów łagodzenia wpływu nieefektywnych modeli konsumpcji w wielu częściach świata, skłaniając jednocześnie do przyspieszonego, ale zrównoważonego rozwoju w innych. Stanowiła plan działania nawołujący do

²⁴ S. Kozłowski, *Ekorozwój Wyzwanie XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 64-66; K. Eckerberg, *Droga do ekorozwoju – aspekty polityczne*, [w:] S. Sorlin (red.), *Droga do ekorozwoju, rys historyczny*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 43.; T. Borys, W. Chmielewski, *Agenda 21 jako uniwersalne narzędzie zarządzania zrównoważonym rozwojem, materiały z konferencji Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce 10 lat po Rio*, Warszawa 5-6 grudnia 2002, s. 2; <http://agenda21.warszawa.um.gov.pl/audyt/konferencje/2002/reszta/program.htm>.

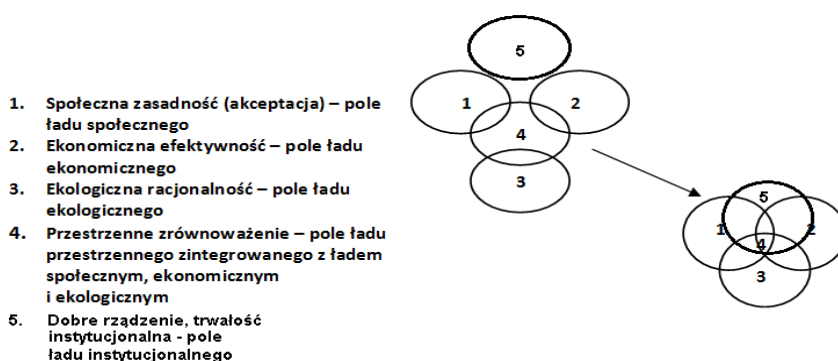
występowania przeciw kluczowym problemom współczesnych czasów. Była istotną próbą przygotowania społeczeństw na przyszłe wyzwania²⁵.

Zrównoważony rozwój określany jest także jako rozwój społeczno-gospodarczy zharmonizowany ze środowiskiem, ujmujący prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w harmonii z przyrodą w taki sposób, aby nie powodować w przyrodzie, ale i w tkance społecznej nieodwracalnych zmian. Dlatego też trwały rozwój to również zrównoważony (zintegrowany) zbiór łądów:

- przyrodniczego,
- społeczno-demograficznego,
- ekonomicznego,
- przestrzennego,
- instytucjonalnego.

Definicja ta zwraca uwagę na współzależność czynników ekonomicznych, społecznych i ekologicznych w stymulowaniu długookresowego wzrostu gospodarczego. Podkreśla zarazem, że wszystkie łądy muszą być rozpatrywane w układzie przestrzennym. Przestrzeń, jak i instytucje stanowią zatem kolejne wymiary trwałego rozwoju (rys. 2.).²⁶

Rysunek 2. Struktura i proces kształtowania rozwoju zrównoważonego jako łądu zintegrowanego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie, K. Dubel, Uwarunkowania przyrodnicze w planowaniu przestrzennym, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2000, str. 114.

²⁵ M. Andersson, *Od zamierzeń do działania; Wdrożenie ekorozwoju*, J. Strahl (red.), WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 36; Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Integracja europejska. Dostosowania w Polsce w dziedzinie polityk*, PWE, Warszawa 2004, s.14-15; European Commission, *Consultative Guidelines for Sustainable Urban Development Co-operation; Towards Sustainable Urban Development: a Strategic Approach*, European Union, 2002, p. 198-200.

²⁶ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk., op.cit., s. 231-232.; J. Vranken, P. De Decker, I. Van Nieuwenhuyze, *Social inclusion, urban governance and sustainability; Towards a conceptual framework*, Research Unit on Poverty, Social Exclusion and the City (OASes), Department of Sociology and Social Policy, University of Antwerpen, Antwerp 2002, p. 39.

Jeszcze bardziej kompleksowo integrowanie łańdów przedstawia model zrównoważonego rozwoju, w którym uwzględnia się także wymiary: etyczny (ład wartości), społeczno-instytucjonalny (w tym polityczny), ekonomiczny i ekologiczno-przestrzenny oraz odpowiadające tym łańdom kapitały: ludzki, społeczno-instytucjonalny, ekonomiczny, naturalny²⁷.

Szczyt w 1992 r. w Rio był jednym z najistotniejszych wydarzeń globalnie kształtujących koncepcję zrównoważonego rozwoju, kompleksowo ujmującym kontekst realizacji tego podejścia na poziomie światowej polityki i gospodarki, inspirującym polityków i ekonomistów do realnych działań.

Warto również przytoczyć definicję R. Costanzy (1992) – zrównoważony rozwój, oznacza relację między dynamicznymi systemami ekonomicznymi stworzonymi przez człowieka a dynamicznymi, lecz wolniejszymi, ekologicznymi, w których:

- życie ludzkie może rozwijać się w nieskończoność;
- ludzie mają szanse rozwoju;
- kultura człowieka może kwitnąć i skutki działalności ludzkiej pozostają w określonych granicach, dzięki czemu nie niszczą różnorodności, złożoności i funkcjonowania ekologicznych systemów podtrzymujących życie;
- postęp technologiczny na rzecz zrównoważonego rozwoju powinien być efektywnie zwiększany, w przeciwieństwie do zmniejszania przepustowości zużywania zasobów. Ograniczenie natomiast skali przepustowości m.in. poprzez systemy wysokich podatków od zasobów spowodowałoby przyspieszenie tego rodzaju zmian technologicznych²⁸.

Istotne w powyższym zakresie jest również uzupełnienie definicji opisujących zrównoważony rozwój o cztery paradygmaty trwałości zaproponowane w 1994 r. przez Holenderską Radę Naukową ds. Strategii Rządowych, które określają ryzyko ekonomiczne w stosunku do człowieka i środowiska. Są to:

- paradygmat wykorzystania, zgodnie z którym działalność człowieka wywiera negatywny wpływ na środowisko, i że może być on w dużym stopniu zneutralizowany przez samą przyrodę, zmniejszając tym samym ryzyko wywołania szkód,

²⁷ K. Malik, K. Bedrunka, Politechnika Opolska, *Specjalizacje inteligentne w równoważeniu rozwoju regionu*, [w:] *Handel wewnętrzny, rynek, przedsiębiorstwo, konsumpcja, marketing, listopad-grudzień*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, (A) nr 6, 2013, s. 104-105.

²⁸ R. Constanza, H. Daly, *Natural Capital and Sustainable Development*, Conservation Biology, Vol. 6, No. 1. Blackwell Publishing, March., 1992, p. 44.

- paradygmat ochrony, zgodnie z którym przyroda ma ograniczoną zdolność przyjmowania zanieczyszczeń i samoleczenia, dlatego konieczne jest obniżenie poziomu konsumpcji w społeczeństwach,
- paradygmat zarządzania, zgodnie z którym przyroda jest wrażliwa i w przypadku braku możliwości drastycznego obniżania konsumpcji, rozwiązaniem problemów wynikających z działalności człowieka w środowisku jest dobór odpowiednich technologii,
- paradygmat zachowania, zgodnie z którym ze względu na wysoką wrażliwość przyrody, społeczeństwo musi dopasować się do warunków przez nią wyznaczonych.²⁹

Idea zrównoważonego rozwoju znalazła swój oddźwięk także w wystąpieniach i dokumentach głowy Kościoła Rzymskokatolickiego papieża Jana Pawła II, który w 1988 r. w encyklice *Sollicitudo rei socialis* (Troska Społeczna Kościoła) i w wystąpieniu do członków Papieskiej Akademii Nauk w marcu 1999 r. mówiąc o rozwoju, wskazywał na konieczność współpracy społeczności międzynarodowej z różnymi zainteresowanymi grupami. Zwracał uwagę, by postępowanie jednostek, często kierujących się wyłącznie myśleniem konsumpcyjnym, nie zakłócało działania systemów ekonomicznych, nie niszczyło zasobów naturalnych i równowagi w przyrodzie. Podkreślał też obowiązek człowieka do ograniczania zagrożeń dla przyrody, poprzez otaczanie szczególną troską środowiska naturalnego, podejmowanie stosownych działań i tworzenie systemów ochronnych przede wszystkim z myślą o dobru wspólnym, a nie zyskach i prywatnych korzyściach.³⁰

Rok 2000 w zakresie zrównoważonego rozwoju był czasem podsumowań i sformułowania na forum ONZ deklaracji milenijnej wraz z Milenijnymi celami rozwoju dla świata. Cele milenijne stanowiły zobowiązanie narodów skupionych w ONZ do: redukcji ubóstwa, głodu, wyrównania statusu kobiet i mężczyzn, poprawy stanu zdrowia, edukacji, walki z epidemiami, w tym AIDS, ochrony środowiska naturalnego, dostępu do wody pitnej, oraz budowy efektywnego partnerstwa międzynarodowego na rzecz założonego modelu rozwoju. Cele milenijne miały perspektywę do 2015 r., a w zakresie zmniejszenia enklaw ubóstwa (slumsów) o 100 mln osób do 2020 r. Brak rzeczywistych

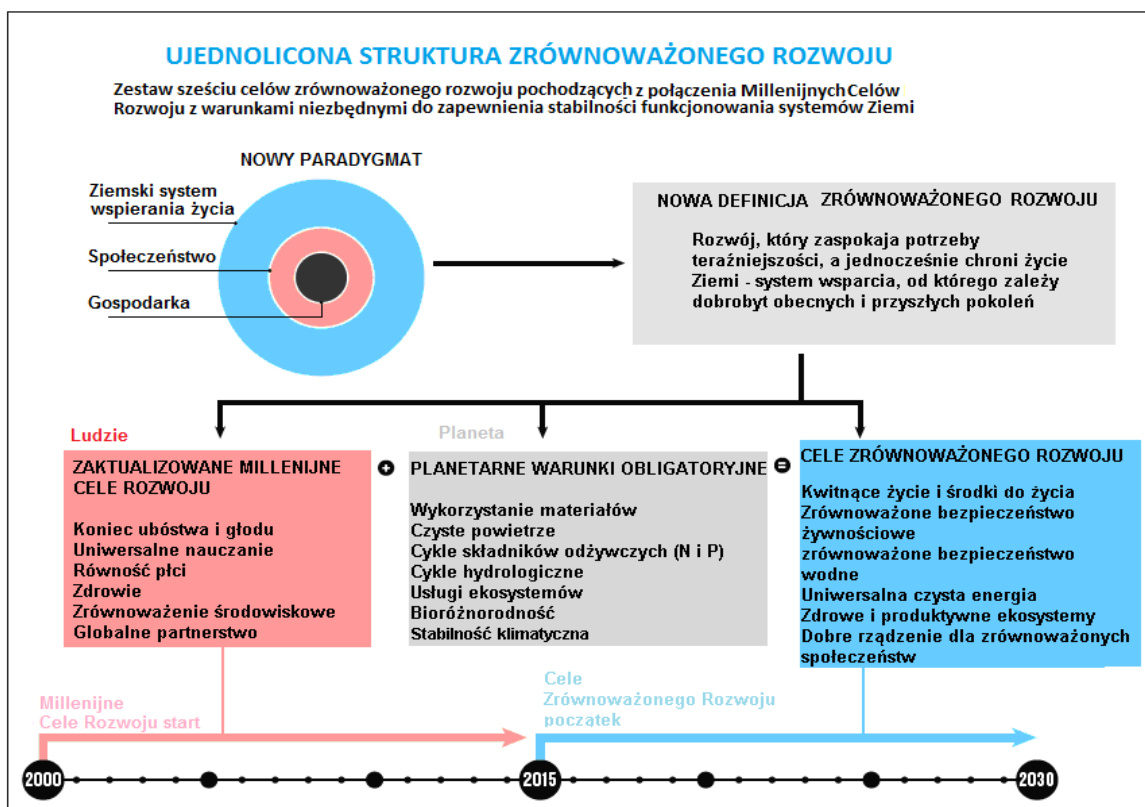
²⁹ V. K. Abrahamsson, op. cit, s. 31.

³⁰ Encyklika *Sollicitudo Rei Socialis*, Rzym, Jan Paweł II, dnia 30 grudnia 1987, wyd. 1988, s. 10, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html; http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/sollicitudo.html.

mechanizmów finansowania i zarządzania na poziomie globalnym, uniemożliwił pełne zrealizowanie przyjętych ambitnych celów³¹.

W 2002 r. w Johannesburgu zorganizowano kolejną globalną konferencję ONZ, Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju, którego dorobkiem stał się *Plan Działań* – wytyczający cele trwałego rozwoju dla współczesnego świata. Szczyt skupiając się na filarach zrównoważonego rozwoju jakimi są sprawy gospodarcze i problematyka społeczna, wykazał, że zachowanie zasobów naturalnych dla przyszłych pokoleń jest możliwe tylko pod warunkiem rozwiązania problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka jako istoty społecznej. Zawierał tezę, że zanieczyszczenia środowiska naturalnego, mimo swej wagi, nie są głównym zagrożeniem dla zrównoważonego rozwoju, lecz są nim ubóstwo oraz deficyty dotyczące zdrowia i trwania życia, bezpieczeństwa żywnościowego i sanitarnego oraz dostępu do oświaty (rys. 3.).

Rysunek 3. Ujednolicona struktura zrównoważonego rozwoju w kontekście celów milenijnych

Źródło: Opracowanie na podstawie: D. Griggs (ed.), *Sustainable development goals for people and planet*, [in:] *Nature*, vol. 495, 21 March, Macmillan Publishers Limited. 2013, p. 306.

³¹ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, op .cit., s. 18-19.

Konferencja, mimo iż była pierwszym globalnym wydarzeniem oficjalnie poświęconym zrównoważonemu rozwojowi, wykazała poważne deficyty w zakresie zdolności implementacyjnych.³²

W ostatnich latach kluczową dla budowy i utrwalania koncepcji zrównoważonego rozwoju była Konferencja Narodów Zjednoczonych w zakresie Zrównoważonego Rozwoju (UNCSD) Rio+20. Miała ona miejsce w 2012 r. w Rio de Janeiro i koncentrowała się na kwestiach rozszerzenia tzw. „zielonej gospodarki” w kontekście zrównoważonego rozwoju i walki z ubóstwem oraz instytucjonalizacji współpracy w zakresie implementacji trwałego rozwoju na poziomie globalnym, narodowym i lokalnym w obszarze gospodarczym, społecznym i przyrodniczym. W wykazie najważniejszych wyzwań współczesnego świata znalazły się: miejsca pracy (uwzględniające kontekst zielonych miejsc pracy i inkluzję społeczną), energia (z uwzględnieniem OZE i efektywnych rozwiązań), miasta (polityka wspierania zrównoważonego rozwoju miast, kwestii społecznych, ekologicznych), problemy żywnościowe, dostęp i zarządzanie zasobami wody, morza i oceany oraz kwestia zmian klimatycznych i wynikających z nich katastrof i kryzysów.³³

Produktem konferencji było podpisanie dokumentu *Przyszłość której chcemy*, deklarującego poszerzenie kompetencji Komisji Narodów Zjednoczonych do Spraw Zrównoważonego Rozwoju, przemianowanie jej w Radę Zrównoważonego Rozwoju przy ONZ oraz wdrożenie nowego programu na rzecz zrównoważonego zarządzania energią *Sustainable Energy for All*. Niewątpliwym dorobkiem szczytu była kontynuacja dialogu na temat zrównoważonego rozwoju ludzkości w warunkach procesów globalizacyjnych. Piętą achillesową pozostały mechanizmy wdrożeniowe dla deklarowanych wyzwań i słabość

³²S. Żelichowski, *Szczyt Ziemi w Johannesburgu – ocena wyników i wyzwania dla Polski, materiały z konferencji pt. Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce 10 lat po Rio*, Warszawa 5 grudnia 2002, s.1-2; M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, op .cit., s. 19; M. Kistowski, *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategię rozwoju województw*, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań 2003, s. 7, oraz w zakresie aktualności barier s. 63.

³³A. Kassenberg, Z. M. Karaczun (red.), *Zmiany klimatu są faktem; Zbiór materiałów przygotowywanych w ramach projektu „Zmiany klimatu w świadomości obywateli”*, Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2009, s. 14-22, D. Czischke, C. Moloney, C. Turcu, *Setting the scene: raising the game in environmentally sustainable urban regeneration*, [in:] *Sustainable regeneration in urban areas, Urbact II Capitalisation Programme*, M. Houk, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo, I. Tosics (ed.), Nancy 2015, p. 7; M. East, *Miasta miejscem bitwy o przyszłość zrównoważonego rozwoju*, [w:] K. Buczkowski (red.), *Innowacja i rozwój; Magazyn o zrównoważonym rozwoju miast*, Nr 4/2014 (5), Międzynarodowe Centrum Rozwoju Lokalnego CIFAL Płock Sp. z o. o. afiliowanego ośrodka szkoleniowego UNITAR, Płock 2014, s. 38.

instytucjonalna na poziomie międzynarodowym³⁴. Nowe cele zrównoważonego rozwoju zostały przyjęte w 2015 r., (po zakończeniu realizacji celów milenijnych)³⁵. Jest ich 17 a ich realizację przewidziano do 2030 r. (rys. 4.).

Rysunek 4. Nowe cele zrównoważonego rozwoju ONZ do 2030 roku

Źródło: <https://stat.gov.pl/zrownowazony-rozwoj/agenda/>

Zrównoważony rozwój przedstawiony jako remedium na zdiagnozowane problemy współczesnego świata zyskał również zainteresowanie wielkiego autorytetu duchowego, jakim jest głowa Kościoła Rzymskokatolickiego papież Franciszek, który bardzo holistycznie wypowiedział się na temat rozwoju w encyklice *Laudato si*. Papież z dużym zaangażowaniem przeanalizował współczesne dylematy i problemy ludzkości, wskazując na zasadnicze wyzwania dotyczące tempa zmian, braku zrównoważenia wzrostu oraz potrzeby szerszego, odpowiedzialnego postrzegania zachodzących współcześnie procesów

³⁴ M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, op. cit., s. 21-22.

³⁵ *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, United Nations, A/RES/70/1, 25- 27 September, New York 2015, sustainabledevelopment.un.org, 2015.; N. W. Chan, H. Imura, A. Nakamura, M. Ao (ed.), *Sustainable Urban Development Textbook*, Global Cooperation Institute for Sustainable Cities, Yokohama City University, Water Watch Penang, Malaysia, Penang 2016, p. 11; United Nations, *The Sustainable Development Goals Report*, New York 2016, p. 2; J. Vaill , L. Brimont, *Turning Sustainable Development Goals into political drivers in France and other European countries*, [in:] *Policy Brief, N 02/16 June 2016*, Governance, Institut du développement durable et des relations internationales, France, Paris 2016, pp. 1-2.

i reagowania na nie z uwzględnieniem wymiaru wspólnego domu, Ziemi i jej zasobów. Ważne pozostaje również uwzględnianie relacji międzyludzkich, różnorodności kulturowej, uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i wymiaru duchowego, oraz zaangażowania każdej jednostki ludzkiej na rzecz budowy wspólnego dobra. *Choć zmiany należą do dynamiki złożonych systemów, prędkość, jaką im narzucają ludzkie działania, kontrastuje dziś z naturalną powolnością ewolucji biologicznej. Dołącza się do tego problem, iż cele tych szybkich i ciągłych zmian niekoniecznie są zorientowane na dobro wspólne i ludzki rozwój, zrównoważony i integralny. Zmiana jest czymś pożądanym, ale budzi niepokój, kiedy prowadzi do degradacji świata i jakości życia znacznej części ludzkości. Po okresie irracjonalnej wiary w postęp i ludzkie możliwości część społeczeństwa wkracza w etap głębszej świadomości. Dostrzegamy rosnącą wrażliwość na środowisko i troskę o przyrodę oraz szczere i pełne bólu obawy o to, co się dzieje z naszą planetą. Przyjrzyjmy się pokrótce kwestiom, które dziś wywołują nasz niepokój i których dłużej nie możemy unikać. Nie chodzi o gromadzenie informacji lub zaspokojenie naszej ciekawości, ale o bolesną świadomość, o to, by odważyć się przemienić w osobiste cierpienie to, co się dzieje na świecie, a tym samym o rozeznanie, jaki wkład może wnieść każdy z nas.*³⁶

W kontekście powyższych rozważań, o trwałym, zrównoważonym rozwoju możemy powiedzieć, że będzie zachodził, jeśli w sposób odpowiedzialny ludzkość będzie korzystała z zasobów, jakie daje natura, tzn. w sposób, który zaspokoi potrzeby obecnych i przyszłych generacji. Można o nim mówić również wówczas, gdy nie zmniejszy się żaden element składowy wektora celów społecznych i środowiskowych związanych z procesem rozwoju ekonomicznego. Rozwój można uznać za trwały, kiedy konsumpcja materialnych dóbr i usług będzie jednocześnie ograniczona do poziomu, który jest akceptowalny z punktu widzenia potrzeby zachowania właściwej jakości środowiska dla przyszłych pokoleń i dostępny dla wszystkich ludzi.³⁷

Zrównoważony rozwój stał się ważną kategorią ekonomiczną i społeczną o zabarwieniu ekologicznym, która podlega poszerzanej interpretacji. Opisuje m.in. relacje koprodukcyjne systemów społeczno-środowiskowych, widziane jednocześnie przez

³⁶ Encyklika *Laudato si* Ojca Świętego Franciszka; http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf, Rzym 24. 05. 2015, s. 17-18.

³⁷ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit., s. 230.

pryzmat innowacji, złożoności, adaptacyjności i systemów politycznych.³⁸ Oznacza on również równowagę w ekosystemach (przyrodniczą) oraz równowagę pomiędzy ekonomicznymi, ekologicznymi i społecznymi aspektami rozwoju gospodarczego.³⁹ Trwały rozwój stanowi współcześnie również podstawę, kształtującą się w nurcie ekonomii postkeynesowskiej teorii określanej ekonomią zrównoważonego rozwoju.⁴⁰

1.2. Ekonomiczne podstawy zrównoważonego rozwoju

Zrównoważony rozwój będący próbą holistycznego spojrzenia na zagadnienie postępu i wzrostu ma współcześnie wiele ujęć i semantycznych odniesień, jednakże te, na których buduje się jego rolę i znaczenie to przede wszystkim definicje Komisji Brundtland i nowej ekonomii środowiska, stosowane również w teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju. W oparciu o pierwszą trwały rozwój⁴¹ jest rozwojem zaspokajającym potrzeby ludzkości w odniesieniu do teraźniejszości, bez ryzyka, że przyszłe pokolenia nie będą mogły zaspokoić swoich potrzeb⁴². Według drugiej, zrównoważony rozwój zmierza do zapewnienia wszystkim żyjącym dzisiaj ludziom i przyszłym pokoleniom dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych w granicach naturalnej wytrzymałości Ziemi, stosując zasadę sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej⁴³.

Zagadnienie trwałości rozwoju gospodarczego, rozumianego jako zdolność gospodarki do zaspokajania rosnących potrzeb materialnych i niematerialnych obecnie żyjących i przyszłych pokoleń, pozostaje jednym z głównych ekonomicznych dylematów. Droga do przyjęcia koncepcji trwałego rozwoju w naukach ekonomicznych, jako istotnego odniesienia w rozważaniach dotyczących wzrostu i rozwoju, jest zatem historią ludzkich zachowań ekonomicznych i budowania świadomości odpowiedzialności za podejmowane

³⁸ W. C. Clark, L. Van Kerkhoff, L. Lebel, G. C. Gallopin, *Crafting usable knowledge for sustainable development*, (ed.) B. L. Turner, Arizona State University, Tempe, March 18, 2016 (received for review January 27, 2016) [in:] PNAS 2016 113 (17) 4570-4578; (<http://www.pnas.org/content/113/17/4570.full.pdf>), Appendix; *What Should Researchers Know About Usable Knowledge?*, Arizona State University, April 18, 2016.

³⁹ K. Górka, *Wdrażanie koncepcji ...op. cit.*, s. 11.

⁴⁰ B. Poskrobko, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju, Zarys problemów badawczych i dydaktyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, EkoPress, Białystok 2010, s. 28.

⁴¹ Angielskie słowo *sustain* (w słowie *sustainable development* – rozwój zrównoważony, trwały rozwój) pochodzi od łacińskiego *sustinere* – zachowywać i oznacza w jęz. polskim. podtrzymywać, samopodtrzymywać, równoważyć, ponieść, przetrzymać, przyp. autor.

⁴² G. H. Brundtland, *Report ...op. cit.*, United Nations, point. 27.

⁴³ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju; Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2010, s. 44.

decyzje w zakresie dysponowania zasobami. Warto jednakże pamiętać, że na dzisiejszy kształt ekonomicznych podstaw zrównoważonego rozwoju pewien wpływ miały prace publikowane już przez autorów piszących w wiekach XVIII i XIX.

Problem ograniczoności zasobów naturalnych, rozwijając myśli T. Malthusa i D. Ricarda, podjął m.in. J.S. Mill formułując „powszechne prawo produkcji”, zgodnie z którym ograniczoność zasobów powoduje zwiększanie się nakładu pracy oraz kapitału na jednostkę produkcji. Ci prekursorzy analiz związków gospodarki ze środowiskiem uważali, że ograniczoność zasobów naturalnych może doprowadzić do zmniejszenia efektywności działania gospodarczego, a nawet do całkowitego zahamowania tempa wzrostu gospodarczego. Niestety wskazując w klasycznej ekonomii na środowisko przyrodnicze jako podstawę wszelkiej produkcji, a nawet środek produkcji, błędnie traktowano wiele elementów przyrody jako dobra wolne – niewyczerpywalne i niezniszczalne, co umacniały podejścia niektórych teoretyków ekonomii. Takie podejście prezentował choćby J.B. Say, który dzieląc zasoby naturalne na surowce użyteczne oraz dobra wolne – powszechne (woda, powietrze, energia pływów wód, etc.) wpłynął na sposób postrzegania i traktowania sił wytwórczych w oderwaniu od środowiska przyrodniczego, pokutujący jeszcze współcześnie.⁴⁴ Podobne podejście, czerpiące z teorii wartości opartej na pracy (K. Marks) spowodowane specyficznym rozumieniem sił wytwórczych w analizie zjawisk społeczno-gospodarczych oraz brakiem rozumienia istoty reprodukcji środowiska, pojawiło się również w ekonomii socjalistycznej. Według teorii wartości zasoby przyrody nie będąc efektem pracy ludzkiej, nie mają wartości, tzn. nie tworzą nowej wartości i nie przenoszą pracy uprzedmiotowionej⁴⁵.

Początki spójnej, kompleksowej teorii gospodarowania, ujmującej uwarunkowania ochrony środowiska pojawiają się u W. Kappa w jego powojennych publikacjach na temat teorii kosztów społecznych (zewnętrznych – z tytułu korzystania ze środowiska – nieuwzględnianych w rachunku kosztów przedsiębiorstw) oraz w koncepcji otwartego systemu gospodarczego. Rozwój teorii gospodarowania w warunkach ograniczoności zasobów naturalnych i zanieczyszczenia środowiska nastąpił dopiero w latach siedemdziesiątych XX w. w związku z kryzysem energetycznym.⁴⁶

⁴⁴ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy ekonomiczne, społeczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, s. 114-115.

⁴⁵ Ibidem, s. 115.

⁴⁶ Ibidem, s. 117.

Warto dodać, że w neoklasycznej koncepcji wzrostu gospodarczego problem długookresowej trwałości nie występuje, gdyż makroekonomiczny mechanizm stabilności gwarantuje, że w długich okresach gospodarka porusza się po ścieżce zrównoważonego, równomiernego wzrostu gospodarczego, w którym zasadnicze zmienne makroekonomiczne – produkt społeczny, inwestycje, oszczędności, zasób kapitału, zatrudnienie – zmieniają się w tym samym tempie, równym sumie tempa wzrostu ludności i stopy postępu technicznego (złotowiekowe, ang. *golden age*, reguły akumulacji w teorii neoklasycznej). Teoretyczna sprawność tak rozumianego rynkowego mechanizmu substytucji technologicznej i cenowej powoduje, że w ramach takiego postrzegania procesu wzrostu, brak jest barier związanych z wyczerpywaniem się zasobów środowiska naturalnego, czy też z ograniczeniem lub nieodwracalną stratą zdolności różnych komponentów środowiska do asymilacji ekologicznie uciążliwych skutków działalności gospodarczej. Teoretyczne podstawy tego neoklasycznego podejścia opisuje zasada H. Hotellinga i koncepcja technologii-cienia (*back-stop technology*) W.D. Nordhausa będące zasadniczymi założeniami neoklasycznej analizy eksploatacji nieodnawialnych zasobów naturalnych⁴⁷. Pierwsza, ukazuje ścieżkę wzrostu ceny netto jednostki zasobu oraz potrzebę przyjmowania kryteriów sprawiedliwości międzygeneracyjnej. Druga, opisuje ekonomiczny mechanizm zmierzający do pojawiania się niewyczerpywalnych substytutów⁴⁸. Teoria Hotellinga w ramach modyfikacji swoich zasad umożliwiała kreowanie modeli rozwojowych, uwzględniających więcej rzeczywistych cech procesu pozyskiwania nieodnawialnych zasobów⁴⁹. Produktem rozważań H. Hotellinga był neoklasyczny model efektywnego wykorzystania zasobów w długim okresie, próbujący uwzględnić we współczesnych decyzjach roszczenia przyszłych pokoleń do wystarczającej dostępności zasobów naturalnych. Niestety to podejście wskazuje na słabe zrównoważenie, w którym poziom cen i wysokość odsetek w ramach gospodarowania zasobami środowiskowymi warunkują stopień ich eksploatacji⁵⁰. Takie podejście odbiega od modelu zapewniającego rozwój zrównoważony, gwarantujący utrzymanie podstawowych procesów ekologicznych, zachowanie zasobów genetycznych i zrównoważony rozwój

⁴⁷ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit., s. 226-227.

⁴⁸ D. Burzyńska, *Rola inwestycji ekologicznych w zrównoważonym rozwoju gmin w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 19-20.

⁴⁹ H. Hotelling, *The Economics of Exhaustible Resources*, [in:] *Journal of Political Economy*, 1931, No. 39, s. 137-175.

⁵⁰ H. Rogall, op. cit., s. 126.

ekosystemów⁵¹, jak również zasobów społecznych i kulturowych mieszczące się w ramach społeczno-ekonomicznej teorii zrównoważonego rozwoju, mówiącej o zaspokojeniu potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń. Daje natomiast wyobrażenie schematu, w którym substytucja technologiczna i cenowa właściwa dla tego modelu wzrostu, stanowi potencjalne zagrożenie dla zrównoważonego rozwoju wynikające z braku możliwości zaspokajanie niektórych potrzeb przez przyszłe generacje.

W rozważaniach nad ekonomicznymi korzeniami zrównoważonego rozwoju ważne jest również nawiązanie do neoklasycznej teorii wzrostu R. Solowa i J. Meada. Zapoczątkowana analizą zależności pomiędzy zanieczyszczeniami i eksploatacją środowiska a wzrostem gospodarczym, teoria wzrostu Solowa i Meada ukształtowała neoklasyczną teorię ekologicznych uwarunkowań wzrostu gospodarczego. Warto tu dodać, iż ekonomię neoklasyczną i keynesowską różni inne podejście do mechanizmu ogólnej równowagi i wzrostu gospodarki rynkowej. Keynesowskie podejście do rozwoju i zagadnień wzrostu kwestionuje wyrażany przez neoklasyków optymizm odnośnie do sprawności mechanizmu substytucji technologiczno-cenowej zabezpieczającej tworzenie się surowcowo-zasobowo-energetycznych barier wzrostu.⁵²

Przeważająca część współczesnych kierunków rozwoju myśli ekonomicznej w ramach różnych teorii poruszających zagadnienie rozwoju i wzrostu (m.in. nowa teoria wzrostu (teoria wzrostu endogenicznego), teoria realnego cyklu koniunkturalnego, keynesowska teoria wzrostu) nie rozważa w sposób holistyczny problemu długookresowej trwałości wzrostu, a w szczególności kwestii społeczno-kulturowo-gospodarczych i środowiskowych zagrożeń, związanych z obserwowanymi trendami w zakresie produkcji i konsumpcji w kontekście zaspokajania potrzeb i aspiracji obecnych i przyszłych generacji.⁵³

Warto zauważyć, że w ramach tzw. nowej ekonomii instytucjonalnej wykształciły się również nurty, które chcą analizować procesy gospodarcze na szerszej płaszczyźnie - historycznej, kulturowej, politycznej, środowiskowej i społecznej. Dotyczy to choćby teorii kosztów transakcji R. Coase'a⁵⁴. Wprowadza ona symetrię praw własności do

⁵¹ V. K. Abrahamsson, op. cit., s. 29.

⁵² D. Burzyńska, op. cit., s. 20.

⁵³ *The Sustainable Development Goals Report*, United Nations, New York 2016, p. 34.; *World Development Indicators 2016*; International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Featuring the Sustainable Development Goals, Washington 2016, pp. 26-27; B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit., s. 227.

⁵⁴ J. Godłów-Legiędź, *Współczesna ekonomia; Ku nowemu paradygmatowi?*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 40-41.

środowiska, co oznacza, że odpowiedzialność za powstanie kosztów zewnętrznych ponosi zarówno podmiot emitujący, jak i podmiot absorbujący koszty zewnętrzne, przy czym odpowiedzialność odbiorcy wynika z miejsca działalności, mając charakter wolnokonkurencyjny.⁵⁵ Z kolei, A. Pigou w *Ekonomii dobrobytu* przeprowadził ekonomiczną analizę zanieczyszczenia traktowanego jako efekt zewnętrzny. W ramach tego podejścia efekty zewnętrzne pojawiają się wtedy, gdy gospodarcze decyzje danych podmiotów powodują takie zmiany w środowisku gospodarowania, które negatywnie lub pozytywnie wpływają na możliwości produkcyjne lub konsumpcyjne innych podmiotów. Znalazło to wyraz w rozważaniach na temat poziomu opłat środowiskowych służących internalizacji kosztów zewnętrznych, analizujących gospodarkę w sposób normatywny, mający udzielić odpowiedzi dotyczącej jej stanu przyszłego (tzw. interwencjonistyczna teoria podatku Pigou)⁵⁶. Dotyczy to również dyskusji na temat racjonalności dokonywanych wyborów w kontekście gospodarowania zasobami, w tym ważnej roli instytucji, z określonym podejściem wartościującym.⁵⁷

Warto również zwrócić uwagę na pogląd environmentalistów Paula R. Ehrlicha, Ann H. Ehrlich, że prowadzenie głęboko materiałochłonnej i zasobo-rozrzutnej gospodarki, jednoznacznie prowadzi do głęboko nie zrównoważonego rozwoju, i to na poziomie globalnym, generując przy partykularnym wzroście określonych społeczeństw, grup interesu, organizacji ekonomicznych etc. problemy takie jak: zmiany klimatu, wymuszone zmiany przeznaczenia ziemi, wielkoobszarowe zanieczyszczenie, epidemie, zabór rzadkich surowców, wielkie konflikty społeczne, w tym wojny.⁵⁸

Wnioski wypływające z postawionych tez, poparte praktyką i widocznymi konsekwencjami działań w ramach realizowanej na świecie polityki gospodarczej Paul A. Samuelsson i William D. Nordhaus tłumaczą nieuregulowaną gospodarką rynkową. Zgodnie z tym podejściem, bez regulacji wolnego rynku w zakresie środowiska i troski o zasoby naturalne, gospodarka emituje zbyt duże zanieczyszczenia, przy zbyt małym stopniu ich redukcji. W konsekwencji nieegzekwowania w praktyce wskazanego mechanizmu regulacyjnego, przedsiębiorstwa, które nie podlegają standardom i wymogom administracyjnym, ustanawiają poziomom redukcji zanieczyszczeń, poprzez porównywanie krańcowych prywatnych korzyści płynących z redukcji, z krańcowymi

⁵⁵ Ibidem, s. 52-58; D. Burzyńska, op. cit., s. 18-19.

⁵⁶ T. Żylicz, *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, PWE, Warszawa 2004, s. 42-47, 55-60.

⁵⁷ J. Godłów-Legiędź, op. cit. s. 41.

⁵⁸ P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, *Ekonomia*, Dom Wydawniczy Rebis sp. z o.o., Poznań 2012, s. 274.

kosztami tej redukcji. Efektywność w tym przypadku powinna wymagać, by krańcowe korzyści społeczne z redukcji, równoważyły krańcowe koszty. Warto dodać, że w neoklasycznym ujęciu ekonomii podkreśla się zasadę, zgodnie z którą odpowiednie gospodarowanie efektami zewnętrznymi wymaga właściwej wyceny zasobów naturalnych, co w praktyce powinno wiązać się ze uświadomioną przez wszystkich uczestników rynku koniecznością ponoszenia pełnych społecznych kosztów swoich działań.⁵⁹

Odpowiedzią na potrzebę rozwijania paradygmatu zrównoważonego rozwoju i bazującej na nim teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju jest próba wykreowania takiego modelu rozwoju, który nie prowadzi do osłabiania lub załamania fundamentalnych podstaw warunkujących dalsze trwanie gospodarki, środowiska naturalnego i społeczeństwa z jego kulturą. Modelu, który potrafi uchwycić kwestie tak subtelne jak jakość życia oraz stan ludzkiego szczęścia.

W rozważaniach ekonomicznych kluczowe zatem staje się pytanie, kiedy rozwój gospodarczy jest trwały, zrównoważony i w długim okresie nie prowadzi do skutków, mogących ograniczać go w przyszłości, a więc zmniejszać dobrobyt przyszłych generacji?

Ekonomia zrównoważonego rozwoju krytycznie odnosi się do tradycyjnych teorii wzrostu i wynikających z nich teorii dobrobytu (ograniczenie dobrobytu społecznego do konsumpcji konwencjonalnych dóbr i usług) oraz dominujących trendów w produkcji, konsumpcji i postępie technicznym jako prowadzących nie tylko do nasilania się kryzysu surowcowo-energetycznego i rosnącej presji antropogennej w postaci zanieczyszczania i degradacji środowiska, ale również do rozpadu relacji społecznych. Na gruncie ekonomii zrównoważonego rozwoju próbuje się na nowo określić relacje człowiek – środowisko przyrodnicze, łącznie z postulatem zmiany dominujących systemów wartości opartych na utylitaryzmie, konsumpcjonizmie, walce konkurencyjnej oraz połączyć na ogół odrębnie traktowane aspekty rozwoju: ekologicznego, ekonomicznego, technologiczno-naukowego, etyczno-aksjologicznego i świadomościowego⁶⁰.

Warto też w rozważaniu nad istotą zrównoważonego rozwoju w teorii ekonomii poddać refleksji współczesne rozumienie postępu, czyli rozwoju skupiającego się na wzroście ekonomicznym. W odróżnieniu bowiem od pierwotnego znaczenia rozwoju, odnoszącego się głównie do sfery duchowej, współcześnie odbierany jest on niemal wyłącznie w rozumieniu gospodarczym i naukowo-technicznym. Postęp gospodarczy stał

⁵⁹ Ibidem, s.276-284.

⁶⁰ B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit., s. 228.

się dziś w takim ujęciu podstawową funkcją społeczeństwa, liczącego stale na wzrost. Jego brak, obrazowany niezwiększaniem się wskaźnika PKB, uznawany jest za stagnację i/lub anomalię. W kontekście analizy nad ekonomicznymi korzeniami trwałego rozwoju warto wspomnieć, że prawie sto lat temu John M. Keynes napisał, że wzrost gospodarczy i postęp materialny towarzyszą nam od zaledwie trzystu lat⁶¹. Patrząc natomiast na współczesne globalne problemy nie zrównoważonej gospodarki, z jakimi zmagają się ludzkość, widoczne jest, że po upływie wspomnianych trzystu lat nie przywykła ona do wyraźnego podnoszenia standardu życia. Istnienie współcześnie rozumianego rozwoju materialnego zakładamy automatycznie dopiero od czasu rewolucji naukowo-technicznej i uorganizowania się ekonomii jako osobnej dziedziny naukowej.⁶² Biorąc to pod uwagę, widoczna jest możliwość alternatywnego rozumienia rozwoju, właśnie na sposób trwały. To znaczy dotyczący dziedzictwa ludzkości, ale uwzględniający troskę o przyszłość następnych generacji. Takie podejście do rozwoju zrównoważonego prezentuje E. F. Schumacher. W jego rozważaniach jest to rozwój, w którym istnieje możliwość wypracowywania nowego stylu życia, opartego na modelach produkcji i konsumpcji, służących trwałości, w którym liczy się człowiek, a takie wartości (nad którymi zwykła się rozwodzić filozofia, nie zaś ekonomia) jak zdrowie, piękno, radość, szczęście, partnerstwo, współpraca, wspólna własność, stabilność, sprawiedliwość, pewność stanowią jego istotę⁶³. Podejście to wpisuje się w proces tworzenia teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju, zastępującej wzrost, paradygmatem zrównoważonego rozwoju wraz z systemem wartości złożonym z różnych celów odnoszących się do jakości życia.⁶⁴ W ramach tego paradygmatu do modelu podejmowania decyzji w zakresie gospodarowania zasobami wprowadza się model wieloczynnikowy z czynnikami społeczno-kulturowymi i psychologicznymi, zasadami (wartościami) etycznymi, sprawiedliwością wewnątrzpokoleniową i międzypokoleniową (Bartmann, Hampicke) oraz odpowiedzialnością (Kopfmüller), a dogmaty suwerenności konsumenta i nieograniczonej

⁶¹ T. Sedlacek, *Ekonomia dobra i zła; W poszukiwaniu istoty ekonomii od Gilgamesza do Wall Street*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2012, s. 60-61.

⁶² Ibidem, s. 61.

⁶³ E. F. Schumacher, *Małe jest piękne; Ekonomia z założeniem, że człowiek się liczy*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2013, s. 24-25.

⁶⁴ Kielczewski D., *Zrównoważony rozwój – istota, interpretacje, związki ze społeczeństwem wiedzy*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2010, s. 23 - 24.

swobody handlu, zastępuje się gospodarką mieszaną z barierami ochronnymi trwałego rozwoju i globalnymi ramami porządkowymi⁶⁵.

W ramach tego podejścia spełnianie zasad zrównoważonego rozwoju uznaje się za centralny cel gospodarki narodowej, zaś cele zmniejszania zużycia zasobów naturalnych osiąga się poprzez programy i strategie służące przebudowie społeczeństwa przemysłowego. Podejście to ma wyprzeć dyskontowanie przyszłych kosztów szkód w środowisku naturalnym jako działania nieetycznego, nienawiązującego do podejścia opartego na trwałości. W ramach silnego zrównoważenia, które ma być kamieniem węgielnym celów polityki gospodarczej, celu nie ma stanowić optymalne zużycie, tylko zachowanie zasobów przyrody⁶⁶. Ze względu na fakt, że mechanizm rynkowy w odniesieniu do wielu dóbr i usług przynosi efekty niemożliwe do społecznej akceptacji, gospodarcze niezrównoważenie, kryzysy walutowe i finansowe, ubóstwo, niesprawiedliwość podziału, niedostateczne finansowanie dóbr merytorycznych, nadmierne zużycie zasobów przyrodniczych, niedoskonałość rynku uznaje się w teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju za przypadek normalny, i odrzuca się wizję samoozdrowieńczych sił rynku. Dodatkowo twierdzenie o suwerenności konsumenckiej zostaje w odniesieniu do dóbr merytorycznych odrzucone, a zamiast niego za konieczne uznaje się tzw. „tory zrównoważonego rozwoju” wdrażane za pomocą instrumentów politycznych i prawnych. W teorii ekonomii zrównoważonego rozwoju zamiast gospodarki czysto rynkowej celem jest zrównoważona (społeczno-ekologiczna) gospodarka rynkowa lub mieszana, zapewniająca wystarczająco wysokie ekonomiczne, ekologiczne i społeczno-kulturowe standardy oraz przebudowująca za pomocą odpowiednich instrumentów społeczeństwo przemysłowe w gospodarkę zrównoważoną (np. ekologizacja systemu finansowego, zrównoważona polityka gospodarcza, zielone zamówienia publiczne).⁶⁷

⁶⁵ Rogall H., op. cit., s. 102, 136-138.

⁶⁶ B. Poskrobko, *Ekonomia zrównoważonego...* op. cit., s. 42.

⁶⁷ Ibidem, s. 41; B. G. Asheim, *Zielona rachunkowość. Środowisko i zasoby naturalne w rachunkach narodowych*, [w:] T. Żylicz (red.), *Gospodarka ekologiczna; Rynek, ceny i budżet w zrównoważonym społeczeństwie*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 23-27; W. Starzyńska, J. Kornecki, J. Wiktorowicz, J. Szymański, *Zamówienia publiczne a innowacyjność MSP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013, s. 14-15.

1.3. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju

1.3.1. Państwo i jego funkcje

Aby właściwie uchwycić współczesne rozumienie roli państwa w gospodarce i dalej kształtowaniu zrównoważonego rozwoju, z jednej strony warto poruszyć zagadnienie istoty państwa i funkcji jakie pełni, z drugiej zaś strony, prześledzić jego rozumienie w teorii ekonomii.

Państwo stanowi wyposażony w atrybuty władzy zwierzchniej twór polityczny, organizujący ludzką społeczność zamieszkującą określone terytorium. Pełni szereg funkcji wewnętrznych i zewnętrznych, których zakres wynika z przyjętego modelu organizacji państwa i sprawowania władzy. Szczegółowy katalog funkcji nie jest stały i na przestrzeni wieków ewoluował zgodnie z dominującymi w poszczególnych okresach doktrynami politycznymi. Uogólniając, państwo narzuca określone ustroje prawne, regulacje, kontrole, nadzór, środki przymusu, potrzebę partycypowania w świadczeniu na nie (podatki), ale też realizuje wydatki publiczne, zapewnia swoim obywatelom zarówno możliwości, jak i narzędzia rozwoju. Współcześnie należą do nich zwłaszcza bezpieczeństwo (wewnętrzne i zewnętrzne), edukacja, opieka zdrowotna, pomoc społeczna, wsparcie zatrudnienia etc.⁶⁸

Warto nadmienić, iż obecnie powszechnie przyjmuje się, że kluczem do trwałego rozwoju gospodarki jest rynek i prywatna przedsiębiorczość, podczas gdy państwo odgrywa ważną, ale komplementarną rolę w życiu gospodarczym.⁶⁹

Państwu przypisuje się odpowiednie funkcje ekonomiczne, korygujące rynek, takie jak funkcje: stabilizacyjna, alokacyjna, redystrybucyjna.

Na pierwszą funkcję składają się działania stabilizacyjne podejmowane przez państwo w celu regulacji koniunktury. Funkcja ta służy zapewnieniu w gospodarce pełnego zatrudnienia przy stabilnych cenach. Wykorzystuje się narzędzia polityki fiskalnej (ustalenie poziomu dochodów i wydatków budżetu państwa) i polityki monetarnej.

⁶⁸ M. Kosek-Wojnar, K. Surówka, *Podstawy finansów samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 13; M. Dylewski, B. Filipiak, M. Gorzałczyńska-Koczkodaj, *Finanse samorządowe; Narzędzia, decyzje, procesy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 11-15; J. Siwińska-Gorzelać, *Sektor publiczny w gospodarce*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 32.

⁶⁸ D. Osborne, T. Gaebler, *Rządzić inaczej; Jak duch przedsiębiorczości przenika i przekształca administrację publiczną*, Media rodzina of Poznań, 1992, s. 414-417; P.A. Samuelson, W. D. Nordhaus, *Ekonomia*, Dom Wydawniczy Rebis sp. z o.o., Poznań 2012, s. 308.

⁶⁹ J.E. Stiglitz, *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 7.

Oddziaływanie na globalny popyt może być realizowane np. poprzez politykę socjalną (zasiłki), rynku pracy (wsparcie zatrudnienia), podatkową (ulgi i zwolnienia podatkowe), czy antyinflacyjną⁷⁰. W ramach funkcji alokacyjnej państwo oddziałuje na kierunki alokacji zasobów w gospodarce. Dotyczy to zarówno bezpośredniego nabywania takich dóbr jak np. obrona narodowa, edukacja, jak i pośredniego, przez nakładanie podatków i wypłacanie subwencji, skłaniających do podejmowania określonych rodzajów działalności. Ostatnią z funkcji przypisywanych państwu jest funkcja dystrybucyjna (redystrybucyjna). Dotyczy ona sposobu podziału dóbr wyprodukowanych przez społeczeństwo pomiędzy jego członków. Funkcja ta dotyczy takich kwestii jak równość, sprawiedliwość i konieczność dokonywania stałego wyboru między sprawiedliwością a efektywnością. Przykładem jest tu choćby system nieodpłatnych studiów, nieodpłatna opieka zdrowotna, zasiłki dla bezrobotnych, etc.⁷¹. Jest istotne, że wszystkie te funkcje są wzajemnie ściśle powiązane i trudno je jednoznacznie wyodrębnić.

Rola jaką państwo odgrywało w gospodarce i poglądy na temat najbardziej oczekiwanego modelu rozwoju zmieniały się istotnie w czasie, natomiast ważnym motywem interwencji państwa w gospodarce pozostaje rzeczywista lub domniemana zawodność rynku⁷². Warto tu odnieść się do ewolucji ekonomicznych poglądów na ten temat. Począwszy od przełomu XVIII i XIX po wiek XX zachowują one dużo ze swej aktualności i wywierają istotny wpływ na dzisiejsze postrzeganie tych mechanizmów.

W XVIII wieku jednym z dominujących kierunków gospodarczych, (szczególnie propagowanym we Francji) głoszących potrzebę aktywnej roli państwa we wspieraniu rozwoju handlu, przemysłu oraz budowie infrastruktury technicznej, był merkantylizm. Doktryna ta po raz pierwszy dostrzegła ściśle powiązanie pomiędzy czynnikami politycznymi a funkcjonowaniem gospodarki⁷³.

Zasadniczym antagonistą tego podejścia był Adam Smith, głoszący konieczność ograniczania roli państwa w gospodarce. Starał się unaocznić, jak konkurencja i motyw osiągania zysku sprawiają, że działania partykularnych jednostek, realizujących własne interesy, służą interesowi całego społeczeństwa, a miejsce aktywnej polityki gospodarczej zajmuje wolny rynek, funkcjonujący samoczynnie i gwarantujący optymalne wykorzystanie zasobów (doktryna liberalna, z odniesieniem do działania

⁷⁰ R. Milewski, *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995, s. 147-152.

⁷¹ J.E. Stiglitz, op. cit., s. 24-25.

⁷² R. Milewski, op. cit., s. 144.

⁷³ Ibidem, s. 144.

tw. niewidzialnej ręki rynku). Klasyczna doktryna liberalna nie odrzucała jednak idei państwa, ani nie negowała jego funkcji ekonomicznych, jednakże postulowała istotne ograniczenie ingerencji w mechanizm rynkowy.

Koncepcje A. Smitha wywarły istotny wpływ na poglądy ekonomistów angielskich, takich jak J.S. Mill i W. Nassau, zwolenników nurtu zwanego leseferyzmem. U podstawy ich poglądów leżała wolna konkurencja, służąca w ich rozumieniu najlepszemu interesowi społeczeństwa. W ramach tej szkoły państwo nie powinno ingerować w działalność prywatnego sektora. Podejście to odmawiało państwu jakichkolwiek prerogatyw nadzorczo-regulacyjnych⁷⁴.

Pomimo dominującej w XIX wieku liberalnej myśli ekonomicznej, dla której charakterystyczne było opowiadanie się za minimalistyczną rolą państwa w gospodarce, znaleźli się jednak krytycy efektów działania mechanizmów rynkowych. Dla wielu z nich (przede wszystkim krzewicieli nurtów robotniczych i socjalistycznych jak np. K. Marksa) to co dla A. Smitha było zaletą (wolny rynek, własność prywatna), stanowiło źródło wszelkiego zła, dysfunkcji ekonomiczno-społecznych.

Milowym krokiem w kształtowaniu poglądów podkreślających istotną rolę państwa, było, poczynając od drugiej połowy lat 30. XX wieku, upowszechnienie w teorii i praktyce interwencjonizmu państwowego zgodnie z poglądami Johna Maynarda Keynesa. Niewątpliwym wpływ na taki bieg zdarzeń wywarł „wielki kryzys” z przełomu lat 20. i 30. XX wieku, który szczególnie głęboko dotknął najwyżej rozwinięte gospodarki.

Powyższe rozważania pokazujące ewolucję poglądów ekonomicznych na temat roli państwa w gospodarce zasadniczo zarysowują dwa główne nurty: liberalny, z ograniczoną rolą państwa oraz keynesistowski, z rozbudowanym interwencjonizmem państwowym.

Współcześnie istotne jest również odniesienie roli państwa do kształtowania zrównoważonego rozwoju. Ekonomia zrównoważonego rozwoju jest wpisana w nurt interwencjonistyczny, w którym w nowy sposób określa się cele i zakres interwencjonizmu, kładąc szczególny nacisk na działania proekologiczne, służące ochronie i zachowaniu przyrodniczych podstaw funkcjonowania ludzkiej społeczności i gospodarki na poziomie globalnym. Specyfikę tego podejścia trafnie charakteryzuje hasło „Myśl globalnie, działaj lokalnie”. Podkreśla ono istotne znaczenie roli państwa na poziomie poszczególnych gospodarek, ukierunkowanej na wspólny cel, jakim pozostaje inkluzywny i trwały rozwój respektujący przyrodnicze ograniczenia naszej planety.

⁷⁴ J.E. Stiglitz, op. cit., s. 6.

1.3.2. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju w ujęciu współczesnych kierunków liberalnych

Współczesne nurty ekonomii liberalnej, określane neoklasycznymi lub neoliberalnymi łączy zasadniczo niechęć do rozszerzania ekonomicznych funkcji państwa⁷⁵. Neoliberalowie optują za klasyczną koncepcją tzw. „państwa minimum” oraz opowiadają się za istotną rolą państwa w tworzeniu i podtrzymywaniu dostosowanego do wymogów gospodarki rynkowej ładu instytucjonalno-prawnego, zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego kraju, wymiaru sprawiedliwości, infrastruktury użyteczności publicznej oraz realizacji celów reprezentacyjnych państwa, jednakże bez ingerowania w mechanizm rynkowy i grę popytem⁷⁶. Podejście ekonomii neoliberalnej, niezależnie od różnic w poglądach na wiele istotnych kwestii, charakteryzuje głęboka wiara w system prywatnej przedsiębiorczości i wolny, konkurencyjny rynek oraz sceptyczny stosunek do państwowych instytucji regulujących gospodarkę, rosnących wydatków publicznych (związanych z wykorzystywaniem m. in. zbiurokratyzowanego systemu, w tym zamówień publicznych) i podatków oraz niewiara w skuteczność wielu metod oddziaływania na gospodarkę proponowanych przez nurt interwencjonistyczny. Ponadto nowa neoliberalna szkoła myślenia traktuje inflację jako proces czysto pieniężny, nakazuje restrykcyjną politykę monetarną i ograniczenie popytu poprzez cięcie wydatków państwa, istotnie stając w opozycji do myśli interwencjonistycznych.⁷⁷

Nurt monetaryzmu reprezentowany przez Milтона Friedmana wyróżniał jedynie cztery sfery aktywności rządu, które można pogodzić z systemem wolnego rynku, niezbędne dla poprawnego funkcjonowania państwa. Zaliczył do nich ochronę jednostek przed przemocą z zewnątrz, ochronę jednostek przed zagrożeniem ze strony innych współobywateli, ochronę i umacnianie wolnego społeczeństwa i opiekę nad członkami społeczeństwa, których nie można uznać za jednostki odpowiedzialne.⁷⁸

⁷⁵ McCreadie K., *Adam Smith - Bogactwo Narodów; Współczesne interpretacje klasycznej ekonomii.*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2012, s. 117.

⁷⁶ H. Ćwikliński, *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 56.

⁷⁷ R. Milewski, E. Kwiatkowski, *Podstawy Ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 216; G. W. Kołodko, *Wędrujący Świat*, Prószyński Media sp. z o. o., Warszawa 2013, s. 208-209; H. Melin, *Social inequalities*, [in:] J. Grotowska-Leder, E. Rokicka (ed.), *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 57-58.

⁷⁸ H. Ćwikliński, op. cit., s. 59.

Łatwo zauważyć odniesienie do ograniczonych obszarów ingerencji państwa w relacje ekonomiczne charakterystyczne dla nurtu neoliberalnego. W tym nurcie ekonomii głównym celem polityki gospodarczej staje się dążenie do ograniczenia inflacji i zapewnienie stabilizacji cen.

W nowej ekonomii klasycznej (określanej również skrajnym monetaryzmem) państwo nie jest zdolne do skutecznego oddziaływania na koniunkturę bez względu na to, czy stosuje politykę fiskalną czy monetarną, gdyż wszelka zamierzona zmiana jego polityki ekonomicznej jest przez podmioty gospodarcze antycypowana i neutralizowana.⁷⁹ Zgodnie z założeniami tego podejścia instytucje państwa nie powinny angażować się w jakikolwiek sposób w realną działalność ekonomiczną (w tym również w sferę ubezpieczeń społecznych, ochrony zdrowia, szkolnictwa itp. – stanowiących szeroki obszar interwencji publicznej), a aktywność gospodarcza może opierać się wyłącznie na własności prywatnej. Według szkoły racjonalnych oczekiwań rząd nie może wywołać ani ożywienia gospodarczego, ani spadku aktywności gospodarczej, natomiast stosowanie określonego zestawu narzędzi polityki gospodarczej (w tym m. in. zamówień publicznych) nie ma większego znaczenia, może bowiem jedynie zwiększyć wahania produkcji, a nie jej naturalny poziom⁸⁰.

W szkole neoaustriackiej państwo ma koncentrować uwagę na ochronie własności prywatnej i konkurencji oraz wspierać system obiegu informacji ekonomicznej. W tym ujęciu ekonomicznym najlepszym mechanizmem alokacji zasobów i najlepszym źródłem informacji jest rynek. Według przedstawicieli tej szkoły państwo powinno wspierać sferę usług i świadczeń publicznych (służba zdrowia, oświata, kultura) bez usuwania prywatnej działalności komercyjnej z tych obszarów.⁸¹

Ekonomia podaży Laffera traktuje ingerencję państwa jako zasadniczy czynnik zewnętrzny zakłócający działanie mechanizmu rynkowego. Zwolennicy podejścia podażowego skłaniają się do przyjęcia klasycznych zadań instytucji państwowych), resztę aktywności pozostawiając wolnej woli gospodarujących podmiotów (ludzi). Zrównoważenie rozwoju można odnieść w tym ujęciu do sytuacji tzw. efektu wypierania powstającego na skutek zbytnej aktywności państwa. Polega on na zjawisku wzrostu wydatków publicznych, który powoduje „wypchnięcie z rynku” wydatków prywatnych. Rosnący deficyt budżetowy, może być skutkować presją na rynek kapitałowy

⁷⁹ R. Milewski, E. Kwiatkowski, op. cit., 216.

⁸⁰ H. Ćwikliński, op. cit., s. 62.

⁸¹ R. Milewski, E. Kwiatkowski, op. cit., s. 217.

spowodowaną pożyczkami rządu. Stąd w podejściu podaźowym, oprócz ograniczania wydatków rządowych, do istotnych działań należy również unikanie deficytu budżetowego.⁸²

Zgodnie z teorią wyboru publicznego (ekonomiczną teorią polityki) instytucje publiczne nie powinny być oceniane według innych kryteriów niż te służące do oceny podmiotów prywatnych. Zdaniem przedstawicieli tego podejścia podmioty publiczne mogą być niesprawne tak samo jak rynek. Według nich państwo powinno interweniować tylko wtedy, gdy jednoznacznie jest wiadome, że rozwiązania rynkowe są mniej efektywne, lub w tych dziedzinach, w których mechanizm rynkowy stanowi wyraźnie droższą opcję. W tym podejściu bardzo istotny wpływ na ostateczny wybór „rynek czy państwo” mają mechanizmy polityczne, dlatego też przy ostatecznej ocenie danego projektu należy uwzględniać wpływ instytucji politycznych.⁸³ Teoria wyboru publicznego charakteryzuje się tym, że próbuje stosować zasady standardowej analizy ekonomicznej do obszaru zjawisk nierynkowych lub *quasi* rynkowych. Tym obszarem zainteresowań są przede wszystkim decyzje polityczne, kształtowanie się porządku publicznego i mechanizm dostarczania dóbr publicznych (stąd podejście to ma wielki wpływ na kreowanie zrównoważonego rozwoju). Ta teoria analizuje instytucjonalne uwarunkowania mechanizmu osiągania korzyści ekonomicznych (*rent-seeking*) poprzez proces polityczny. Obszar polityki, przenoszący się na obszar oddziaływania instytucji publicznych, traktuje się jako specyficzny rynek, na którym występują strona podaży, popytu, kategoria ceny, mechanizm równoważący etc. Jednym z zasadniczych motywów rozwoju uwzględnianym przez ekonomistów teorii wyboru publicznego był rozwój dziedziny finansów publicznych, bezpośrednio związanej z zarządzaniem zasobami finansowymi państwa i jego agend (w tym jednostek samorządu terytorialnego⁸⁴) przez jednostki i grupy osób pochodzące z systemu politycznego. W kontekście dysponowania przez państwo olbrzymim, sięgającym kilkudziesięciu procent, odsetkiem produktu krajowego brutto przejmowanym i przez nie dzielonym, teoria wyboru publicznego próbuje badać racjonalność podejmowania decyzji dotyczących alokacji tych środków, która jest realizowana z pominięciem mechanizmu cenowo - rynkowego. Oczywistym jest wykorzystywanie w jej ramach narzędzi zrównoważonego rozwoju (strategie, polityki, zasady, ale również

⁸² H. Ćwikliński, op. cit., s. 72.

⁸³ Ibidem. s. 69.

⁸⁴ *Sustainable cities and territories*, Agence Française De Développement, Creation: Planet 7, Paris March 2014, p. 3.

kategorii inwestycji uwzględniające paradygmat trwałości⁸⁵ rozwoju), jako narzędzi implementacyjnych i zajmowanie się racjonalnością dokonywanych wyborów alokacyjnych.⁸⁶

W granicach teorii wyboru publicznego istotne są również w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju teorie biurokracji i politycznego cyklu koniunkturalnego. Według teorii biurokracji, struktury biurokratyczne, przeważające w sektorze publicznym, nieuchronnie prowadzą do nieracjonalnego wykorzystania zasobów, niepotrzebnych lub nadmiernych wydatków i stałej nadprodukcji usług publicznych. Tu widzimy naturalny związek z implementacyjnym aspektem zrównoważonego rozwoju, stanowiącym operacyjny mechanizm egzekwowania realizacji określonej jakości produktów i usług publicznych. Natomiast w ramach teorii politycznego cyklu koniunkturalnego dowodzi się istnienia pozytywnego związku przyczynowo - skutkowego między politycznym cyklem wyborczym a cyklem gospodarczym. Przejawia się on tym, że przed wyborami w celu uzyskania poparcia wyborców, rząd podejmuje działania przyspieszające ożywienie koniunktury i spadek bezrobocia. Jednakże skutki takich działań (wzrost deficytu budżetowego, długu publicznego czy inflacji) wyborcy odczuwają dopiero po wyborach. Świadczy to o przyjmowaniu przez rząd postaw utylitarnych i deficycie wartości istotnych w kształtowaniu świadomości zrównoważonego rozwoju.⁸⁷

1.3.3. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju w ujęciu keynesistowskim

Zgodnie z założeniami J.M. Keynesa ingerencja państwa w gospodarce powinna korygować „dwie największe wady systemu społeczno-ekonomicznego, w którym żyjemy: niezdolność do zapewnienia pełnego zatrudnienia oraz arbitralny i niesprawiedliwy podział bogactwa i dochodów”⁸⁸. Pogląd ten można odczytywać, jako wprost donoszący się do kształtowania cech trwałego, zrównoważonego rozwoju. Stąd zagadnienie zamówień publicznych jest tak bliskie duchowi keynesizmu. Ujęcie keynesowskie kładzie bowiem

⁸⁵ W. Buchholz, *Sprawiedliwość międzypokoleniowa*, [w:] T. Żylicz (red.), *Gospodarka ekologiczna; Rynek, ceny i budżet w zrównoważonym społeczeństwie*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 19.

⁸⁶ J. Wilkin, *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityki*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 20.

⁸⁷ R. Milewski, E. Kwiatkowski, op. cit., s. 218.

⁸⁸ H. Ćwikliński, op. cit., s. 23.

nacisk na zwiększenie niewystarczającego globalnego popytu (produkcja określana jest przez globalny popyt, czynniki podażowe odgrywają niewielką rolę), czego rezultatem miało być przyspieszenie tempa wzrostu gospodarczego i likwidacja bezrobocia. W tym kontekście dla zapewnienia stałego rozwoju gospodarczego, poprzez odpowiednią politykę gospodarczą, powinno się pobudzić wzrost globalnych wydatków. Wspierając wzrost gospodarczy należy zatem stymulować popyt globalny, czyli oddziaływać na poziom wydatków. Dochód narodowy stanowi sumę wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Rolą państwa w tym ujęciu powinno być realizowanie dodatkowo (szeroko rozumianych, w kontekście zamówień publicznych) wydatków rządowych (krótkoterminowych), które wpłyną na wzrost popytu globalnego.⁸⁹

W modelach keynesistowskich sterowanie przez państwo globalnym popytem jest realizowane poprzez szerokie wykorzystywanie instrumentów aktywnej polityki fiskalnej i monetarnej państwa⁹⁰. W zakresie polityki fiskalnej, rozumianej jako narzędzie regulacji globalnego popytu proponuje się:

- zwiększenie progresji opodatkowania wysokich dochodów, przy jednoczesnym zwiększaniu świadczeń społecznych na rzecz grup biedniejszych,
- bezpośrednie zachęty do inwestowania poprzez obniżenie stopy podatkowej od zysków przeznaczanych na inwestycje,
- manipulowanie wielkością globalnych wydatków rządowych na inwestycje państwowe czy roboty publiczne. Wynika stąd bezpośrednia rola zamówień publicznych – zwiększenie tych wydatków w okresie recesji przyczynia się do zwiększenia globalnego popytu poprzez bezpośrednie zasilanie niektórych grup społecznych, wydatki rządowe mogą zostać przeznaczone wprost na inwestycje publiczne – inwestycje finansowane przez państwo pozwalają wówczas na zwiększenie liczby miejsc pracy i wywierają efekt popytowy, dzięki dodatkowym dochodom pracowników zatrudnionych w inwestycjach finansowanych w ramach zamówień publicznych, rośnie popyt globalny.⁹¹

W ramach tego podejścia w zakresie polityki monetarnej rozumianej jako narzędzie regulacji globalnego popytu zaproponowano w okresie dekonunktury podjęcie przez państwo działań na rzecz zwiększania zasobów pieniądza w społeczeństwie. Wzrost ilości pieniądza w obiegu obniża skłonność do przechowywania go w formie płynnej (obniża

⁸⁹ P. Krugman, *Zakończenie ten kryzys*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013, s. 98-100.

⁹⁰ H. Ćwikliński, op. cit., s. 54.

⁹¹ Ibidem, s. 48-49.

preferencje płynności), przyczyniając się w efekcie do obniżenia stopy procentowej, gdyż wysokość stopy procentowej wyznaczana jest właśnie przez ilość pieniądza w połączeniu z preferencją płynności. Stąd też niższa stopa procentowa powinna pozytywnie oddziaływać na zwiększenie rozmiarów inwestycji.

Według Johna Maynarda Keynesa to inwestycje stanowią zasadniczą siłę rozwojową gospodarki, ponieważ są one ściśle związane z ogólną aktywnością gospodarczą poprzez zmiany w popycie globalnym. Wydatki inwestycyjne (również te związane ze sferą budżetową państwa, a więc realizowane przy szerokim wykorzystaniu instrumentu zamówień publicznych) są związane ze wzrostem dochodu narodowego za pośrednictwem mnożnika inwestycyjnego. Oznacza to, że wzrost inwestycji powoduje zwielokrotniony przyrost dochodu narodowego, natomiast zmniejszenie inwestycji powoduje jego spadek. Inwestycje tworzą zatem popyt na dobra kapitałowe, stąd zwiększa się produkcja, a wraz z nią wzrasta zatrudnienie i zwiększają się dochody pracowników. Dochody wydatkowane na konsumpcję tworzą zatem dodatkowy popyt, wpływający na zwiększenie produkcji dóbr konsumpcyjnych, zwiększenie poziomu zatrudnienia i dalsze zwiększenie dochodów.

John M. Keynes, który jako najważniejszy problem gospodarki rynkowej postrzegał niepełne zatrudnienie (bezrobocie), spowodowane niedostatecznym popytem globalnym, jako najważniejszy cel interwencjonizmu wskazywał konsekwentne zwiększanie popytu, poprzez przede wszystkim pobudzanie inwestycji prywatnych i publicznych (m. in. zamówienia publiczne) oraz pobudzanie popytu konsumpcyjnego poprzez politykę redystrybucji dochodów (podatki, transfery – tu również z potencjalną rolą instrumentu zamówień publicznych).⁹²

Można zatem stwierdzić, że poprzez interwencję państwa w relacje rynkowe jest możliwe zapewnienie bardziej sprawiedliwego podziału bogactwa i dochodów, czyli ukształtowanie modelu trwałego i zrównoważonego rozwoju. W mechanizmie rynkowym, dość skutecznym w wytwarzaniu i alokowaniu dóbr, interwencjonizm Keynesa dostrzega ułomności, które mogą być skorygowane przez władzę państwową (rząd, samorząd) zapewniającą efektywność, sprawiedliwość i stabilność. Oczywistym elementem tych działań są zamówienia publiczne jako jeden z instrumentów bezpośredniej interwencji w rynek. Na gruncie ekonomii keynesistowskiej rozpatruje się też sytuacje, kiedy rynkowi nie udaje się zagwarantować efektywnej alokacji dóbr, gdy występują efekty zewnętrzne

⁹² R. Milewski, E. Kwiatkowski, op. cit., s. 215.; T. Grzeszczyk, *Zamówienia publiczne gmin*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze” s. c., Kraków 1996, s. 231-232.

lub niedoskonała konkurencja. Konkurencja niedoskonała, na przykład monopol, może prowadzić do państwowej regulacji. Kiedy występują efekty zewnętrzne, rząd może się zdecydować na ingerencję i przystąpić do regulowania tego typu odchyleń (jak to czyni w odniesieniu do np. zanieczyszczenia atmosfery). Można wykazać, że w świecie, w którym koszty koordynacji są zerowe, problemy efektów zewnętrznych także mogłyby być efektywnie rozwiązywane albo przez właściciela firmy (który uwzględniłby w swoim rachunku odpowiednie koszty), albo przez państwo, które wykorzystałoby różne środki pochodne interwencjonistycznej teorii podatku Pigou w zakresie zinternalizowania kosztów zewnętrznych.⁹³ Kolejna funkcja interwencyjna państwa występuje, kiedy obywatele decydują się zmienić schemat podziału dochodów, generowany przez ukształtowane na rynku płace, renty, procenty i np. dywidendy. Współczesne władze państwowe posługują się podatkami progresywnymi, umożliwiającymi zgromadzenie środków na realizację programów pomocy społecznej, stanowiących swoisty bufor bezpieczeństwa finansowego dla najuboższych.⁹⁴ Ostatnim charakterystycznym elementem wyróżniającym interwencjonizm państwowy (również ujmującym w sobie odniesienie do instrumentu zamówień publicznych) jest wykorzystywanie uprawnień w zakresie polityki fiskalnej i monetarnej w celu wygładzenia „szczytów” i „zapadlin” cyklu koniunkturalnego.⁹⁵

Do odchodzenia od czystego keynesizmu przyczyniły się negatywne efekty stosowania nadmiernego interwencjonizmu państwowego, szybki rozrost i zbiurokratyzowanie struktur państwa i związane z tym koszty oraz pojawianie się zjawiska stagflacji, oznaczającej stagnację w sferze produkcji i inwestycji wraz z towarzyszącym jej bezrobociem oraz równolegle nasilającą się inflacją.⁹⁶

Nawiązując do omówionego nurtu interwencjonistycznego warto odnieść się do ciekawej zależności, dotyczącej relacji między poziomem rozwoju gospodarczego kraju a wielkością wydatków publicznych. Otóż kraje bogatsze charakteryzują się średnio większym sektorem publicznym. Jest to zgodne z tzw. prawem Wagnera głoszącym, że wraz z bogaceniem się gospodarek rośnie również skala aktywności sektora

⁹³ J. Godłów-Legiędź, op. cit. s. 54.

⁹⁴ P. A. Samuelson, W. D. Nordhaus, op. cit., s. 91-92.

⁹⁵ Ibidem, s. 92.

⁹⁶ R. Milewski, E. Kwiatkowski, op. cit., s. 215.

publicznego. Wyjątkiem są tu uprzemysłowione kraje Azji, gdzie pomimo wysokiego PKB *per capita* zachowały średnio niewielkie wydatki sektora publicznego.⁹⁷

Ponadto rozważając wpływ sektora publicznego (agend państwa) na wzrost i zrównoważony rozwój warto również nawiązać do modelu R. J. Barro.⁹⁸ Model ten tłumaczy, w jaki sposób wielkość wydatków i podatków publicznych może w sposób trwały zmienić stopę wzrostu PKB. Prezentuje on dość uniwersalną logikę analizowania powiązań pomiędzy aktywnością sektora publicznego a rozwojem gospodarek. W swoim modelu R. J. Barro udowadnia, że wielkość produkcji w każdym kraju jest dodatnio uzależniona zarówno od zasobów prywatnego kapitału, jak i od wielkości określonych (nie wszystkich) wydatków publicznych. Reasumując, część wydatków publicznych zwiększa krańcową produktywność prywatnego kapitału, czyli wydatki te powodują, że przychód z każdej jednostki kapitału dodatnio zależy od ich wielkości. Przykładem tego typu wydatków mogą być wydatki na drogi. Przedsiębiorstwo prywatne z dobrym dostępem do infrastruktury drogowej, będzie lepiej funkcjonowało, niż takie samo przedsiębiorstwo pozbawione tych możliwości. Stąd R. J. Barro twierdzi, że część wydatków publicznych jest korzystna dla posiadaczy kapitału, gdyż zwiększa ich dochody z kapitału, a więc skłonność do inwestycji. Drugą stroną medalu jest jednakże to, iż wydatki publiczne wymagają nałożenia podatków, których efekt jest odwrotny (przy zrównoważonym budżecie), tzn. podatki zmniejszają produktywność kapitału i zniechęcają do podejmowania inwestycji. Jednym z najważniejszych wniosków modelu R. J. Barro jest więc teza, że polityka państwa ma dwa przeciwstawne efekty: dzięki większym wydatkom publicznym może zwiększyć produktywność prywatnego kapitału, zachęcić prywatny sektor do inwestowania, zwiększyć stopę wzrostu PKB, a jednocześnie związane z wydatkami obciążenie fiskalne będzie miało skutek przeciwny. W modelu tym końcowym efektem będzie wypadkowa tych przeciwstawnych trendów. Ze względu na fakt, iż skala korzyści jak i kosztów wynikających z działań państwa zależą od skali dochodów i wydatków publicznych, Barro wnioskuje, że istnieje pewna optymalna wielkość sektora publicznego mierzona skalą jego wydatków i dochodów, pozwalająca osiągnąć maksymalne tempo wzrostu gospodarczego. Stąd też zbyt mały, jak i zbyt duży sektor publiczny nie jest korzystny dla kształtowania zrównoważonego rozwoju kraju.⁹⁹

⁹⁷ J. Siwińska-Gorzelak, op. cit., s. 36- 37.

⁹⁸ Ibidem, s. 38-39.

⁹⁹ Ibidem, s. 39.

Podejście keynesistowskie, wraz z przytoczonym powyżej nawiązaniem do efektywności, sprawiedliwości i stabilności, stanowi źródło inspiracji dla teorii ekonomii opartej na paradygmacie trwałego, samopodtrzymującego się rozwoju, dla którego wydatki publiczne realizowane poprzez takie instrumenty polityki państwa jak zielone zamówienia publiczne mogą stanowić istotne narzędzie implementacyjne.¹⁰⁰

1.3.4. Rola państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju – próba reasumpcji

Przenikanie koncepcji zrównoważonego rozwoju do polityki i praktyki gospodarowania wpływa na kształtowanie się nowego paradygmatu ekonomii, co skłania niektórych autorów (M. Burchard-Dziubińska, B. Poskrobko, H. Rogall, D. Kielczewski, i in.) do wskazywania potrzeby odrębnego traktowania tego podejścia, jako wyrażnie różnego od nurtów neoliberalnych i keynesistowskich w ich dotychczas znanych formach¹⁰¹. Podstaw do takiego stwierdzenia można upatrywać już w samej definicji zrównoważonego rozwoju, w której bardzo wyraźnie akcentuje się konieczność znacznego wydłużenia horyzontu czasowego prowadzonych analiz oraz opracowywanych i wdrażanych strategii i programów działania. Jest tam mowa o zapewnieniu przyszłym pokoleniom niemniejszych niż mają obecne generacje możliwości zaspokajania potrzeb, co oznacza, że nie zysk, a utrzymanie trwałości społeczno-gospodarczego rozwoju jest głównym celem gospodarowania.¹⁰² Można to interpretować w kategoriach sprawiedliwości międzygeneracyjnej, która nie poddaje się łatwo bieżącemu planowaniu ani na poziomie mikro, ani na poziomie makroekonomicznym. Obowiązujące

¹⁰⁰ R. Janikowski, *Imperatyw ekologiczny konsumenta a zrównoważony rozwój*, [w:] B. Poskrobko, B. Fiedor, A. Budnikowski, S. Czaja, E. Kośmicki, M. Banach (red.), *Ekonomia i Środowisko, Nr 1(14)*, 1999, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999, s. 67-69.; H. Brattebo, *Ekologia Przemysłu – zwrot w kierunku myślenia systemowego*, [w:] J. Strahl (red.), *Zrównoważona produkcja przemysłowa; Minimalizacja odpadów, czyste technologie i ekologia przemysłowa*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999, s. 22; D. Dziedzic-Chojnacka, *Odpowiedzialność administracyjna za naruszenie zakazu promocji propagującej model konsumpcji sprzeczny z zasadami ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Górski, J. Bucieńska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), *Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 67 (ebook:<https://books.google.pl/books?id=tTISAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).

¹⁰¹ T. Borys, *Interdyscyplinarność ekonomii zrównoważonego rozwoju*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2011, s. 135-138.

¹⁰² B. Poskrobko, *Przedmiot, paradygmat i kategorie zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2011, s. 29.

we współczesnym świecie reguły gry, zarówno w sferze biznesu, jak i polityki, nastawione są na osiągnięcie wymiernych korzyści w co najwyżej kilkuletniej perspektywie. Interesariusze (akcjonariusze, udziałowcy czy wyborcy) nie są cierpliwi w oczekiwaniu na swoje profity. Co więcej, koncepcja zrównoważonego rozwoju odnosi się także do kwestii globalnych, o których wiadomo, że na poziomie ogólnoswiatowym nie podlegają one żadnym skutecznym mechanizmom politycznym, a w wymiarze gospodarczym prowadzą raczej do pogłębiania dysproporcji rozwojowych pomiędzy państwami i poszczególnymi grupami społecznymi. Kształtowanie zrównoważonego rozwoju we wszystkich jego wymiarach, tzn. społecznym, gospodarczym i przyrodniczym, wymaga również opracowania nowych miar „sukcesu”, różnych od wzrostu PKB. Starania poczynione w tej dziedzinie ukazują złożoność problemu, ale dają też pierwsze obiecujące rozwiązania, np. w postaci wskaźnika rozwoju społecznego HDI, który obok dochodu narodowego *per capita* uwzględnia również oczekiwaną długość życia w momencie narodzin i wskaźniki dotyczące skolaryzacji. Łączne ujęcie tych aspektów pozwala wyrobić sobie pogląd nie tylko odnośnie do dobrobytu w sensie ekonomicznym, ale także do pewnych jakościowych aspektów życia. Poszukiwaniu nowych rozwiązań w zakresie pomiaru „tego co ważne” poświęcony został między innymi Raport Komisji ds. pomiaru wydajności ekonomicznej i postępu społecznego opracowany przy aktywnym uczestnictwie m. in. dwóch noblistów w dziedzinie ekonomii: J.E. Stiglitz i A. Sena¹⁰³.

Kolejną cechą wyróżniającą ekonomię zrównoważonego rozwoju jest twórcze nawiązanie do dorobku ekonomii ekologicznej oraz ekonomii ochrony środowiska i zasobów naturalnych. Cechą charakterystyczną jest włączenie kategorii ekologicznych do kryteriów decyzyjnych. W żadnym z wcześniejszych nurtów nie było to tak dobitnie postawione.

Podstawową, niekwestionowaną rolę państwa w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju jest realizacja interwencji państwowej, (tu szeroko rozumianej, również w kontekście regionalnym, lokalnym, poprzez oddziaływanie podmiotów zaliczanych do szeroko rozumianej sfery budżetowej, w tym komunalnej) wywieranie wpływu na sferę publiczną, stymulowanie sfery prywatnej. Może się to odbywać poprzez wykorzystanie wyspecjalizowanych publicznych polityk gospodarczych i ich narzędzi, jak choćby przetargi publiczne, w tym zielone zamówienia publiczne, systemy dotacji, subwencji,

¹⁰³ J. E. Stiglitz, A. Sen, J.-P. Fitoussi, *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza?*, Polskie Towarzystwo ekonomiczne, Warszawa 2013.

etc. wdrażanych poprzez system finansów publicznych. Przez swój zakres, treść i skalę stosowania (szeroko rozumiana sfera budżetowa państwa) zamówienia publiczne stanowią mechanizm aktywnego oddziaływania na popyt w zakresie określonych dóbr i usług, a przez to wpływania na poziomy produkcji i konsumpcji. Oddziaływanie to będzie tym silniejsze, im większa jest siła nabywcza rynku zamówień publicznych, mierzona generowanym poziomem PKB. W Unii Europejskiej w 2015 roku wartość rynku zamówień publicznych mierzona poziomem wydatków publicznych (bez tzw. wydatków sektorowych) wynosiła prawie 14% PKB UE¹⁰⁴ a w roku 2009 była szacowana – wraz z wydatkami sektorowymi nawet powyżej 19% PKB UE¹⁰⁵). O rosnącej roli państwa w kształtowaniu rozwoju w skali makroekonomicznej może świadczyć poziom wydatków realizowanych w UE poprzez sektor instytucji publicznych. W 2005 roku wydatki publiczne były na poziomie 16% PKB UE¹⁰⁶, w 2009 r. wartość wydatków publicznych w UE wynosiła 19,9% PKB¹⁰⁷, w okresie 2012-2015 średnioroczna wartość wydatków publicznych kształtowała się na poziomie 13,8% PKB UE, (bez uwzględniania wydatków sektorowych)¹⁰⁸. Dane te ukazują znaczące możliwości oddziaływania na rynek poprzez siłę nabywczą sektora publicznego. Obszarowi interwencji przypisane są odpowiednie instrumenty implementacyjne, do których zalicza się wydatki publiczne, realizowane za pośrednictwem takich narzędzi jak zamówienia publiczne, w tym ich specyficznej formy, jaką są zielone zamówienia publiczne. Od zakresu i kierunków ich wykorzystania zależeć będzie również to, czy realizowany rozwój będzie rzeczywiście zrównoważony.¹⁰⁹

W ekonomii zrównoważonego rozwoju zamiast gospodarki czysto rynkowej celem jest zrównoważona (społeczno-ekologiczna) gospodarka rynkowa lub mieszana,

¹⁰⁴ *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, December 19, 2016, *Estimate of total general government expenditures on works, goods, and services (excluding utilities) as % of GDP*, p. 9.

¹⁰⁵ A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, L. Schrefler, G. Luchetta, C. Selcuki, J. Ballesteros, A-C Zirnelt., *The uptake of green public procurement in the eu27-report*, Centre for European Policy Studies, College of Europe, European Commission, Brussels 2012, s. 6.; http://ec.europa.eu/environment/gpp/faq_en.htm - *Why is there a need for GPP?*

¹⁰⁶ *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący ekologicznych zamówień publicznych*, Wydanie trzecie, Komisja Europejska, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2016 r., s. 6.

¹⁰⁷ Centre for European Policy Studies, op. cit., p. 9.

¹⁰⁸ Odpowiednik uśrednionej wartości równej 1924,1 mld EUR za *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, op. cit., p. 9.

¹⁰⁹ M. Burchard-Dziubińska, *Production for a green economy*, [in:] Burchard-Dziubińska M. (red.), *Towards a green economy; From ideas to practice*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015, p. 67-74; J. Dolecki, *Zamówienia publiczne – efektywny instrument prawny czy biurokratyczna procedura?*, [w:] H. Nowicki, J. Sadowy (red.), *XV-lecie systemu zamówień publicznych w Polsce*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2009, s. 28-31; J. Olszewska-Stompel, J. Rokicki, *Zamówienia publiczne nie są trudne*, lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 17-21.

zapewniająca wystarczająco wysokie ekonomiczne, ekologiczne i społeczno-kulturowe standardy oraz przebudowująca za pomocą swoich instrumentów gospodarki przemysłowe w gospodarki zrównoważone.¹¹⁰

Podsumowując, podkreślenia wymaga fakt, iż państwo odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu zrównoważonego, trwałego rozwoju. Jednakże interwencja państwa nie zawsze będzie rozwiązaniem optymalnym w zakresie radzenia sobie z dylematem zawodności rynku. We współczesnym, coraz bardziej skomplikowanym i zbiurokratyzowanym świecie, do istotnych zagrożeń w realizacji programów publicznych należą: złożoność i trudności w prognozowaniu skutków działań podejmowanych przez państwo, ograniczona kontrola państwa w zakresie skutków swoich działań, niemożność pełnej kontroli ustawodawcy nad realizacją programów państwowych, lobbing polityczny, nierzadko nieefektywne działanie wyznaczone przez polityczne trendy i obietnice.¹¹¹ Stąd też poziom wydatków publicznych zasadniczo zależy od uprawnień nabytych w przeszłości i przeszłych przyrzeczeń rządu. Często więc nie zależy od merytorycznych analiz i rozważań nad tym, co państwo może i powinno robić we współczesnej, skomplikowanej rzeczywistości gospodarczej. Nie ma więc gwarancji, że państwo będzie rzeczywiście realizowało rozwój uwzględniający wewnątrz i międzypokoleniową sprawiedliwość, kluczowe przecież dla zrównoważonego rozwoju¹¹².

¹¹⁰ B. Poskrobko, *Ekonomia zrównoważonego...* op. cit., s. 41; T. Borys, *Wyzwania dla współczesnej ekonomii*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2011, s. 21.

¹¹¹ J.E. Stiglitz, op. cit., s. 28-29.

¹¹² V. Tanzi, *Gospodarcza rola państwa w XXI wieku*, [w:] M. Wójcik (red.), Balcerowicz L. i in., *Odkrywając wolność; Przeciw zniewoleniu umysłów*; Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2012, s. 632.

ROZDZIAŁ II. POLITYKA PAŃSTWA NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

2.1. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju

Polityka jest kompleksowym mechanizmem udziału we władzy i wywierania wpływu na podział władzy, w ujęciu wewnątrz i międzypaństwowym, między grupami ludzi. Współcześnie uważa się, iż wychodzi ona znacznie dalej poza państwo, jednocześnie nie cechując każdego przejawu jego działalności.¹¹³ Można zatem przyjąć, iż jest to system procesów oddziaływania na grupy osób (społeczeństwo, społeczeństwa) mający na względzie realizację określonego celu, bądź celów.¹¹⁴ Inaczej mówiąc, polityka to ciągłe, celowe działanie o określonym charakterze, będące formą aktywności władzy, w zakresie organizowania rządów, programowania i wdrażania procesów rządzenia i zarządzania oraz osiągania określonych rezultatów, oddziałujących na innych ludzi. Przedmiotem polityki na poziomie państwa jest dążenie do udziału we władzy lub do wywierania wpływu na podział władzy między państwami lub też w obrębie państwa lub między grupami ludzi, tworzącymi dane państwo. Jest to związane z planowaniem zamierzeń i ich realizacją przy użyciu zestawu reguł, zasad, ram instytucjonalnych, a także uzyskiwanie i mierzenie efektów.

Badania nad polityką obejmują analizę:

- sztuki i umiejętności rządzenia,
- wymiaru spraw publicznych,
- wymiaru kompromisu i konsensusu,
- wymiaru władzy,
- działalności instytucji państwowych,
- wzajemnego stosunku wpływu i konfliktu,
- funkcji polityki w systemie społecznym,
- procesów podejmowania decyzji,
- procesów rozwiązywania problemów,

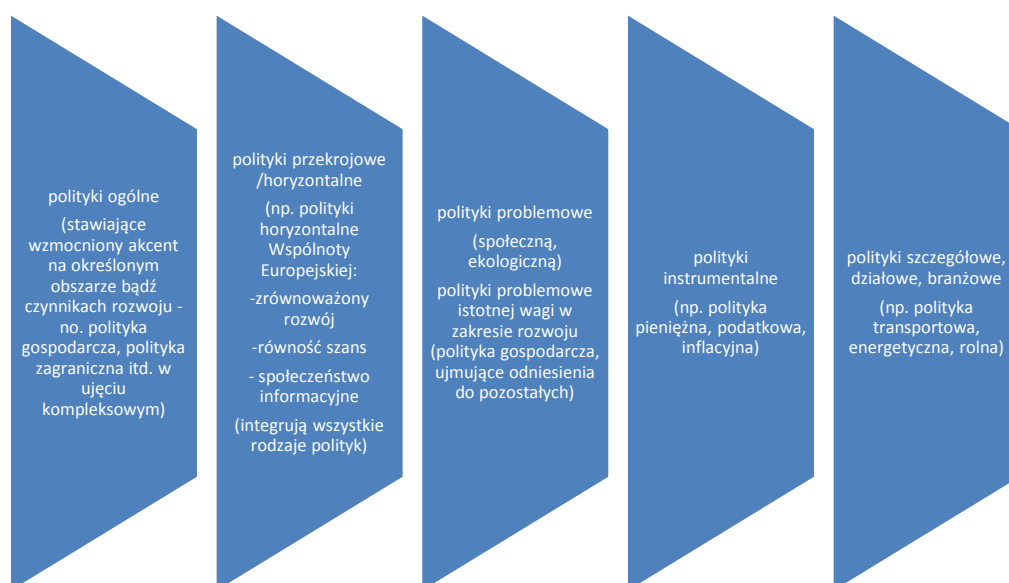
¹¹³ A. Czajowski, *Polityka w pięciu odsłonach: metatypologia zjawiska*, Wrocławskie Studia Politologiczne nr 12, UW, Wrocław 2011, s. 19.

¹¹⁴ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie*, SIW ZNAK, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa 1998, s. 55-69; D. Fleszer, *Strategiczne zarządzanie jednostką samorządu terytorialnego - istota, cele, etapy*, [w:], J. Prońko (red.), *Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae Rok 17, Nr 1/2013*, Wydział Zarządzania i Administracji UJK Kielce, Kielce 2013, s. 162.

- procesów tworzenia instytucjonalnego systemu realizacji założonych celów,
- sposobów (środków, narzędzi, instrumentów) realizacji wytyczonych celów, wraz z analizą skuteczności, efektywności, sprawiedliwości i społecznej akceptowalności danej polityki.¹¹⁵

Ze względu na podmiot polityki rozróżnia się: ogólną politykę państwa i/lub międzynarodowego ugrupowania gospodarczego (jak w przypadku np. UE), gminy lub przedsiębiorstwa. Natomiast ze względu na przedmiot wyróżnia się polityki szczegółowe – działowe dotyczące konkretnego obszaru zagadnień (np. polityka transportowa, energetyczna, rolna), polityki instrumentalne (np. polityka pieniężna, podatkowa, inflacyjna), lub problemowe (np. społeczna, ekologiczna). (rys. 5.).

Rysunek 5. Przykładowe podziały polityki

Źródło: opracowanie własne.

Każdy rodzaj polityki jest formą kompromisu pomiędzy potrzebami i oczekiwaniami społecznymi, które niejednokrotnie okazują się niespójne. Podobna sytuacja ma miejsce w zrównoważonym rozwoju, gdzie zawsze można mówić o sprzeczności pomiędzy

¹¹⁵ M. Weber, op. cit., s. 55-69.; A. Heywood, *Politologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 4-15.; A. W. Jabłoński, *Polityka. Interpretacje definicyjne*, [w:] A.W Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Kategorie analizy politologicznej*, Wrocław 1991, s. 7.; B. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998, s. 118; B. Fiedor (red.), S. Czaja, A. Graczyk, Z. Jakubczyk, op. cit., s. 255-256; K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki., op. cit., s. 63; J. Oleńska, G. Dobrzański, A. Demianowicz, *Metodyka opracowywania powiatowych programów zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska*, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 7-9; *2050 Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu*, PWC, Warszawa 2012, s. 65-67.

krótkookresowo rozumianym rozwojem gospodarczym i dążeniem poszczególnych podmiotów gospodarczych do maksymalizacji zysków, a koniecznością ochrony zasobów przyrodniczych i społecznych, w stanie nie pogarszającym ich jakości i dostępu do nich kolejnym pokoleniom. Pojawia się także konieczność rozłożenia kosztów działalności ochronnej, zarówno pomiędzy poszczególne grupy społeczne, jak i generacje.

Biorąc pod uwagę powyższe rozumienie polityki, można zauważyć, iż ujęcie w ramy instytucjonalne zrównoważonego rozwoju stanowi z jednej strony szczególną formę polityki gospodarczej państwa zintegrowanej z polityką społeczną i ekologiczną, z drugiej zaś strony jest to klasyczna polityka horyzontalna (strategia), która ma na celu jak najszersze upowszechnienie danego podejścia. Tak dzieje się w przypadku Unii Europejskiej, szczególnie w systemie wspólnotowego budżetu i współfinansowania przedsięwzięć.¹¹⁶

Polityka gospodarcza oznacza zatem oddziaływanie władz państwowych na gospodarkę narodową – na jej dynamikę, strukturę, na stosunki ekonomiczne w państwie oraz na jego relacje gospodarcze z zagranicą¹¹⁷. Określa cele systemu gospodarczego¹¹⁸ (także społecznego i wymiar środowiskowy w zakresie ochrony oraz modeli produkcji i konsumpcji) i stosowanie metod, środków, sposobów (w tym prawa i procesów regulacyjnych) prowadzących do osiągnięcia tych celów¹¹⁹ (rys. 6.).

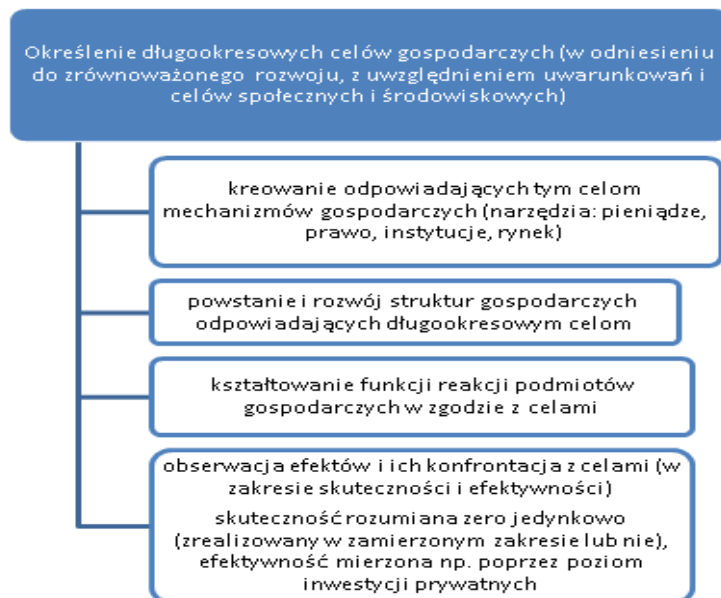
¹¹⁶ <http://ekspertdotacje.pl/article/7/>

¹¹⁷ B. Winiarski, *Polityka ekonomiczna*, AE, Wrocław 1992, s. 12.

¹¹⁸ Tu w szerszym ujęciu w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju.

¹¹⁹ H. Ćwikliński, op. cit., s. 23.

Rysunek 6. Schemat kształtowania efektywności i skuteczności polityki gospodarczej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie H. Ćwikliński, op. cit., s. 16; J. Tomkiewicz, *Jak mierzyć efektywność wydatków publicznych?*, Master of Business Administration, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003, nr 1 (60), s. 36-42.

Polityka ukierunkowana jest na realizację określonych celów zintegrowanych na wszystkich poziomach rządzenia i zarządzania (poczynając od ugrupowania międzynarodowego – Unii Europejskiej na gminie kończąc) w sposób przekrojowy (horyzontalny) przez wszystkie polityki branżowe, narzędziowe i problemowe. W przypadku Wspólnoty Europejskiej, polityki horyzontalne odnoszą się do wszelkich projektów współfinansowanych z środków Unii Europejskiej, (z którymi zgodne muszą być projekty składane przez wnioskodawców w celu uzyskania dofinansowania). Obecnie polityki horyzontalne UE wynikają ze strategii *Europa 2020*¹²⁰ (ogólnej polityki gospodarczej UE w zakresie generowania wzrostu i rozwoju), w której określono cele i priorytety rozwoju Unii Europejskiej.

Polityka państwa w zakresie zrównoważonego rozwoju posługuje się mechanizmami polityki gospodarczej państwa oraz polityki horyzontalnej (zasady i narzędzia wspierające, w tym finansowe i polityczne o zasięgu przekrojowym). Wykorzystuje portfel instrumentów, jakimi posługują się te polityki. Należą do nich przede wszystkim instrumenty instytucjonalne o charakterze formalnym i nieformalnym (tab. 1.), często definiowane w ramach nowej ekonomii instytucjonalnej jako reguły gry obowiązujące w społeczeństwie, stanowione w celu

¹²⁰ *Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* Komunikat Komisji KOM (2010) 2020.

stworzenia stabilnej struktury społecznych zachowań.¹²¹ Składają się one na zestaw wspomagających rynek instytucji, służących redukcji społecznej niepewności i kosztów transakcyjnych funkcjonowania systemów społeczno-gospodarczych.¹²² Do przedstawienia (tab. 2. i 3.) autorskich zestawień obrazujących funkcjonalne podziały instytucji zrównoważonego rozwoju posłużono się odniesieniami z bogatych źródeł literaturowych.¹²³

¹²¹ M. Blaug, *Teoria ekonomii; Ujęcie retrospektywne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 710; D.C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic performance*, Cambridge University Press, New York 1990.

¹²² E. G. Furubotn, R. Richter, *Institutions and Economics Theory: The contribution of the New Institutional Economics*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 2000, s. 15; Z. Bukowski, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w działalności administracji publicznej*, [w:] M. Górski, J. Bucińska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), *Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 31-32.

¹²³ J. Wilkin, *Koncepcja dobrze rządzonego państwa i uwarunkowania jej praktycznej realizacji*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 279; B. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998, s. 126; G. Dobrzański, *Wskaźniki trwałego i zrównoważonego rozwoju w lokalnych układach terytorialnych*, [w:] *Nowoczesne metody i techniki zarządzania trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy*, (red.) R. Miłaszewski, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2001, s. 29-35; E. Albińska, M. Andrejczuk, M. Krawcewicz, K. Kurzyp, P. Oczyp (red.), *Raport 2011, Odpowiedzialny biznes w Polsce – dobre praktyki*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2012, s. 6; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Art. 5, <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/1.htm>; E. Olejarczyk, *Zasada Zrównoważonego Rozwoju w systemie prawa polskiego – wybrane Zagadnienia*, [w:] No 2 (2016): *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska*, (<http://www.apcz.pl/czasopisma/index.php/PPOS/article/view/PPOS.2016.013/10401>), s. 129-132.; *Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts*, UE, context of sustainable development: art 2, art 3c, substantive amendments art 1, p. 2, p.5, art 2, p. 2, 3c, Amsterdam 1997, <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>; Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, TNOiK, Dom Organizatora, Toruń 2009, s. 62.; M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, op. cit., s. 174, 177; D. Burzyńska, op. cit., s. 45-46.; P.A. Samuelson, W.D. Nordhaus, op. cit., s. 308; M. Zielenkiewicz, *Zmiany instytucjonalne w procesie integracji europejskiej*, [w:] M. Gorynia, S. Rudolf (red.), *Polska w Unii Europejskiej i globalnej gospodarce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014, s.296-299; J. Berdo, *Zrównoważony rozwój; W stronę życia w harmonii z przyrodą*, Earth Conservation, Sopot 2006, s. 55-76; B. Kryk, *Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko przyrodnicze*, [w:] D. Kopycińska (red.), *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, Katedra Mikroekonomii US, Szczecin 2005, s. 200; Andre, T. Baert, A. Balducci, C. Berescu, i in., *Miasta przyszłości; Wyzwania, wizje, perspektywy*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Unia Europejska, Bruksela, 201., s. 61-62; A. Klasik, J. Biniecki, A. Ochojski, *Metropolitalny foresight strategiczny; Metodologia i studium przypadku*, Studia, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014., s. 19-21; T. Pałaszewski, *Czynniki zrównoważonego rozwoju gospodarczo-przestrzennego*, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Wydawnictwo NOVUM sp. z o.o., Płock 2001, s. 171, G. L. Gordon, *Strategiczny plan dla gminy; Jak osiągnąć sukces*, Agencja Rozwoju Komunalnego, Międzykomunalna Spółka Akcyjna MUNICIPIUM, Warszawa 1998, s. 88-95; S. Jakubczak (red.), *Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy jednostek samorządu terytorialnego*, Biuro Analiz Sejmowych, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014, s. 83; J. Friedberg, *Uwarunkowania transportowe zrównoważonego rozwoju metropolii*, [w:] K. Kamieniecki, J.P. Van Iersel, O. Dziekoński i in., *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów zurbanizowanych? Metropolie*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009, s. 24-26.; R. Marsden, *Innovation for development*, [in:] B. Johnson (ed.) *Regional Europe's Regions and Cities Review*, Issue 18, International Press Centre in Brussels, October 2010, p. 126; http://ec.europa.eu/environment/ecoap/frontpage_en; Burzyńska, *Rola inwestycji ekologicznych w zrównoważonym rozwoju gmin w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 51-55; K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, op. cit., s. 66-68; I. Herbst, A. Jadach – Sepiolo, *Analiza stanu prawnego w zakresie realizacji projektów w formule PPP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012, s. 31-33; J. Kronenberg, T. Bergier, (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 1, Fundacja Sendzimira, Wrocław 2010, 24-25; T. Markowski, M. Turała (red.), *Planowanie jako instrument zarządzania w jednostkach*

Tabela 1. Formalne i nieformalne instytucje zrównoważonego rozwoju

Instytucje formalne	Instytucje nieformalne
Ujęte w przepisy: prawo, standardy, wytyczne, instytucje wdrażające, systemy administracyjne wyrosłe z politycznych preferencji decydentów, uwarunkowania, normy, reguły funkcjonowania, oficjalne wytyczne, wykładnie, instrumenty formalnie wykorzystywane w realizacji polityki i narzędzia jej egzekwowania, pieniądze, aparat organizacyjny i aparat administracji (organy państwa)	Zwyczajowe, tworzące się w toku długotrwałych procesów, organizujące tło kulturowo-społeczne, wpływające na stanowione przez ludzi instytucje formalne: zwyczaje, postawy moralne i/lub etyczne, przyzwyczajenia, uwarunkowania kulturowe
Rynek (w rozumieniu szerokim, uniwersalizowanym) w tym również jako rynek wewnętrzny, lokalny, globalny, uwarunkowany, regulowany (rozwijający się i samoregulujący, też w ramach rządowej interwencji), funkcjonujący w wymiarze formalnym i nieformalnym tworzony w ramach strony: popytowej poprzez (podmioty: jednostki ludzkie indywidualne, przedsiębiorców, organizacje polityczne, społeczne, grupy lobbingowe, państwa, ugrupowania międzynarodowe). Ze wszystkimi uwarunkowaniami rynkowymi (konkurencyjność, kwestia dostępu do zasobów, do kapitału etc. oraz podażyowej poprzez (producentów, konsumentów, polityków, grupy lobbingowe etc.), rynek rozumiany w kategoriach kontraktowych – umowy między państwem a podmiotami ekonomicznymi i społecznymi, obywatelami.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, op. cit., s. 173-176.; M. Burchard-Dziubińska, *Rozwój instytucji na rzecz zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 84-85; G. W. Kołodko, *Dokąd zmierza świat; Ekonomia polityczna przyszłości*, Prószyński Media sp. z o. o., Warszawa 2013, s. 127.

samorządu terytorialnego, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015, s. 9-19, M. Yang, R. K. Dixon, Z. Zhang, D. Zevgolis, T. Tang, *Greening Opportunities at World Events*, Professional Graphics Printing Co., Global Environment Facility, 2013, s. 3; B. Ziolkowski, *Rola badań foresight w stymulowaniu zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 201-203; *System Zielonych Inwestycji w Polsce*, Ministerstwo Środowiska, NFOŚiGW, Warszawa 2014.

Tabela 2. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju – ujęcie funkcjonalne instytucji społecznych i ekonomicznych

Instytucje społeczne	Instytucje ekonomiczne
Zestaw norm, wartości np. akceptacja hierarchii społecznej, szacunek okazywany osobom starszym, ochrona miejsc kultu religijnego); Instytucje debaty, dialogu publicznego, mechanizmy partycypacji społecznej: stosowanie różnych sposobów komunikowania się z opinią publiczną o działalności sektora publicznego (rządu, gminy etc.), współuczestnictwo, społeczne monitorowanie działań rządu (państwa) i stwarzanie instytucjonalnych warunków egzekwowania podjętych przez rząd zobowiązań; Udział społeczeństwa w procesach decyzyjnych; System edukacji uwzględniający zrównoważony rozwój i podejście oparte na wewnątrz i międzypokoleniowej sprawiedliwości i odpowiedzialności; Kształtowanie postaw producentów i konsumentów, obywateli; Media; Współpraca międzynarodowa na rzecz polityki realizującej trwały rozwój;	Podatki (od dochodów, dóbr i usług, obniżające dochód osobisty, ograniczają wydatki osobiste, dostarczają funduszy na wydatki publiczne) oraz opłaty i daniny publiczne (element przychodowy budżetu państwa); Wydatki publiczne (na określone dobra i usługi (np. inwestycje publiczne, jak drogi, edukacja, bezpieczeństwo etc. wraz z płatnościami transferowymi dostarczają jednostkom zasobów) wraz z zestawem reguł organizacji i wydatkowania element rozchodowy budżetu państwa); Rynek pracy; Aktywność banku centralnego i instytucji finansowych; Pieniądze (środki finansowe): budżet, system funduszy europejskich, funduszy krajowych celowych, instytucji finansujących międzynarodowych i krajowych (np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy, Global Environmental Facility (GEF), Międzynarodowy Fundusz Walutowy Bank Gospodarstwa Krajowego, Bank Ochrony Środowiska, NFOSiGW, WFOŚiGW), inicjatywy finansujące np. w ramach UE (CIVITAS, LIFE, INTERREG, Innovative Action Plans, JEREMY etc.); Ograniczanie subsydiowania szkodliwego dla środowiska i społeczeństwa; Środki techniczno – technologiczne;
System zamówień publicznych, w tym zrównoważone i zawierające się w nich, zielone zamówienia publiczne jako zestawy zasad i reguł w zakresie organizacji procesów i osiągania efektów z zakresu trwałego rozwoju przy realizacji wydatków publicznych, zinstytucjonalizowane narzędzie polityczne (realizator zasady horyzontalnej UE), społeczne (odpowiedzialne działania, edukacja na rzecz zrównoważonej produkcji i konsumpcji), ekonomiczne (poprzez instytucję wydatków publicznych), organizacyjne (poprzez zestaw procedur, kryteriów, certyfikowania, etc.), administracyjne (w realizacji za pośrednictwem struktur i organów podmiotów sektora publicznego), prawnie poprzez przepisy prawa zamówień publicznych	
Instytucje rynku (zasady konkurencji, kontroli, współpracy i wymiany, normy i wartości budujące etykę biznesu, narzucane przez państwo, określające korzystanie z praw własności.	

Źródło: opracowanie własne.

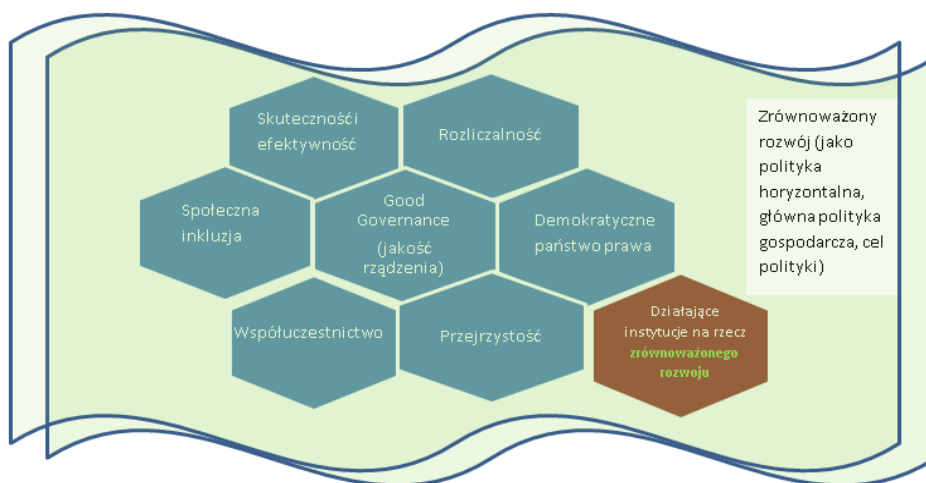
Tabela 3. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju – ujęcie funkcjonalne instytucji z obszaru organizacji i prawa

Instytucje z obszaru organizacji	Instytucje z obszaru prawa (legalistyczne)
Wielopoziomowe rządzenie i zarządzanie (governance) – sposoby koordynacji działań zbiorowych w zakresie: współrządzenia, współzarządzania, tworzenia ładu instytucjonalnego działań zbiorowych, w tym w przestrzeni (np. w obszarach funkcjonalnych, metropolitalnych), interaktywności w procesie koordynacji działań; Systemy zarządzania środowiskowego, jakością, zintegrowanego np. EMAS, systemy certyfikacji, normy ISO; Zintegrowane zarządzanie (w tym planowanie przestrzenne, m.in. obszarów funkcjonalnych uwzględniające zrównoważony rozwój); Mierniki polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju (uwzględniające inne wskaźniki niż tylko PKB, w tym kompleksowe uwzględnienie jakości życia np. HDI, ISEW, etc.); Mechanizmy współpracy z sektorem gospodarczym: m. in. w ramach <i>Corporate Social Responsibility</i> (Społecznej Odpowiedzialności Biznesu), forów, rad, komitetów; Mechanizmy współpracy z nauką oraz nauki z sektorem gospodarczym; Standardy współpracy, relacje, partnerskie projekty współdzielące odpowiedzialność pomiędzy obszar publiczny i prywatny np. PPP w obszarze wzmocnienia powiązań kooperacyjnych oraz budowania międzysektorowych partnerstw na rzecz, podniesienia świadomości oraz zwiększania odpowiedzialności uczestników rynku w zakresie szans i korzyści ze stosowania strategii oraz instrumentów CSR, zwiększania odpowiedzialności administracji państwowej oraz włączania partnerów społeczno-gospodarczych w debatę o sprawach publicznych.; Działalność organów władzy wszystkich poziomów, stwarzanie instytucjonalnych warunków realizacji celów publicznych w sposób skuteczny i efektywny (mechanizm ewaluacyjny badania relacji efektu do nakładu), Decentralizacja uprawnień decyzyjnych w sektorze publicznym zgodnie z zasadą subsydiarności (w ramach aparatu administracyjnego), ale również w ujęciu społecznym (delegacja zadań np. na NGO, podmioty prywatne – PPP) do realizacji celów społecznych i dostarczania dóbr publicznych;	Przepisy i zasady prawne (Ustawy, w tym Konstytucja RP, Traktat o UE Rozporządzenia, Dyrektywy, Akty Prawne (komunikaty, uchwały, rezolucje) organizujące ład prawny i stanowiące środowisko działania dla pozostałych instrumentów. Prawo międzynarodowe (ratyfikacje konwencje, przepisy – mające prymat (poprzez konsensus społeczności międzynarodowej nad narodowym np. UE i/lub ONZ (szczególnie w zakresie: ochrony praw człowieka, korzystania z dóbr wspólnych i o swobodnym dostępie jak: przestrzeń powietrzna, i kosmiczna morza i oceany, kształtowania stosunków handlowych, wykorzystywania energii atomowej, pojawiania się zagrożeń dla środowiska przyrodniczego i jego bioróżnorodności; Działania prawne na rzecz ochrony klimatu i jego zmianom, unikalnych zasobów przyrodniczych i bioróżnorodności; Ochrona przestrzeni, zasobów cennych w kontekście wartości społecznych i środowiskowych; Zasady zrównoważonego rozwoju (w ramach wykładni prawnej; System egzekucji prawa;
Regulacje (nadzór, wprowadzający określone działania z zakresu prawa, organizacji i działania administracyjnego oddziałujące na ludzi, prowadzące do np. powstrzymywania się od określonej działalności gospodarczej, np. zasady ograniczające emisję zanieczyszczeń przez przedsiębiorstwa, konieczność przeprowadzania testów, certyfikacji przed wprowadzeniem produktu do obiegu etc.); System bezpieczeństwa; System kontroli korupcji; Zakazy, sankcje; System promowania np. promowanie zrównoważonej produkcji i konsumpcji;	
System zamówień publicznych, w tym zrównoważone i zawierające się w nich, zielone zamówienia publiczne jako zestawy zasad i reguł w zakresie organizacji procesów i osiągania efektów z zakresu trwałego rozwoju przy realizacji wydatków publicznych, zinstytucjonalizowane narzędzie polityczne (realizator zasady horyzontalnej UE), społeczne (odpowiedzialne działania, edukacja na rzecz zrównoważonej produkcji i konsumpcji), ekonomiczne (poprzez instytucję wydatków publicznych), organizacyjne (poprzez zestaw procedur, kryteriów, certyfikowania, etc.), administracyjnie (w realizacji za pośrednictwem struktur i organów podmiotów sektora publicznego), prawnie poprzez przepisy prawa zamówień publicznych;	
Instytucje rynku (zasady konkurencji, kontroli, współpracy i wymiany, normy i wartości budujące etykę biznesu, narzucane przez państwo, określające korzystanie z praw własności;	

Źródło: Opracowanie własne.

Uwzględniając narzędzia przedstawione w tabelach 2. i 3. można zauważyć, że współczesna polityka dysponuje pokaźnym portfelem instrumentów instytucjonalnych na rzecz zrównoważonego rozwoju, które wykorzystywane w odpowiedni sposób mogą budować nową jakość w zakresie rządzenia i zarządzania „good governance”, procesów realizacji i rezultatów, w zakresie skuteczności i efektywności. Wymiary dobrego rządzenia zobrazowano na rys.7.

Rysunek 7. Wymiary dobrego rządzenia w ramach polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie J. Wilkin, *Koncepcja dobrze rządzonego...* op. cit., s. 280.

Obecnie takie podejście jest wykorzystywane w Unii Europejskiej, w tym w Polsce, zgodnie z dokumentami strategicznymi, determinującymi wymiar pozostałych polityk i dobór narzędzi operacyjnych. Obecnie we Wspólnocie Europejskiej główną politykę gospodarczą wyznacza *Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającemu włączeniu społecznemu*¹²⁴ wraz z uzupełnieniami dotyczącymi polityki miejskiej z Paktu Amsterdamskiego¹²⁵. Stawiają one zrównoważony rozwój w centrum działania (planowanie zrównoważonego rozwoju ujmujące elementy inkluzji społecznej, „place based policy” i odpowiedzialności środowiskowej) struktury elastycznych celów i narzędziami wdrożeniowych oraz dysponowania wspólnym budżetem i systemem

¹²⁴ *Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji KOM(2010) 2020.

¹²⁵ Pact of Amsterdam, Sustainable development of urban areas, Agreed at the Informal Meeting of EU Ministers Responsible for Urban Matters, European Commission, Amsterdam, 30 May 2016; (<https://english.eu2016.nl/documents/publications/2016/05/30/pact-of-amsterdam>; http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf).

funduszy¹²⁶. W budżecie wspólnotowym mamy również do czynienia z ujęciem horyzontalnym polityki gospodarczej (rozwojowej) UE, w który wprost wpisuje się horyzontalna zasada (polityka) zrównoważonego rozwoju, uwzględniana w kryteriach i ocenie współfinansowanych projektów.¹²⁷ W Polsce główną polityką gospodarczą, która wyznacza zasadniczy kierunek działania jest Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju¹²⁸, oparta na zrównoważonym rozwoju terytorialnym i rozwoju społecznie wrażliwym i zrównoważonym. Warto dodać, że powyższe polityki korzystają z narzędzi instytucjonalnych, wskazanych w ramach analizy porównawczej strategii *Europa 2020*, Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju i horyzontalnej polityki zrównoważonego rozwoju UE. Do przedstawienia porównań tych polityk, w zakresie instytucjonalizacji zrównoważonego rozwoju rozumianego jako rozszerzenie i integracji mechanizmów polityki gospodarczej i polityki horyzontalnej (załącznik 1.) posłużono się odniesieniami z licznych źródeł literaturowych¹²⁹. Przykładem instytucji o charakterze narzędziowym jest system zamówień publicznych¹³⁰.

¹²⁶ A. Nowakowska, Z. Przygocki, A. Rzeńca, *Kształcenie na rzecz zrównoważonego, inteligentnego i partycypacyjnego rozwoju miast*, [w:] A. Nowakowska, Z. Przygocki, A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 10-11; I. Baftijari, R. Caragounis, A. Dobruna & others, *Inclusive and Sustainable Urban Development Planning: A guide for Municipalities Volume 1*, United Nations Human Settlements Programme, UNON Publishing Service Section, Nairobi 2007, p. 12-13.

¹²⁷ *Jak wdrażać zasady horyzontalne Unii Europejskiej w administracji*, Przewodnik, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Programów Pomocowych i Pomocy Technicznej, Warszawa 2007-2013, s. 12-19.

¹²⁸ *Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju*, https://www.mr.gov.pl/media/34300/SOR_2017_maly_internet_14072017_wstepPMM.pdf.

¹²⁹ *Europa 2020*...op. cit., s. 5, 6, 11, 14, 19.; *Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts*, UE, context of sustainable development: art 2, art 3c, substantive amendments art 1, p. 2, p.5, art 2, p. 2, 3c, Amsterdam 1997, <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>.; *Jak wdrażać zasady horyzontalne*...op. cit., s. 12-19; J. Ballantine, *The value of sustainable reporting*, [in:] *Cities Today; Connecting the world's urban leaders; Innovation and procurement*, Issue 15, October 2014; J. Andrews (ed.), *Cities Today* PFD Publications Ltd, London 2014, pp. 30-35.; *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju*, op. cit., s. 3,8,35-36, 54, 59, 68, 81; M. Dylewski, B. Filipiak, M. Gorzałczyńska-Koczkodaj, op. cit., s. 15.; Committee of the Regions, European Union, Consultation; *Your Voice on Europe 2020, Final Report 2020*, Brussels, June 2020, p. 20; G. Atalik, E. Alkay, *The impact of R&D differentiation in Europe on sustainable development*, [w:] T. Markowski, M. Turała, P. Żuber (red.), *Innovations and space-European and national approach*, Studia Regionalia, Volume 23, Polish Academy of Sciences, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw 2009, s. 10-12; T. Borys, *Standardy lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju-doświadczenia UNDP*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 111; L. Cichy, *Czynniki warunkujące zrównoważony rozwój-studium przypadku rozwoju energetyki wiatrowej w województwach pomorskim, śląskim i podkarpackim* [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 358-360; W. Dzierżanowski, M. Stachowiak, *Elektroniczne zamówienia publiczne w Polsce – ekspertyza*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 49-50; I. Jakubowska (red.), *Elektroniczne zamówienia publiczne w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013, s. 3, 36-39, M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne w wymiarze lokalnym* [w:] T. Markowski, D. Stawasz (red.), *Społeczna odpowiedzialność w procesach zarządzania funkcjonalnymi*

2.2. Zrównoważone zamówienia publiczne jako instrument polityki gospodarczej

Zrównoważone zamówienia publiczne nie zostały formalnie zdefiniowane w żadnym z unijnych, ani krajowych (polskich) dokumentów. Jediną oficjalnie przyjętą definicją zrównoważonych zamówień publicznych jest definicja stosowana przez Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych¹³¹ w ramach Wytocznych Wdrażania Zrównoważonych Zamówień Publicznych, która odnosi się do idei i zasad zrównoważonego rozwoju. Zgodnie z tym podejściem zrównoważony rozwój wymaga od rządów i organizacji rozważenia uwzględniania społecznych, gospodarczych i środowiskowych kryteriów w ramach ich działalności, bez dominacji któregośkolwiek z nich. Przy czym wdrożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju do zamówień publicznych – poprzez zrównoważone zamówienia publiczne – jest definiowane jako „proces w ramach którego organizacje zaspokajają swoje potrzeby na towary, usługi, roboty budowlane, w oparciu o stosunek jakości do ceny w całym cyklu życia, generując korzyści nie tylko dla organizacji, ale także dla społeczeństwa i gospodarki, przy jednoczesnym minimalizowaniu szkód dla środowiska”.¹³²

Rozpatrując kwestię zrównoważonych zamówień publicznych rozważamy wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju w ramach procesu realizacji przez podmioty publiczne zakupów dóbr, usług, dostaw lub robót budowlanych. Chodzi o wykorzystanie w procesach zakupowych rozwiązań umożliwiających uwzględnienie na każdym etapie wdrażania projektu, klauzul odnoszących się do trzech filarów zrównoważonego rozwoju tj. oddziaływania na środowisko naturalne, ujmowania włączenia społecznego i stymulowania gospodarki. Przy czym warto dodać, iż wiele podmiotów publicznych we Wspólnocie Europejskiej wdraża w swoich procesach i procedurach zakupowych zielone zamówienia

obszarami miejskimi, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014, s. 178-184.

¹³⁰ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf, *Europa 2020...* op. cit., s. 18; Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, *Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020*, Komunikat Komisji KOM(2010) 2020, s. 350. p. 7.

¹³¹ UNEP (United Nations Environment Programme).

¹³² A. O'Rourke, C. Leire (red.), *Sustainable Public Procurement Implementation Guidelines, Introducing UNEP's Approach*, UNEP DTIE, Sustainable Consumption and Production Branch, Paris 2012, p. 7.

publiczne jako część szerszego podejścia do zrównoważonego rozwoju, które również obejmuje aspekty ekonomiczne i społeczne.¹³³

Zielone zamówienia publiczne stanowią w ramach systemu zamówień publicznych narzędzie instytucjonalne gospodarczej polityki państwa, bezpośrednio oddziałującej na sferę publiczną. Są narzędziem interwencji państwa w zakresie realizacji polityki wydatków publicznych (m. in. w zakresie inwestycji, utrzymania, realizacji usług, dostaw, etc.).

W zakresie oddziaływania na sferę publiczną same zamówienia publiczne oznaczają, obok całego kontekstu procesowo-proceduralnego, wprost umowy o charakterze odpłatnym zawierane pomiędzy jednym lub więcej instytucjami, podmiotami zamawiającymi, a jednym lub więcej wykonawcami, których przedmiotem jest wykonywanie m. in.: robót budowlanych, dostaw, generowanie produktów lub świadczenie usług przy uwzględnieniu systemu przepisów określających procedury, wg których te umowy są zawierane i wybierani są ich realizatorzy.

W ekonomii finansów publicznych zamówienia publiczne, w tym zielone zamówienia publiczne, stanowią mechanizm alokacji i środków publicznych charakterystyczny dla implementacyjnej funkcji polityki gospodarczej państwa. Umożliwia on realizację funkcji inwestycyjnej, utrzymaniowej, usługowej (w zakresie zapewnienia świadczenia wyspecyfikowanych usług, dostaw i wykonania inwestycji). W zależności od modelu ekonomicznego i ustroju politycznego państwa zakres oddziaływania instrumentu zamówień publicznych może być szeroki lub wąski - od bardzo ograniczonego obszaru oddziaływania państwa na rynek, w koncepcjach neoliberalnych (neoklasycznych), do bardzo szerokiego wpływania na mechanizmy rynkowe w koncepcjach postkeynesistowskich, jak to przykładowo ma miejsce obecnie w UE.

Zamówienia publiczne są również zestawem zasad i procedur regulowanych specyficznymi przepisami wynikającymi z koncepcji zarządzania finansami publicznymi, umożliwiającymi realizację zadań publicznych, służących szeroko pojętemu dobru publicznemu, wdrażanych poprzez struktury terytorialne i funkcjonalne (instytucje publiczne) państwa.

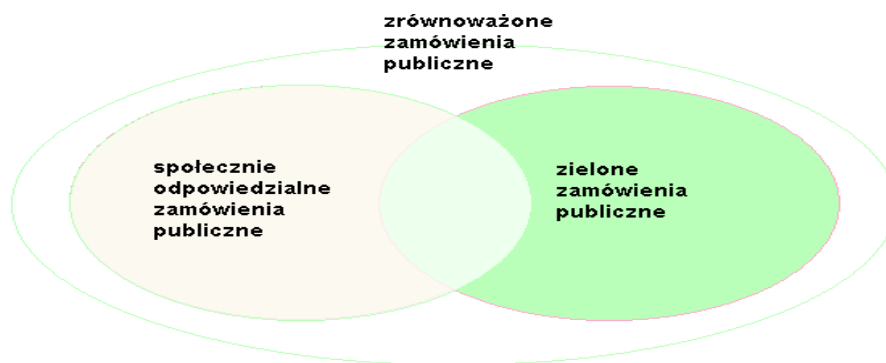
Istnieje również definicja zrównoważonych zamówień publicznych opracowana przez międzynarodową fundację na rzecz zrównoważonego rozwoju ICLEI (*The International*

¹³³ http://ec.europa.eu/environment/gpp/versus_en.htm; R. Steurer, G. Berger, A. Konrad, A. Martinuzzi, European Commission, *Sustainable Public Procurement in EU Member States: Overview of government initiatives and selected cases Final Report to the EU High-Level Group on CSR*, Vienna University of Economics and Business Administration, Vienna 2007, pp. 20-21.

Council for Local Environmental Initiatives) *Local Governments for Sustainability* w ramach inicjatywy portalu internetowego promującego zrównoważone przetargi, tzw. *Sustainable Procurement Platform*. Zgodnie z nią, każda podejmowana decyzja zakupowa ma wpływ na środowisko, gospodarkę i społeczeństwo i to poczynając od energii zużywanej przez nasz nowy komputer, na warunkach pracy pracowników, którzy wykonali nasze ubrania kończąc. Stąd, według tego podejścia „zrównoważone zakupy” oznaczają dbanie o to, aby produkty i usługi, które kupuje dana organizacja, miały wartość i były źródłem korzyści nie tylko dla niej samej, ale także dla środowiska, społeczeństwa i gospodarki.¹³⁴ W ramach tej definicji zrównoważone zamówienia publiczne powinny być stosowane zarówno przez instytucje i organizacje sektora publicznego jak i prywatnego jako gwarancja realizacji większych celów związanych zarówno z wydajnością zasobów, zmianami klimatycznymi, odpowiedzialnością społeczną oraz jakością ekonomiczną.¹³⁵

Zrównoważone zamówienia publiczne stanowią taki sposób organizacji postępowań o udzielenie zamówienia publicznego, który uwzględnia aspekty środowiskowe i/lub społeczne, co przekłada się na charakter udzielanego zamówienia, przy jednoczesnym zapewnieniu celowego, racjonalnego i oszczędnego wydatkowania środków publicznych. W definicji tej mieszczą się zarówno tzw. zielone zamówienia publiczne jak również społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne (rys. 8).¹³⁶

Rysunek 8. Zrównoważone zamówienia publiczne

Źródło: Opracowanie własne

¹³⁴ B. Banachowicz, K. Wojtaszczyk, M. Żak-Skwierczyńska (red.), *Problemy zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego*, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015, s. 63; <http://www.iclei.org/activities/agendas/sustainable-local-economy-and-procurement.html>.

¹³⁵ <http://www.sustainable-procurement.org/about-spp/>.

¹³⁶ *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2016, s. 7; A. Łukaszewicz, *Instrumenty nowego podejścia do zamówień publicznych – broszura informacyjna*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 11-12.

2.2.1. Społeczne zamówienia publiczne

Społeczne zamówienia publiczne (społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne), zgodnie z definicją zaproponowaną przez Komisję Europejską samodzielnie oznaczają takie zamówienia, które z uwzględnieniem zasad Traktatu o Unii Europejskiej oraz dyrektyw dotyczących zamówień publicznych, obejmują co najmniej jeden z następujących aspektów społecznych¹³⁷:

- możliwość zatrudnienia (w tym na umowę o pracę)¹³⁸,
- godną pracę,
- zgodność z prawami społecznymi i z prawem pracy,
- integrację społeczną (w tym także osób niepełnosprawnych),
- równość szans,
- dostępność i projektowanie dla wszystkich,
- ochronę przed łamaniem praw człowieka oraz zachęcanie do respektowania tych praw,
- wspieranie „włączenia społecznego” i promowanie organizacji zajmujących się ekonomią społeczną,
- stymulowanie integracji,
- demonstrowanie wrażliwości społecznej władz,
- kryteria zrównoważonego rozwoju, w tym kwestie etycznego handlu oraz szerszego dobrowolnego przestrzegania zasad społecznej odpowiedzialności biznesu (*corporate social responsibility* – CSR) rozumianej jako uświadomionej konieczności przestrzegania zarówno zasad moralnych, jak i obowiązku rozliczania się ze swoich działań przed społeczeństwem. CSR bowiem stanowi dobrowolne zobowiązanie do uwzględniania

¹³⁷ *Kwestie społeczne w zakupach, Przewodnik dotyczący uwzględniania kwestii społecznych w zamówieniach publicznych*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, Dyrekcja Generalna ds. Rynku Wewnętrznego i Usług, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2011, s. 7-9; *Komunikat Komisji dotyczący ustawodawstwa Wspólnoty w dziedzinie zamówień publicznych oraz możliwości zintegrowanego społecznego podejścia do zamówień*, KOM (2001) 566; *Komunikat Komisji Odnowiona agenda społeczna: możliwości, dostęp i solidarność w Europie XXI wieku*, KOM (2008) 412; *Komunikat Komisji KOM(2010) 2020, Europa 2020...*; *Dyrektywa 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych*; Komisja Europejska, *Przewodnik dotyczący stosowania przepisów prawa Unii Europejskiej z zakresu pomocy państwa, zamówień publicznych i rynku wewnętrznego do usług świadczonych w ogólnym interesie gospodarczym, w szczególności do usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym*, SWD(2013) 53 final/2, Bruksela 2013, Komisja Europejska, *Komunikat interpretacyjny w sprawie przepisów wspólnotowych odnoszących się do zamówień publicznych oraz możliwości uwzględniania kwestii społecznych w zamówieniach publicznych*, KOM (2001) 566.

¹³⁸ *Wyniki monitoringu stosowania przez administrację rządową klauzul społecznych w zamówieniach publicznych za 2015 r.*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2016, s. 22-23.

w prowadzonej działalności gospodarczej i kontaktach z interesariuszami między innymi aspektów społecznych i ekologicznych.¹³⁹

Klauzule społeczne, świadczące o realizowaniu społecznych przetargów publicznych mogą przybierać różną formę. O społecznym charakterze zamówienia decyduje m.in. funkcjonalność oraz grupa beneficjentów, którym zamawiane usługi, produkty są dedykowane. Klauzule społeczne mogą określać wymagania o charakterze społecznym związane z realizacją zamówienia m.in. przez zobowiązanie wykonawców do zatrudnienia przy realizacji zamówienia osób z określonych grup, bądź też uszczegółowienie form zatrudnienia osób wykonujących określone czynności podczas realizacji zamówienia. Społecznie odpowiedzialne zamówienia umożliwiają również, ograniczenie kręgu wykonawców ubiegających się o zamówienie publiczne do podmiotów, których działalność obejmuje społeczną i zawodową integrację osób z grup społecznie wykluczonych, marginalizowanych, w tym podmiotów tzw. ekonomii społecznej.¹⁴⁰

2.2.2. Zielone zamówienia publiczne

Zielone zamówienia publiczne (*green public procurement*) są narzędziem polityki gospodarczej, które odwołując się do prośrodowiskowego podejścia i zrównoważonego rozwoju mają, oprócz realizacji celu rzeczowego i finansowego, zapewnić wzrost jakości życia w długiej perspektywie czasowej, minimalizując negatywny wpływ na środowisko. Stanowią reguły, według których podmioty gospodarcze włączają kryteria i/lub wymagania ekologiczne do procesu zakupów (procedur udzielania zamówień publicznych) i poszukują rozwiązań minimalizujących negatywny wpływ wyrobów/usług na środowisko oraz uwzględniających cały cykl życia produktów, a poprzez to oddziałujących na rozwój i upowszechnienie technologii przyjaznych środowisku.¹⁴¹ Warto dodać, że celem ZZP nie

¹³⁹ B. Kryk, *Etyka ekologiczna a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, [w:] B. Pogonowska (red.), *Teorie i aplikacje etyki gospodarczej*, AE w Poznaniu, Poznań 2000, s. 117–127; B. Kryk, *Raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw za środowisko przyrodnicze*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Nr 625 Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia Nr 32, Szczecin 2011, s. 255; S. Haselmayer, Rasmussen J. H., *Nawigacja wśród zmian, jak nowe podejścia do zamówień publicznych utworzą nowe rynki*, ACC10, Barcelona 2011, s. 31-32.

¹⁴⁰ *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2016, s. 8; F. de Rosa, *Zamówienia publiczne a partnerstwo publiczno-prywatne*, DIESIS (European and International Research and Development Service for the Social Economy and the Co-operatives), *Ekonomia Społeczna Teksty*, Warszawa 2007, s. 15-18.

¹⁴¹ M. Pchałek, A. Juchnik, P. Kupczyk, *Prawne aspekty zielonych zamówień publicznych*, [w:] *Zielone zamówienia publiczne*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2009, s. 9.; Urząd Zamówień Publicznych, *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012*, Warszawa 2010,

jest tylko osiągnięcie w możliwie najszerszym zakresie uwzględniania kwestii środowiskowych w procedurach przetargowych, ale także zbudowanie przewag konkurencyjnych opartych na wysokiej jakości i świadomej polityce ekologicznej podmiotów publicznych.¹⁴²

Zgodnie z definicją zawartą w Komunikacie Komisji Europejskiej *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska* - zielone zamówienia publiczne, oznaczają proces, w ramach którego instytucje publiczne starają się uzyskać towary, usługi i roboty budowlane, których oddziaływanie na środowisko w trakcie ich cyklu życia jest mniejsze w porównaniu do towarów, usług i robót budowlanych o identycznym przeznaczeniu, jakie zostałyby zamówione w innym przypadku.¹⁴³

Komisja Europejska promując podejście oparte na zrównoważonym rozwoju, w ramach ZZP mocno akcentuje korzyści, jakie podmioty publiczne (instytucje) zamawiające mogą osiągnąć stosując tego typu przetargi.¹⁴⁴ Przede wszystkim wskazywane są tu potencjalne oszczędności finansowe – w szczególności, przy uwzględnieniu kosztów zamówienia w ramach podejścia opartego na całym cyklu życia, a nie tylko uwzględnianiu ceny nabycia¹⁴⁵. Także produkty i usługi z grupy energooszczędnych lub o niskim zużyciu wody mogą istotnie obniżyć koszty eksploatacyjne zamówionego rozwiązania. Podobnie, ograniczanie ilości substancji niebezpiecznych w zamawianych produktach może zmniejszyć koszty ich docelowego unieszkodliwiania.¹⁴⁶ Organy (instytucje, podmioty publiczne)

s. 5; K de Jong., M. Jonk, P. Szuppinger, H. Lusser, T. Berman, R. Bersani, A. Nissinen, K. Parikka, *Green Public Procurement in Europe, GPP status overview*, Virage, the Netherlands Maarten Bouwer, Centre for Environmental Studies, Hungary, Global to Local, United Kingdom, Macroscopio, Italy, SYKE, Finnish Environmental Institute, 2005, p. 14-16; T. Skica, K. Kurzępa-Dedo, *Polskie procedury zamówień publicznych a produkty przyjazne środowisku*, [w:] B. Uljasz (red.), *Nowe podejście do zamówień publicznych*, Klub innowacyjnych przedsiębiorstw, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010, s. 69-76..

¹⁴² B. Poskrobko, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju...* op. cit., s. 36; *Krajowy Plan Działań w zakresie zielonych zamówień publicznych na lata 2007-2009*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2006, s. 3; T. Jakubiec, *Ekologiczne Zamówienia Publiczne – efektywny instrument implementacji zrównoważonej produkcji i konsumpcji*, [w:] M. Burchard-Dziubińska (red.), A. Rzeńca, *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 170; *Badanie stanu przygotowania pracowników sektora samorządowego do udzielania zamówień innowacyjnych, Raport i rekomendacje*, Inicjatywa Win-Win, Fundacja Zamówień Publicznych, Warszawa 2008, s. 51.

¹⁴³ *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM(2008), s. 7.

¹⁴⁴ *Koszty i korzyści zielonych zamówień publicznych w Europie*, Öko-Institut Instytut Ekologii Stosowanej, ICLEI Samorządy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, Öko-Institut, Freiburg 2007.

¹⁴⁵ T. Tàtrai, *Stages of development towards sustainable public procurement*, [in:] K. V. Thai (ed.) *International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization*, Springer International Publishing Switzerland 2015, p. 272-275 (ebook:<https://books.google.pl/books?id=k6XCDAABQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).

¹⁴⁶ S. Wikariak, *Ekologia w przetargach to oszczędności*, [w:] J. Sztabińska (red.), *Dziennik Gazeta Prawna*, 11-13 stycznia 2013 nr 8 (3398), Infor, BIZNES Sp. z o.o., Warszawa 2013, s. B8.

wdrażające zielone zamówienia publiczne, będą lepiej przygotowane do sprostania zmieniającym się wyzwaniom w dziedzinie ochrony środowiska. np. w zakresie zmian klimatu, do zmniejszania poziomu emisji gazów cieplarnianych dążenia do gospodarki cyrkularnej, etc.¹⁴⁷

Zielone zamówienia publiczne będąc operacyjnym instrumentem zrównoważonego rozwoju wpływają również na tworzenie miejsc pracy m.in. w zakresie wdrażania „zielonej gospodarki”. Łączą w sobie wymiar ekonomiczny i ekologiczny z budowaniem wysokiej jakości życia¹⁴⁸. Ponadto w ramach agendy *Europa 2020* na poziomie Unii Europejskiej wskazuje się na potrzebę budowania gospodarki obiegu zamkniętego, recyklującej, tzw. „circular economy”¹⁴⁹ oraz modeli gospodarczych opartych na skądinąd tożsamym podejściu, współcześnie określanym w sektorze przedsiębiorstw „from cradle to cradle”.¹⁵⁰ Czerpiąc z koncepcji i działań na rzecz zrównoważonego rozwoju opartego na wysokiej jakości życia, zasadne wydaje się stwierdzenie, iż istotą trwałości wyrażanej przez ZZP, jest zrationalizowanie konsumpcji zasobów oraz eliminacja zanieczyszczeń. Co ważne, jest to trend wychodzący naprzeciw rosnącej prośrodowiskowej świadomości społeczeństwa. Dostrzec można go na przykładzie choćby wniosków z badań świadomości ekologicznej Polaków, którzy w większości godzą się ze stwierdzeniem, że ochrona środowiska może mieć pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy kraju (w 2014 r. - 76%, 2013 -75%, 2012-76%)¹⁵¹,

¹⁴⁷ *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący zielonych zamówień publicznych*, Wydanie trzecie, Komisja Europejska, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2016, s. 5.; M. Pietrzak, „Zielone” zamówienia publiczne, [w:] M. Górski, J. Bucińska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), *Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011. (ebook:<https://books.google.pl/books?id=tTISAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>), s. 259-261.

¹⁴⁸ E. Czarnecka, *Wspieramy dobre zarządzanie*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012, s. 18; J. Kulczycka, E. Pietrzyk-Sokulska, A. Henclik, R. Koneczna, Ł. Lelek, M. Cholewa, Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, *Szanse i zagrożenia dla przemysłu związanego z rozwojem „zielonej gospodarki”*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009, s.82-86; N. Ćwik (red.), *Wspólna odpowiedzialność, rola marketingu*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2012, s. 70-72.; B. Maciejewska, D. Szwed, *Zielone miasto nowej generacji*, Zielony Instytut, Fundacja Zielonej Polityki, Toruń 2010, s. 20; *Developing the green economy in Ireland, report of the high-level group on green enterprise*, Forfas, Department of Enterprise, Trade and Employment, Dublin 2009, p. 13-15.

¹⁴⁹ T. Markowski, *Strategiczne dylematy polityki innowacyjnej zorientowanej na inteligentne specjalizacje*, [w:] K. Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych*, Studia, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2013, s. 65-67; J. Cristóbal Garcia, M. Vila, M. Giavini, C. Torres de Matos, S. Manfredi, *Prevention of Waste in the Circular Economy: Analysis of Strategies and Identification of Sustainable Targets, The food waste example*, JRC Science Hub, (<https://ec.europa.eu/jrc>), European Commission, Luxembourg; Publications Office of the European Union, 2016, s. 5-6.

¹⁵⁰ N. Ćwik (red.), *Wspólna odpowiedzialność, rola dostaw i zakupów*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2011, s. 23-24.

¹⁵¹ *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – badanie trackingowe 2014 r.*, TNS, 2014, s. 26, 90; *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – badanie trackingowe*

jak również z tym, że każdy człowiek ma wpływ poprzez swoje indywidualne działania na stan zasobów naturalnych (84% Polaków).¹⁵²

W kontekście aplikacyjnym warto nadmienić, iż regulacje prawne odnoszące się do stosowania zrównoważonych zamówień czyli *de facto* zielonych i/lub społecznych zamówień publicznych dzielą się zasadniczo na następujące trzy grupy:

1. regulacje odnoszące do procedur udzielania zamówień publicznych, zakładające konkretne rozwiązania dające możliwość uwzględnienia aspektów społecznych lub środowiskowych w zamówieniach publicznych,
2. regulacje odnoszące się do spełniania określonych obowiązków przez administrację publiczną (podmioty publiczne) w określonych sektorach, przekładające się na obowiązek uwzględnienia aspektów środowiskowych i/lub społecznych w zakupach dokonywanych przez sektor publiczny; (w tym spełnianie określonych obowiązków po stronie wykonawców, ważących o dopuszczeniu lub nie do uczestnictwa w danym zamówieniu publicznym;
3. regulacje bezpośrednio powiązane z zielonymi lub społecznymi zamówieniami publicznymi, m.in. ustanawiające określone systemy lub narzędzia, które mogą być wykorzystywane w tego rodzaju postępowaniach przetargowych.¹⁵³

Odpowiednie uregulowania w zakresie tego rodzaju zamówień publicznych zostały zawarte w przepisach prawa unijnego jak i krajowego. Większość z regulacji wspólnotowych w tym obszarze (zrównoważony rozwój w przetargach i zakupach publicznych) wymagała transpozycji do prawa krajowego. Istnieje potrzeba zapoznawania sektora publicznego z uregulowaniami UE, choć bezpośrednio będą one stosować właściwe uregulowania krajowe. Warto tu nadmienić, że część regulacji prawa unijnego w tym zakresie została umiejscowiona w aktach prawnych mających bezpośrednie zastosowanie (komunikaty Komisji Europejskiej, Parlamentu i Rady etc.) i nie wymagających odrębnego wdrożenia do krajowego porządku prawnego (rozporządzenia), co predysponuje instytucje publiczne w takim przypadku do stosowania się do wymogów wynikających bezpośrednio z rozporządzeń unijnych¹⁵⁴.

2013 r., PBS 2013, s. 41; *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – badanie trackingowe 2012 r.*, TNS 2012, s. 33.

¹⁵² *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – badanie trackingowe 2011 r.*, TNS OBOP 2011, s. 53.

¹⁵³ *Krajowy ...2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 9.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s.9.

Miasta i regiony, mimo iż wykorzystują dużą część dostępnych w Europie i na świecie mechanizmów wdrażania zrównoważonego rozwoju poczynając od edukacji, poprzez instrumenty prawno-administracyjne i planistyczne, kończąc na władczych, w postaci nakładanych zróżnicowanych podatków i opłat ekologicznych oraz kar za emisję czynników szkodliwych dla środowiska i jakości życia mieszkańców, mają jeszcze sporo do odkrycia w ramach potencjału, jaki tkwi w świadomym wykorzystywaniu narzędzia implementacji zrównoważonego rozwoju, jakim są zielone zamówienia publiczne.¹⁵⁵

¹⁵⁵ P. P. Małecki, *System opłat i podatków ekologicznych w Polsce na tle rozwiązań w krajach OECD*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Seria specjalna: Monografie, nr 210, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2012, s. 10-11.; W. Florczak, *W kierunku endogenicznego i zrównoważonego rozwoju – perspektywa makroekonometryczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 399; A. H. Larijani, *Sustainable Urban Development, concepts, features and indicators*, [in:] *International Academic Journal of Science and Engineering*, Vol. 3, No. 6, www.iaiest.com, 2016, p. 9-12.

ROZDZIAŁ III. ZIELONE ZAMÓWIENIA PUBLICZNE W ŚWIECIE REGULACJI PRAWNYCH

3.1. Komunikaty i zalecenia Komisji Europejskiej, Parlamentu i Rady dotyczące zielonych zamówień publicznych

Politykę zielonych zamówień publicznych na szczeblu Unii Europejskiej kształtują przede wszystkim komunikaty i zalecenia Komisji Europejskiej wyznaczające cele oddziaływania strategii i polityk wspólnotowych. Do najważniejszych należą: Komunikat Komisji - *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*¹⁵⁶ oraz cały pakiet przyjętych dokumentów, z których pierwszy obejmujący ZZP pojawił się już w roku 2001¹⁵⁷ drugi 2003¹⁵⁸, a trzeci, wprost odwołujący się do środowiskowego wymiaru zamówień publicznych w 2008 roku.¹⁵⁹

W pierwszym z nich celem była analiza, a następnie wskazanie możliwości włączania aspektów środowiskowych w procedury zamówień publicznych w ramach obowiązujących wspólnotowych ram prawnych w taki sposób, by podmioty zamawiające mogły poprzez przetargi publiczne przyczynić się do realizacji zrównoważonego rozwoju. W Komunikacie przeanalizowano i wyjaśniono możliwości uwzględniania kryteriów środowiskowych na poszczególnych etapach procedury udzielania zamówień zarówno w świetle przepisów dyrektyw wspólnotowych dotyczących zamówień publicznych, jak i zasad traktatowych.¹⁶⁰

W drugim przedstawiono i podkreślono rolę kryteriów środowiskowych jako zasadniczych instrumentów wspierających wdrażanie polityki produktowej w przetargach publicznych. Zintegrowana polityka produktowa (IPP) była i jest inicjatywą Komisji Europejskiej mającą na celu ściśle powiązanie szeroko rozumianej polityki produktowej z ochroną środowiska poprzez odniesienie do tzw. cyklu życia produktu. W planach prac nad zintegrowaną polityką produktową, Komisja Europejska zobligowała wszystkie państwa członkowskie do przedstawienia do końca 2006 r. planów działań w zakresie zielonych

¹⁵⁶ *Europa 2020... Komunikat Komisji KOM(2010) 2020.*

¹⁵⁷ *Komunikat Komisji w sprawie prawa wspólnotowego mającego zastosowanie do zamówień publicznych oraz możliwości włączenia aspektów środowiskowych do zamówień publicznych*, KOM (2001) 274.

¹⁵⁸ *Komunikat Komisji dotyczący zintegrowanej polityki produktowej (IPP)*, KOM (2003) 302.

¹⁵⁹ *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM(2008).

¹⁶⁰ *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010, s. 7.

zamówień publicznych, tj. dokumentów strategicznych wskazujących cele „zazielenienia” zamówień publicznych, aktywność w zakresie upowszechniania wiedzy na temat ZZP, dobrych praktyk i monitorowania postępów realizacji tej polityki¹⁶¹. Polska pierwszy „Krajowy Plan Działań w zakresie zielonych zamówień publicznych na lata 2007-2009” przygotowała w 2007 roku.¹⁶²

Komunikat Komisji - Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska, stanowił konsekwentną kontynuację działań zmierzających do ekologizacji zamówień publicznych w Unii Europejskiej¹⁶³. W dokumencie zaleca się przyjęcie przez państwa członkowskie kryteriów ZZP opracowanych dla grup wyrobów i usług w 10 priorytetowych sektorach. Celem wdrożenia komunikatu była harmonizacja kryteriów środowiskowych w procedurach przetargowych w ramach całej UE. Wskazano w nim priorytetowe kategorie branż i produktów, do których zaliczono budownictwo, usługi gastronomiczne i cateringowe, transport i usługi transportowe, energetykę, biurowy sprzęt komputerowy, odzież, i inne wyroby włókiennicze, papier i usługi drukarskie, meble, środki czyszczące i usługi w zakresie sprzątania oraz ogrodnictwo i usługi w tym zakresie. Kryteria w ramach każdego sektora zostały podzielone na „podstawowe” oraz „kompleksowe”. Komunikat wypracował tzw. GPPTool Kit (Zestaw Kryteriów Zielonych Zamówień Publicznych)¹⁶⁴, cały czas rozwijany przez Komisję Europejską, w ramach prób uspoijnienia, budowy dobrych praktyk i upowszechniania standardów zielonych zamówień publicznych. Komunikat wskazywał również na potrzebę budowania konkurencyjności. Kryteria udzielenia zamówienia, w przypadku przypisania im znaczącej wagi, mogą bowiem stanowić ważny sygnał dla rynku. W zależności od rodzaju produktu oraz liczby i znaczenia pozostałych – nieśrodowiskowych – kryteriów udzielenia zamówienia, za „znaczącą” począwszy od 2008 r. uznaje się wagę na poziomie 15%.¹⁶⁵

Z innych dokumentów strategicznych Komisji Europejskiej wspierających wdrożenie systemowego podejścia do ekologicznych zamówień publicznych należy wymienić:

- Komunikat Komisji - Stymulowanie technologii dla zrównoważonego rozwoju. Plan Działań w dziedzinie Technologii Środowiskowych dla Unii Europejskiej (ETAP) -

¹⁶¹ Ibidem, s. 7.

¹⁶² *Krajowy ... 2007-2009*, op. cit., Urząd Zamówień Publicznych, s. 1-13.

¹⁶³ *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM(2008) 400.

¹⁶⁴ http://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm

¹⁶⁵ *Krajowy ... 2010-2012*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 7-8.

- KOM(2004) 38. W ramach ETAP Komisja Europejska m.in. planowała wprowadzenie dobrowolnego systemu weryfikacji technologii środowiskowych (ETV), którego celem miało być ułatwienie wprowadzania na rynek innowacyjnych technologii środowiskowych poprzez zapewnienie potencjalnym odbiorcom wiarygodnej informacji dotyczącej ich sprawności ekologicznej (*ecological performance*).
- Komunikat Komisji - Sprawozdanie z realizacji Planu Działania w dziedzinie Technologii Środowiskowych w 2004 roku – KOM (2005) 16. W komunikacie podkreślono znaczenie opracowywanych dokumentów strategicznych, m.in. w zakresie zielonych zamówień publicznych, które intensyfikują działania zarówno na szczeblu unijnym jak i krajowym oraz opracowano podręczniki ich stosowania dla administracji publicznej.¹⁶⁶
 - Odnowioną Strategię Zrównoważonego Rozwoju UE, 10917/06. uwzględniającą aspekt zielonych zamówień publicznych. Za jeden z celów w obszarze zrównoważonej konsumpcji i produkcji uznano w niej dążenie do osiągnięcia do 2010 roku średniego poziomu zielonych zamówień publicznych, równego poziomowi osiągniętemu w 2006 r. przez przodujące w tej dziedzinie państwa członkowskie, kładąc przy tym nacisk na wymianę dobrych praktyk i wiedzy w tym zakresie.¹⁶⁷
 - Komunikat Komisji dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji, produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej - KOM (2008) 397. Według tego dokumentu zielone zamówienia publiczne miały zostać wzmocnione przez środki dobrowolne, komplementarne w stosunku do obowiązującego dorobku prawnego. Komisja zobowiązywała się do przedstawienia wskazówek i narzędzi umożliwiających władzom publicznym dostosowanie ich procedur zamówień do wymogów ochrony środowiska. Dodatkowo wskazano na potrzebę współpracy z państwami członkowskimi, w celu określenia i uzgodnienia kryteriów ZZP w odniesieniu do wyrobów i usług, co zostało zrealizowane. Działania te zmierzały do włączenia

¹⁶⁶ *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący ekologicznych zamówień publicznych*, Komisja Europejska, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2005; *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący zielonych zamówień publicznych, Wydanie trzecie*, Komisja Europejska, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2016; *Krajowy ...2010-2012*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 9.

¹⁶⁷ R. Zwart, Kamphof R. Hollander K., van Iwaarden A., *Activities of the European Union on sustainable urban development, A brief overview*, European Metropolitan network Institute, The Hague, September 2012, p. 8; B. Ryszawska-Grzeszczak, *Zielone zamówienia publiczne jako forma zrównoważonej konsumpcji*, [w:] D. Kielczewski, B. Dobrzańska (red.), *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009, s. 114.

kryteriów oraz wskazówek dotyczących ZZP do krajowych planów działań, a przestrzeganie tych kryteriów poddano monitorowaniu.

- Komunikat Komisji - Inicjatywa rynków pionierskich dla Europy - KOM (2007) 860. W tym komunikacie Komisja Europejska wskazała sześć rynków, które w przyszłości mogą stać się oparciem dla dynamicznie rozwijających się obszarów gospodarki europejskiej. Są to: bio-produkty, zrównoważone budownictwo, recykling, tekstylia ochronne, e-zdrowie, odnawialne źródła energii¹⁶⁸. Szczególne znaczenie dla kwestii środowiskowych mają trzy z tych obszarów: – zrównoważone budownictwo, recykling oraz bio-produkty. Uwzględniając cykl życia produktów (przede wszystkim w budownictwie) oraz promując wykorzystanie surowców wtórnych, inicjatywa wsparła rozwój rynku technologii, wyrobów i usług spełniających wysokie standardy środowiskowe, zachęcając do inwestycji w tym obszarze. Zielone zamówienia publiczne są jednym z kluczowych instrumentów, które mogą przyczynić się do rozwoju eko-innowacji poprzez kreowanie popytu.¹⁶⁹
- Komunikat Komisji - Sprawozdanie Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów na temat stanu wdrażania Zintegrowanej Polityki Produktowej - KOM (2009) 693. Komisja Europejska w komunikacie dokonała podsumowania postępu w realizacji zintegrowanej polityki produktowej. Stwierdzono, iż na poziomie państw członkowskich główne działania w zakresie IPP były skupione na implementacji ustawodawstwa wspólnotowego dotyczącego ekoprojektowania i znakowania produktów oraz wprowadzaniu instrumentów mających na celu internalizację zewnętrznych kosztów środowiskowych. Ponadto państwa członkowskie wzmacniały popyt na lepsze jakościowo produkty poprzez m.in. promowanie zielonych zamówień publicznych oraz podejmowanie działań na rzecz lepszego informowania konsumentów, a także wspierały programy odpowiedzialności producentów oraz prace związane z rozwojem analiz cyklu życia produktu (LCA).¹⁷⁰

¹⁶⁸ P. Dziamski, K. Michałowska-Knap, P. Regulski, G. Wiśniewski, *Stan i perspektywy rozwoju rynku zielonej energii elektrycznej w Polsce*, Instytut Energetyki Odnawialnej, Warszawa 2009, s. 3-7; *Przewodnik dobrych praktyk europejska współpraca regionalna na rzecz dostępu MŚP do zamówień publicznych*, Europroc Public Procurement, ACC10, Barcelona 2011, s. 27; F. Zotlöterer., *Czy naprawdę pragniemy lokalnych ekologicznych systemów energetycznych*, [w:] Z. M. Karaczun (red.), *Energetyka obywatelska*, s. 157-165

¹⁶⁹ *Krajowy ...2010-2012*, op. cit., Urząd Zamówień Publicznych, s. 10.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 10.

Dodatkowo zostały opracowane zalecenia, deklaracje i rozporządzenia bezpośrednio lub pośrednio powiązane ze zrównoważonym rozwojem i zielonymi zamówieniami publicznymi.

Do istotnych dokumentów w tym zakresie należą:

- Zalecenie Rady UE z dnia 12 lipca 2005 r. w sprawie ogólnych wytycznych polityki gospodarczej Państw Członkowskich i Wspólnoty (2005–2008) (2005/601/WE),
- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego KOM (2005) 218, Projekt Deklaracji zasad przewodnich w zakresie zrównoważonego rozwoju,
- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, Ustalenie planu działań na lata 2009-2011 w ramach dyrektywy w sprawie ekoprojektu, KOM (2008) 0660,
- Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, *Wyjść poza PKB. Pomiar postępu w zmieniającym się świecie*, KOM (2009) 433.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 106/2008 w sprawie wspólnotowego programu znakowania efektywności energetycznej urządzeń biurowych, zmienione Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 174/2013 z dnia 5 lutego 2013 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 106/2008 w sprawie wspólnotowego programu znakowania efektywności energetycznej urządzeń biurowych¹⁷¹,
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) NR 66/2010 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie unijnego oznakowania ekologicznego,
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekozarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE.¹⁷²

3.2. Dyrektywy Unii Europejskiej w zakresie zamówień publicznych

W legislacji ujmującej na poziomie wspólnotowym aspekty środowiskowe w systemie zamówień publicznych odpowiednie zapisy znalazły się w dyrektywach Parlamentu Europejskiego i Rady. Przeszły one pewien proces dostosowawczy wzmacniający podejście oparte m.in. na jakości i działaniach prośrodowiskowych. Obecnie obowiązujące dyrektywy regulujące kwestie zamówień publicznych w Unii Europejskiej to:

¹⁷¹ *Krajowy ...2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 47.

¹⁷² *Ibidem*, s. 59

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE („dyrektywa w sprawie sektora publicznego”);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE („dyrektywa sektorowa”);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/23/UE w sprawie udzielania koncesji („dyrektywa w sprawie koncesji”).¹⁷³

Warto w tym miejscu pokrótce przybliżyć podstawy legislacji w zakresie systemu zamówień publicznych w Unii Europejskiej do 2014 r. i przejścia do współcześnie obowiązujących przepisów i wynikających z nich wskazań do stosowania zielonych zamówień.

Głównymi dyrektywami artykułującymi ekologiczny wymiar w przetargach publicznych do 15 stycznia 2014 r. były: Dyrektywa 2004/18/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie koordynacji procedur udzielania zamówień publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi i Dyrektywa 2004/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. koordynująca procedury udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych. Dyrektywy te określały w sposób systemowy zagadnienia ramowe dotyczące zamówień publicznych. Ponadto wyjaśniały, w jaki sposób instytucje zamawiające mogą przyczynić się do ochrony środowiska oraz promowania zrównoważonego rozwoju. W dyrektywach zostały wskazane możliwe do wykorzystania środowiskowe kryteria oceny ofert i klauzule dotyczące uwzględniania aspektów środowiskowych, systemów i środków zarządzania środowiskiem, eko-etykiet, w tym przepisy dotyczące etapów postępowań na których można je stosować. W preambułach do tych dyrektyw podkreślono, że wymogi ochrony środowiska powinny być włączane do procedur przetargowych w celu realizacji

¹⁷³ J. Kulawik, B. Jankowski, *Świadczenie usług w Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010, s. 53-56.; *Ekologiczne zakupy!*, Komisja Europejska, Luksemburg 2016, op. cit., s. 4; M. Olejarz (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej po modernizacji. Nowe unijne dyrektywy koordynujące procedury udzielania zamówień publicznych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2014, s. 8-10; A. Sobol, *Polityka zamówień publicznych w świetle teorii zrównoważonego rozwoju*, [w:] D. Kielczewski (red.), *Implementacyjne aspekty wdrażania zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2011, s. 70-74; *Zamówienia publiczne i projekty organizacji międzynarodowych; Przewodnik dla Polskiego Przedsiębiorcy*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Departament Współpracy Ekonomicznej, Warszawa 2016, s. 30.

zasad zrównoważonego rozwoju oraz zapewnienia możliwości uzyskania zamówień o najkorzystniejszej relacji jakości do ceny, przewidując możliwość uwzględniania kwestii środowiskowych w kolejnych fazach procedury udzielania zamówień publicznych tj.:

- na etapie opisu przedmiotu zamówienia (art. 23 dyr. 2004/18/WE),
- na etapie kwalifikacji wykonawców (art. 45, 48 i 50 dyr. 2004/18/WE),
- na etapie wyboru najkorzystniejszej oferty za pomocą środowiskowych kryteriów oceny ofert (art. 53 dyr. 2004/18/WE),
- na etapie określania warunków realizacji umowy (art. 26 dyr. 2004/18/WE).¹⁷⁴

Powyższe dyrektywy (z 2004 r.) w istotnym stopniu przyczyniły się do upowszechnienia procedur i standardów ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Stanowiły one fundament pod funkcjonowanie systemu zrównoważonych zamówień publicznych. Jednakże poprzez mnogość odniesień i problemów w zakresie transpozycji do systemów prawnych krajów członkowskich oraz złożoność potrzeb w zakresie dostaw, usług, produktów i robót, a także istotne przekształcenia gospodarek państw Wspólnoty (ekologizacja, walka z wykluczeniem społecznym, adaptacja i mitygacja w zakresie zmian klimatu, etc.) pojawiła się konieczność rewizji zapisów dyrektyw w sprawie zamówień publicznych. Główny cel aktualizacji systemu zamówień publicznych w Unii Europejskiej wynikał ze wskazanych w strategii *Europa 2020* wyzwań w skali całej Wspólnoty i dotyczył uproszczenia przepisów, dostosowania do zmieniającej się sytuacji politycznej, społeczno-gospodarczej oraz zwiększenia ich skuteczności i efektywności.¹⁷⁵

Po debacie na wszystkich szczeblach Unii Europejskiej i przy zaangażowaniu władz krajowych i zasięgnięciu opinii władz lokalnych i regionalnych, 15 stycznia 2014 r. Parlament Europejski przyjął nowe dyrektywy dotyczące zamówień publicznych. Opracowano je w oparciu o projekty dyrektyw dotyczące modernizacji systemu zamówień publicznych we Wspólnocie z 20 grudnia 2011 r. złożone w postaci wniosków legislacyjnych Komisji Europejskiej:

¹⁷⁴ *Krajowy...2010-2012*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 11-12; U. Lisiecka, P. Lisiecki, M. Michałowska, *Stosowanie trybów negocjacyjnych udzielania zamówień publicznych*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 18-21.

¹⁷⁵ E. Aspey, *The Reform to EU utilities Procurement: Smart, Sustainable and Inclusive?*, [in:] *International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization*, K.V. Thai (ed.), Springer International Publishing Switzerland 2015, pp. 255-270; *Krajowy...2013-2016*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 9-10.

- Wniosek projektu Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych KOM (2011) 895;
- Wniosek projektu Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zamówień publicznych KOM (2011) 896;
- Wniosek projektu Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie udzielania koncesji KOM (2011) 897.¹⁷⁶

Aktualnie obowiązujące dyrektywy w zakresie zamówień publicznych: Dyrektywa 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, Dyrektywa 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, oraz Dyrektywa 2014/23/UE w sprawie udzielania koncesji 11 lutego 2014 r. zostały przyjęte i zatwierdzone przez Radę Unii Europejskiej. Termin implementacji dyrektyw do porządków prawnych państw członkowskich UE został ustalony na 24 miesiące od ich wejścia w życie. Nowelizacja prawodawstwa polskiego dokonana została 22 czerwca 2016 r.¹⁷⁷

Nowe dyrektywy zastąpiły całkowicie obowiązujące do 2014 r. dyrektywy 2004/17/WE oraz 2004/18/WE, a także ustanowiły osobny reżim dla udzielania koncesji. Wprowadzenie dyrektyw z 2014 r. stanowiło wypełnienie jednego z 12 priorytetów Aktu I o Jednolitym Rynku. Ponadto nowe regulacje mają realizować trzy główne cele: uproszczenie, większą elastyczność i większą pewność prawną. Zgodnie z wypowiedzią Komisarza Michela Barniera „... uproszczenie procedur, większa elastyczność i dostosowanie ich by lepiej służyły innym politykom w sektorze publicznym lub możliwość stosowania kryterium najlepszego stosunku jakości do ceny sprawi, że zamówienia publiczne staną się bardziej wydajne i bardziej strategiczne, z poszanowaniem zasad przejrzystości i konkurencji z korzyścią zarówno dla nabywców publicznych jak i podmiotów gospodarczych”.¹⁷⁸

Nowe regulacje zostały opracowane z uwzględnieniem tzw. „podejścia opartego na narzędziach”. Oznacza to, że głównym zamierzeniem projektodawcy było udostępnienie instytucjom i podmiotom zamawiającym możliwie szerokiej gamy narzędzi pozwalających im w sposób optymalny zorganizować proces udzielania zamówienia. Konsekwencją takiego

¹⁷⁶ Ibidem, s. 9.

¹⁷⁷ *Ustawa Prawo zamówień publicznych po nowelizacji z dnia 22 czerwca 2016*, Urząd Zamówień Publicznych.

¹⁷⁸ [http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-18_en.htm?locale=en)

[18_en.htm?locale=en,http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/content/20140110IPR32386/html/New-EU-procurement-rules-to-ensure-better-quality-and-value-for-money.](http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/content/20140110IPR32386/html/New-EU-procurement-rules-to-ensure-better-quality-and-value-for-money)

podejścia jest fakt, że większość przepisów zawartych w nowych dyrektywach musiała być obowiązkowo wdrożona do krajowych regulacji (stąd też pełne przeniesienie do przepisów polskich).

Warto podkreślić, że nowe dyrektywy zerwały z dotychczasową typologią kryteriów oceny ofert przewidzianą na gruncie wcześniej obowiązujących przepisów: najniższej ceny oraz oferty najkorzystniejszej ekonomicznie. Zgodnie z przyjętymi regulacjami instytucje zamawiające mają udzielać zamówienia na podstawie oferty najkorzystniejszej ekonomicznie z punktu widzenia zamawiającego. Oferta najkorzystniejsza ekonomicznie może natomiast obejmować najlepszą relację jakości do ceny, którą ocenia się na podstawie kryteriów obejmujących aspekty jakościowe, ekologiczne lub społeczne związane z przedmiotem zamówienia. Może też być określana na podstawie ceny lub kosztu (z wykorzystaniem podejścia opartego na efektywności kosztowej, takiego jak ocena kosztów cyklu życia produktu). Oznacza to, że cena nadal będzie mogła być jedynym kryterium oceny oferty, chociaż co istotne, obecne regulacje unijne umożliwiają jednak położenie większego nacisku na jakość towarów, zamawianych usług i koszty ponoszone przez zamawiającego w trakcie całego cyklu korzystania z przedmiotu zamówienia. Jednocześnie zapisy dyrektyw upoważniają państwa członkowskie do ograniczenia możliwości stosowania najniższej ceny jako jedynego kryterium udzielenia zamówienia. Przepisy aktualnych dyrektyw (z 2014 r.) promują ponadto rozwiązania innowacyjne, wprowadzając m.in. szczególny rodzaj współpracy zamawiającego z wykonawcami np. partnerstwo innowacyjne.¹⁷⁹

Ukonkretniając wpływ na osiągnięcie w gospodarkach państw członkowskich celów strategii *Europa 2020* oraz realizację horyzontalnej polityki zrównoważonego rozwoju, dyrektywy z 2014 r. wprowadziły szereg istotnych zmian praktycznych, w tym m.in.:

- nową zasadę udzielania zamówień publicznych związaną z zapewnieniem, aby przy realizacji zamówień publicznych wykonawcy przestrzegali obowiązków w dziedzinie prawa ochrony środowiska, prawa socjalnego i prawa pracy, mającą zastosowanie przede wszystkim w ramach określania warunków realizacji zamówień;
- rozszerzenie zakresu podmiotowego jednostek mogących ubiegać się o zamówienia zastrzeżone oraz złagodzenie wymogów dotyczących poziomu zatrudnienia osób z określonych grup społecznie marginalizowanych;

¹⁷⁹ <http://www.uzp.gov.pl/cmsws/page/?D:2880>; A. Kowalewska, J. Szut, *Nowe podejście do zamówień publicznych, Raport z badań 2013*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013, s. 170-172.

- rozszerzenie katalogu przestępstw (m.in. o te przeciwko środowisku naturalnemu) skutkujących obligatoryjnym wykluczeniem wykonawców z postępowania przetargowego;
- nowe fakultatywne przesłanki wykluczenia wykonawców z postępowania przetargowego;
- aspekty środowiskowe, społeczne, a także związane z zatrudnieniem, przy jednoczesnym uwzględnieniu wszystkich etapów cyklu życia jako dopuszczalne warunki realizacji zamówienia;
- wymóg sporządzania specyfikacji technicznych z uwzględnieniem kryterium dostępności dla osób niepełnosprawnych lub projektowania z przeznaczeniem dla wszystkich użytkowników;
- dodatkowy reżim zamówień zastrzeżonych w odniesieniu do określonych usług zdrowotnych, społecznych oraz kulturalnych;
- dopuszczenie możliwości wymagania określonej etykiety w ramach specyfikacji technicznych, kryteriów udzielenia zamówienia lub warunków realizacji zamówienia;
- kryterium kosztu jako kryterium udzielenia zamówienia oraz dopuszczenie możliwości zastosowania rachunku kosztów cyklu życia (LCC) do określenia kryterium kosztu w zamówieniach publicznych;
- rozszerzenie dopuszczalnych kryteriów udzielenia zamówienia na wszystkie aspekty oraz wszystkie etapy cyklu życia przedmiotu zamówienia.¹⁸⁰

Warto dodać, iż powyższe prośrodowiskowe uregulowania, stanowiące zasadniczą część wspomnianych dyrektyw ramowych w zakresie zamówień publicznych Unii Europejskiej, są wzmocnione przez szereg regulacji wspólnotowych nakładających na podmioty publiczne określone dodatkowe obowiązki w zakresie zarządzania środowiskiem naturalnym i honorowania standardów ekologicznych. Do ważniejszych należą:

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 106/2008 z dnia 15 stycznia 2008 r. w sprawie unijnego programu znakowania efektywności energetycznej urządzeń biurowych,
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/30/UE z dnia 19 maja 2010 r. w sprawie wskazania poprzez etykietowanie oraz standardowe informacje o produkcie, zużycia energii oraz innych zasobów przez produkty związane z energią,

¹⁸⁰ *Krajowy...2013-2016*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 9-10.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2009/33/WE z dnia 23 kwietnia 2009 roku w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego,
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 66/2010 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie unijnego oznakowania ekologicznego.¹⁸¹

Szereg uregulowań formalno – prawnych wynikających m.in. z powyższych aktów prawa wspólnotowego ma przełożenie na konkretne obszary związane z kwestiami zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska, których katalog jest systematycznie poszerzany, zwiększając regulacje w zakresie rozwiązań opartych na jakości i standardach ekologicznych.

3.3. Prawodawstwo polskie w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych

Możliwość korzystania ze zrównoważonych zamówień publicznych jest współcześnie również w polskim prawodawstwie solidnie ugruntowana. Podstawowym aktem prawnym w tym zakresie jest ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych.¹⁸² Zasadnicze znaczenie dla zielonych zamówień publicznych mają natomiast regulacje zawarte w ustawie Prawo Zamówień Publicznych wprowadzone wspomnianą nowelizacją z czerwca 2016 r.¹⁸³, będące transpozycją dyrektyw z 2014 r. Nowelizacja ta znacznie rozszerzyła istniejące wcześniej możliwości uwzględnienia aspektów środowiskowych i społecznych na różnych etapach procesu udzielania zamówienia.

Do 2016 r. możliwości stosowania zielonych zamówień publicznych wprowadzały zapisy ustawy Prawo zamówień publicznych z dnia 29 stycznia 2004 r., w zakresie dotyczącym możliwości wykluczenia z postępowania poprzez odniesienie do katalogu przestępstw skutkujących wykluczeniem z procedury przetargowej (m.in. przestępstwa przeciwko środowisku art. 24 ust. 1 p. 4 – 8; zm. z 2013 r.)¹⁸⁴. Ponadto stosowanie ZZP było możliwe tylko w trzech przypadkach:

¹⁸¹ Ibidem, s. 10-11.

¹⁸² Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r. poz. 2164 oraz z 2016 r. poz. 831 i 996).

¹⁸³ Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2016 r. poz. 1020).

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 907 z późn. zm.); Sadowy J. (red.), *Prawo zamówień publicznych po zmianach z 2009 r.*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010, s. 9-10.

- W ramach art. 30 ust. 6 - dopuszczającego możliwość odstąpienia przez zamawiającego od opisu przedmiotu zamówienia za pośrednictwem polskich, europejskich lub międzynarodowych norm, w przypadku zapewnienia przez niego dokładnego opisu przedmiotu zamówienia poprzez wskazanie wymagań funkcjonalnych. Wymagania te mogły obejmować opis oddziaływania na środowisko.
- W oparciu o art. 91.¹⁸⁵, w ramach którego zamawiający wybierał najkorzystniejszą ofertę na podstawie kryteriów oceny ofert określonych w specyfikacji istotnych warunków zamówienia, lub gdzie kryteriami oceny ofert była cena albo cena i inne kryteria odnoszące się do przedmiotu zamówienia, w szczególności jakość, funkcjonalność, parametry techniczne, aspekty środowiskowe, społeczne, innowacyjne, serwis, termin wykonania zamówienia oraz koszty eksploatacji. Zgodnie z punktem. 2a art. 91, tzn. w przypadku, gdy kryterium ceny mogło być zastosowane jako jedyne kryterium oceny ofert, przedmiot zamówienia był powszechnie dostępny oraz miał ustalone standardy jakościowe, z zastrzeżeniem art. 76 ust. 2, a w przypadku zamawiających, o których mowa w art. 3 ust. 1 p. 1 i 2, jeżeli dodatkowo wykazali w załączniku do protokołu postępowania, w jaki sposób zostały uwzględnione w opisie przedmiotu zamówienia koszty ponoszone w całym okresie korzystania z przedmiotu zamówienia.
- Trzeci przypadek możliwości stosowania zielonych zamówień publicznych, przewidywał, że Prezes Rady Ministrów określi, w drodze rozporządzenia, inne niż cena obowiązkowe kryteria oceny ofert w odniesieniu do niektórych rodzajów zamówień publicznych, kierując się potrzebą wdrożenia przepisów prawa Unii Europejskiej oraz mając na względzie szczególny charakter lub cel zamówienia publicznego, nawiązując do art. 91 ust. 8.¹⁸⁶

Obecnie zamawiający mogą w zależności od potrzeb, okoliczności i możliwości, skorzystać w określonych postępowaniach z narzędzi pozwalających nadać zamówieniu prospołeczny lub prośrodowiskowy charakter, czyniąc je zrównoważonym (zielonym lub społecznie odpowiedzialnym)¹⁸⁷. Należą do nich przede wszystkim:

¹⁸⁵ Stręciwilk M., Grabarczyk M., Krynicka U. (red.), *Zamówienia publiczne w orzecznictwie; zeszyty orzecznicze; Wybrane orzeczenia Krajowej Izby Odwoławczej oraz Sądów Okręgowych*, Urząd Zamówień Publicznych, GPKO, Warszawa 2009, s. 75.

¹⁸⁶ M. Skowron, *Zielone zamówienia publiczne - Aspekty środowiskowe w świetle ustawy Prawo zamówień publicznych oraz nowo przyjętych dyrektyw w sprawie zamówień publicznych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa.2015, s. 2-4, dot. *Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych* (Dz. U. z 2013 r. poz. 907 z późn. zm.).

¹⁸⁷ *Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2016 r. poz. 1020); Urząd Zamówień Publicznych, *Ustawa Prawo zamówień publicznych po*

- prospołeczne lub środowiskowe kryteria oceny ofert, które mogą odnosić się do wszystkich etapów cyklu życia przedmiotu zamówienia;
- odrębny, bardziej elastyczny reżim udzielania zamówień na usługi społeczne i inne szczególne usługi oraz w ramach tego reżimu szczególny rodzaj zamówień zastrzeżonych w odniesieniu do określonych usług zdrowotnych, społecznych oraz kulturalnych;
- fakultatywne przesłanki wykluczenia wykonawców z postępowania przetargowego, odnoszące się do naruszenia obowiązków wykonawcy w zakresie opłacania składek na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne oraz obowiązków wynikających z prawa pracy i przepisów o zabezpieczeniu społecznym;
- możliwość bezpośredniego zastosowania oznakowania (w tym oznakowania społecznego lub ekologicznego) w ramach opisu przedmiotu zamówienia, kryteriów oceny ofert lub warunków realizacji zamówienia.¹⁸⁸

Ustawa Prawo zamówień publicznych rozszerza istotnie katalog odniesień do zielonych zamówień publicznych i możliwości regulowania polityki wydatkowania środków publicznych w bardziej zielony sposób. I tak znowelizowana w czerwcu 2016 r. ustawa Prawo zamówień publicznych do kwestii środowiskowych odnosi się bezpośrednio w ramach artykułów 24, 29, 90, 30 i 91, poczynając od możliwości stosowania klauzul (prewencyjnych) weryfikujących wykonawców, nadając przy tym zamówieniu charakter społecznie odpowiedzialny lub zielony. Chodzi o zapisy regulujące wskazanie obligatoryjnych podstaw wykluczenia wykonawcy z udziału w postępowaniu, w tym w szczególności przez prawomocne skazanie za wykroczenia przeciwko środowisku naturalnemu regulowane art. 24¹⁸⁹.

W zakresie art. 29 p. 4 ustawa Prawo zamówień publicznych daje zamawiającemu możliwość określenia już w opisie przedmiotu zamówienia wymagań związanych z realizacją zamówienia, które mogą obejmować różne aspekty, w tym wprost środowiskowe. Ponadto zawarto w ramach art. 90 obowiązek, który nakazuje uwzględnianie, przy badaniu podejrzenia niskiej ceny lub kosztów oferty, kwestii związanych z zaniżaniem kosztów metody wykonania zamówienia wybranych rozwiązań technicznych oraz przepisami prawa

nowelizacji z dnia 22 czerwca 2016 r.; Tekst ujednolicony, Urząd Zamówień Publicznych, Centrum Usług Wspólnych, Wydział Wydawnictw, Warszawa 2016, s.40-41, 48-49, 50-51, 92-95, 161.

¹⁸⁸ *Krajowy...2017-2020, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 13.*

¹⁸⁹ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 20 lipca 2017 r., art. 24 ust. 5. (Dz. U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz.U. 2017 poz. 1579).*

ochrony środowiska¹⁹⁰. Zielony charakter zamówienia osiąga się również przez zastosowanie podejścia parametryzującego, jak w art. 30¹⁹¹ określającym możliwość zastosowania w ramach opisu przedmiotu zamówienia zapisów umożliwiających określenie wymagań dotyczących wydajności, funkcjonalności, w tym wymagań środowiskowych odniesionych do norm, standardów, ocen technicznych, specyfikacji technicznych, systemów referencji, etc.¹⁹² Warto wskazać, że ustawa Prawo zamówień publicznych podejście to poszerza w zakresie opracowywania opisów przedmiotu zamówienia o określenie poziomów oddziaływania na środowisko i klimat cech materiału, produktu lub usługi, w tym procedur dotyczących zapewnienia jakości¹⁹³. Istotną nowością w kontekście rozwoju zielonych zamówień publicznych jest wprowadzenie w ust. 9 art. 30 pojęcia cyklu życia i kosztu cyklu życia (dostawy, usługi, produktu), odnoszących się do podejścia opartego na trwałości i ujmowaniu poza wytworzeniem, nabyciem, zastosowaniem (zużyciem energii i innych zasobów) i dostawą, również aspektu fazy eksploatacji i recyklingu. Ponadto uzyskanie prośrodowiskowego charakteru przetargu umożliwia zastosowanie zapisów dotyczących wykorzystywania metody cyklu życia w zakresie kalkulacji kosztów. Ustawa dopuszcza stosowanie metody określenia kosztów przypisywanych ekologicznym efektom zewnętrznym. Przy czym metoda ta musi spełniać następujące warunki:

- bazowania na kryteriach obiektywnie możliwych do zweryfikowania i niedyskryminujących,
- dostępności dla wszystkich zainteresowanych stron, jeśli dostarczenie danych przez wykonawców działających z należytą starannością nie jest nadmiernie uciążliwe także dla wykonawców z państw trzecich będących stronami Porozumienia Światowej Organizacji Handlu w sprawie zamówień rządowych lub innych umów międzynarodowych, których stroną jest Unia Europejska¹⁹⁴.

Artykuł 91 ust. 2 stanowi natomiast, iż kryteriami oceny ofert są cena albo cena i inne kryteria odnoszące się do przedmiotu zamówienia, w tym jakość, parametry techniczne,

¹⁹⁰ *Krajowy...2017-2020*, s. 12; Dz.U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz.U. 2017 poz. 1579, Urząd Zamówień Publicznych, *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 20 lipca 2017 r., op. cit.*, art. 90 ust. 1.

¹⁹¹ Dz. U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz. U. 2017 poz. 1579, op. cit., art. 30 ust. 1.

¹⁹² R. Jędrzejewski, *Przygotowanie postępowania o udzielenie zamówienia publicznego*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 26-28; D. Gawin, H. Sabiniak, *Świadectwa charakterystyki energetycznej*, Arcadia Soft, Łódź 2010, s. 26, 46, 64, 217.

¹⁹³ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 20 lipca 2017 r., op. cit.*, art. 30 ust. 8. (Dz.U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz.U. 2017 poz. 1579).

¹⁹⁴ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 20 lipca 2017 r., op. cit.*, art. 91 ust. 7a. (Dz.U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz.U. 2017 poz. 1579).

właściwości estetyczne i funkcjonalne, aspekty środowiskowe, w tym efektywność energetyczna przedmiotu zamówienia.

Zapisy w prawodawstwie polskim umożliwiają obecnie stosowanie ekologicznych zamówień publicznych, jednakże w kontekście szerokiego wykorzystywania zielonych przetargów pojawia się problem istniejących barier, wynikających z niskiego poziomu świadomości ekologicznej i wiedzy na temat możliwości stosowania ZZP wśród podmiotów publicznych, (bardziej to szczegółowo ujęte w empirycznej części pracy). Wydaje się również, że w kontekście dynamicznie zmieniających się realiów gospodarczo-społecznych istotne jest upowszechnianie wiedzy na temat klauzul i efektów środowiskowych realizowanych w ramach zielonych zamówień publicznych, czyniąc je tym samym swego rodzaju standardem.

3.4. Terminologia w zakresie kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych

Termin „kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych” lub „kryteria środowiskowe” (ang. *green public procurement criteria*) odnosi się zarówno do kryteriów kwalifikacji i udzielania zamówienia, jak również do specyfikacji i klauzul służących realizacji takich zamówień¹⁹⁵. Stąd w ramach omawianych kryteriów klasyfikujących zamówienie jako zielone/środowiskowe, przyjmujemy szerokie podejście wskazujące na środowiskowy charakter zamówienia. Warto jednak pamiętać, iż mówiąc o kryteriach środowiskowych możemy w węższym ujęciu mieć na uwadze kryteria oceny ofert, w ramach których za zastosowanie określonych rozwiązań prośrodowiskowych, oferent otrzymuje określoną wagę punktów¹⁹⁶. Zgodnie bowiem z legislacją wspólnotową i krajową w zakresie zamówień, kryteriami oceny ofert są cena albo cena i inne kryteria odnoszące się do przedmiotu zamówienia, w tym jakość, parametry techniczne, właściwości estetyczne i funkcjonalne, aspekty środowiskowe, w tym efektywność energetyczna przedmiotu zamówienia etc. Dlatego też warto odróżniać kryteria środowiskowe rozumiane jako aspekty ekologiczne ujmowane w dokumentacji postępowania zamówienia publicznego

¹⁹⁵ *Ekologiczne zakupy!*, Komisja Europejska, Luksemburg 2016, op. cit., p.1.4.

¹⁹⁶ J. Pieróg, *Kryteria oceny ofert jako jeden z instrumentów realizacji polityki sektora publicznego*, [w:] J. Niczyporuk, J. Sadowy, M. Urbanek, *Nowe podejście do zamówień publicznych – zamówienia publiczne jako instrument zwiększenia innowacyjności gospodarki i zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia polskie i zagraniczne. Część I.*, wyd. PARP, Warszawa 2011, s. 153-157.

we wszystkich jego fazach, od kryteriów środowiskowych oceny ofert, uwzględnianych przy ocenie oferty w zależności od wielkości wag.

Kryteria środowiskowe (dotyczące zielonych zamówień publicznych) ujmują zatem kompleksowo klasyfikację zamówienia, wskazując następujące informacje:

- Zakres zastosowania;
- Kluczowe czynniki oddziaływania na środowisko;
- Opis kryteriów podstawowych i kompleksowych w podziale na:
 - Przedmiot zamówienia;
 - Kryteria kwalifikacji (w odniesieniu do wykonawców);
 - Specyfikacje (w odniesieniu do surowców i produktów, po sposoby realizacji, w tym z uwzględnieniem np. jak w przypadku robót budowlanych: wymogów i rozwiązań wynikających z programów funkcjonalno-użytkowych w przypadku zamówień typu projektuj i buduj lub dokumentacji projektowych);
 - Kryteria udzielenia zamówienia;
 - Warunki realizacji zamówienia;¹⁹⁷
- Podstawy weryfikacji spełniania wymogów/ kryteriów/ warunków;
- Noty wyjaśniające – wskazanie dodatkowych źródeł informacji¹⁹⁸.

Omawiane kryteria środowiskowe, uwzględniają wszystkie aspekty środowiskowe, w tym środowiskowe kryteria oceny ofert.

Dyrektywy 2014/24/UE oraz 2014/25/UE podkreślają znaczenie włączania wymogów (kryteriów) środowiskowych do procedur przetargowych, kładąc przy tym duży nacisk na dążenie do uzyskania zamówień o najkorzystniejszej relacji jakości do ceny, przewidując możliwość szerokiego uwzględniania kwestii środowiskowych w kolejnych fazach procedury udzielania zamówień publicznych:

- na etapie opisu przedmiotu zamówienia,
- na etapie kwalifikacji wykonawców,

¹⁹⁷ D. Koba, *Nowe podejście do zamówień publicznych – wyzwanie dla zamawiających – szansa dla małych i średnich przedsiębiorstw*, PARP, Warszawa 2010, s. 20; P. Nowicki, *Efektywne zamówienia publiczne jako rezultat stosowania nowego podejścia do zamówień publicznych*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013, s. 50-51.

¹⁹⁸ M. Skowron, *Zielone zamówienia publiczne - Aspekty środowiskowe w świetle ustawy Prawo zamówień publicznych oraz nowo przyjętych dyrektyw w sprawie zamówień publicznych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2015.

- na etapie wyboru najkorzystniejszej oferty za pomocą środowiskowych kryteriów oceny ofert,
- na etapie określania warunków realizacji umowy,

ale również, w zakresie opisu minimalnych specyfikacji technicznych, które muszą spełniać wszystkie oferty.¹⁹⁹

Mówiąc zatem o kryteriach w zakresie zielonych zamówień publicznych rozważamy ich stosowanie w każdej z powyższych faz przygotowania postępowania o zamówienie.²⁰⁰

Ważne jest, aby kryteria wymienione w specyfikacji istotnych warunków przetargu były wyraźnie określone i związane z przedmiotem zamówienia. Bardziej ekologiczny charakter towarów i usług można określać np. w oparciu o cykl życia lub analizę kosztów cyklu życia. Zasadniczym założeniem w omawianym podejściu jest akceptacja faktu, że kryterium jakim jest cena produktu, nie zawsze stanowi dobry wybór. Stąd o ile jest to możliwe, należy wprowadzić aspekty proekologiczne do procedury przetargowej, które w zamówieniach na dostawy mogą mieć postać m.in.:

- wskazania materiału, z którego ma być wykonane dane urządzenie;
- zakazu wykorzystywania substancji szkodliwych dla zdrowia ludzkiego i środowiska;
- określenia parametrów technicznych mających wpływ na środowisko (np. poziom emisji);
- określenia poziomu hałasu, poziomu emisji zanieczyszczeń, zużycia energii, zużycia wody);
- wskazania minimalnego procentowego udziału ponownie przetworzonego składnika.

Zamawiający, dla potwierdzenia spełniania przez zamawiane produkty wskazanych cech środowiskowych, mogą wymagać m.in. przedstawienia odpowiednich certyfikatów lub oznakowań środowiskowych. W przypadku zamówień na usługi i roboty budowlane, prośrodowiskowe zachowanie może być potwierdzone przez deklaracje zarządzania środowiskowego.²⁰¹

W rozważaniach nad kryteriami środowiskowymi istotny jest też fakt, że mają one charakter dobrowolny, a ich wprowadzanie ma upowszechniać technologie i modele

¹⁹⁹ D. Piasta (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej; Orzecznictwo trybunału sprawiedliwości dotyczące zamówień publicznych, część II*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2001, s. 79.

²⁰⁰ http://ec.europa.eu/environment/gpp/toolkit_en.htm.

²⁰¹ M. Skowron, A. Bogusz, Ł. Polakowski, i in., *Zielone zamówienia publiczne – II Podręcznik*, Urząd Zamówień Publicznych, Centrum Usług Wspólnych, Wydział Wydawnictw i Poligrafii, Warszawa 2012, s.12; Fornalski Z., Godlewska K., *Analiza rynkowa dostępności papieru pochodzącego z recyklingu w Polsce*, Stowarzyszenie Papierników Polskich, Łódź 2009, s. 14; Z. Kłoda, D. Koba, A. Panasiuk, M. Szymczak, *Nowe podejście do zamówień publicznych – wybrane zagadnienia*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 24-25.

rozwiązań (w zakresie produktów i usług) przyjazne dla środowiska i przynoszące korzyści ekonomiczne, generować innowacje, a także wpływać na wzorce produkcji i konsumpcji, stymulując rynek zgodnie z celami strategii *Europa 2020*.

Ponadto biorąc pod uwagę możliwości płynące z analizowanych dyrektyw przetargowych, kryteria i klauzule odnoszące się do danego zamówienia publicznego, w tym katalogi odniesień do takich walorów ekologicznych jak: jakość, wartość techniczna, właściwości estetyczne i funkcjonalne, wprost aspekty środowiskowe, innowacyjność, utrzymanie, rachunek cyklu kosztów życia²⁰², są stosowane pod warunkiem, że:

- dotyczą przedmiotu zamówienia;
- nie przyznają instytucji zamawiającej nieograniczonej swobody wyboru;
- zostały wyraźnie określone;
- zostały wskazane w ogłoszeniu i dokumentacji przetargowej;
- są zgodne z prawem wspólnotowym / podstawowymi zasadami traktatowymi.²⁰³

3.4.1. Zestawy kryteriów dotyczące zielonych zamówień publicznych – systematyka

Dla szeregu grup produktów i usług Komisja Europejska opracowała kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych. Są one regularnie poddawane przeglądowi i uaktualniane. Kryteria te mają być włączane bezpośrednio do dokumentacji przetargowej i zawierać informacje na temat metod weryfikacji. Istotne jest, że kryteria UE dotyczące ZZP zostały opracowane w ramach dobrowolnego podejścia do zielonych zamówień publicznych, zatwierdzonego we wspomnianym komunikacie *Zamówienia publiczne na rzecz lepszego środowiska*. Wskazano w nim szereg działań, które ma podejmować Komisja Europejska, aby

²⁰² A. Górczyńska, *The Role of Small and Medium-Sized Enterprises in a Sustainable Public Procurement System*, [in:] *International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization*, K.V. Thai (ed.), Springer International Publishing Switzerland 2015 (ebook: <https://books.google.pl/books?id=k6XCDAQAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>), p. 301-304; A. Górczyńska, *Wspieranie innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w zamówieniach publicznych*, [w:] P.A. Nowak (red.), *Innowacje 2014, Innowacyjne działania w ICT*, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Łódź 2014, s. 37, 39.

²⁰³ *Zielone zamówienia publiczne; Praktyczny podręcznik dla beneficjentów funduszy europejskich; Nowe drogi rozwoju, człowiek, natura, infrastruktura*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Realizacja wydawnicza profile sp. z o.o., Warszawa 2008, s. 29.

wspierać wdrażanie ZZP przez państwa członkowskie i poszczególne instytucje zamawiające.²⁰⁴

Kryteriów ZZP w UE miały służyć określeniu głównych wpływów na środowisko każdego z oferowanych produktów i usług, w tym sformułowania jasnych, weryfikowalnych zasad ich wykorzystywania w procesie udzielania zamówień. Nie są prawnie wiążące i stanowią zestawy wytycznych i poradników. Państwa członkowskie są proszone o włączenie kryteriów do swoich krajowych polityk ZZP i działalności poszczególnych instytucji zamawiających.

Kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych są oparte na danych pochodzących z różnych źródeł. W celu ustalenia uwzględnianych aspektów dla każdej grupy produktów przygotowywane jest sprawozdanie dotyczące zagadnień technicznych. W bazie dowodowej wykorzystuje się dostępne informacje i dane naukowe, przyjmuje się podejście oparte na cyklu życia i angażuje się różne zainteresowane podmioty. Od 2011 r. proces opracowywania kryteriów dla większości grup produktowych jest prowadzony przez Wspólne Centrum Badawcze Komisji Europejskiej w hiszpańskiej Sewilli.

W analizowaniu kryteriów środowiskowych, istotny jest również fakt funkcjonowania ich wewnętrznej systematyki z podziałem na poziomy. Zatem kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych mają każdorazowo dwa poziomy w odniesieniu do każdego objętego nimi sektora, rozumiane jako kryteria podstawowe i kompleksowe. Są one opisane odpowiednio w następujący sposób:

- kryteria podstawowe opracowano w sposób ułatwiający stosowanie zielonych zamówień publicznych; skupiają się na kluczowych obszarach efektywności środowiskowej produktu lub usługi, obejmują kluczowe czynniki oddziaływania na środowisko oraz utrzymanie kosztów administracyjnych przedsiębiorstwa na minimalnym poziomie, tzn. są opracowane tak, aby można je było stosować przy minimalnym dodatkowym wysiłku związanym z weryfikacją oraz przy nieznacznych wzrostach kosztów; przeznaczone są do stosowania przez każdą instytucję zamawiającą we wszystkich państwach członkowskich;
- kryteria kompleksowe uwzględniają więcej aspektów lub wyższe poziomy efektywności środowiskowej; przeznaczone są do użytku przez organy i instytucje, którym zależy na zwiększeniu wsparcia na realizację celów dotyczących środowiska i innowacyjności, które zamierzają zakupić najlepsze produkty dostępne na rynku. Tego typu kryteria mogą

²⁰⁴ http://ec.europa.eu/environment/gpp/faq_en.htm#general5.

wymagać dodatkowych wysiłków związanych z weryfikacją lub nieznacznego wzrostu kosztów w porównaniu z innymi produktami o takim samym działaniu²⁰⁵.

Komisja Europejska opracowała kryteria środowiskowe zasadniczo dla tych grup/sektorów produktowych, które uznano za najbardziej odpowiednie do wdrożenia zielonych zamówień publicznych zarówno uwzględniając wartość zamówień, jak i wpływ na środowisko. Kryteria te są rezultatem bliskiej współpracy służb Komisji Europejskiej, przedstawicieli przemysłu, społeczeństwa oraz państw członkowskich. Obecnie wykorzystywany w Unii Europejskiej zestaw kryteriów opracowany jest dla 21 grup wyrobów i usług. Ponadto trwają prace nad zestawem kryteriów środowiskowych dla kolejnych 9 grup wyrobów i usług. Ważna z punktu widzenia możliwości praktycznego korzystania przez podmioty publiczne z kryteriów środowiskowych jest ich dostępność, która dotyczy ich upowszechnienia we wszystkich językach urzędowych Wspólnoty Europejskiej.

Zestaw kryteriów środowiskowych Komisji Europejskiej tzw. *GPP Toolkit* obejmuje:

1. Środki czyszczące oraz usługi sprzątania;
2. Papier do kopiowania i papier graficzny;
3. Energia elektryczna;
4. Meble;
5. Urządzenia do przetwarzania obrazu;
6. Budowy i projektowanie dróg wraz z ich utrzymaniem;
7. Projektowanie i budowy biur wraz z zarządzaniem;
8. Oświetlenie uliczne i sygnalizację świetlną;
9. Toalety spłukiwane i pisuary;
10. Płyty ścienne;
11. Ogrzewacze wodne;
12. Skojarzoną gospodarkę energetyczną, kogenerację (CHP);
13. Sprzęt elektryczny i elektroniczny wykorzystywany w sektorze opieki zdrowotnej;
14. Żywność i usługi cateringowe;
15. Produkty i usługi ogrodnictwa;
16. Oświetlenie wewnętrzne;
17. Biurowy sprzęt komputerowy;
18. Armaturę sanitarną;

²⁰⁵ *Ekologiczne zakupy!*, Luksemburg 2016, Komisja Europejska, op. cit., p. 1. 4. 3; http://susproc.jrc.ec.europa.eu/product_bureau/projects.html.

19. Wyroby włókiennicze;
20. Transport;
21. Ścieki, wodę, infrastrukturę wodną.

Drugi zestaw kryteriów ZZP opracowywanych i weryfikowanych obecnie przez Komisję Europejską dla kolejnych 9 kategorii branż i produktów dotyczy:

1. Farb i lakierów zewnętrznych i wewnętrznych, oznaczeń drogowych;
2. Mebli;
3. Tekstyliów;
4. Komputerów i laptopów;
5. Usług sprzątania;
6. Energii elektrycznej z źródeł odnawialnych;
7. Żywności i usług cateringowych;
8. Transportu;
9. Oświetlenia ulicznego²⁰⁶.

Poza oficjalnymi unijnymi kryteriami dotyczącymi zielonych zamówień publicznych liczne organy międzynarodowe, krajowe i regionalne opracowały zbiory kryteriów dla wielu różnych grup produktów i usług.²⁰⁷ Przykładem może być zestaw kryteriów i zasad realizacji środowiskowych zamówień publicznych, wygenerowany przez projekt *LIFE+ GPPinfoNET*, z uwzględnieniem regionalnych podejść stosowanych w Lombardii, Łodzi i regionie łódzkim oraz rumuńskiej Prahovy, tzw. *GPPHandbook*²⁰⁸. Znanych jest wiele innych przykładów wytycznych, pomocy i kryteriów²⁰⁹, jak choćby kompendium zebrane w ramach doświadczeń polskich z 2005 r. w zakresie analizy i oceny możliwości stosowania w Polsce kryteriów

²⁰⁶http://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm; <https://www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zrownowazone-zamowienia-publiczne/zielone-zamowienia/kryteria-srodowiskowe-gpp>.

²⁰⁷ AEA Group: Evans L., Nuttall C., Mouat A., Ewing D., *Assessment and Comparison of National Green and Sustainable Public Procurement Criteria and Underlying Schemes*, European Commission 2010, s. 5-7; *Environmental Procurement, Practice Guide Volume 1*, UNDP Practice Series, Environmental Procurement, September 2008 ; A. Bołtomiuk, *Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój, raport z badań*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009, s. 4.

²⁰⁸http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.showFile&rep=file&fil=GPinfoNET_handbook.pdf.

²⁰⁹ R. Pochyluk, A. Świętojańska, M. Macniak, *Kryteria środowiskowe do stosowania przy przetargach finansowanych ze środków publicznych*, katalog opracowany na zlecenie Ministerstwa Gospodarki, Gdańsk 2009; Centrum Unijnych Projektów Transportowych, *Kryteria oceny ofert - przyjęte rozwiązania i propozycje zmian*, Departament Kontroli CUPT, Warszawa 2011, s.19-23.; W. Tyburski, *Ekoestetyka*, [w:], W. Tyburski (red.), *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011, s. 188-191; J. Kronenberg, *Narzędzie 5.N2. Eko-projektowanie*, [w:] J. Kronenberg, T. Bergier (red.), *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010, s. 131-133; D. Stawasz, M. Wiśniewska, *Wykorzystanie koncepcji Living Lab w zarządzaniu jednostkami samorządu terytorialnego*, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015, s.146-149.

środowiskowych R. Janikowskiego czy Krajowej Agencji Poszanowania Energii, bądź PWC²¹⁰. Wzorcowe przykłady stosowania przez zamawiających kryteriów środowiskowych w procedurze zamówień publicznych zawarte zostały w dwóch edycjach podręcznika wydanego przez Urząd Zamówień Publicznych w 2009 r.²¹¹ i 2012 r.²¹² Do często wykorzystywanych kryteriów należą:

- 1) kryterium energooszczędności – dla danego typu urządzeń zużywających energię (jak np. sprzęt czyszczący do pomieszczeń, maszyny i urządzenia oczyszczania miasta, urządzenia i systemy ciepłownicze, sprzęt oświetleniowy, pojazdy mechaniczne, pogłębiane w innych opracowaniach²¹³) w specyfikacji technicznej można określić ich minimalną żadaną sprawność energetyczną. Najlepiej, jeśli jest to wielkość znormalizowana, pozwalająca porównać produkty według tego kryterium w sposób wiarygodny. Zamawiający może przyznać dodatkowe punkty sprzętowi, który - zgodnie z przyjętymi kryteriami oceny – jest bardziej środowiskowo wydajny.
- 2) kryterium surowców odnawialnych i z odzysku oraz surowców i materiałów alternatywnych – dla określonych rodzajów działalności gospodarczej, w tym produkcji energii czy żywności ekologicznej, jednostka zamawiająca może określić stosowne wymogi w specyfikacji technicznej lub też w kryteriach ocen oferty. W szczególnych wypadkach zamawiający może wybrać odpowiednie rozwiązanie już na poziomie przyjęcia założeń projektowych (zwłaszcza w stosunku do systemowych rozwiązań lokalnego pozyskania energii odnawialnej).
- 3) kryterium niskiej emisji – zamawiający może w specyfikacji technicznej określić dla danego typu urządzeń emitujących do środowiska substancje zanieczyszczające (np. pojazdów mechanicznych) określoną dopuszczalną wielkość emisji. Określona wielkość emisji powinna pozwolić na wiarygodne porównanie produktów. Zamawiający

²¹⁰ R. Janikowski i inni, *Analiza i ocena możliwości stosowania w polskich warunkach kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych*, IETU, Katowice 2005; *Opracowanie propozycji kryteriów środowiskowych dla produktów zużywających energię możliwych do wykorzystania przy formułowaniu specyfikacji na potrzeby zamówień publicznych*, Krajowa Agencja Poszanowania Energii, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2006; *Opracowanie propozycji kryteriów środowiskowych dla produktów zużywających energię możliwych do wykorzystania przy formułowaniu specyfikacji na potrzeby zamówień publicznych*, Krajowa Agencja Poszanowania Energii s.a., Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2008; PriceWaterhouseCoopers, Significant and Ecofys, *Collection of statistical information on Green Public Procurement in the EU Report on methodologies*, Report on data collection results, Nederland 2009, pp. 1-7.

²¹¹ M. Pchałek A., Jachnik, P. Kupczyk, J. Kulczycka, M. Góralczyk (red.), *Zielone zamówienia publiczne*, Urząd Zamówień Publicznych, GPKO, Warszawa 2009, 45-46.

²¹² M. Skowron, A. Bogusz, Ł. Polakowski, i in., op. cit., s.11.

²¹³ S. Clement, N. Evans, *Procuring clean and efficient road vehicles, Clean Fleets Guide*, www.clean-fleets.eu, ICLEI, November 2014, p. 4-16; Climate Alliance, *Public Procurement - boosts Energy Efficiency – report*, (http://www.pro-ee.eu/fileadmin/pro_ee/inhalte/dokumente/pro-EE_Publishable_Report_20110518.pdf), Austria 2011, p. 12-21.

ma prawo przyznać dodatkowe punkty sprzętowi, który jest bardziej przyjazny dla środowiska, poprzez ustalenie w kryteriach oceny, że przyznane zostaną dodatkowe punkty dla sprzętu, który emituje mniej substancji zanieczyszczających w porównaniu z minimalnym wymaganym poziomem.

- 4) kryterium niskiego poziomu odpadów - wymóg ten może być postawiony w specyfikacji technicznej lub warunkach realizacji umowy. Można postawić wymóg ponownego wykorzystania produktu lub ponownego przetworzenia materiałów tworzących wyrób.
- 5) podmiotowe kryterium możliwości technicznych wykonawców w aspekcie ekologicznym – można określić wymagania środowiskowe w ramach wskazania możliwości technicznych dla celów realizacji umowy. Muszą one wyraźnie dotyczyć przedmiotu umowy. Dowodem na posiadanie kwalifikacji może być wdrożony system ISO 14001, EMAS, Ekoaudit (lub inny równoważny). Ponadto można postawić wymaganie posiadania doświadczenia w realizacji np. robót budowlanych, w przypadku których aspekt ekologiczny jest szczególnie istotny lub wymaganie posiadania szczególnych umiejętności lub wiedzy odpowiednich dla wykonania zamówienia.²¹⁴
- 6) rozwiązania kompleksowe – zamawiający mogą realizować swoje potrzeby kompleksowo, stosując przy tym rozwiązania przyjazne środowisku. W szczególności mogą preferować usługi zamiast produktów i korzystać z rozwiązań takich jak:
 - współdzielenie środków transportowych niskiej emisji (pojazdy hybrydowe, elektropojazdy) w systemie *eco-sharing*²¹⁵,
 - leasing ekologiczny środków trwałych,
 - zintegrowane lokalnie skojarzone systemy zaopatrzenia w ciepło, zimno, elektryczność, wodę, odprowadzanie i utylizacja odpadów.
- 7) ocena kosztów cyklu życia: Celem precyzyjnej oceny inwestycji warto zastosować analizę LCC (*Life Cycle Cost*), która pozwoli na oszacowanie kosztów cyklu życia urządzenia, czyli od momentu jego powstania do jego likwidacji. Analiza LCC determinuje decyzje dotyczące projektowania, rozwoju i użytkowania wyrobu. Z punktu

²¹⁴ A. Jędraszko, *Polityka środowiska w Niemczech na przykładzie Stuttgartu*, Unia Metropolii Polskich, Warszawa 1999, s. 358-360; Godlewska J., *Programowanie zrównoważonego rozwoju gminy*, Dział Wydawnictw i Poligrafii Politechniki Białostockiej, Białystok 2006, s. 53-57; *Resources, raw materials, green public procurement & manufacturing*, European Forum for Manufacturing, European Parliament, Brussels 2010, p. 5.

²¹⁵ A. Kassenberg, *Ja, mój samochód ale nasz klimat*, Polska Zielona Sieć/CEE Bankwatch Network, Warszawa 2008, s. 20-22; *Making our cities attractive and sustainable; How the EU contributes to improving the urban environment*, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, p. 19-20.

widzenia producenta, czy dostawcy, wiąże się to z możliwością optymalizacji projektów poprzez ocenę różnych wariantów rozwiązań oraz poszukiwaniu kompromisowych rozwiązań. Z punktu widzenia użytkownika, czy klienta, analiza LCC umożliwia ocenę kosztów związanych z rezultatami różnych koncepcji, sposobów podejść do eksploatacji, obsługi urządzenia i powinna mieć decydujący wpływ na decyzję o zakupie.

Wyróżnia się sześć głównych faz cyklu życia wyrobu:

1. koncepcji i definiowania – przeważnie obejmuje koszty, takie jak: badania rynku, zarządzanie przedsięwzięciem, analiza koncepcji i projektu systemu, przygotowanie specyfikacji wymagań danego produktu;
 2. projektowania i rozwoju – przykładowe koszty to: dokumentacja projektu, produkcja prototypu, opracowanie oprogramowania, badania i ocena, zarządzanie jakością;
 3. produkcji – koszty związane z działaniami mającymi na celu wyprodukowanie określonej ilości sztuk wyrobu lub dostarczenie określonej usługi, np. budowa zaplecza technicznego, proces wytwarzania (praca, materiały), pakowanie, załadunek, transport;
 4. instalacji;
 5. użytkowania i obsługi – koszty ponoszone przez cały potencjalny czas użytkowania/życia produktu, np. części zamienne, aktualizacje oprogramowania, wsparcie techniczne, powierzchnie magazynowe, praca/szkolenia;
 6. likwidacji – przeważnie obejmuje koszty takie jak: zakończenie użytkowania systemu, demontaż, recykling bądź utylizacja.²¹⁶
- 8) oznaczenia ekologiczne, ekoetykiety – istnieje wiele etykiet środowiskowych, których celem jest ułatwienie nabywcom znalezienia odpowiednich, przyjaznych dla środowiska produktów i usług. Podstawą stosowania oznaczeń ekologicznych są informacje naukowe na temat wpływu produktu, usługi na środowisko w ciągu całego cyklu życia. Przykładem jest oznakowanie ekologiczne UE ustanowione w 1992 r. z inicjatywy Komisji Europejskiej, która jest jego formalnym właścicielem i nim zarządza.²¹⁷ Kryteria techniczne opracowuje i zatwierdza *European Union Ecolabelling Board* (EUEB), w którego skład wchodzi odpowiednie instytucje z krajów członkowskich. W krajach skandynawskich bardzo popularny jest, oparty na kryteriach *Ecolabel*, certyfikat *Nordic*

²¹⁶ M. Skowron, A. Bogusz, Ł. Polakowski., i in., op. cit., s.11.

²¹⁷ *Ekologiczne zakupy* 1.4.3; http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/index_en.htm.
http://ekonsument.pl/s222_ecolabel_european_flower_.html.

Swan. W Polsce certyfikatem zarządza Polskie Centrum Badań i Certyfikacji S.A. (rys. 9.).

Rysunek 9. Przykładowe oznakowanie ekologiczne stosowane w krajach UE

Źródło: <https://www.coniveo.pl/blog/czym-jest-niemiecki-certyfikat-blue-angel-i-jakie-ma-on-znaczenie-dla-uzytowania,p616877139>; <http://www.svanen.se/en/For-Companies/Download/Nordic-Swan-Ecolabel/>
<https://www.pcbc.gov.pl/pl/uslugi/certyfikacja-yrobow/kosmetyki/oznakowanie-ekologiczne-eu-ecolabel-2>
<http://maisoneco.blog.bordeaux.fr/label-etiquette-distinguer-parmi-les-logos.html>.

Ponadto warte odnotowania są opracowania naukowe dotyczące funkcjonowania kryteriów w zakresie jakości i uwarunkowań środowiskowych, przydatne szczególnie w zamówieniach realizowanych przez podmioty publiczne, choć możliwych także do zastosowania z poziomu konsumenckiego. Tu ciekawym przykładem jest opracowanie R. Wajdniera²¹⁸ odnoszące się do konsumenckich kryteriów jakości na przykładzie sprzętu AGD, wymieniające choćby takie grupy kryteriów zakupowych jak: oszczędne użytkowanie w zakresie np.: energochłonności, zużycia wody, środków piorących, kosztów napraw i konserwacji, okresu użytkowania wyrobu (trwałości), bezawaryjności użytkowania (niezawodności), odporności na korozję, informacji o właściwej eksploatacji podawanej w komunikatywny sposób, etc.²¹⁹. Wartym odnotowania jest również zestaw wytycznych i *case study* dla produktów wykorzystujących i niewykorzystujących energii w kontekście wymagań dla ZZP przygotowany przez *European Topic Centre on Resource and Waste Management*²²⁰.

Dodatkowo na stronach internetowych Komisji Europejskiej są umieszczone również materiały szkoleniowe na temat przygotowywania postępowań przetargowych

²¹⁸ R. Wajdner, *Konsumenckie kryteria jakości na przykładzie zmechanizowanego sprzętu domowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998.

²¹⁹ Ibidem, s. 32-33.

²²⁰ D. Legg, M. Herczeg, H. Reisinger, P. Schepelmann, C. Wilson, *Green Public Procurement and Product Performance Requirements Case Study on Selected Energy Using and Non-energy Using Products*, European Topic Centre on Resource and Waste Management, Copenhagen, March 2009.

z uwzględnieniem kryteriów środowiskowych, z opisem uwarunkowań prawnych, efektów rynkowych, efektów środowiskowych i zestawów dobrych praktyk, jak choćby *Zestaw narzędzi szkoleniowych Komisji Europejskiej w zakresie GPP*²²¹ oraz karty produktów i usług w ramach zielonych zamówień publicznych opisujących pakiety kryteriów.

3.5. Krajowe plany działań

Upowszechnianie zielonych/zrównoważonych zamówień publicznych jest realizowane przez tzw. krajowe plany działań na rzecz zrównoważonych zamówień publicznych, opracowywane we wszystkich państwach członkowskich.

W 2003 r. Komisja Europejska w swoim komunikacie na temat zintegrowanej polityki produktowej (IPP)²²² zachęciła państwa członkowskie do opracowania publicznie dostępnych krajowych planów działań (*NAPs – National Action Plans*) w celu „zazielenienia – uczynienia bardziej przyjaznych środowisku” zamówień publicznych. Krajowe plany działań powinny zawierać ocenę obecnej sytuacji i ambitnych celów na najbliższe trzy lata, określając, jakie środki zostaną podjęte w celu ich osiągnięcia. Nie są one prawnie wiążące, ale stanowią impuls polityczny dla procesu wdrażania i podnoszenia świadomości w zakresie stosowania ekologicznych zamówień publicznych i stanowią narzędzie ich monitorowania. Pozwalają państwom członkowskim na wybór opcji najlepiej odpowiadających ich ramom politycznym i osiągniętym poziomom w praktycznej (za pośrednictwem systemu zamówień publicznych) implementacji zrównoważonego rozwoju. Krajowe plany lub dokumenty równoważne przyjęte są przez 23 państwa członkowskie Unii Europejskiej, w tym Polskę. Jedynie 5 państw nie przyjęło planów dot. zielonych/zrównoważonych zamówień publicznych. Są to: Estonia, Grecja, Węgry, Luksemburg i Rumunia.²²³

W ramach Krajowych planów działań już w 2008 r. rząd holenderski wyznaczył cel osiągnięcia 100% zrównoważonych zamówień w perspektywie 2010. Rząd austriacki w tym samym czasie określił cele w zakresie zazielenienia przetargów publicznych, które miały zostać osiągnięte do 2010 r., w odniesieniu do 5 grup produktów obejmujących technologie informatyczne (ICT): 95%, papier: 30%, środki czyszczące: 95%, pojazdy: 20%. We Francji do 2010 r. założono, że 20% wszystkich nowych pojazdów zakupionych przez rząd centralny

²²¹http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/toolkit/gpp_introduction_pl.pdf, Komisja Europejska, DG ds. Środowiska, *Zestaw narzędzi opracowany dla Komisji Europejskiej przez ICLEI – Local Governments for Sustainability*, Bruksela 2008; http://ec.europa.eu/environment/gpp/toolkit_en.htm

²²² *Komunikat Komisji dotyczący zintegrowanej polityki produktowej (IPP)*, KOM (2003) 302.

²²³ http://ec.europa.eu/environment/gpp/action_plan_en.htm.

powinny stanowić pojazdy „czyste”, 20% nowych budowli powinno być zgodnych z normami HQE lub równoważnymi, a 50% wszystkich wyrobów z drewna powinno pochodzić z legalnych i trwałych źródeł. W Wielkiej Brytanii plan działań w zakresie zrównoważonych zamówień ściśle powiązano z szeregiem celów w zakresie zrównoważonych działań dotyczących budynków rządowych, w tym z zobowiązaniem do osiągnięcia neutralności pod względem emisji dwutlenku węgla do 2012 r. oraz ograniczeniem tych emisji o 30% do 2020 r. Niedawne badanie na temat wyników w zakresie ekologicznych zamówień publicznych w państwach członkowskich UE dostarczyło Komisji jasnych wskazówek co do ich obecnego poziomu w przodujących państwach członkowskich, który stanowi punkt odniesienia dla celu ustalonego w odnowionej strategii zrównoważonego rozwoju²²⁴. Na tej podstawie Komisja Europejska proponowała, aby już do 2010 r. 50% wszystkich procedur przetargowych miało „ekologiczny” charakter, przy czym „ekologiczny” oznacza w tym przypadku zgodny z zatwierdzonymi wspólnymi „podstawowymi” kryteriami dotyczącymi ekologicznych przetargów. Odsetek ten dotyczyłby zarówno liczby, jak i wartości zamówień ekologicznych w porównaniu do całkowitej liczby i wartości umów zawartych w sektorach, dla których określono wspólne „podstawowe” kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych.²²⁵

Celem polskiego Krajowego planu działań w zakresie Zrównoważonych Zamówień Publicznych jest kontynuacja promocji rozwiązań przewidzianych w procedurach przetargowych, które mogą pozytywnie wpłynąć na rozwój eko-innowacji oraz postaw prospołecznych. Aktualny dla Polski Krajowy plan działań na rzecz zrównoważonych zamówień publicznych jest czwartym z kolei tego typu dokumentem, przyjętym na szczeblu rządowym, określającym działania popularyzujące zielone zamówienia (działalność realizowana przez UZP od 2007 r.) oraz trzecim dokumentem planistycznym UZP uwzględniającym także problematykę społecznych zamówień publicznych (tematyka promowana przez UZP od 2010 r.). Obecny plan dotyczy perspektywy 2017-2020. Wprowadził szereg wskaźników z zakresu innowacyjności (certyfikacja) i ekologii (zwiększenie udziału zielonych zamówień,

²²⁴ W 2009 r. przeprowadzono badanie dotyczące wpływu ZZP na kraje „zielone 7” (tj. te, które osiągnęły najwyższe wskaźniki wdrożenia zielonych zamówień publicznych): w Austrii, Danii, Finlandii, Niemczech, Holandii, Szwecji i Wlk. Brytanii. Wykazano, że średnio 55% zamówień zawartych w tych państwach członkowskich dla dziesięciu grup produktów i usług może być zdefiniowanych jako zielone - http://ec.europa.eu/environment/gpp/faq_en.htm#general5.

²²⁵ *Komunikat Komisji...*, Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska, op. cit., s. 10; S. Kowalski-Paszkowski, *Zielone zamówienia publiczne*, <http://www.przetargipubliczne.pl/numery/kwiecien-2009/zielone-zamowienia-publiczne.html>; W. Kahlenborn, C. Moser, J. Frijdal, M. Essig, *Strategic Use of Public Procurement in Europe*, Adelphi, European Commission, Berlin 2011, s. 137-138.

upowszechnianie wiedzy o klauzulach i kryteriach środowiskowych, szkolenia, konferencje, wymiana dobrych praktyk). Informacje na ten temat zawiera tabela 4.

Polski Krajowy plan działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2017-2020 stawia cel osiągnięcia 20% udziału zielonych zamówień publicznych w całkowitym rynku zamówień publicznych w 2016 r. Pod uwagę będą brane wszystkie środowiskowe aspekty wchodzących w skład procedur postępowań przetargowych (klauzule, kryteria, wyłączenia, opisy przedmiotów zamówień, etc.).²²⁶ Kontynuuje zawartą w poprzednich krajowych planach politykę przyspieszenia rozwoju rynku poprzez wykreowanie popytu na produkty o wysokich standardach środowiskowych i innowacyjnych technologiach za pośrednictwem sektora publicznego.²²⁷

Krajowy plan działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2017-2020 wpisuje się w realizację celów strategii Europa 2020 na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, wspierając gospodarkę efektywniej korzystającą z zasobów, bardziej przyjazną środowisku oraz gospodarkę o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającą spójność społeczną i terytorialną. Na szczeblu krajowym dokument sprzyja również realizacji celów określonych w zintegrowanych strategiach, w tym: „Strategii Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.”, „Strategii - Sprawne Państwo 2020”, „Strategii Innowacyjności i Efektywności Gospodarki na lata 2012-2020 - Dynamiczna Polska”, „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego” oraz „Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju”.

W ramach promocji i upowszechniania zielonych zamówień publicznych Urząd Zamówień Publicznych koncentruje się przede wszystkim na następujących działaniach: organizacji szkoleń i dorocznych konferencji adresowanych do zamawiających oraz przedstawicieli instytucji kontrolnych popularyzujących zielone zamówienia publiczne, obejmujących zagadnienia rachunku kosztów cyklu życia, systemów zarządzania środowiskowego, unijnych kryteriów środowiskowych, efektywności energetycznej, oznakowania ekologicznego, etykiet energetycznych, a także prezentujących przykłady skutecznej realizacji zielonych zamówień publicznych (tzw. dobre praktyki), rozbudowie

²²⁶ http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/national_gpp_strategies_en.pdf, p. 26.

²²⁷ M. Burchard-Dziubińska, T. Jakubiec, *Green Public Procurement (GPP) as an Instrument of Implementation of Sustainable Development. Analysis of the Experience of the Łódź Region Local Government*, [w:] Z. Wysokińska (red.), *Comparative Economic Research, Central and Eastern Europe*, Vol 15, No. 3/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2012, p. 26-27; A. Kowalewska, J. Szut, *Nowe podejście do zamówień publicznych, Raport z badań 2010/2011*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 171-174.

zakładki „Zielone zamówienia publiczne” na stronie internetowej UZP oraz aktualizacji jej treści.

Tabela 4. Wskaźniki dla monitorowania poziomu zielonych zamówień publicznych w Polsce

L p.	Rodzaj wskaźnika	Rzeczywisty poziom – 2016	Zakładany poziom – 2016	Źródło
1	Odsetek zielonych zamówień publicznych mierzony w oparciu o badanie wewnętrzne Urzędu Zamówień Publicznych	2015 r. – 11,40% Dane za 2015 r. będą dostępne w kwietniu 2017 r. (termin na realizację obowiązku przekazania sprawozdań upływa 1 marca 2017 r.)	20% - poziom zielonych zamówień publicznych	Do 2015 r. – dane uzyskane na podstawie realizowanej przez UZP analizy próby losowej ogłoszeń o zamówieniu publikowanych w Biuletynie Zamówień Publicznych oraz Dzienniku Urzędowym UE Dane za 2016 r. – będą pozyskane z informacji zawartej w rocznych sprawozdaniach o udzielonych zamówieniach
2	ISO 14001	Liczba certyfikatów: 2012 (Stan na: 28.04.2016 r.)	2598	Strona: http://ekonet.pl/baza-wiedzy/certyfikaty.htm/
3	Ecolabel	140 aktualnych certyfikatów (obejmujący 924 wyroby)	140 aktualnych certyfikatów	Strona: http://ec.europa.eu/ecat/ Do II połowy 2016 r. strona: http://www.pcbc.gov.pl/wykaz-wydanych-certyfikatow
4	EMAS	71 przedsiębiorstw/instytucji zarejestrowanych w systemie	45 przedsiębiorstw/instytucji zarejestrowanych w systemie	http://emas.gdos.gov.pl/lista-rejestru-emas
5	Udział w dorocznych konferencjach uwzględniających tematykę zielonych zamówień publicznych	440 uczestników	300 uczestników	Dane UZP w oparciu o listy uczestników
6	Udział w szkoleniach uwzględniających tematykę zielonych zamówień publicznych	360 uczestników	300 uczestników	Dane UZP w oparciu o listy uczestników
7	Liczba odwiedzin w poszczególnych sekcjach zakładki Zielone Zamówienia administrowanej przez Urząd Zamówień Publicznych	(Prawo UE powiązane z zielonymi zamówieniami publicznymi) Liczba odwiedzin: 63083 (Orzecznictwo TSUE dot. zielonych zamówień publicznych) Liczba odwiedzin: 61290 (Kryteria środowiskowe) Liczba odwiedzin: 82913 (Przydatne informacje) Liczba odwiedzin: 73439 Dodatkowo: liczba odsłon podzakładki „Zielone zamówienia” na nowej stronie UZP – 2967	Liczba odwiedzin: ok. 61 tys. (Prawo UE powiązane z zielonymi zamówieniami publicznymi) Liczba odwiedzin: ok. 61 tys. (Orzecznictwo TSUE dot. zielonych zamówień publicznych) Liczba odwiedzin: ok. 81 tys. (Kryteria środowiskowe) Liczba odwiedzin: ok. 75 tys. (Przydatne informacje)	Dane UZP w oparciu o liczbę odwiedzin strony internetowej UZP (w grudniu 2015 r. uruchomiono nową stronę internetową UZP)

Źródło: Krajowy...2017-2020, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s.24-25.

Zgodnie z Krajowym planem działania UZP popularyzuje informacje dotyczące unijnych aktów prawnych powiązanych z zielonymi zamówieniami (np. Rozporządzenie *Energy Star*, Dyrektywa o czystych pojazdach), orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) w zakresie aspektów środowiskowych w postępowaniach przetargowych; wyroki Krajowej Izby Odwoławczej. Ponadto realizuje okresowe badania rynku zielonych zamówień publicznych, tj. stopnia uwzględniania aspektów środowiskowych przez zamawiających w postępowaniach przetargowych na podstawie analizy próby losowej ogłoszeń o zamówieniu, etc. (tab. 4.).²²⁸

²²⁸ *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2015 roku*, Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., s. 72; s. 88.

ROZDZIAŁ IV. RYNEK ZIELONYCH ZAMÓWIEŃ PUBLICZNYCH

4.1. Wielkość rynku zielonych zamówień publicznych Unii Europejskiej

Analizując rynek zamówień publicznych, analizujemy *de facto* rynek wydatków całego sektora publicznego, a zwłaszcza trzy zasadnicze obszary tych zamówień: roboty budowlane, usługi i dostawy. W Unii Europejskiej do charakterystyki przedmiotów zamówień wykorzystuje się kody CPV zawarte w Wspólnym Słowniku Zamówień.²²⁹ Przykładowo, w przypadku dostaw słownik ten wyróżnia 23 działy i 147 grup produktów.²³⁰

Badając rynek zamówień publicznych, w tym zielonych zamówień publicznych na potrzeby pracy, sięgnięto po wskaźniki w zakresie wydatków publicznych, wartości i liczby postępowań we Wspólnocie Europejskiej oraz w Polsce. Uwzględniono dane zgromadzone we wspólnotowym systemie elektronicznym, a w przypadku Polski dane z rocznych sprawozdań Prezesa Urzędu Zamówień na temat funkcjonowania zamówień publicznych i Krajowych Planów Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych. Wskazano także na przykładzie danych budżetowych lokalnych gospodarek dużych miast polskich (ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi) wartość rynkową wydatków inwestycyjnych głównie z obszaru robót budowlanych i dostaw.

Odnosząc się do obszaru Unii Europejskiej, podkreślenia wymaga zasięg oddziaływania wspólnego rynku, który szacuje się na około 500 mln konsumentów.²³¹ W przekroju sektorowym najistotniejszym wskaźnikiem jest natomiast wielkość siły nabywczej reprezentowanej przez sektor publiczny, największego konsumenta w gospodarce

²²⁹ *Common Procurement Vocabulary (CPV)* - Wspólny Słownik Zamówień (CPV) został opracowany przez Unię Europejską w celu ułatwienia przetwarzania zaproszeń do składania ofert opublikowanych w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej za pomocą jednego systemu klasyfikacji w celu opisanie przedmiotu zamówień publicznych. zastępuje w zamówieniach publicznych realizowanych przez państwa członkowskie UE wcześniej stosowane klasyfikacje: Centralną Klasyfikację Produktów - CPC (stosowaną do usług), Klasyfikację Produktów wg Działalności - CPA (stosowaną do dostaw), Ogólną Klasyfikację Działalności Gospodarczych we Wspólnocie Europejskiej - NACE (stosowaną do robót budowlanych). Został on ustanowiony Rozporządzeniem (WE) nr 2195/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień (CPV) i zmieniony Rozporządzeniem Komisji (WE) Nr 2151/2003 z dnia 16 grudnia 2003 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2195/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień (CPV) oraz Rozporządzeniem Komisji Europejskiej (UE) nr 213/2008 z 28 listopada 2007 r.

²³⁰ W. Starzyńska, *Konkurencyjność zamówień publicznych w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej*, Annales, Universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin - Polonia, VOL. L, 4 SECTIO H 2016, Annales H - Oeconomia <http://oeconomia.annales.umcs.pl>, s. 444.

²³¹ H. Nowicki, P. Nowicki, *Zamówienia publiczne w wybranych państwach Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 15.

Europejskiej. Potwierdzają to wartości nominalne całkowitych wydatków publicznych oraz ich odniesienia do udziału w PKB Wspólnoty. W 2015 r. unijny rynek wydatków publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi zamawiane przez podmioty klasyczne²³² wyceniany był na 2015,3 mld euro²³³, stanowiąc 13,7%²³⁴ całkowitego PKB Unii Europejskiej. Przy czym według szacunku wartości zamówień publicznych opublikowanych w suplemencie do Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej tzw. TED²³⁵ (bez zamówień sektorowych) wartość rynku była na poziomie 349,18 mld euro, a z zamówieniami sektorowymi i obronnymi 450,21 mld euro²³⁶, przy całkowitej liczbie ogłoszeń o przetargach opublikowanych w TED dla EU28 sięgającej 154 129 zamówień bez sektorowych i obronnych i 172 888²³⁷ z zamówieniami sektorowymi i obronnymi. Co do struktury ilościowej zamówień publicznych publikowanych w Dzienniku Elektronicznym Zamówień Publicznych UE to kształtował się on następująco: wolumen 128 246 (74,18%) przetargów ogłosiły „stare” (UE15) kraje członkowskie Wspólnoty, a 44 642 (25,82%) kraje „nowe”. Polscy zamawiający opublikowali w 2015 r. - 21 116²³⁸ ogłoszeń o przetargach, co stanowiło 12,21% przetargów ogłoszonych w TED przez wszystkie kraje UE. Zamówienia z Polski stanowiły 47,3% przetargów ogłoszonych przez „nowe” kraje członkowskie²³⁹ (tab. 5.).

²³² Podmioty klasyczne nie obejmują podmiotów działających w działach strategicznych, tzw. sektorach, dlatego też nie obejmują tzw. zamówień sektorowych i obronnych. Specyficzną częścią rynku zamówień publicznych są zamówienia udzielane przez przedsiębiorstwa działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, zwane zamówieniami sektorowymi. Sektor obrony również traktowany jest odrębnie. Niewielka grupa podmiotów ma tutaj znaczący udział w ogólnej wartości rynku, a średnia wartość przetargów „sektorowych” jest wyraźnie wyższa niż średnia wartość wszystkich przetargów. Na podst. Urząd Zamówień Publicznych, Sprawozdanie... w 2015 roku., 2016 r., op. cit., s. 29.

²³³ ²³³ *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, op. cit., p. 8.

²³⁴ Ibidem, p. 9.

²³⁵ TED (*Tenders Electronic Daily*) – internetowa wersja „Suplementu do Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej” poświęconego europejskim zamówieniom publicznym. W serwisie TED publikowanych jest 460 tys. ogłoszeń o zamówieniach rocznie, w tym 175 tys. zaproszeń do składania ofert, o łącznej wartości rzędu 420 mld euro (uwzględniając dostawy mediów i sektor obronny). W serwisie TED publikowane są przetargi powyżej tzw. progów unijnych określonych w *Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 grudnia 2013 r. w sprawie kwot wartości zamówień oraz konkursów, od których jest uzależniony obowiązek przekazywania ogłoszeń Urzędowi Publikacji Unii Europejskiej* (Dz. U. poz. 1735), wydanym na podstawie art. 11 ust. 8 ustawy – *Prawo zamówień publicznych* o wartości równej lub przekraczającej w złotych równowartość określonych wartości kwot zależnych od rodzaju podmiotu i zamówienia.

²³⁶ *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, op. cit., p. 12.

²³⁷ Ibidem, p. 13.

²³⁸ W Biuletynie Zamówień Publicznych UZP opublikowano 116 055 (w roku 2014 – 145 341), Urząd Zamówień Publicznych, *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2015 roku*, 2016 r., s. 28.

²³⁹ Szacunki własne na podstawie - European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, *Public Procurement Indicators 2015*, op. cit., p. 11.

Tabela 5. Wielkość rynku zamówień publicznych w Unii Europejskiej i Polsce w latach 2012 – 2015

Rok	Siła nabywcza sektora publicznego szacowana wartością wydatków publicznych na roboty budowlane, dostawy, usługi (bez wydatków sektorowych) w mld EUR		Szacowana wartość wydatków publicznych na roboty budowlane, dostawy, usługi (bez sektorowych) jako % PKB		Szacowana wartość zamówień publicznych opublikowanych w TED (z sektorowymi i obronnymi) w mld EUR		Szacowana wartość zamówień publicznych opublikowanych w TED (bez sektorowych i obronnych) w mld EUR		Liczba zamówień publicznych opublikowanych w TED (bez sektorowych i obronnych)		Liczba zamówień publicznych opublikowanych w TED (z sektorowymi i obronnymi)	
	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska
2012	1867,5	48,4	13,9	12,4	401,72	27,06	326,69	16,84	149145	18511	166216	21474
2013	1880,5	47,4	13,9	12,0	422,10	32,24	335,51	22,21	152663	19768	170238	23070
2014	1933,2	51,5	13,8	12,5	421,33	28,78	319,66	18,30	151058	18759	169687	22208
2015	2015,3	52,1	13,7	12,2	450,21	27,58	349,18	19,13	154129	18279	172888	21116
Średnia	1924,1	49,9	13,8	12,3	423,84	28,92	332,76	19,12	151749	18829	169757	21967

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, December 19, 2016.

Pod względem wartości, rynek wydatków publicznych Polski jest dziewiątym co do wielkości rynkiem w Unii Europejskiej, choć ponad dziewięciokrotnie mniejszym od największego we Wspólnocie niemieckiego rynku sektora publicznego. Polska z budżetem wydatków publicznych na poziomie ok. 50 mld euro/rok, ma 2,59% udziału w unijnym rynku wydatków publicznych (tab. 6.).

Tabela 6. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku wydatków publicznych na roboty budowlane, dostawy, usługi (bez sektorowych) [w mld EUR]

Lp.	Państwo UE	Wartość rynku w 2015	Uśredniona wartość rynku w latach 2012-2015
1	Niemcy	461,70	434,50
2	Francja	317,20	316,60
3	Wlk. Bryt.	349,70	309,50
4	Włochy	170,30	170,70
5	Holandia	135,60	134,80
6	Hiszpania	111,40	108,80
7	Szwecja	72,10	71,00
8	Belgia	59,50	58,00
9	Polska	52,10	49,80
10	Austria	45,20	43,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, December 19, 2016.

Natomiast wśród 10 największych rynków zamówień publicznych powyżej progów unijnych, Polska jest piątym co do wielkości rynkiem zarówno co do zamówień publicznych uwzględniających, jak i nieuwzględniających zamówień sektorowych i obronnych, mając przeszło 6% (6,13% w 2015 r. i 6,82% - uśredniona wartość za lata 2012-2015) udziału we wspólnotowym rynku zamówień publicznych opublikowanych w TED (z sektorowymi i obronnymi), z wartością nominalną rynku uśrednioną dla lat 2012-2015 na poziomie 28,92 mld euro (w 2015 r. – 27,58 mld euro) (tab. 7.) i przeszło 5% (5,48% w 2015 r., i 5,75% uśredniona wartość za lata 2012-2015) udziału w wspólnotowym rynku zamówień publicznych (bez sektorowych i obronnych) z wartością nominalną rynku uśrednioną dla lat 2012-2015 na poziomie 19,12 mld euro (w 2015 r. – 19,13 mld euro) (tab. 8.).

Tabela 7. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku zamówień publicznych opublikowanych w TED z sektorowymi i obronnymi [w mld EUR]

Lp.	Państwo UE	Wartość rynku w 2015	Uśredniona wartość rynku w latach 2012-2015
1	Wlk. Bryt.	127,56	112,15
2	Francja	65,47	65,74
3	Włochy	40,77	36,75
4	Niemcy	35,11	31,76
5	Polska	27,58	28,92
6	Szwecja	21,73	19,84
7	Hiszpania	17,64	17,87
8	Dania	17,75	15,62
9	Holandia	16,10	13,78
10	Belgia	13,82	12,30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, December 19, 2016.

Tabela 8. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku zamówień publicznych opublikowanych w TED bez sektorowych i obronnych [w mld EUR]

Lp.	Państwo	Wartość rynku w 2015	Uśredniona wartość rynku na podstawie informacji z lat 2012-2015
1	Wlk. Bryt.	101,19	91,21
2	Francja	50,89	53,86
3	Włochy	32,34	28,90
4	Niemcy	27,57	24,71
5	Polska	19,13	19,12
6	Szwecja	17,52	15,65
7	Hiszpania	13,73	14,47
8	Dania	11,56	12,52
9	Holandia	14,09	11,84
10	Belgia	10,50	9,56

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, December 19, 2016.

Polska jest natomiast na trzeciej pozycji pod względem liczby przetargów, łącznie z zamówieniami sektorowymi i obronnymi, opublikowanych w Dzienniku Elektronicznym Zamówień Publicznych Unii Europejskiej (TED), z wolumenem na poziomie 21 967 (średnia z lat 2012-2015) zaraz za Francją (42 492) i Niemcami (25 111)²⁴⁰. Podobnie jest w zakresie liczby opublikowanych przetargów bez zamówień sektorowych i obronnych z liczbą 18 829 (średnia z lat 2012-2015). Dla porównania we Francji było to 39 017 i w Niemczech 22 742²⁴¹. Przy czym warto odnotować fakt, że krajowy rejestr zamówień publicznych sporządzony w oparciu o dane zawarte w sprawozdaniach przekazanych Prezesowi Urzędu Zamówień Publicznych wskazał w 2015 r. 142 262 zamówienia.²⁴² Oznacza to, że w dzienniku TED publikowanych jest niecałe 15% zamówień publicznych realizowanych w Polsce.

Ze względu na brak na poziomie Wspólnoty danych zbieranych cyklicznie na temat ZZP, Komisja Europejska czerpie szacunkowe wartości z badań lub analiz w tym zakresie przeprowadzanych okazjonalnie na reprezentatywnych próbach z państw członkowskich. Na podstawie badania „*The uptake of green public procurement in the EU27*”²⁴³ oszacowano, że rynek zielonych zamówień publicznych (2012 r.) miał ok. 38% udziału w łącznej wartości zamówień publicznych w odniesieniu do wartości i ok. 26% udziału w odniesieniu do liczby opublikowanych umów, bez uwzględniania progów UE w zakresie zamówień publicznych, czyli poza TED.

Na podstawie wspomnianego badania uzyskano również obraz przestrzennego rozkładu stosowania kryteriów środowiskowych w podziale na państwa członkowskie UE, zarówno w kontekście udziału procentowego w zakresie liczby, jak i wartości umów z kryteriami ZZP. W zakresie liczby umów widoczna jest dominacja państw skandynawskich i Beneluksu, na które przypadło 60-80% umów zawierających kryteria ZZP i dojrzewanie w tym zakresie państw „nowej” UE z wolumenami poniżej 20% ilości umów z kryteriami środowiskowymi (rys. 10.).

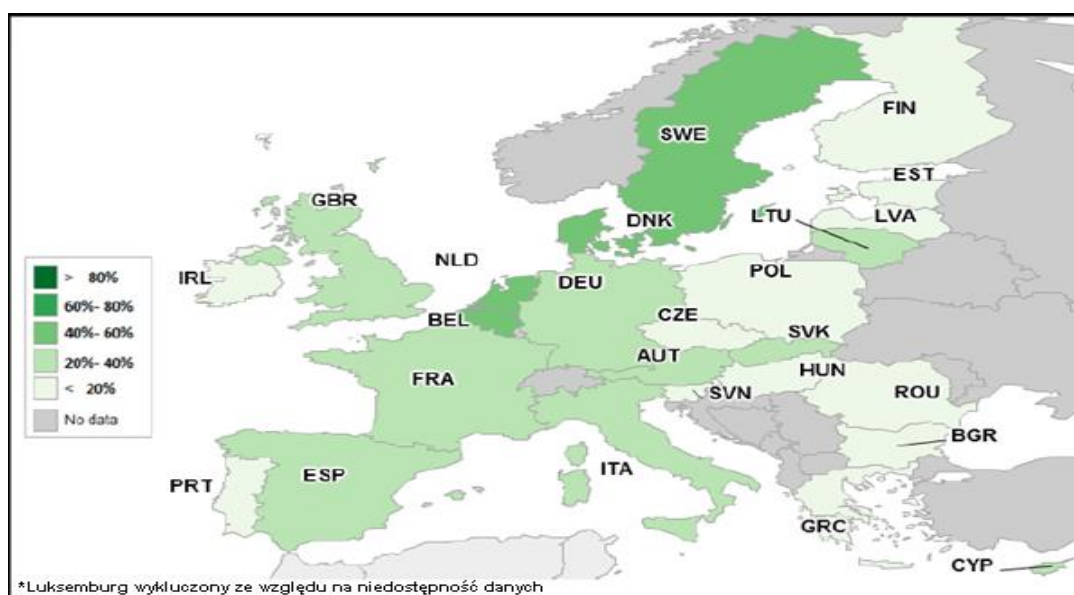
²⁴⁰ *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, op. cit., p. 11.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 13

²⁴² *Sprawozdanie... w 2015 roku., 2016 r.*, Urząd Zamówień Publicznych, Sprawozdanie op. cit., s. 28.

²⁴³ A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 50.

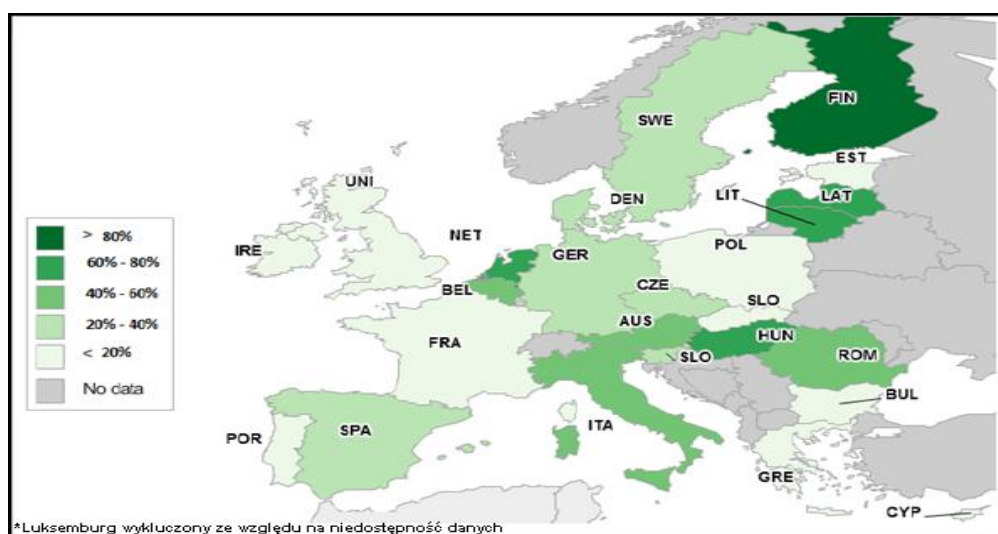
Rysunek 10. Ilość podpisanych przez władze publiczne umów uwzględniających kryteria ZPZ w latach 2009-2010 [w %]

Źródło: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 14

W zakresie wartości umów sytuacja jest nieco inna. W tym przypadku na pierwszym miejscu jest Finlandia (80%). Wysoki udział umów z kryteriami ZPZ w przedziale 40-80% prezentują państwa Beneluksu i bałtyckie oraz Węgry, Rumunia i Włochy. Niski poziom (poniżej 20%) zaobserwowano w 11 państwach: Bułgarii, Cyprze, Polsce, Grecji, Słowacji, Francji, Estonii, Malcie, Wlk. Brytanii, Irlandii i Portugalii (rys. 11.).

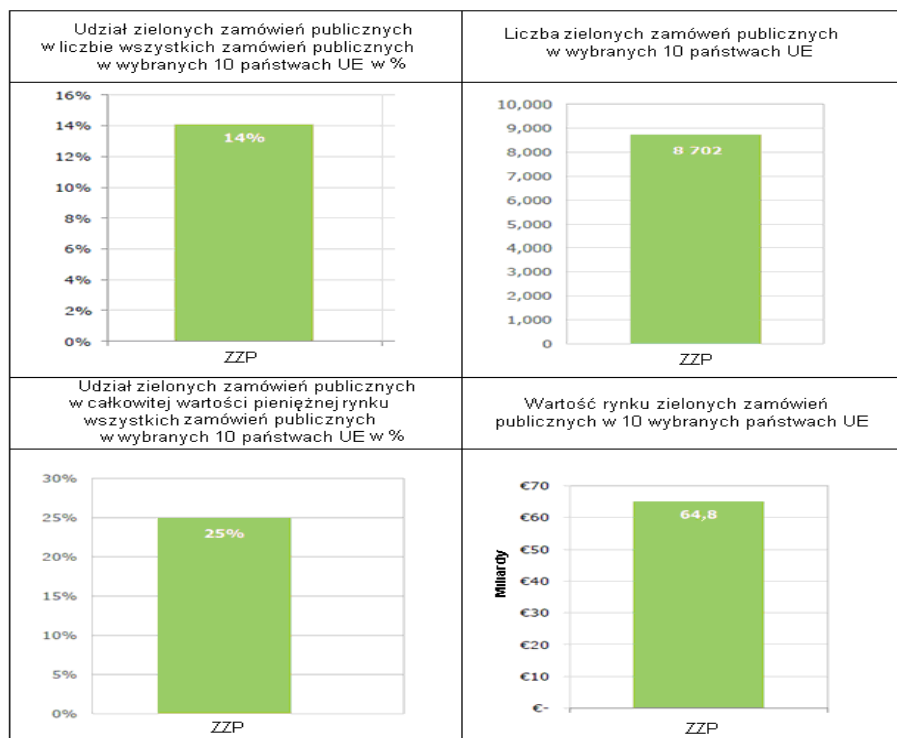
Rysunek 11. Wartość podpisanych przez władze publiczne umów uwzględniających kryteria ZPZ w latach 2009-2010 [w %]

Źródło: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 15

Na podstawie badania *Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies* (2015 r.), przeprowadzonego w oparciu o analizę danych z TED oszacowano udział rynku zielonych zamówień publicznych na 14% liczby wszystkich opublikowanych przetargów oraz na 25% (nominalnie 64,8 mld euro) wartości pieniężnej rynku zamówień publicznych w wybranych 10 państwach członkowskich UE (264 mld euro)²⁴⁴ (rys. 12., tab. 9.).

Rysunek 12. Rynek zielonych zamówień publicznych w wybranych 10 państwach UE w 2013 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, European Commission,...,op. cit., p. 6, 51.

²⁴⁴ Analiza opracowana w grudniu 2015 r. dotycząca wykorzystania tzw. strategicznych zamówień publicznych, do których zaliczono: zielone zamówienia publiczne, społecznie odpowiedzialne zamówienia publiczne i zamówienia innowacyjne. O wartości merytorycznej badania świadczy metodologia bazująca na wykorzystaniu trzech obiektywnych źródeł pozyskiwania danych dotyczących 2013 r., tzn.: tzw. *desk research* - analiz porównawczych opartych na publikacjach UE i krajowych, w tym sprawozdaniach do urzędów zamówień publicznych i ich odpowiedników, wytycznych i arkuszach informacyjnych, na analizie danych TED w oparciu o dane z 2013 r. oraz poszerzowane wywiady pogłębione z zainteresowanymi stronami w 10 wybranych państwach członkowskich UE w zakresie wartości rynku ZZP oraz liczby i rodzaju postępowań: Badanie dotyczyło: Austrii; Francji; Łotwie Holandii; Polsce, Portugalii; Słowacji; Hiszpanii; Szwecji; Wlk. Brytanii.; European Commission, DG for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, DG Single Market for Public Administrations, Unit G.4, Innovative and E-Procurement, DG GROW, written by PwC, *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies, Final Report*, Contract N°MARKT/2011/023/B2/ST/FC for Evaluation, Monitoring and Impact Assessment of Internal Market DG Activities, December 2015, p. 6.

Tabela 9. Szacowana wielkość rynku zielonych zamówień publicznych według liczby i wartości zamówień w 10 wybranych państwach UE w 2013 r.

Państwa UE	Liczba zielonych zamówień publicznych	Udział w całkowitej liczbie zamówień publicznych w %	Wartość zielonych zamówień publicznych w mld EUR	Udział w całkowitej wartości zamówień publicznych w %	Całkowita liczba zamówień przypadająca na państwo	Całkowita uśredniona wartość zamówień publicznych przypadająca na państwo w mld EUR
Austria	40	3	47	2	1 261	2 411
Hiszpania	517	8	3 518	18	6 115	19 636
Francja	5 320	23	15 928	37	23 312	42 842
Łotwa	2	0	5	0	821	1 633
Holandia	648	25	1 788	32	2 613	5 531
Polska	820	4	2 096	7	18 584	28 159
Portugalia	17	2	24	0	729	7 025
Szwecja	96	3	64	2	3 039	3 025
Słowacja	103	9	555	4	1 125	12 506
Wlk. Brytania	1 139	27	40 785	29	4 253	141 153
CAŁKOWITA	8 702	14	64 810	25	61 852	263 921

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, European Commission, ..., *op. cit.*, p. 52.

4.2. Struktura rynku według zamawiających w Unii Europejskiej i w Polsce

W wydatkowaniu środków publicznych coraz większe znaczenie zyskuje model wielopoziomowego zarządzania (*multilevel governance*), który wiąże się, zgodnie z zasadą subsydiarności, z delegowaniem przez państwo uprawnień i zadań na szczeble administracji i zarządzania, dające największą efektywność dostarczania określonych usług obywatelom.²⁴⁵

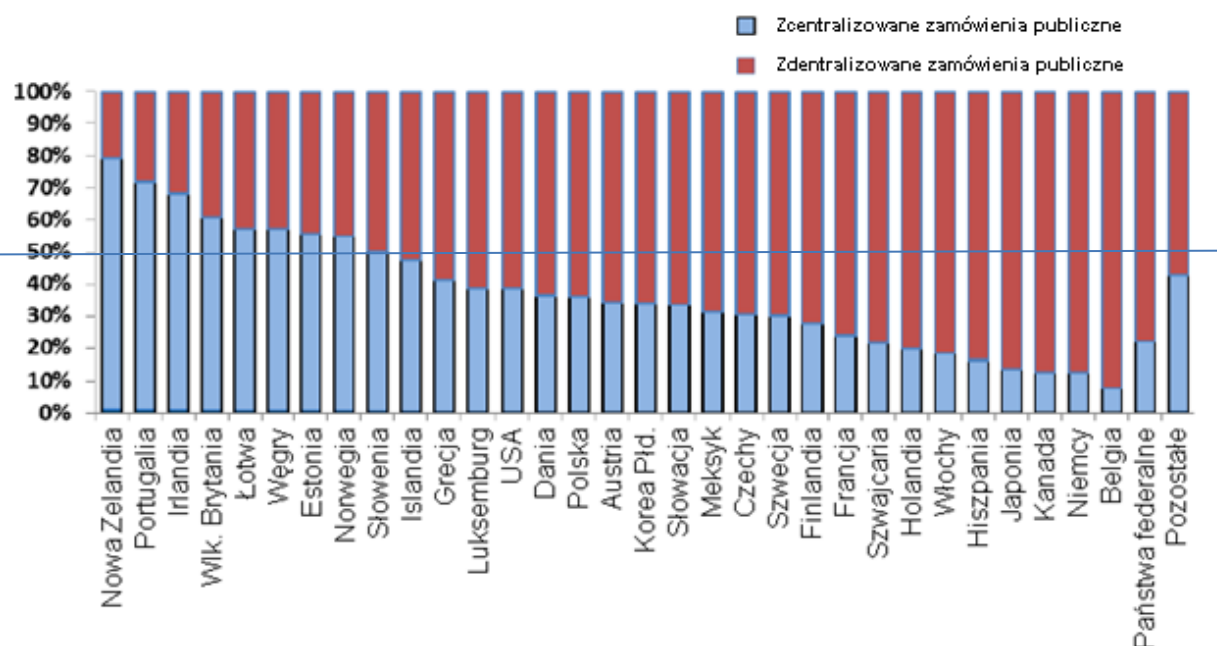
Analizując rynek zamówień publicznych w UE w zakresie szczebla administracji zamawiającej (centralna, terenowa/samorządowa), należy pamiętać również o dużej liczbie podmiotów zamawiających oraz o ich zróżnicowanej wielkości i formule prawnej. Liczbę zamawiających w UE szacuje się na ponad 250 tys.²⁴⁶, z czego jedynie około 35 tys. publikuje

²⁴⁵ J. Szlachta, *Odniesienia europejskie nowej generacji programowania rozwoju regionalnego w Polsce*, [w:] J. Szlachta, J. Woźniak, (red.) *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, *Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2011, s. 22-23.

²⁴⁶ *Sprawozdanie z oceny pt. „Wpływ i efektywność prawodawstwa UE w zakresie zamówień publicznych”*, dokument roboczy służb Komisji, Komisja Europejska, DG ds. Rynku Wewnętrznego, SEC(2011) 853.

ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym. Dysproporcje pomiędzy liczbą zamawiających i publikujących ogłoszenia zgodnie z wymogami dyrektyw wynikają z przyjętych rozwiązań ustrojowych i organizacyjnych związanych z centralizacją czy też decentralizacją zamówień publicznych²⁴⁷. Warto tu nadmienić, iż rozwiązania w poszczególnych państwach bardzo się różnią. Interesującą analizę tego zagadnienia wykonano na potrzeby Generalnej Dyrekcji Komisji Europejskiej ds. Handlu w 2015 r. Przedstawiono w niej strukturę centralizacji rynku zamówień publicznych ze względu na poziom administracji, na którym formułowano zamówienie w 2012 roku. Uwzględniono również odniesienia do państw spoza UE.

Rysunek 13. Zamówienia zcentralizowane i zdecentralizowane w 2012 roku

Źródło: Opracowanie na podstawie: L. Cernat, Z. Kutlina-Dimitrova, European Commission DG Trade, International Public Procurement, *From Scant Facts To Hard DATA*, Trade, Chief Economist Note, Issue 1, April 2015, fig. 4, p. 12.

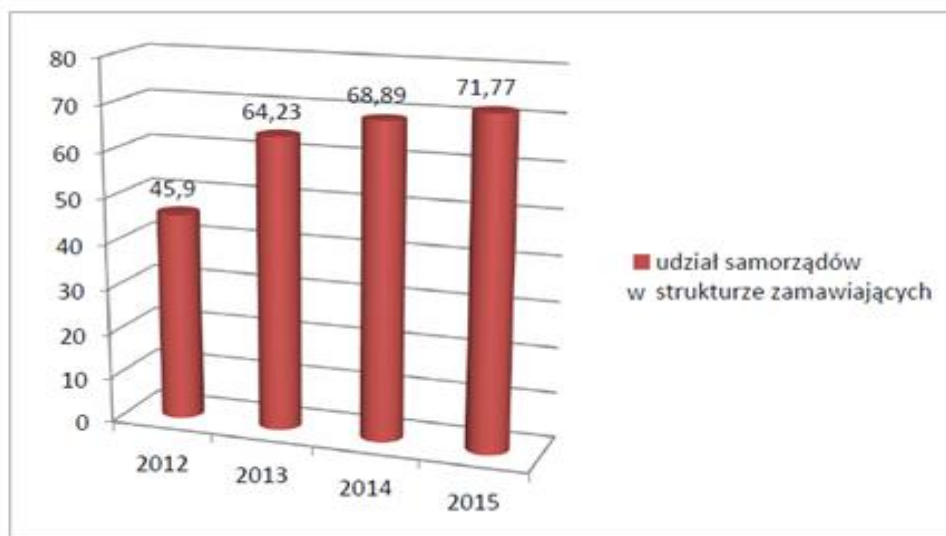
Zamówienia realizowane na szczeblu centralnym mają udział sięgający 70% w Portugalii w porównaniu z zaledwie 8% w Belgii istotnie decentralizującej proces udzielania zamówień publicznych. W państwach Unii Europejskiej najwyższe wydatki realizowane w systemie zamówień publicznych przez rząd centralny stanowią odpowiednio 72% budżetu zamówień publicznych w Portugalii, 68% w Irlandii i 61% w Wielkiej Brytanii.

²⁴⁷ D. Łapacz, *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej – analiza porównawcza procedur w wybranych państwach członkowskich*, [w:] *Biznes międzynarodowy w gospodarce globalnej 2015*, nr 34, Instytut Biznesu Międzynarodowego, Uniwersytet Gdański, s. 70.

Z drugiej strony zdecentralizowane władze publiczne odpowiadają za przeszło 90% wydatków w Belgii, 87% w Niemczech. Dla porównania w Kanadzie jest to 87% a w Japonii 86%.²⁴⁸ W Polsce system zamówień publicznych ze względu na poziom realizującego go szczebla władz jest również istotnie zdecentralizowany (rys. 13.).

W Polsce już w 2012 r. udział samorządów (jednostek samorządu terytorialnego, gmin) w strukturze podmiotów realizujących zamówienia publiczne sięgał 45,9%, i wykazywał tendencję wzrostową. Ich udział od 2015 r. wynosi ponad 70%²⁴⁹ (rys. 14.).

Rysunek 14. Udział samorządów w strukturze zamawiających w Polsce [w %]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Sprawozdań Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych* za lata 2012, 2013, 2014, 2015, 2016.

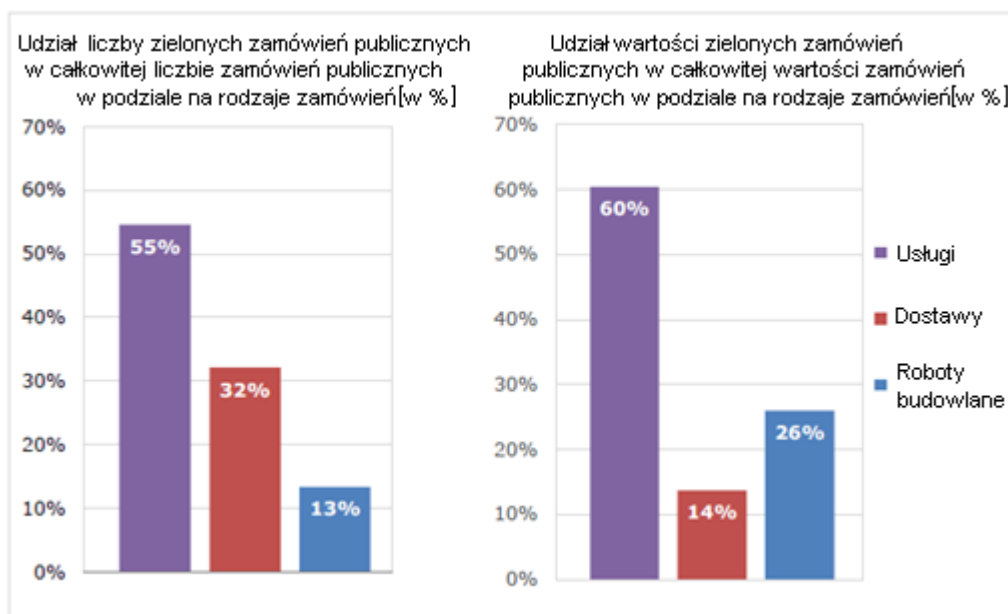
²⁴⁸ L. Cernat, Z. Kutlina-Dimitrova, op. cit., p. 13

²⁴⁹ *Sprawozdanie... w 2015 roku.*, Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., op. cit., s. 28.; *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych za rok 2016*, opublikowane w 2017 r. nie daje możliwości jednoznacznego określenia udziału samorządów w strukturze zamawiających. Wskazuje na zmienioną w stosunku do sprawozdania za 2015 r. systematykę podziału zamawiających wynikającą z nowego wzoru sprawozdania wprowadzonego *Rozporządzeniem Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 15 grudnia 2016 r. w sprawie informacji zawartych w rocznym sprawozdaniu o udzielonych zamówieniach, jego wzoru oraz sposobu przekazywania*. Na poziom udziału samorządów w strukturze zamawiających w 2016 r. składają się: instytucje samorządowe do których rozporządzenie zaliczyło administrację samorządową (31,20%) oraz jednostki organizacyjne administracji samorządowej (24,88%), oraz niedoszacowany udział z kategorii „pozostałe”, która w 2015 r. była kategorią odrębną, określoną na 15,55% ale dotyczyła jedynie podmiotów, które w rocznych sprawozdaniach określiły się jako podmioty inne, a w związku z wejściem w życie *Rozporządzenia*, w sprawozdaniu za 2016 r. kategoria ta została poszerzona o podmioty, które nie wskazywały w sprawozdaniu żadnej opcji dotyczącej rodzaju zamawiającego (w tym przynależne administracji samorządowej i jej jednostkom organizacyjnym), wykazując poziom 30,49%. Ta dowolność w wypełnianiu sprawozdań rocznych według nowego wzoru, spowodowała niejednorodność w szacowaniu struktury podmiotów po stronie samorządowej, klasyfikując prawdopodobnie ok. 15% podmiotów finansowanych z budżetów jednostek samorządów terytorialnych do kategorii – pozostałe.

4.3. Struktura rynku według rodzaju zamówień w Unii Europejskiej i w Polsce

Według analizy „*Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*” (2015 r.), w zakresie zielonych zamówień publicznych, w podziale rodzajowym na usługi, dostawy i roboty budowlane, dostrzegalna była znacząca przewaga zamówień realizowanych w usługach. Były one największym generatorem zielonych zamówień publicznych zarówno w zakresie liczby zamówień – 55%, jak i ich wartości – 60%. W pozostałych dwóch grupach rodzajowych zamówień widoczne były zróżnicowania. Pod względem liczby zielonych zamówień publicznych, na drugim miejscu były dostawy, a według wartości zamówień roboty budowlane (26%). Według liczby zamówień trzecią pozycję zajmowały roboty budowlane (13%), natomiast według wartości dostawy (14%) (rys. 15.).

Rysunek 15. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj w wybranych 10 państwach członkowskich UE w 2013 r.

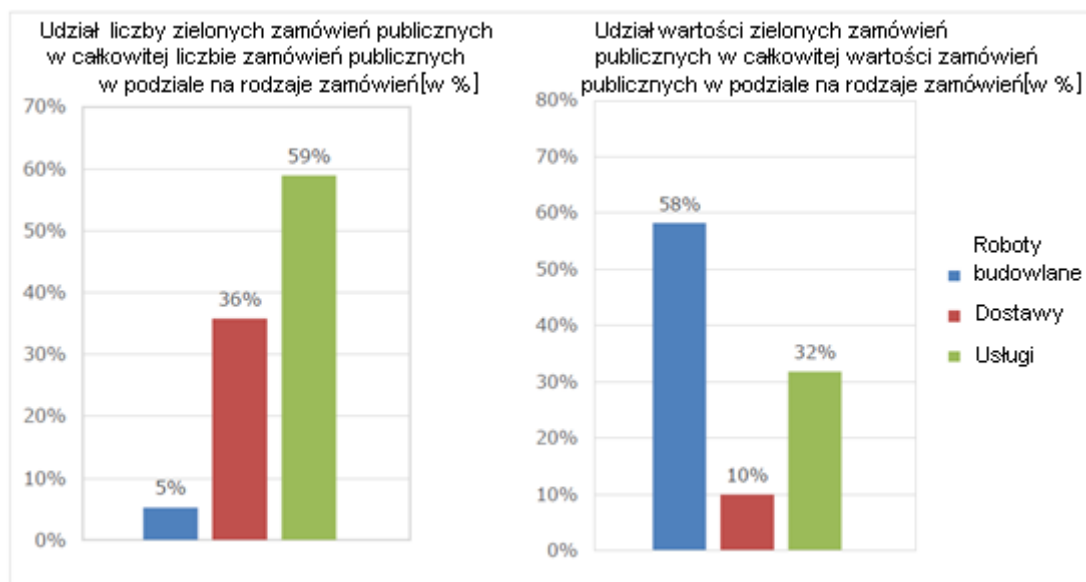

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, European Commission, ..., op. cit., p. 56-57.

W Polsce według „*Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*” w 2013 r. dominujące co do wartości były zielone zamówienia

publiczne na roboty budowlane (58%), na drugim miejscu usługi (32%) na ostatnim dostawy (10%). Pod względem liczby zielonych zamówień publicznych dominowały usługi (59%), na drugim miejscu były dostawy (36%) i na ostatnim roboty budowlane (5%) (rys.16.).

Rysunek 16. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj w Polsce w 2013 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, op. cit., Appendix - Poland In-Depth Country Report, European Commission, ...,p. 10.

W zakresie podziału struktury rynku na główne rodzaje zamówień (dostawy, roboty budowlane, usługi) istnieją różnice w ramach przetargów publikowanych w TED, tzw. „unijnych”, gdzie w przypadku Polski w 2015 r. widoczna była koncentracja dużych zamówień na roboty budowlane, a tych publikowanych w ramach rejestru Urzędu Zamówień Publicznych (pod programami „unijnymi”), gdzie wyższy udział miały dostawy (35%).²⁵⁰

Zgodnie z danymi z Urzędu Zamówień Publicznych w Polsce, w 2016 r. dostawy stanowiły 36%, roboty budowlane 34%, a usługi 30% wartości udzielonych zamówień.²⁵¹ Warto podkreślić, że od roku 2015 (35%) zmieniła się struktura udzielonych zamówień ze względu na wartość. W latach ubiegłych największą co do wartości kwotę zamówień publicznych stanowiły roboty budowlane. Dla porównania w roku 2014 wydatki na dostawy

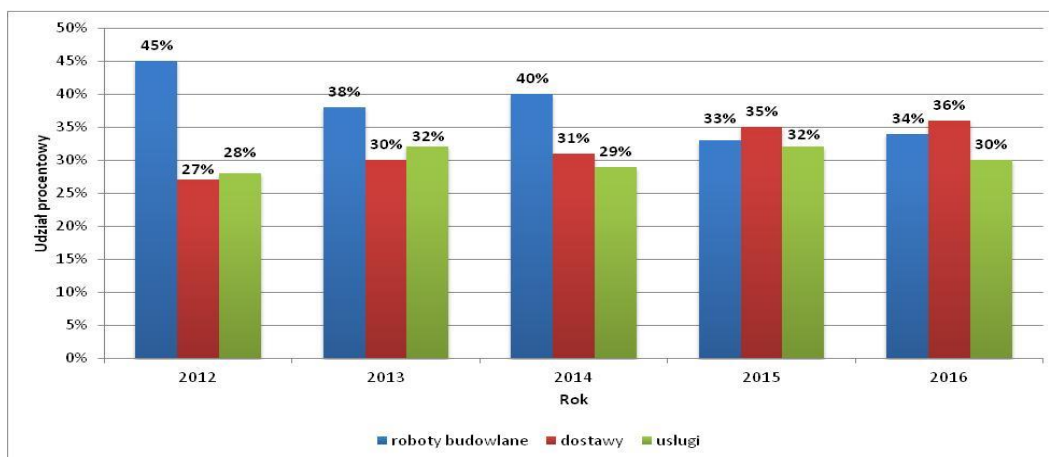
²⁵⁰ *Public Procurement Indicators 2015*, European Commission, DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, op. cit., p. 2.

²⁵¹ *Sprawozdanie...w 2015 roku.*, 2016 r., Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 7.

stanowiły 31% wartości (w 2013 – 30% a w 2012 – 27%), na roboty budowlane – 40% (w 2013 – 38%, a w 2012 – 45%) natomiast na usługi – 29% wartości udzielonych zamówień (2013 r. – 32%, 2012 r. – 28%) (rys. 17.).

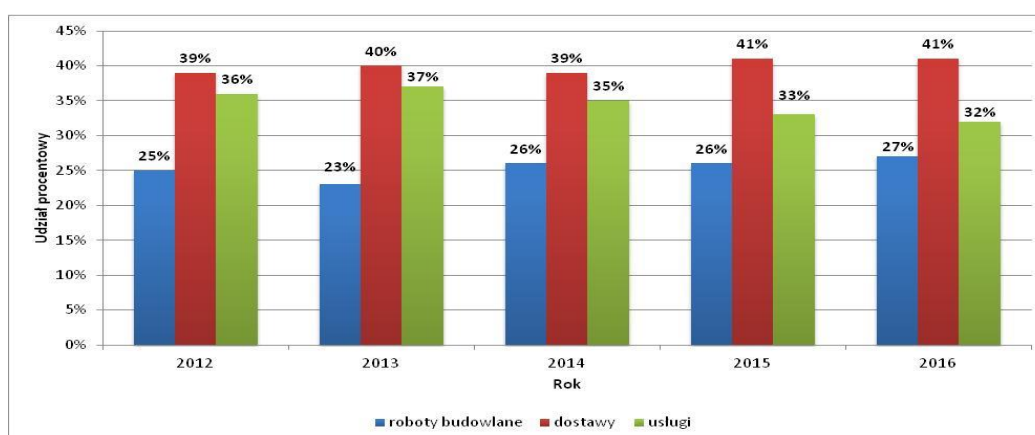
Największa liczba udzielonych zamówień również dotyczyła dostaw, zarówno w 2016 r. jak i 2015 r. – 41% (2014 r. – 39%; 2013 r. – 40%; 2012 r. – 39%). Zamówienia na usługi stanowiły w 2016 r. – 32% (2015 r. – 33%; 2014 r. – 35%; 2013 r. – 37%; 2012 r. – 36%) oraz na roboty budowlane w 2016 - 27% ogólnej liczby zamówień (2015 – 26%; 2014 r. – 26%; 2013 r. – 23%; 2012 r. – 25%) (rys. 18.).²⁵²

Rysunek 17. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj według wartości wydanych środków. Dane dla Polski w latach 2012 – 2016 [w%]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie... w 2015 roku., 2016 r., op. cit., Urząd Zamówień Publicznych*, s. 103-105.

Rysunek 18. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj według liczby zamówień. Dane dla Polski w latach 2012 – 2016 [w %]

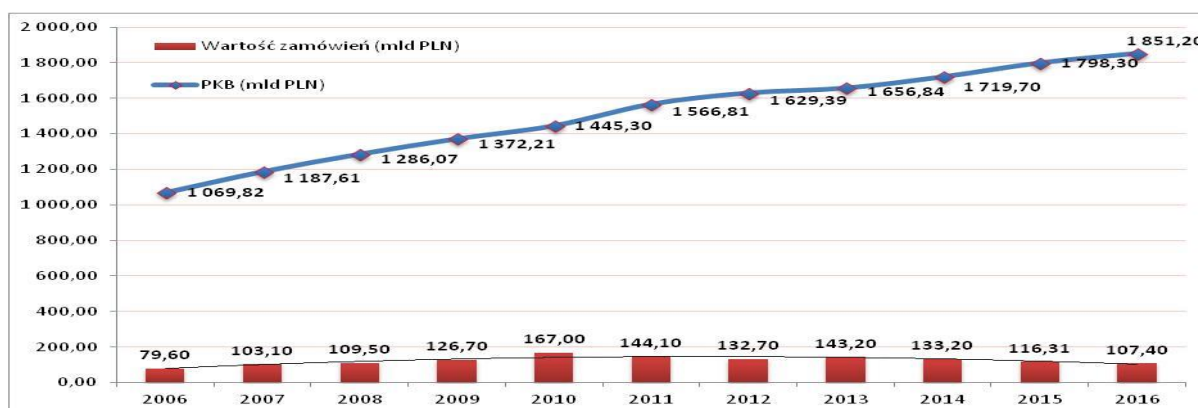
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie... w 2015 roku., 2016 r., op. cit., Urząd Zamówień Publicznych*, s. 103-105.

²⁵² *Sprawozdanie... w 2015 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., op. cit., s. 28.*

4.4. Rynek zamówień publicznych, w tym zielonych zamówień publicznych w Polsce

Analizując wielkość rynku zamówień publicznych istotne jest odniesienie go do wskaźnika Produktu Krajowego Brutto w perspektywie wieloletniej (rys. 19.). W ciągu dekady 2006 - 2016 PKB wzrósł o 73%. W tym samym czasie widoczne były fluktuacje rynku zamówień publicznych. Jego wyraźny, ponad dwukrotny wzrost nastąpił w latach 2006 – 2010. Dotyczył zmiany wartości z niecałych 80 mld zł w 2006 r., do najwyższego w analizowanym dziesięcioleciu poziomu w 2010 r. o rekordowej wartości 167 mld zł, przekładającego się na udział zamówień publicznych w PKB Polski na poziomie 11,55% (rys. 20.). Tendencja wzrostowa po 2010 r. zmieniła swój kierunek i przeszła w trend malejący. W 2011 r. mieliśmy do czynienia z rynkiem zamówień publicznych o wartości 144,1 mld zł, czyli przeszło 20 mld zł mniejszym niż w 2010 r. Od 2011 do 2014 r. zauważamy fluktuacje rynku zamówień publicznych rzędu +/- 10 mld zł. W 2011 r. były to 144 mld zł, w 2012 r. – 132 mld zł, a w 2013 r. – znowu ok. 143 mld zł, by w 2014 r. znowu zmniejszyć się do 133 mld zł, stanowiąc 7,75% PKB Polski. W 2015 r. nastąpiło kolejne zmniejszenie rynku zamówień publicznych do 116,31 mld zł, podczas gdy PKB Polski osiągnął wartość prawie 1 800 mld zł. W 2016 r. wartość rynku zamówień publicznych ponownie spadła, osiągając wartość 107,4 mld zł (rys. 19.).²⁵³

Rysunek 19. PKB a wartość zamówień w Polsce w latach 2006 - 2016 [w mld zł]

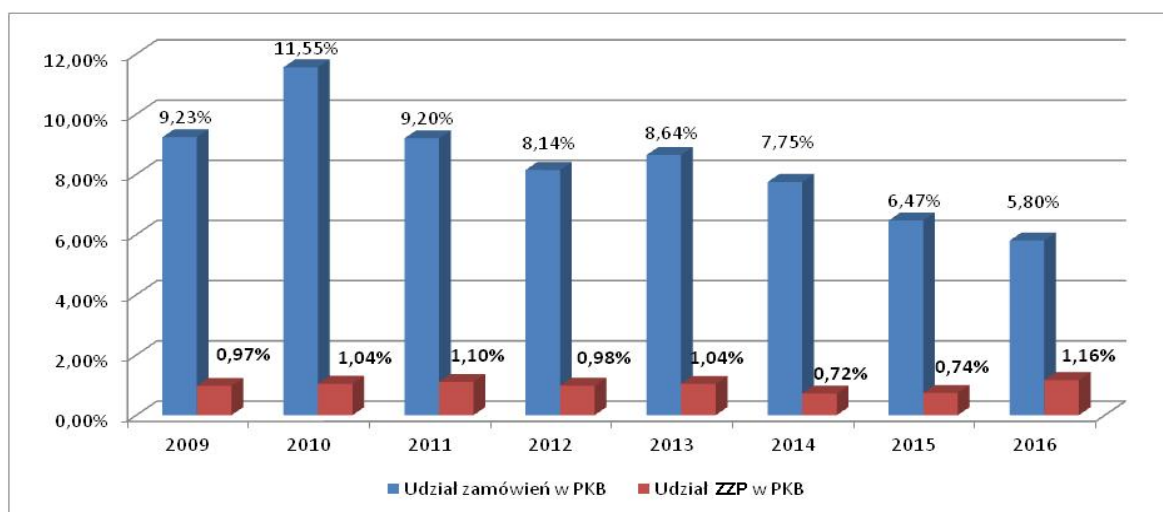

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych i danych GUS.

²⁵³ Tendencja malejąca w szacowaniu rynku zamówień publicznych wynika z wyłączeń spod rygorów stosowania Ustawy Prawo zamówień publicznych. Cytując za Sprawozdaniem... w 2016 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2017 r., op. cit., s.36 – „Uwzględniając dane będące w posiadaniu Urzędu Zamówień Publicznych w odniesieniu do zamówień udzielanych w procedurach określonych ustawą jak i na podstawie wyłączeń obowiązku stosowania ustawy Pzp można wskazać, że przybliżona wartość rynku zamówień publicznych w roku 2016 wyniosła 174,3 mld zł.”

Analizując udział procentowy rynku zamówień publicznych w odniesieniu do PKB, zauważa się, że w 2016 r. był on najniższy w całej dekadzie stanowiąc 5,8%. Analiza rynku zamówień publicznych w Polsce jako odsetka PKB w dekadzie 2006-2016 pokazuje istotny związek z okresami współfinansowania z środków UE oraz z realizacją dużych programów infrastrukturalnych w Polsce (rys. 20.). W latach zasadniczych wzrostów (2010 r. 11,55% PKB) i istotnych spadków (2016 r. - 5,8% PKB) obserwuje się podleganie tego rynku cyklom koniunkturalnym wynikającym z nakładania się dołów i pików odpowiadających przygotowaniu, uruchomieniu i rozliczeniu pokaźnych pul środków europejskich i realizacji dużego programu inwestycji infrastrukturalnych związanych z przygotowaniem do EURO 2012. Widoczne jest, że rok 2010 był czasem intensywnych wydatków publicznych na Europejskie Mistrzostwa Piłkarskie w 2012 i śródokresem programowania UE w perspektywie 2007-2013 (uruchomienie rezerw wykonania, intensywne wydatkowanie środków publicznych przez podmioty publiczne).

Rysunek 20. Udział zamówień publicznych, w tym zielonych (ZZP) w wartości PKB w Polsce [w %]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych i danych GUS.

W latach 2015 i 2016 rynek zamówień publicznych stanowił odpowiednio 6,47% i 5,8% PKB. Spadek wartości zamówień był związany z początkiem nowej perspektywy finansowej UE na lata 2014-2020 i koniecznością przystosowania się do nowych reguł przygotowywania i rozliczania wniosków, przechodzenia przez fazy ocen: formalnych, merytorycznych, podpisywania umów dofinansowania przed ogłaszaniem przetargów, etc. (rys. 20.).

Udział określający wielkość rynku zamówień publicznych w Polsce wahał się w przedziale 8% – 9% PKB Polski (średnia wartość udziału procentowego zamówień publicznych w PKB dla lat 2009-2016²⁵⁴ wynosiła 8,35% PKB).

Wartość rynku ZZP w Polsce w latach 2009-2013 oscylowała natomiast wokół wartości 1% PKB Polski, przy czym w latach 2014-2015 nastąpił wyraźny spadek do poziomu ok. 0,7% PKB kraju (rys. 20.). W okresie 2009-2015 nominalna wartość tego rynku utrzymywała się na poziomie ok. 13 mld zł (rys. 22.). Jednakże zgodnie z założeniami UZP, w 2016 r. nastąpił jego istotny wzrost do prawie 21,5 mld zł (1,16% PKB), tj. 20% rynku zamówień publicznych ogółem.²⁵⁵ Średnia nominalna wartość zielonych zamówień publicznych dla lat 2009-2016 wyniosła dzięki temu przeszło 15 mld zł.

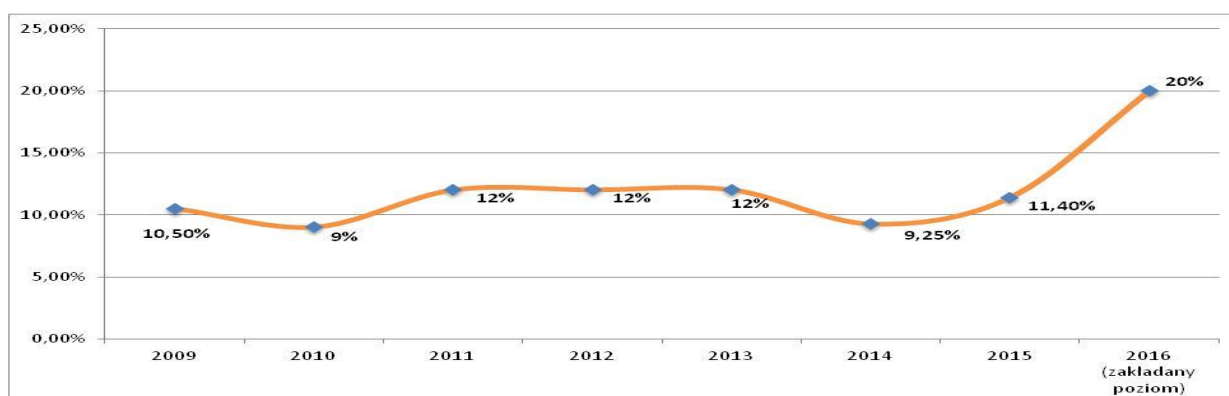
Dla analizy rynku ZZP istotny jest fakt, iż wartość udzielonych zamówień o charakterze prośrodowiskowym szacuje się jedynie poprzez odniesienie wartości zidentyfikowanych ZZP do całkowitej wartości zamówień publicznych udzielonych przez polskie instytucje zamawiające w danym roku. Problem stanowi prawidłowa identyfikacja tego typu zamówień. W ramach realizacji krajowych planów działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych (lata 2013-2016 i 2017-2020), Urząd Zamówień Publicznych monitoruje proces uwzględniania aspektów środowiskowych i społecznych w postępowaniach przetargowych polskich instytucji zamawiających. W tym celu dokonuje doboru próby losowej ogłoszeń o zamówieniu w podziale na rodzaj zamówienia (tj. dostawy, usługi i roboty budowlane) oraz rodzaj publikatora (ogłoszenia zamieszczane w Biuletynie Zamówień Publicznych oraz w Suplemencie do Dziennika Urzędowego UE -TED). Analizie poddaje się zawsze 4% ogółu ogłoszeń o zamówieniu opublikowanych przez polskie instytucje zamawiające w danym roku referencyjnym. Analiza realizowana jest w perspektywie rocznej (rys. 21.). Selekcja losowej próby ogłoszeń o zamówieniu o wartości powyżej progów unijnych dokonywana jest na podstawie TED i Biuletynu Zamówień Publicznych. Przy analizie ogłoszeń o zamówieniu, uwzględniany jest: przedmiot zamówienia (tytuł i opis), warunki udziału w postępowaniu, kryteria oceny ofert, wymagania związane z realizacją zamówienia oraz dokonanie zastrzeżenia zamówienia.²⁵⁶

²⁵⁴ Wybrany czasookres wynika z dostępności danych dotyczących zielonych zamówień publicznych, które są szacowane rokrocznie od 2009 r., wcześniej brakuje danych, pojawiała się pojedyncza szacowana wartość dla 2006 r – odpowiadająca 4% rynku zamówień publicznych ogółem.

²⁵⁵ *Krajowy...2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 35.

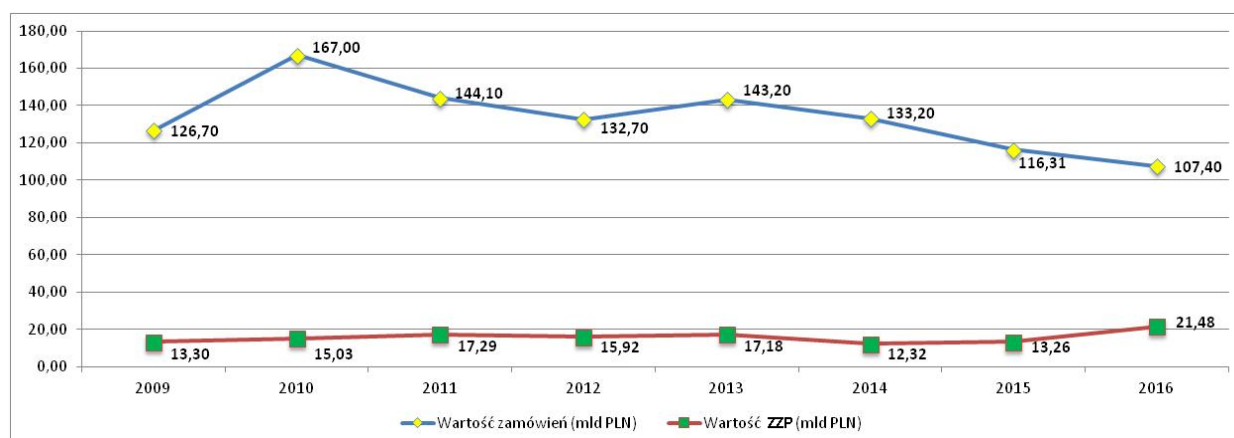
²⁵⁶ *Sprawozdanie...w 2015 roku.*, Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., op. cit., s. 76.

Rysunek 21. Udział zielonych zamówień publicznych w zamówieniach publicznych ogółem w Polsce w latach 2009 - 2016 [w %]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie... w 2015 roku*, 2016 r., Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 77; *Krajowy... 2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 35.

Rysunek 22. Nominalna wartość rynku zamówień publicznych, w tym zielonych (ZZP), w Polsce w latach 2009 -2016 [w mld zł]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Sprawozdań Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych* w 2009 (zał. 2); 2012 (zał. 3); 2015 (zał. 3).

Kształtowanie się wartości nominalnej rynku zamówień publicznych w Polsce, z uwzględnieniem ZZP przedstawia rys. 22. Pokazuje on jak zmieniał się rynek zamówień publicznych w Polsce w okresie 2006-2016. Dostrzegalny jest istotny jego wzrost w okresie początkowym (pierwsze lata po akcesji Polski do Unii Europejskiej). Związane było to z realizacją inicjatyw umożliwiających korzystanie z programowania unijnego i z uzyskaniem dostępu do znaczących zasobów środków UE. Był to okres przejściowy, dostosowawczy w zakresie przepisów, standardów. Rysunek 22. przedstawia trend, który odpowiada wdrażaniu w Polsce wspólnotowych programów operacyjnych. Dotyczy to: przygotowania i realizacji Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (2006-2008)

i programów krajowych zapewniających współfinansowanie z środków europejskich, oraz Regionalnych Programów Operacyjnych w perspektywach finansowych 2007-2013 oraz 2014-2020. Zauważalne są wzrosty w okresie uproszczonych procedur zarówno w Prawie Zamówień Publicznych, jak i w systemie aplikowania i rozliczania funduszy strukturalnych UE i Funduszu Spójności UE w latach 2006-2010 przez podmioty publiczne. Wzrosty odpowiadają również realizacji ambitnych inwestycji infrastrukturalnych w zakresie organizacji EURO 2012, tj.: 126,7 mld zł w 2009 r., 167 mld zł w 2010 r. (najwyższa wartość rynku zamówień publicznych w ostatniej dekadzie). Zielone zamówienia publiczne wynosiły odpowiednio: w 2009 r.-13,3 mld zł i 2010 r.-15,03 mld zł. Było to związane z jednej strony z dostępem do funduszy UE wykorzystywanych m.in. do opracowywania i wdrażania wspólnych procedur dla poszerzonej Unii Europejskiej, transponowania dyrektyw, standardów, w tym środowiskowych, a z drugiej strony z nadrabianiem zaległości cywilizacyjnych w Polsce, w tym realizacji wielkiego frontu inwestycji w infrastrukturę związanych z organizacją mistrzostw Europy w piłce nożnej w 2012 r. – (inwestycje infrastrukturalne, drogi, autostrady, lotniska, inwestycje wodno-kanalizacyjne, komunalne, budowa/przebudowa oczyszczalni ścieków, składowisk, instalacji do odzysku. etc.).²⁵⁷ W okresie 2009 – 2012 pomimo wahań wartości rynku zamówień publicznych ogółem (wzrost w latach 2009-2010 oraz istotne spadki w latach 2011-2012) następował wzrost udziału zielonych zamówień publicznych. Wykonawcy zaangażowani w ramach umów wieloletnich (producenci, dostawcy, usługodawcy) ze względu na swoje możliwości produkcyjne determinują stronę podażową rynku ograniczając jednocześnie możliwości zaspokojenia popytu sektora publicznego. Widoczne wzrosty rynku zielonych zamówień publicznych w latach 2006-2011 pokazują tendencje związane z uwzględnianiem w kontraktach publicznych standardów i przepisów dotyczących kwestii środowiskowych, niskoemisyjnych, etc., w wielu przypadkach wpisane wprost w opisy przedmiotu zamówienia, jak np. termomodernizacje obiektów w określonym zakresie lub osiągnięcie określonych efektów ekologicznych w projekcie/obiekcie. W 2013 r., ostatnim roku perspektywy finansowej 2007-2013, nastąpił pewien wzrost zamówień publicznych (143,2 mld zł wydatków na rynku zamówień publicznych ogółem, 17,18 mld zł na rynku zielonych zamówień publicznych) związany z końcem okresu rozliczeniowego, możliwością

²⁵⁷ *Zielone dotacje dla firm*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Instytucja Wdrażająca Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Warszawa 2011, s. 8; *Zielone projekty systemu GIS. Prezentacja dobrych praktyk*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy operator Systemu zielonych inwestycji (GIS – Green Investment Scheme), Warszawa 2013, s. 5-9.

skorzystania z rezerw finansowych ramach programów unijnych. (rys. 22.). Z kolei spadek liczby i wartości zamówień w latach 2014-2016, wynikał z konieczności dostosowania się do warunków nowej perspektywy finansowej na lata 2014-2020, wprowadzającej skomplikowany system aplikowania i rozliczania oraz nowe instrumenty w zakresie realizacji projektów współfinansowanych z środków UE, do których musiały przystosować się dla podmioty publiczne (przede wszystkim jednostki samorządu terytorialnego). Przykładem są tzw. Zintegrowane Inwestycje Terytorialne, wymagające dodatkowych form organizacji (Stowarzyszenia Obszarów Metropolitalnych) pełniących funkcje tzw. instytucji pośredniczących w systemie programowania inwestycji realizowanych ze współfinansowaniem z funduszy europejskich. Ponadto zaistniała potrzeba przygotowania przez podmioty publiczne zabezpieczenia środków na wkłady własne w ramach planowanych działań inwestycyjnych. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń jednostek samorządu terytorialnego, głównych beneficjentów funduszy europejskich ale również głównych uczestników rynku zamówień publicznych, można oczekiwać, że okres wzrostu w zakresie realizacji projektów, w przełożeniu na wartość rynku zamówień publicznych przypadnie na lata 2018-2019. Ze względu na priorytety rozwojowe w programach operacyjnych związane z poprawą jakości życia mieszkańców dzięki działaniom na rzecz środowiska przyrodniczego, programom rewitalizacji, termomodernizacji i rozwojem gospodarki niskoemisyjnej można również spodziewać się wzrostu udziału ZZP, który zapowiada choćby wartość rynku ZZP z 2016 r.²⁵⁸ (rys. 22.).

Analiza pokazuje, że rynek zamówień publicznych w Polsce o nominalnej wartości przekraczającej rokrocznie 100 mld zł jest dość stabilny. Zauważalne fluktuacje tego rynku wynikają z jego powiązań z cyklami programowania Unii Europejskiej w określonych perspektywach finansowych oraz realizacją dużych programów rozwojowo-inwestycyjnych. Co do rynku ZZP, to ich szacowana uśredniona nominalna roczna wartość w latach kształtowała się na poziomie 14,90 mld zł. Nigdy nie spadła poniżej 12 mld zł.

Powyższe szacunki zarówno w zakresie wartości nominalnych, jak i udziału zamówień publicznych w PKB w Polsce wskazują na istotną wagę siły nabywczej rynku zamówień publicznych, w tym zamówień uwzględniających aspekty środowiskowe. Daje to możliwość realnego wpływania na rozwój rynku „zielonych” towarów i usług, w tym

²⁵⁸ M Bukowski, A. Śniegocki, *Ekonomia niskoemisyjnej modernizacji*, [w:] Bukowski M. (red.), *2050.pl podróż do niskoemisyjnej przyszłości; Raport przygotowany w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050” realizowanego przy wsparciu Europejskiej Fundacji Klimatycznej*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2013, 159-185.

upowszechnienie technologii innowacyjnych i środowiskowych. Zamówienia publiczne mogą stanowić efektywne narzędzie polityki gospodarczej, poprzez swój potencjał rynkowy, obszar oddziaływania i strukturę istotnie wpływając na gospodarkę, w tym wzorce konsumpcji i produkcji.²⁵⁹

4.5. Rynek zamówień publicznych w ramach funduszy Unii Europejskiej

Analizując zamówienia publiczne warto zwrócić uwagę na ich powiązania z funduszami Unii Europejskiej. Zapewniają one wsparcie inwestycji w infrastrukturę oraz usługi w obszarach energetyki, środowiska, transportu i technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz infrastruktury społecznej, zdrowotnej, badawczej, innowacyjnej, biznesowej i edukacyjnej²⁶⁰. W ramach tych funduszy wspierane są również inwestycje mające na celu promowanie rozwoju wewnętrznego potencjału gospodarki UE, w tym w coraz większym stopniu działalności badawczo - rozwojowej, usług wsparcia, klastrów oraz sieci. Odsetek środków przeznaczonych na innowacje wzrósł z 6% w ramach programów operacyjnych sprzed 2000 r. do około 25% w programach na lata 2007–2013, w tym w ramach celu „Europejska współpraca terytorialna” Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (powszechnie znanego jako INTERREG²⁶¹). Kolejnym wzmocnieniem powiązań zamówień publicznych z poziomem UE z funduszami i polityką rozwoju była koncentracja tematyczna Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego po 2013 r. na inwestycjach w badania, innowacje, ICT, konkurencyjność MŚP oraz gospodarkę niskoemisyjną. Szacuje się, że na te tematy przeznaczona została kwota ok. 110 mld EUR.²⁶²

²⁵⁹ B. Bomanowski, *Zasada zrównoważonego rozwoju, wnioski de lege lata i de lege ferenda*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 43.

²⁶⁰ E. Adamowicz, E. Walaszczyk, *Funkcje zamówień publicznych w świetle wykorzystania środków unijnych*, [w:] Adamowicz E., Sadowy J. (red.), *Zamówienia publiczne jako instrument sprawnego wykorzystania środków unijnych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2012, s. 91; W. Starzyńska, *Zamówienia publiczne a kierunki działalności wytwórczej i rozwój innowacyjności* [w:], Borowicz A., Królikowska-Olczak M., Sadowy J., Starzyńska W. (red.), *Ekonomiczne i prawne zagadnienia zamówień publicznych; Polska na tle Unii Europejskiej*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010, s. 167-169.; W. Starzyńska, J. Wiktorowicz (red.), *Zamówienia publiczne a innowacyjność przedsiębiorstw – stan obecny i perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012, s. 68-69.

²⁶¹ <https://www.interregeurope.eu/>.

²⁶² *Zamówienia publiczne siłą napędową innowacji w MŚP i usługach publicznych, Przewodnik z serii: Jak wspierać politykę w zakresie MŚP przy wykorzystaniu funduszy strukturalnych?*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Przedsiębiorstw i Przemysłu, Dział B.3: Polityka Innowacji na rzecz Wzrostu, Unia Europejska, wydruk - Belgia 2014, Ref. Ares(2016)873651 - 19/02/2016, s. 19-20.

Ponadto innowacje, także na rzecz polityki zrównoważonego rozwoju, są aktywnie wspierane z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego (EFMR). Natomiast Fundusz Spójności (FS) umożliwia zakup innowacyjnych rozwiązań w dziedzinach transportu i energetyki. Wspomniane europejskie fundusze strukturalne i inwestycyjne (EFSI) są regulowane odrębnymi przepisami, ale wszystkie podlegają rozporządzeniu w sprawie wspólnych przepisów²⁶³. Jeżeli chodzi o okres finansowania w ramach polityki spójności w perspektywie 2007–2013, w badaniu na temat zamówień publicznych i polityki spójności z 2012 r. pt. „*Public procurement and cohesion policy*”²⁶⁴ Parlament Europejski (PE) doszedł do interesujących wniosków dotyczących wykorzystania tych funduszy i ich związku z zamówieniami publicznymi. Głównym wnioskiem było wykazanie, że wiele projektów europejskich otrzymujących wsparcie w ramach polityki regionalnej wiązało się z udzielaniem zakrojonych na szeroką skalę zamówień publicznych. Największy udział w tych zamówieniach mają duże roboty budowlane związane z inwestycjami infrastrukturalnymi. Zamówienia takie w latach 2007–2013 stanowiły 46% całkowitego budżetu polityki spójności (tj. ok. 159 mld EUR) na szczereblu europejskim, przy czym całkowita kwota uwzględniająca również zamówienia z zakresu infrastruktury zdrowia i edukacji stanowiła prawie 172 mld EUR, czyli prawie połowę budżetu polityki spójności (tab. 10.). Kwoty te obejmowały wyłącznie zamówienia o wartości przekraczającej unijny próg powodujący obowiązek publikacji w bazie bazy TED.

²⁶³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006; http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/pl/information/legislation/regulations.

²⁶⁴ J. Pucher, C. Hamza, M. Leckey, H. Tödtling-Schönhofer, Metis GmbH, *Public procurement and cohesion policy*, PE, 2012 r.: <http://bookshop.europa.eu/en/publicprocurement-and-cohesion-policy-pbBA3112774/?CatalogCategoryID=f.cKABstF7wAAAEjwYYY4e5K>, p. 44-45.

Tabela 10. Wartość rynku zamówień publicznych UE dla perspektywy finansowej 2007-2013, główne cele wydatków w ramach polityki spójności

Obszar interwencji	Fundusze wspólnotowe w EUR	Odsetek całości budżetu polityki spójności UE czego? (w%)	Udział celu konwergencja (w %)	Udział celu konkurencyjność regionalna i zatrudnienie (w%)	Udział celu EWT (w%)	Fundusze
Transport	81 738 956,64	23,70	27,50	6,00	13,70	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności
Środowisko (inwestycje bezpośrednie)	50 060 003,27	14,50	16,10	6,30	16,00	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności
Energia	10 814 179,03	3,10	3,10	3,30	4,30	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności
Infrastruktura ICT	2 304 553,53	0,70	0,70	0,60	0,70	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności
Rozwój obszarów miejskich (odbudowa, rewitalizacja, budownictwo mieszkaniowe)	14 538 939,44	4,20	4,20	4,70	2,90	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
Suma cząstkowa-odpowiednio	159 456 631,90 3	46,30	51,50	20,80	37,60	
Infrastruktura zdrowotna	5 185 363,03	1,50	1,70	0,50	1,20	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
Infrastruktura edukacyjna	7 255 060,79	2,10	2,40	0,60	0,70	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
Suma, razem z infrastrukturą zdrowotną i edukacyjną	121 897 055,72	49,80	55,70	22,00	39,50	

Źródło: Opracowanie na podstawie: J. Pucher, C. Hamza, M. Leckey, H. Tödtling-Schönhofer, op. cit., p. 44-45.

Oznacza to, że wykorzystywanie zamówień publicznych do stymulowania, zielonych, innowacyjnych rozwiązań mogłoby wywołać znaczący efekt dźwigni. Wspomniany raport PE wskazuje, że zakrojone na szeroką skalę zamówienia publiczne stanowiące część inwestycji infrastrukturalnych dotyczą następujących sektorów:

- transportu (24%);
- środowiska (inwestycje bezpośrednie 15%);
- energetyki, infrastruktury ICT, rozwoju obszarów miejskich (np. rozwiązania „*smart city*”, ale również odbudowa, rewitalizacja, budownictwo mieszkaniowe), infrastruktury w zakresie zdrowia, badań i edukacji.²⁶⁵

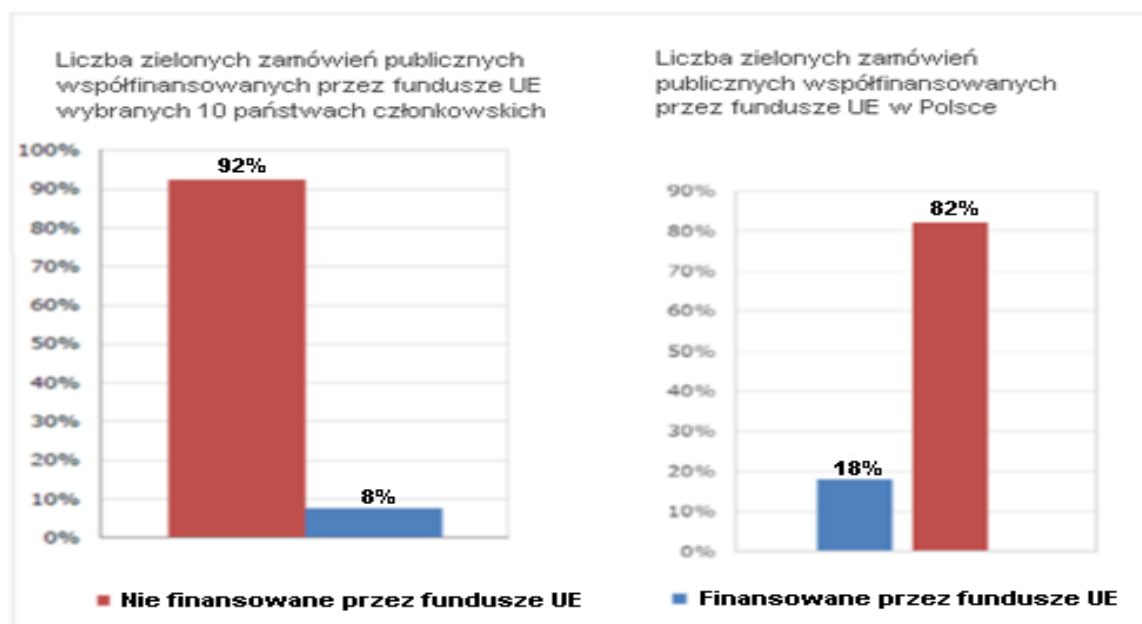
Wartość zamówień publicznych dla okresu finansowania polityki spójności 2007-2013 na poziomie UE wyniosła:

- 144 mld EUR w regionach słabiej rozwiniętych (cel konwergencji) – 80% całkowitego budżetu polityki spójności; 52% budżetu dla tych regionów jest przeznaczane na duże projekty infrastrukturalne;
- 14,5 mld EUR w regionach lepiej rozwiniętych (cel konkurencyjności) 21% ich całkowitego budżetu.

Jest widoczne, że zarówno szacowana wartość rynku funduszy europejskich w ramach polityki spójności oraz kierunki inwestowania tworzą istotny potencjał dla zielonych zamówień publicznych, generując szeroką skalę możliwości wspierania zrównoważonego rozwoju i stymulowania innowacji. Analiza liczby ZZP finansowanych przez fundusze UE przeprowadzona dla roku 2013 w oparciu o badanie „*Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*”, bazująca na zamówieniach wyłącznie o wartości przekraczającej unijny próg powodujący obowiązek publikacji w TED, wskazała ich 8% udział w liczbie postępowań na poziomie Wspólnoty. W przypadku Polski udział liczby zielonych zamówień publicznych związanych z wykorzystaniem funduszy UE wynosił 18% (rys. 23.).

²⁶⁵ L. Bojarski, G. Bourland, *Nie wystarczy mieć narzędzia. Trzeba wiedzieć, jak ich używać*, [w:] M. Dutka (red.), *Przegląd Komunalny nr 2/2015*, Abrys Sp. z o.o., Poznań 2015, s. 42; D. Stawasz, D. Sikora-Fernandez, *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 47-50; G. Prister, A. Ricci, E. Rizzardi, *How smart cities are changing the role of city CIO*, [in:] *Cities Today; Connecting the world's urban leaders; Innovation and procurement*, Issue 15, October 2014; J. Andrews (ed.), *Cities Today* PFD Publications Ltd, London 2014, s. 16-17.

Rysunek 23. Zielone zamówienia publiczne współfinansowane z funduszy UE

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, op. cit., Appendix - Poland In-Depth Country Report, European Commission,...p.11.

Biorąc pod uwagę potencjał rynku funduszy UE, widoczne są duże możliwości rozwojowe dotyczące stosowania prośrodowiskowych rozwiązań w zamówieniach publicznych. Innowacyjne inicjatywy Komisji Europejskiej (tab. 11.), w tym funduszowe źródła finansowania, służące za stymulanta rynku, w większości dotyczą rozwiązań ujmujących aspekty środowiskowe, budując potencjał dla stosowania zielonych zamówień publicznych. Wykorzystują one programy funduszy europejskich również dedykowane wspieraniu rozwoju zrównoważonego i innowacji (tab. 11.). Są to m.in. programy:

- współpracy z ośrodkami badawczymi – Horizon 2020²⁶⁶,
- w zakresie rozwiązań stricte prośrodowiskowych – LIFE²⁶⁷,

²⁶⁶ https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_PL_KI0213413PLN.pdf; <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>; http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/proposals/proposal_for_a_regulation_of_the_european_parliament_and_of_the_council_laying_down_the_rules_for_the_participation_and_dissemination_in_horizon_2020%20%282014-2020%29.pdf#view=fit&pagemode=none; Zamówienia publiczne siłą napędową innowacji w MŚP...op. cit., s. 24-25.

²⁶⁷ LIFE jest unijnym instrumentem finansowym wspierającym projekty dotyczące ochrony środowiska, ochrony przyrody i działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatycznym w całej UE. Od 1992 r. LIFE współfinansuje ponad 4500 projektów. W okresie finansowania 2014-2020 LIFE wspiera projekty za ok. 3,4 mld euro w ochronie środowiska i klimatu - <http://ec.europa.eu/environment/life/>; G. Camarsa, J. Toland, T. Hudson i in., *LIFE a łagodzenie zmian klimatu*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2015; Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE, Polska 2015; E. Sarvan (red.), *Life w mieście, Innowacyjne rozwiązania dla środowiska miejskiego Europy*, Narodowy

- dedykowany miastom, ujmujący bazy dobrych praktyk w zakresie modeli gospodarki zintegrowanej, partycypacyjnej i dotyczącej rewitalizacji – Urbact²⁶⁸
- poświęcony zrównoważonej mobilności miejskiej²⁶⁹ – CIVITAS.²⁷⁰

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE+, Luksemburg, Warszawa 2006.

²⁶⁸ <http://urbact.eu/>; URBACT Secretariat, 5 Rue Pleyel 93283 Saint Denis, France, *Urbact Project Results*, December 2011; E. Clarence, *The “collaborative economy” is often presented (or even hyped) as a more bottom-up and social model of local economic development. But is it?.*, [in:] J. Koutsomarkou, E. Moulin, P. Ramsden, M. Scantamburlo (ed.), *New urban economies; How can cities foster economic development and develop “new urban economies”*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015, pp. 41-45; D. Czischke, C. Moloney, C. Turcu, *Setting the scene: raising the game in environmentally sustainable urban regeneration*, [in:] M. Houk, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo, I. Tosics (ed.), *Sustainable regeneration in urban areas*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015, pp. 6-14; M. Houk, O. Kasneci, J. Koutsomarkou, S. Lazar (ed.), *Urbact Project Results, third edition*, Urbact II Programme, Nancy 2015; W. Van Winden, *New urban economies: New young jobs*, [in:] S. Kneeshaw, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo (ed.), *Job generation for a jobless generation*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015, pp. 21-22; M. Bonneau, *Cities using their purchasing power to facilitate social innovation*, [in:] E. Adams, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo (ed.), *Social innovation in cities*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015, pp. 51-53; D. Czischke, S. Pascariu, *New Concepts and Tools for Sustainable Urban Development in 2014 – 2020*, Synthesis Report, URBACT Study, September 2015.

²⁶⁹ A. Kassenberg, F. Jackl, *Wprowadzenie do debaty transportowej: wyzwania ekologiczno-gospodarcze*, [w:] J. Kamieniecka, A. Kassenberg, F. Jackl, W. Suchorzewski i in., *Jaki transport w zrównoważonym rozwoju*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009, s. 6-7; J. Wesołowski, *Miasto w ruchu; Dobre praktyki w organizowaniu transportu miejskiego*, Instytut Spraw Obywatelskich, Łódź 2008, s. 66; D. Szwed (red.), *Zielony Nowy Ład w Polsce*, Zielony Instytut, Fundacja Zielonej Polityki i Heinrich Boll Stiftung, Bydgoszcz 2011, s. 52; D. Dzwonkowska, *Zrównoważone miasto*, [w:] K. Buczkowski (red.), *Innowacja i rozwój; Magazyn o zrównoważonym rozwoju miast*, Nr 4/2014 (5), Międzynarodowe Centrum Rozwoju Lokalnego CIFAL Płock Sp. z o. o. afiliowanego ośrodka szkoleniowego UNITAR, Płock 2014, s. 8-9; Instytut na rzecz Ekorozwoju., *Alternatywna Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku; Raport techniczno-metodologiczny*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009, s. 84-85; M. Eltges, E. Nickel, *Integrated Urban Development – a Prerequisite for Urban Sustainability in Europe; Background Study on the “Leipzig Charter on Sustainable European Cities” of the German EU Council Presidency*, Federal Ministry of Transport, Building and Urban Affairs, Bonn 2007, p. 31-34.

²⁷⁰ <http://civitas.eu/>; The Civitas Initiative, Civitas; *Cleaner and better transport in cities, Civitas II 2005-2009 Final Brochure, Report*, DG Move, Brussels, Printed in Austria 2010; The Civitas Initiative, Civitas; *Success; Smaller Urban Communities in Civitas for Environmentally Sustainable Solutions, Final Report*, La Rochelle 2010; The Civitas Initiative, *Final Publishable Report – Towards a sustainable transport system in Malmö*, Norwich, Potenza, Suceava and Tallinn, Malmö, April 2010.

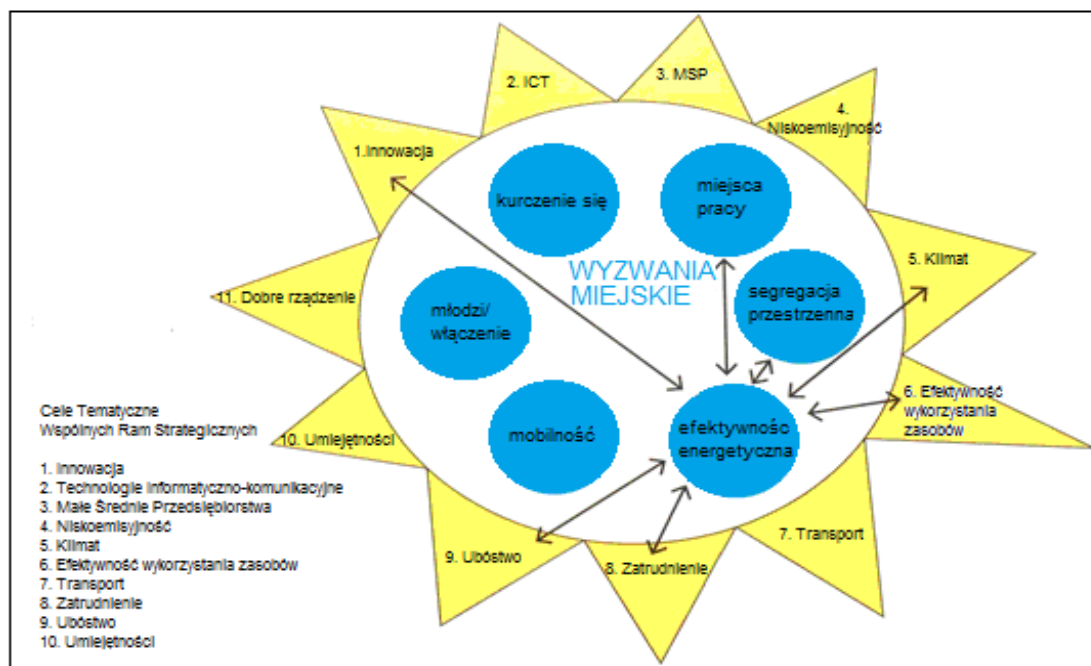
Tabela 11. Projekty realizowane w ramach zamówień publicznych na innowacyjne rozwiązania współfinansowane przez Komisję Europejską w latach 2011-2015

Nazwa	Koordynator	Docelowe sektory/rozwiązania
HAPPI http://www.happi-project.eu	Resah Ile-de-France	Zdrowe starzenie się (komunikacja, opieka, mobilność, odżywianie się, sen i higiena osobista)
FIREd-uP http://www.fired-up.eu	London Fire Brigade	Wpływ samochodów pożarniczych na środowisko
EcoQuip http://www.ecoquip.eu	UK Dept. for Business, Innovation and Skills	Sprzęt szpitalny, artykuły medyczne jednorazowego użytku i usługi szpitalne
SYNCRO http://www.syncromobility.eu	Conseil Général de l'Isère	Systemy informacyjne dla użytkowników ruchu drogowego
SPEA http://www.speaproject.eu	Barcelona City Council	Efektywność energetyczna budynków komunalnych
Innobooster http://https://www.bbg.gv.at/english/projects/innobooster-inlife/innovation-in-light/	Austrian Federal Procurement Agency	Meble i oświetlenie biurowe
Innobuild https://www.innobuild.eu	Municipality of Lyngdal	Systemy zrównoważonego budownictwa
Pro-LITE http://www.pro-litepartnership.eu	Transport for London	Oświetlenie sieci kolei podziemnej, transport powierzchniowego i budynków
PAPIRUS	Parque Tecnológico De Bizkaia	Zrównoważone budownictwo
PROBIS http://www.probisproject.eu/partners/environment-park/	Parco ScientificoE Tecnológico Per L'ambiente-Environment Park	Zrównoważone budownictwo
INNOCAT http://www.sustainable-catering.eu/home	ICLEI-Local Governments for Sustainability	Ekoinnowacyjny catering dla szkół, placówek służby zdrowia i opieki socjalnej oraz stołówek pracowniczych
STOP AND GO http://stopandgoproject.eu	Smart Homes	Usługi teleopieki oparte na technologiach ICT

Źródło: *Polityka Innowacji na rzecz Wzrostu, Zamówienia publiczne siłą napędową innowacji w MŚP i usługach publicznych, Przewodnik z serii: Jak wspierać politykę w zakresie MŚP przy wykorzystaniu funduszy strukturalnych?*, Komisja Europejska, Unia Europejska, wydruk - Belgia 2014, Ref. Ares(2016)873651 - 19/02/2016, s. 38.

Powiązania rynku funduszy UE i instrumentów programowania z rynkiem zamówień publicznych, ze strategią *Europa 2020* objaśniają tzw. Wspólne Ramy Strategiczne²⁷¹, (dokument stanowiący rodzaj rozwojowej „szyny integracyjnej”). Wiążą one cele strategii *Europa 2020* z działaniami wszystkich funduszy i inicjatyw UE.

Rysunek 24. Powiązania pomiędzy celami Wspólnych Ram Strategicznych.

Źródło: Opracowanie na podstawie: P. Soto. *Key messages*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2013, p. 6.

W ramach zaprogramowanych powiązań widoczny jest wymiar wzmacniania i integracji kwestii środowiskowych, budowania innowacji i zrównoważonego rozwoju, w tym w wymiarze miejskim (rys. 24.). Łatwo dostrzec tu powiązania, przykładowo pomiędzy wyzwaniem dotyczącym efektywności energetycznej a celami tematycznymi odpowiadającymi generowaniu efektów z zakresu efektywnego wykorzystania zasobów, przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym, walką z ubóstwem, budowaniem innowacyjności czy też polityką zatrudnienia, realizowanych w ramach celów systemu funduszy UE. Widoczne są również procesy wzajemnego wzmacniania realizacji celów strategii *Europa 2020*, gdzie efektywność energetyczna wzmacnia realizację celów dotyczących budowy rynków pracy czy też rozwiązywaniu problemów dotyczących zagadnień przestrzennych.

²⁷¹ http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/informing/dialog/pdf/aer_comments.pdf

4.6. Rynek zamówień publicznych w UE a innowacyjność

Analizując rynek zamówień publicznych istotne jest wskazanie obszarów przekładania się wspomnianych działań dotyczących stosowania kryteriów środowiskowych na efekt kreowania rynku rozwiązań innowacyjnych²⁷² z zakresu ochrony środowiska. Tym bardziej, że prognozowane główne obszary badań i zmian technologicznych na świecie w perspektywie 2020 r.²⁷³ mają związek z rozwiązywaniem problemów w trzech głównych obszarach: zwiększenia zatrudnienia w kontekście globalizacji, opieki zdrowia w obliczu zmian demograficznych i chorób cywilizacyjnych oraz zmian klimatycznych, degradacji środowiska naturalnego i zrównoważonego rozwoju²⁷⁴.

W powyższym kontekście warto dodać, że inwestycje związane z odpowiedzialnością społeczną i odpowiedzialnością za środowisko naturalne stanowiły już w 2012 roku 11% wszystkich zainwestowanych aktywów na świecie, co stanowiło wzrost o 22% w stosunku do 2010 r., wyznaczając tym samym nowy kierunek w zakresie rozwoju i budowania innowacyjności.²⁷⁵

Istnieje wiele krajowych i zagranicznych opracowań badawczych poruszających tematykę czystej, zrównoważonej produkcji i możliwości wynikających z rozwoju branż gospodarczych, głównie produkcyjnych, w których model takiej produkcji można zastosować²⁷⁶. Na potrzeby tego opracowania posłużę się analizą danych Eurostatu w zakresie rynku kreowania innowacyjnych rozwiązań generujących korzyści środowiskowe dla przedsiębiorstw i konsumentów w ramach szeroko pojętej działalności gospodarczej, ujmowanej jako innowacyjna.

²⁷² I. Skubiszak-Kalinowska, *Pojęcie innowacyjnego i przedkomercyjnego zamówienia publicznego*, [w:] Skubiszak-Kalinowska I., Kulesza M., *Innowacyjne zamówienia publiczne w Polsce – ekspertyza*, Kancelaria Radcy Prawnego Irena Skubiszak-Kalinowska, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 13-14.

²⁷³ *Foresight in Europe and others Regions of the World*, EFMN, Annual Report 2005-2006.

²⁷⁴ Janasz W. (red.), *Innowacje w zrównoważonym rozwoju organizacji*, Difin s. a., Warszawa 2011, s. 123-124.

²⁷⁵ W. D. Eggers, P. Macmillan, *Rewolucja rozwiązań*, Poltext sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 77.

²⁷⁶ I. Anuszevska, K. Podlejska, A. Jackiewicz, M. Filipek, *Zrównoważona produkcja w działalności przedsiębiorstw, Raport z badania*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 53-85; I. M. Bergman, A. Ståhlberg, R. Dreyer, M. Standley, E. R. Jonsdóttir, *Mainstreaming GPP in the Nordic countries – a scoping study*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2012, p. 17.

Gospodarka w UE-28 obejmuje około 26 mln aktywnych przedsiębiorstw dających zatrudnienie około 143 mln osób.²⁷⁷ Zgodnie z informacjami z Eurostat, prawie połowa wszystkich przedsiębiorstw w UE w okresie 2012-2014 zgłosiła jakąś formę działalności innowacyjnej (49,1%)²⁷⁸. Na podstawie reprezentatywnych dla UE wyników badań, zebrano dane dla 22 państw członkowskich. Dla lat 2012-2014 Eurostat przedstawił statystykę korzyści środowiskowych powstających na rynku w wyniku innowacji. Innowacje te dzielą się na korzyści dla przedsiębiorstw je wprowadzających i te, z których benefitów korzystają użytkownicy końcowi, ze względu na konsumpcję towarów i usług.

Ponad połowa (52,7% - ok. 6,7 mln podmiotów gospodarczych) wszystkich innowacyjnych przedsiębiorstw wykazała, że ich innowacje przyniosły korzyści środowiskowe.

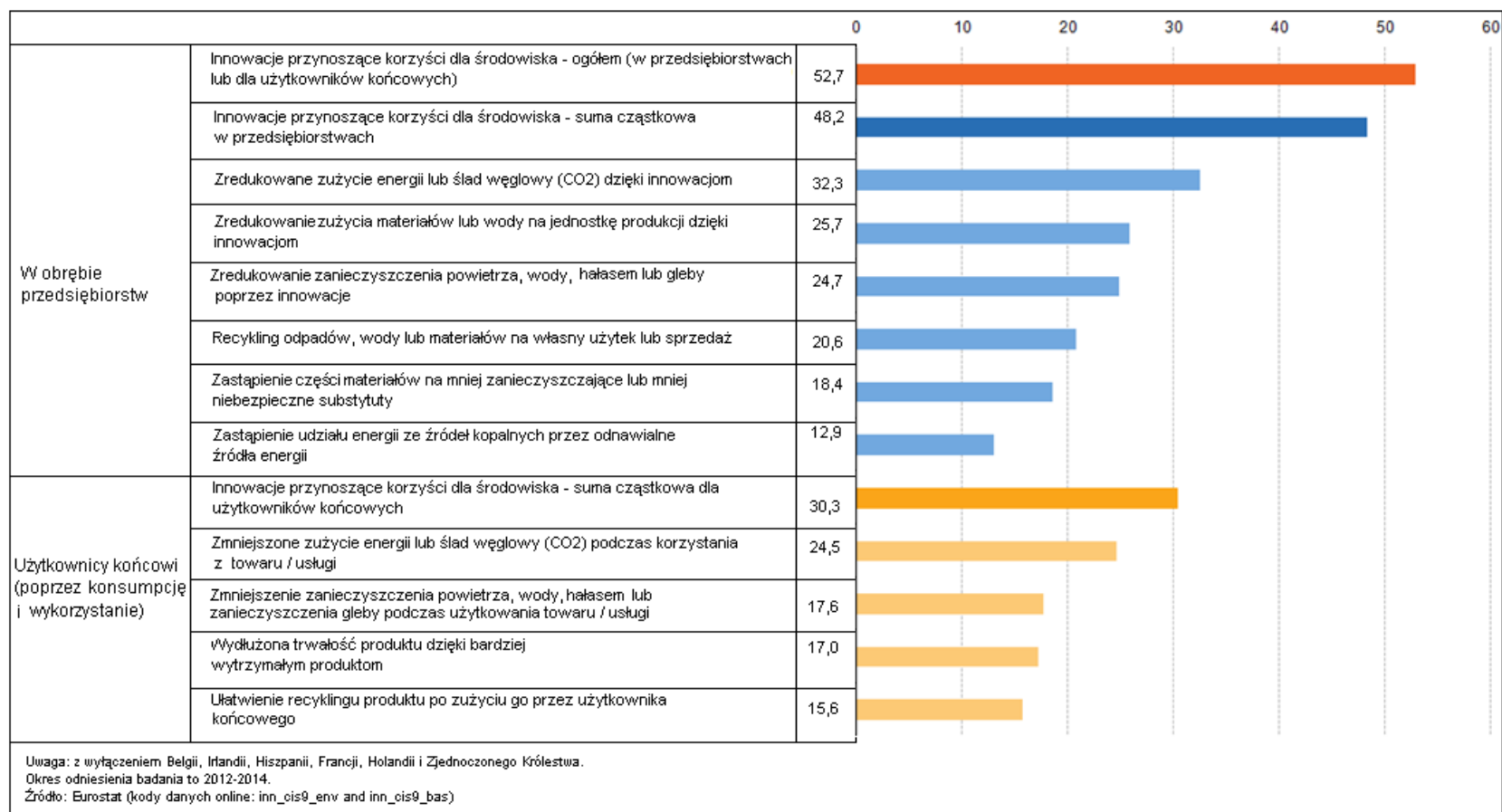
Z tego niemal połowa (48,2%) innowacyjnych przedsiębiorstw w UE wprowadziła innowacje, z których korzystano w przedsiębiorstwie, a ok. jedna trzecia (30,3%) innowacyjnych przedsiębiorstw wprowadziła innowacje, z którymi korzyści środowiskowe były związane z ich konsumpcją lub użytkowaniem (rys. 25).²⁷⁹

²⁷⁷ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics, (estymacja w oparciu o 27 państw członkowskich i szacunki dotyczące brakujących danych z Grecji - Eurostat 2017 – dane dla roku 2014).

²⁷⁸ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics.

²⁷⁹ Ibidem.

Rysunek 25. Udział przedsiębiorstw, które wprowadziły prośrodowiskowe innowacje według rodzaju wdrożonych rozwiązań przyjaznych środowisku wśród innowacyjnych przedsiębiorstw ogółem w UE, 2012-2014 [w%]

Źródło: Opracowanie na podstawie: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_innovative_enterprises_that_introduced_innovations_with_environmental_benefits_within_enterprises_or_for_end-users_EU_2012%E2%80%932014_\(%25_of_innovative_enterprises\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_innovative_enterprises_that_introduced_innovations_with_environmental_benefits_within_enterprises_or_for_end-users_EU_2012%E2%80%932014_(%25_of_innovative_enterprises)_YB17.png).

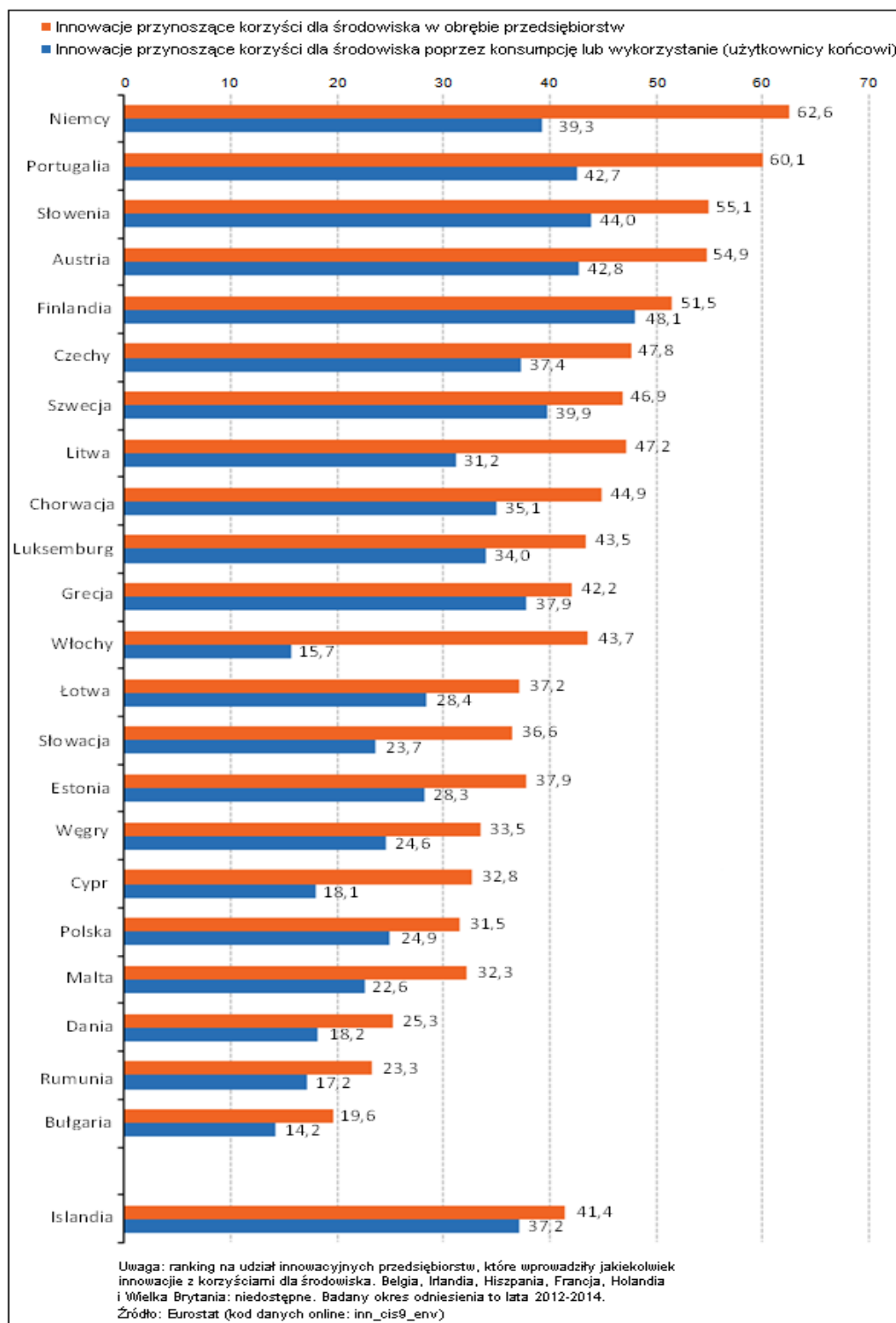
Szczegółowa analiza wyników (rys. 25.) wskazuje że, najczęstszymi korzyściami dla środowiska wynikającymi z przyjaznej środowisku działalności innowacyjnych przedsiębiorstw było ograniczenie zużycia energii lub emisji dwutlenku węgla (CO₂). Tego rodzaju działanie zgłoszone zostało przez prawie jedną trzecią innowacyjnych przedsiębiorstw (32,3%). Dla prawie jednej czwartej innowacyjnych przedsiębiorstw były to redukcja zanieczyszczeń: powietrza, wody, hałasu lub gleb (24,7%) lub zmniejszone zużycia materiału lub wody na jednostkę produkcji (25,7%), a dla około jednej piątej, recykling: odpadów, wody lub materiałów dla ich własnego użytku lub sprzedaży (20,6%). Nieco niższy udział odnotowano w przypadku przedsiębiorstw, które zastąpiły część materiałów ich mniej zanieczyszczającymi lub niebezpiecznymi substytutami (18,4%) i tych, które zastąpiły energię ze źródeł kopalnych energią ze źródeł odnawialnych (12,9%). Dolna część (rys. 25.) odnosi się natomiast do korzyści środowiskowych w czasie konsumpcji lub użytkowania innowacyjnych produktów i usług. W latach 2012-2014 prawie jedna czwarta (24,5%) innowacyjnych przedsiębiorstw w UE stwierdziła, że efektem wprowadzenia innowacji były korzyści środowiskowe związane ze zmniejszonym zużycia energii lub redukcją śladu węglowego w czasie konsumpcji lub wykorzystania ich produktów. Efekty trzech pozostałych korzyści dla środowiska naturalnego były bardzo podobne, ponieważ pomiędzy 15,6% a 17,6% przedsiębiorstw innowacyjnych w UE odnotowało wprowadzenie innowacyjnych zmian, które ułatwiły recykling produktów po ich użyciu, wydłużyły trwałość produktu dzięki użyciu bardziej trwałych produktów; zmniejszyły zanieczyszczenie powietrza, wody, hałasu lub gleb.

W 8 spośród 22 państw członkowskich UE, dla których dostępne są dane, ponad połowa innowacyjnych przedsiębiorstw wykazała, że ich innowacje przyniosły korzyści środowiskowe.²⁸⁰ Warto wskazać, iż udział ten w latach 2012-2014 wzrósł w Portugalii i Niemczech o ponad 60%. Zauważalny w analizowanym okresie był wzrost odsetka firm innowacyjnych, które wprowadziły innowacje dotyczące korzyści w zakresie ochrony środowiska w przedsiębiorstwie, w porównaniu z udziałem przedsiębiorstw wprowadzających innowacje dotyczące korzyści środowiskowych związanych z konsumpcją lub wykorzystaniem przez użytkowników końcowych. Odnosiło się to w szczególności do Włoch, gdzie udział innowacyjnych przedsiębiorstw wprowadzających innowacje, z którymi wiązały się korzyści dla środowiska odnoszone w przedsiębiorstwie, był 2,8 razy wyższy niż w przypadku korzyści związanych z konsumpcją lub użytkowaniem. W przypadku Polski wzrost udziału korzyści środowiskowych dla przedsiębiorstw zadeklarowało 31,5% firm,

²⁵⁶http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics

natomiast udział środowiskowych korzyści dla konsumentów został oszacowany dla prawie 25% (rys.26.).

Rysunek 26. Udział innowacyjnych przedsiębiorstw, które wprowadziły innowacje z środowiskowymi korzyściami dla przedsiębiorstw i konsumentów w poszczególnych państwach UE, 2012-2014 [w %]

Źródło: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_innovative_enterprises_that_introduced_innovations_with_environmental_benefits,_2012%E2%80%932014_\(%25_of_innovative_enterprises\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Share_of_innovative_enterprises_that_introduced_innovations_with_environmental_benefits,_2012%E2%80%932014_(%25_of_innovative_enterprises)_YB17.png).

Widać, że rynek zamówień publicznych przyjaznych środowisku, wymagając od podmiotów gospodarczych stosowania technologii chroniących środowisko lub zmniejszających szkodliwy wpływ na nie, mobilizuje producentów do działań innowacyjnych, wpisujących się w strategię tzw. „zielonego wyścigu”, w którym prośrodowiskowe rozwiązania, stają się kluczem do uzyskiwania przewag konkurencyjnych.²⁸¹

Powyższa analiza potwierdza tezę, mówiącą, że stosowanie środowiskowych kryteriów, ma potencjał kreowania rynku innowacyjnych rozwiązań środowiskowych i wspierających realizację zrównoważonego rozwoju.

²⁸¹T. Busch, R. Bauer, M. Orlitzky, *Sustainable Development and Financial Markets: Old Paths and New Avenues*, [in:] *Business & Society*, Volume 55, Issue 3, March 2016, First Published February 10, 2015; (<http://journals.sagepub.com/toc/basa/55/3>), 2016, pp. 309-311; T.L. Friedman, *Gorący, płaski i zatłoczony; Dlaczego potrzebna jest nam zielona rewolucja i jak może ona odmienić Amerykę*, Dom Wydawniczy Rebis sp. z o.o., Poznań 2009, s. 357-358; Hidson M., *ICLEI unveils new tools for procurement of innovation*, [in:] *Cities Today; Connecting the world's urban leaders; Innovation and procurement*, Issue 15, October 2014; J. Andrews (ed.), *Cities Today* PFD Publications Ltd, London 2014, p. 28.

4.7. Zakres wykorzystywania zielonych zamówień publicznych

By zobrazować zakres praktycznego wykorzystywania zielonych zamówień publicznych, trzeba sięgnąć do statystyki stosowania kryteriów środowiskowych i sposobów upowszechniania wiedzy na ich temat. Warto podkreślić, że zakres używania kryteriów zielonych zamówień publicznych w państwach członkowskich Unii Europejskiej i Polsce, wskazuje z jednej strony na związany z tym narzędziem potencjał, z drugiej niewykorzystane możliwości. Świadczą o tym przeprowadzone w ostatnich latach badania²⁸²:

- *The uptake of green public procurement in the eu27 (2011)*²⁸³,
- *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies (2015)*,
- *Wzmocnienie monitoringu zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce (2016)*²⁸⁴,
- Analiza Urzędu Zamówień Publicznych w zakresie stosowania zielonych zamówień publicznych (2016).²⁸⁵

Wyniki badania dotyczącego stosowania kryteriów zielonych zamówień publicznych w Unii Europejskiej - *The uptake of green public procurement in the eu27* wykazały, że średnio 26% umów podpisanych w latach 2009-2010 przez władze publiczne obejmowało wszystkie podstawowe kryteria ZZP UE; 55% tych zamówień zawierało co najmniej jedno podstawowe kryterium środowiskowych zamówień publicznych. Na podstawie informacji dostarczonych przez respondentów, we wszystkich umowach podpisanych w latach

²⁸² Ponieważ w państwach członkowskich UE nie są prowadzone systematyczne statystyki dotyczące stosowania zielonych zamówień publicznych, pojawia się problem luki w szacowaniu ich rynku oraz zakresu rzeczywistego ich wykorzystywania. Dlatego też istotne są badania realizowane w tym zakresie zarówno przez Komisję Europejską, jak i inne organizacje.

²⁸³ W 2011 r. Komisja Europejska zleciła Centrum Studiów nad Politykami Europejskimi i Kolegium Europejskiemu realizację monitoringu stosowania kryteriów ZZP pt. *The uptake of green public procurement in the eu27*. W ramach badania przeprowadzono ankietę, w której wzięło udział ponad 850 organów publicznych. Celem badania było określenie poziomu wykorzystania głównych kryteriów ZZP dla dziesięciu grup produktów i usług (produktów i usług czyszczących, usług budowlanych, energii elektrycznej, usług gastronomicznych i artykułów spożywczych, usług i produktów ogrodnictwa, sprzętu biurowego, papieru do kopiowania i grafiki, tekstyliów, oraz sektorów transportowego i meblarskiego). Kwestionariusz badania zawierał prośby do respondentów o podanie konkretnych informacji o ostatniej umowie podpisanej dla każdej z dziesięciu grup produktów, a także o podanie wszystkich umów zawartych w okresie od 2009 do 2010 roku. A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, L. Schrefler, G. Luchetta, C. Selcuki, J. Ballesteros, A-C. Zirnhelt, *The uptake of green public procurement in the eu27-report*, Centre for European Policy Studies, College of Europe, European Commission, Brussels 2012.

²⁸⁴ Badanie obejmowało 18 miesięcy monitoringu ZZP. Zakresem objęło 80 instytucji centralnych i samorządowych z całej Polski. Przedmiotem badań było ok 2500 zamówień publicznych; M. Czapnik, T. Joniewicz, *Monitoring ZZP - rezultaty projektu, materiały z konferencji międzynarodowej: Zrównoważone zamówienia publiczne. Od kryterium najniższej ceny do monitorowania globalnego łańcucha dostaw*, Warszawa, 15 marca 2016, s. 25.

²⁸⁵ Sprawozdanie... w 2015 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., op. cit., s. 76-77.

2009-2010, stwierdzono, że średnio 38% łącznej wartości zamówień obejmowało jakąś formę kryteriów ZZP. Wyniki te opierają się na analizie samooceny przez władze publiczne w odniesieniu do przebadanych 236 752 zamówień na łączną wartość około 117,5 mld euro.

Badanie pokazało również, że pomimo znacznego wzrostu wykorzystania zielonych zamówień we Wspólnocie, cel założony na koniec 2010 r. dotyczący realizacji 50% zamówień publicznych w UE jako zamówień zielonych nie został osiągnięty. Badania wskazały jednakże, że w kontekście kryteriów oceny ofert, koszty zakupu były nadal dominującym kryterium udzielania zamówień: 64% respondentów stosowało głównie najniższą cenę jako kryterium decydujące. Stosowanie metody oceny cyklu życia produktu należało do rzadkości. Istotne było również postrzeganie przez władze publiczne trudności dotyczących włączania zielonych kryteriów do zamówień publicznych. Generalnie w skali od 1 do 5, średni poziom postrzeganej trudności wśród wszystkich respondentów został oszacowany na 3,06.²⁸⁶

Badanie dotyczące całościowego ujmowania aspektów środowiskowych we wszystkich fazach postępowania o zamówienie publiczne oraz budowania świadomości w zakresie zielonych zamówień publicznych, wskazało na istotny potencjał stosowania kryteriów zielonych zamówień publicznych i dobre fundamenty pod takie zamówienia w takich krajach jako Holandia, Słowenia, Estonia, Francja, ale również Polska (tylko jedna formuła – tzw. doradztwa *ad hoc* nie została uwzględniona w ujmowaniu kryteriów środowiskowych) (rys. 27. i 28.).

Rysunek 27. Fazy cyklu postępowania o zamówienie publiczne, w których stosuje się kryteria zielonych zamówień publicznych

Etapy cyklu postępowania o zamówienie publiczne gdzie stosuje się kryteria zielonych zamówień publicznych			
Kraj	W specyfikacjach technicznych	Na etapie udzielenia zamówienia	Jako zapisy określające warunki realizacji umowy
Austria	●	●	●
Belgia	●	●	●
Czechy	○	○	○
Dania	●	●	○
Estonia	●	●	●
Finlandia	●	○	○
Francja	●	●	●
Niemcy	○	○	○
Grecja	○	○	○
Węgry	○	○	○
Irlandia	●	●	○
Włochy	●	●	●
Luksemburg	●	●	●
Holandia	●	●	●
Polska	●	●	●
Portugalia	●	●	○
Słowacja	○	○	○
Słowenia	●	●	●
Hiszpania	●	●	●
Szwecja	○	○	○
Wlk. Brytania	●	○	○

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 45.

²⁸⁶ A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 12-13.

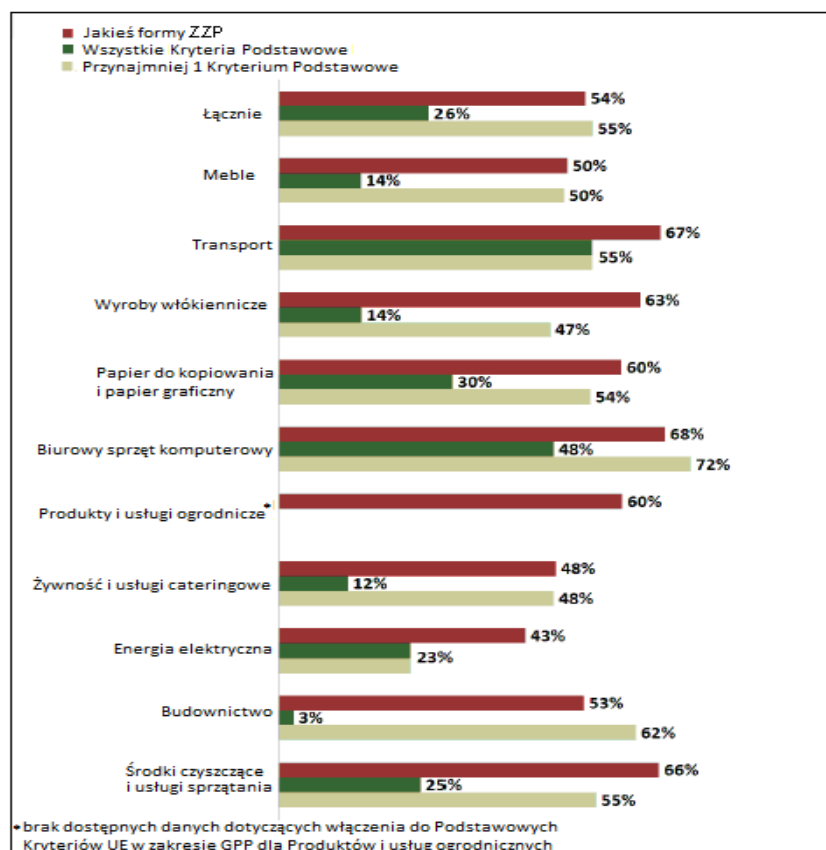
Rysunek 28. Formy promocji zielonych zamówień publicznych w UE

Poradnictwo do promowania zielonych zamówień publicznych w praktyce				
Kraj	Praktyczny przewodnik	Materiały szkoleniowe	Porady Ad hoc	Instrukcje praktyczne
Austria	●	○	○	●
Belgia	●	○	●	○
Czechy	○	○	○	○
Dania	●	○	●	●
Estonia	●	●	●	○
Finlandia	●	●	●	○
Francja	●	●	●	●
Niemcy	●	●	○	○
Grecja	○	○	○	○
Węgry	●	●	○	○
Irlandia	●	○	○	○
Włochy	●	●	●	○
Luksemburg	●	○	○	○
Holandia	●	●	●	●
Polska	●	●	○	●
Portugalia	○	○	○	○
Słowacja	○	○	○	○
Słowenia	●	●	●	●
Hiszpania	○	○	●	●
Szwecja	●	●	●	●
Wlk. Brytania	●	●	○	○

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 45.

Badanie *The uptake of green public procurement in the eu27* przeprowadzone według liczby umów, wykazało średni udział kryteriów środowiskowych w zamówieniach na poziomie 55%. Do istotnych obszarów stosowania podejścia ZZP np. w zakresie dowolnego aspektu środowiskowego należały sektory: transportowy (67%), biurowy i sprzęt IT (68%), budownictwo (53%), tekstylia (63%), usługi i produkty sprzątania (66%) (rys. 29.).

Rysunek 29. Umowy zawierające kryteria ZZP według ich liczby w UE [w %]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 17.

W zakresie poszczególnych grup produktów i usług (rys. 30.) dla których przygotowano zestaw kryteriów ZZP na poziomie UE, badanie pozwoliło zidentyfikować najczęściej stosowane klauzule. Wyróżniły się te dotyczące urządzeń drukujących i sprzętu IT (np. urządzenia oszczędzające papier – zapisy dotyczące obustronnego wydruku, oszczędności poboru energii, czy jak w zakresie transportu – zapisy odnoszące się do redukcji emisji spalin, w tym CO₂). Badania wskazały też cały katalog szeroko stosowanych odniesień, pokazujących jak łatwe i użyteczne (korzyści środowiskowe i efektywność ekonomiczna) może być zastosowanie kryterium środowiskowego w ramach postępowania przetargowego.

Rysunek 30. Stosowanie podstawowych kryteriów ZZP w wybranych 9 grupach produktów i usług

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Renda, J. Pelkmans, C. Egenhofer, ...op. cit., p. 46.

Według badania *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies* na podstawie analizy danych z bazy TED dotyczących wybranych 10 państw Unii Europejskiej szacowana wielkość zamówień publicznych wykorzystujących środowiskowe kryteria wynosi 14% wszystkich zamówień w odniesieniu do ich liczby, a 25% w odniesieniu do wartości wszystkich zamówień w Unii Europejskiej²⁸⁷. W badaniu wykazano, że w ramach opisów przedmiotu zamówienia i specyfikacji istotnych warunków zamówienia, dla zielonych zamówień publicznych najczęściej stosowanymi pojęciami były: zrównoważony, zrównoważenie, trwałość, certyfikacja, odnawialny, odnawialne źródło energii, możliwość recyklingu, odzyskiwany, recykling, ISO 14001, ISO 50001, ochrona środowiska, zarządzanie środowiskowe, zielony, szkodliwy, odpad niebezpieczny, zarządzanie odpadami²⁸⁸. Natomiast analiza danych TED z 2013 r. dla Polski wykazała kładzenie szczególnego nacisku na materiały, produkty lub procesy, które mogą być niebezpieczne dla środowiska. W całej badanej grupie najczęściej pojawiały się następujące zapisy i pojęcia: niebezpieczny, szkodliwy, niebezpieczne odpady, możliwość recyklingu, odzyskiwany, recykling, ale również, ekologiczny, oraz zapisy dotyczące niskoemisyjności: CO₂, dwutlenek węgla, ozon, warstwa ozonowa, wyczerpywanie się ozonu²⁸⁹. Bardzo interesująco wygląda również stosowanie kryteriów ZZP w podziale na najczęściej wykorzystywane kody CPV w tego typu zamówieniach oraz główne obszary zamówień, w których wykorzystywane są kryteria zielonych zamówień publicznych (tab. 12.).

Tabela 12. Najczęściej wykorzystywane kody CPV w zielonych zamówieniach publicznych

Kody CPV	Liczba użytych kodów CPV	Odsetek użytych kodów CPV we wszystkich dotyczących ZZP
Usługi edukacyjne i szkoleniowe	1 191	17%
Maszyny elektryczne, aparatura, urządzenia i materiały eksploatacyjne; oświetlenie	996	14%
Maszyny rolnicze	575	8%
Administracja, obrona i zabezpieczenia społeczne	488	7%
Odzież, obuwie, artykuły i akcesoria bagażowe	424	6%
Usługi rekreacyjne, kulturalne i sportowe	378	5%
Inne	2 868	41%
Całkowita liczba	6 920	^100%

Źródło: Opracowane na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, European Commission,..., *op. cit.*, p. 72.

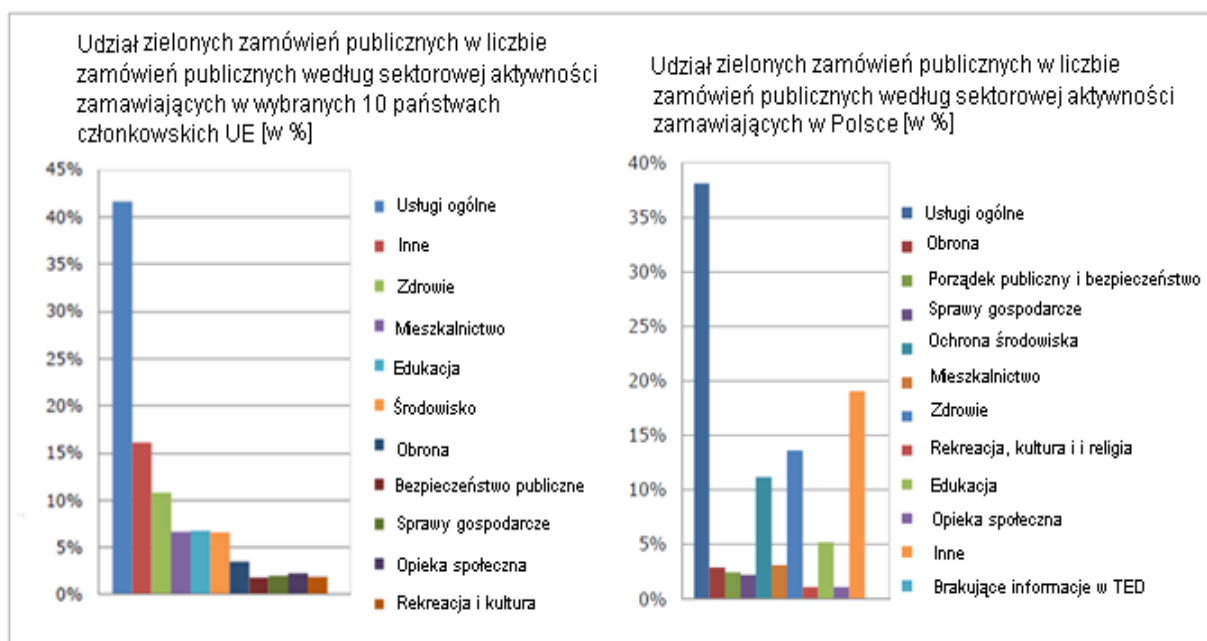
²⁸⁷ *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, European Commission,..., *op. cit.*, p. 5-6.

²⁸⁸ Ibidem, p. 61.

²⁸⁹ *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, *op. cit.*, Appendix - Poland In-Depth Country Report, European Commission,..., p. 7-8.

Na podstawie *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*” zidentyfikowane zostały główne sektory stosowania zielonych zamówień publicznych. Należą do nich: ogólne usługi publiczne, inne oraz zdrowie. Natomiast w przypadku Polski sektory, w których najczęściej stosowano zielone zamówienia publiczne to ogólne usługi publiczne, ochrona środowiska, zdrowie, edukacja i inne (rys. 31.).

Rysunek 31. Zakres wykorzystywania zielonych zamówień publicznych przez sektory publiczne w wybranych 10 państwach członkowskich UE i w Polsce [w %]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Study on Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, : European Commission,...,op. cit., p. 71 & Appendix - Poland In-Depth Country Report, p. 12.

Informacje o stosowaniu środowiskowych kryteriów warto również uzupełnić o polskie studia w tym zakresie. Według badań projektu *Wzmocnienie monitoringu zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce* wykonanych w okresie od marca 2014 r. do marca 2016 r przez Fundację Centrum CSR w latach 2014-2015 widoczny był trend wzrostowy (od 10% w lipcu 2014 r. do ok. 45% w 2015 r.) analizowanych zamówień.²⁹⁰

Badanie pozwoliło również zidentyfikować najczęściej wykorzystywane kryteria/klauzule środowiskowe w realizowanych zamówieniach. Należą do nich: produkty i usługi ogrodnicze, pojazdy oraz sprzęt komputerowy (rys. 32.). Zwrócono uwagę m.in. na szczegółowe rozwiązania w zamówieniach na produkty i usługi ogrodnicze, jak np. w Zarządzie Zieleni Miejskiej w Poznaniu i w Urzędzie Dzielnicy Mokotów, w których zawarto wymogi dotyczące odpowiedniej jakości materiału szkółkarskiego oraz podkreślono

²⁹⁰ M. Czapnik, T. Joniewicz, *Monitoring ZZZP...*op. cit., s. 24.

rolę przestrzegania przepisów dotyczących ochrony środowiska i zagospodarowania odpadów powstałych przy pracach.²⁹¹

Na drugim miejscu co do częstości stosowania klauzule środowiskowe obecne były w zamówieniach na zakup samochodów. Podkreślenia wymaga fakt, że wiele instytucji uwzględniało te kwestie nie tylko w opisie, ale również w części dotyczącej oceny ofert, gdzie wskazywano na takie czynniki jak: wielkość emisji dwutlenku węgla, czy łączna wielkość emisji tlenków azotu, cząstek stałych i węglowodanów niemetalowych. Takie zapisy wprowadziły między innymi Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego oraz urzędy miast we Wrocławiu i Katowicach.²⁹² Drugim czynnikiem w sporej grupie przypadków zamówień dotyczących pojazdów, była kwestia emisji spalin. Jest to jednak działanie obligatoryjne, wymuszane przez Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów, jako wykonanie art. 91 Prawo zamówień publicznych.²⁹³ Przykładowo takie jak przy zamawianiu usług transportowych przez Zarząd Transportu Miejskiego w Warszawie, uwzględniono wymóg, aby wykonawca usług dysponował samochodami spełniającymi określone normy spalania. Widoczne było również stosowanie kryteriów środowiskowych w zakresie zakupów sprzętu komputerowego. W ramach klauzul i zapisów w dokumentacji zamówienia stosowano normy i oznaczenia dotyczące np. zużycia energii. Stosowanie podobnych kryteriów w tym sektorze jest o tyle ułatwione, że istnieje wiele różnego rodzaju certyfikatów i oznaczeń, które mogą być pomocne przy ich określaniu (na przykład norma Energy Star czy TCO).²⁹⁴

Analizując stosowanie aspektów zielonych w politykach miejskich dostrzegalny był brak spójnych strategii określających proekologiczne działania na tych szczeblach, które oddziaływałyby również na pozostałe instytucje podległe magistratom.

Autorzy analizy stwierdzili, że mimo wprowadzania przez miasta rozwiązań proekologicznych, jak np. systemów rowerów miejskich, czy systemów zarządzania środowiskowego EMAS (we Wrocławiu), to nie przekłada się to na powszechność stosowania rozwiązań sprzyjających środowisku w funkcjonowaniu samych urzędów.²⁹⁵

²⁹¹ T. Joniewicz, A. Jawor-Joniewicz, *Stosowanie zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce; Raport z I etapu monitoringu*, Fundacja Centrum CSR.pl, Polska 2015, s. 33.

²⁹² Ibidem, s. 32.

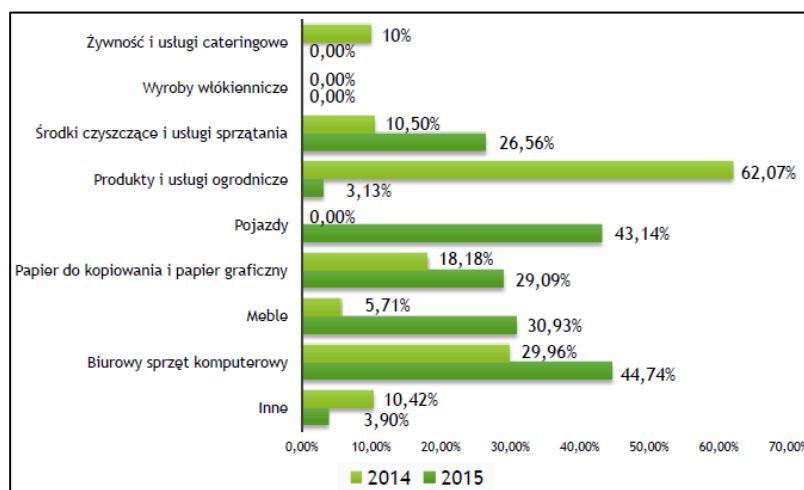
²⁹³ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 maja 2011 r. w sprawie innych niż cena obowiązkowych kryteriów oceny ofert w odniesieniu do niektórych rodzajów zamówień publicznych (Dz. U. z 2011 r. nr 96, poz. 559). Rozporządzenie na podstawie art. 91 ust. 8 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2010 r. nr 113, poz. 759, z późn. zm.) dokonuje w zakresie swojej regulacji wdrożenia dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/33/WE z dnia 23.04.2009 r. w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego (Dz. Urz. UE L 120 z 15.05.2009, str. 5); *Pozacenowe kryteria oceny ofert w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego*, Urząd Zamówień Publicznych, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 11-15.

²⁹⁴ T. Joniewicz, A. Jawor-Joniewicz, op. cit., s. 31.

²⁹⁵ Ibidem, s. 34.

Natomiast Ministerstwo Środowiska i Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej wdrożyły polityki dotyczące stosowania kryteriów środowiskowych przy zamówieniach publicznych.

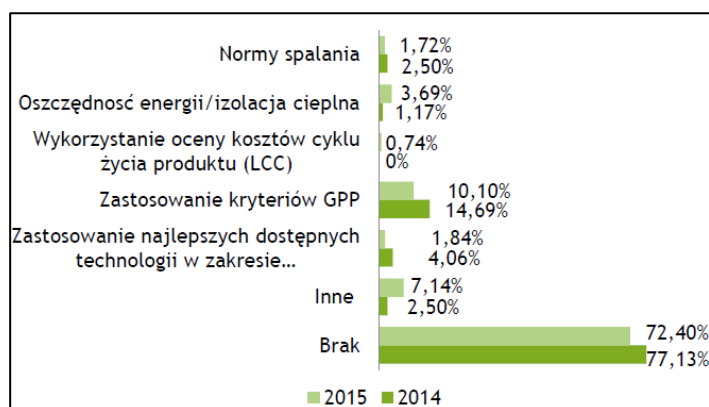
Rysunek 32. Kategorie produktów i usług wykorzystujące klauzule środowiskowe w Polsce w latach 2014-2015

Źródło: M. Czapnik, T. Joniewicz, *Monitoring ZZP...op. cit.*, s. 26.

W zakresie szczegółowych rodzajów stosowanych kryteriów dotyczących zielonych zamówień publicznych badanie wykazało posługiwanie się kartami gotowych kryteriów ZZP, przygotowanych przez Komisję Europejską (10-15%).²⁹⁶ Ponadto wykazało istotny deficyt stosowania jakichkolwiek kryteriów ZZP (72-77%) (rys. 33.).

Rysunek 33. Rodzaje klauzul środowiskowych stosowanych w Polsce

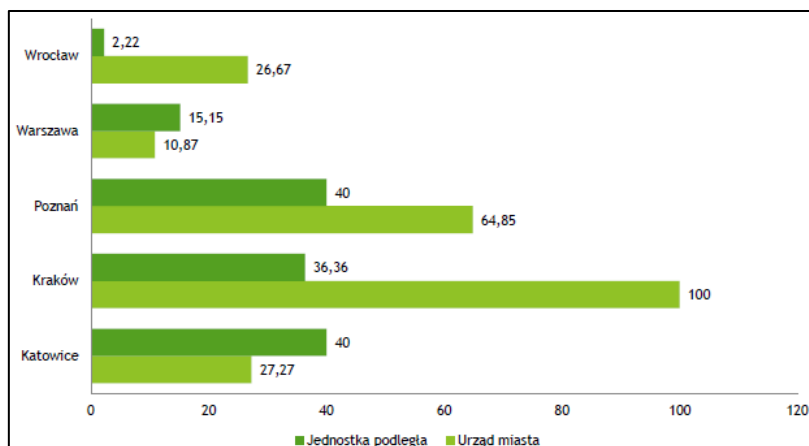

Źródło: M. Czapnik, T. Joniewicz, *Monitoring ZZP...op. cit.*, s. 25

²⁹⁶ http://ec.europa.eu/environment/gpp/eu_gpp_criteria_en.htm.

Badanie pozwoliło zidentyfikować istotny potencjał w stosowaniu zamówień publicznych zawierających kryteria środowiskowe w badanych miastach polskich²⁹⁷, (rys. 34.). W przypadku niektórych jak w Krakowie – 100 zamówień z ZZP na 120 badanych (83%), w Poznaniu – prawie 65 na 120 (54%), co świadczy o zaangażowaniu tych samorządów w ich stosowanie.

Rysunek 34. Stosowanie zamówień z kryteriami środowiskowymi w wybranych miastach polskich

Źródło: M. Czapnik, T. Joniewicz, *Monitoring ZZP...* op. cit., s. 29.

Badania Fundacji Centrum CSR pozwoliły stwierdzić że wprowadzanie energooszczędnych rozwiązań, np. w zakresie oświetlenia, termoizolacji budynków, oszczędzania wody, czy kupowania produktów wyższej jakości, o dłuższej gwarancji np. komputerów, prowadzi do oszczędności, które w większej skali mogą mieć realny wpływ na budżet zamawiającego.²⁹⁸ Takie podejście, oparte, obok energooszczędności, także na redukcji materiałochłonności w przeliczeniu na jednostkę usługi lub produktu, również w kontekście generowania innowacji produktowych podzielało już w 2010 r. 7,21% przedsiębiorstw europejskich z sektora usług. Natomiast 34,35%, wskazywało na istotnie ważną poprawę jakości dóbr lub usług, w kontekście budowania innowacyjności i konkurencyjności.²⁹⁹ Kluczowe zatem staje się połączenie jakości z nową technologią.³⁰⁰ Przyjazny środowisku, dobry jakościowo produkt, nawet droższy przy zakupie, w dłuższym

²⁹⁷ Wrocław, Warszawa, Poznań, Kraków, Katowice.

²⁹⁸ *Zrównoważone zamówienia publiczne w praktyce; Modelowe klauzule społeczne i środowiskowe*, Fundacja Centrum CSR, Polska 2015, p. 6-7.

²⁹⁹ J. Wiśniewska, K. Janasz (red.), *Innowacyjność organizacji w strategii inteligentnego i zrównoważonego rozwoju*, Difin s. a., Warszawa 2012, s. 222.

³⁰⁰ Kozielski R., *Biznes nowych możliwości; Czterolistna koniczyzna-nowy paradygmat biznesu*, Wolters Kluwers Polska SA, Warszawa 2013, s. 43-44.

okresie w eksploatacji często okazuje się tańszy lub równie tani jak produkt dotychczas stosowany.

Zgodnie z analizą Urzędu Zamówień Publicznych z 2016 r. najczęstsze przykłady stosowania klauzul i kryteriów środowiskowych w Polsce w 2015 r. dotyczyły następujących rodzajów zamówień:³⁰¹

- robót budowlanych:
 - termomodernizacja, w tym ocieplenie ścian,
 - wymiana stolarki okiennej,
 - izolacja termiczna,
 - oświetlenie uliczne LED,
 - roboty wodociągowo-kanalizacyjne;
- dostaw:
 - zakup biurowego sprzętu komputerowego,
 - zakup pojazdów drogowych;
- usług:
 - opracowanie dokumentacji termomodernizacji,
 - opracowanie dokumentacji instalacji fotowoltaicznej,
 - odbiór odpadów komunalnych.³⁰²

Rysunek 35. Stosowanie klauzul środowiskowych wynikających ze znowelizowanej ustawy Prawo zamówień publicznych w Polsce według liczby postępowań w 2016 r.

Źródło: Sprawozdanie... w 2016 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2017 r., op. cit., s. 143

³⁰¹ Sprawozdanie... w 2015 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2016 r., op. cit., s. 76-77.

³⁰² Ibidem, s. 77.

Rysunek 36. Stosowanie klauzul środowiskowych wynikających ze znowelizowanej ustawy Prawo zamówień publicznych w Polsce według wartości postępowań w 2016 r.

Źródło: Sprawozdanie...w 2016 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2017 r., op. cit., s. 143

Przy czym, analiza wycinka rynku zamówień publicznych (ok. 1% wartości rynku zamówień publicznych w 2016 r., w okresie 28.07. – 31.12.) w zakresie zarówno wartości jak i liczby postępowań odnośnie do stosowania znowelizowanych zapisów ustawy Prawo zamówień publicznych³⁰³ wykazała, że w ramach stosowania zielonych zamówień publicznych, najczęściej korzysta się z zapisów ustawy odnoszących się do kwestii tzw. innych aspektów środowiskowych, w tym efektywności energetycznej. Istotnym faktem jest również niski udział wykorzystywania w ramach stosowanych kryteriów środowiskowych kryterium kosztów z wykorzystaniem rachunku kosztów cyklu życia projektu, co pokazuje, że w tej dziedzinie mamy wciąż do czynienia z istotnym deficytem wiedzy i świadomości wśród podmiotów zamawiających (rys. 35.i 36.).

³⁰³ Sprawozdanie...w 2016 roku., Urząd Zamówień Publicznych, 2017 r., op. cit., s.143.

ROZDZIAŁ V. STOSOWANIE ZIELONYCH ZAMÓWIEŃ PUBLICZNYCH PRZEZ SAMORZĄDY TERYTORIALNE W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH

5.1. Przedmiot, cel i metodyka badań

Przedmiotem badań było stosowanie zielonych zamówień publicznych przez samorządy na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich z Włoch i Niemiec. W szczególności chodziło o:

- Zbadanie roli samorządów terytorialnych w zakresie kreowania rynku zielonych zamówień publicznych jako narzędzia realizacji zrównoważonego rozwoju.
- Praktykę stosowania zielonych zamówień publicznych i możliwości ich wykorzystania na poziomie samorządów terytorialnych jako instrumentu realizacji zrównoważonego rozwoju.
- Wykorzystanie przez samorządy terytorialne zielonych zamówień publicznych do budowania rynku proekologicznych dóbr i usług służących realizacji zrównoważonego rozwoju.
- Identyfikację rezultatów stosowania zielonych zamówień publicznych przez instytucje publiczne będące jednostkami samorządu terytorialnego.

Badanie miało na celu określenie:

- stanu wiedzy w zakresie zielonych zamówień publicznych na przykładzie regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich,
- faktycznej i potencjalnej roli samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych,
- potencjałów w zakresie budowania konkurencyjności lokalnej gospodarki i rozwoju rynku ekologicznych produktów i usług poprzez wykorzystanie zielonych zamówień publicznych na przykładzie regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich,
- praktyk w zakresie stosowania zielonych zamówień publicznych, możliwości ich wykorzystywania na poziomie samorządów terytorialnych, ze szczególnym uwzględnieniem województwa łódzkiego,
- rezultatów stosowania zielonych zamówień publicznych przez instytucje publiczne będące jednostkami samorządu terytorialnego,
- barier związanych z realizacją zielonych zamówień publicznych.

Badanie zostało przeprowadzone w okresie 2013 - 2014, natomiast wykorzystane na potrzeby niniejszej pracy analizy i opracowania dotyczą lat 2010 – 2016.

Wykorzystano następujące metody badań:

1. Przegląd i analizę dostępnej literatury przedmiotu, w tym dokumentów i aktów normatywnych z zakresu prawodawstwa europejskiego i krajowego. W ramach tej metody dokonano przeglądu i analizy opisowo - porównawczej dostępnej literatury przedmiotu, w tym teoretycznych podstaw zrównoważonego i trwałego rozwoju w naukach ekonomicznych, publikacji naukowych, dokumentów strategicznych i aktów normatywnych z zakresu prawodawstwa europejskiego i krajowego.
2. Analizę rynku zielonych zamówień publicznych - na podstawie danych uzyskanych z źródeł danych statystycznych UE i opracowań badawczych opracowanych na zlecenie Komisji Europejskiej w zakresie zamówień publicznych, danych Urzędu Zamówień Publicznych (zakres krajowy) oraz analizy sprawozdań z realizacji zamówień publicznych i budżetów w jednostce samorządu terytorialnego województwa łódzkiego (na przykładzie Miasta Łodzi).
3. Analizę wyników zrealizowanego w Mieście Łodzi projektu GPPinfoNET (Sieć Informacyjna Ekologicznych Zamówień Publicznych). Projekt był realizowany w latach 2010-2012 w ramach mechanizmu LIFE+. Dotyczył dostarczenia i upowszechnienia wiedzy na temat „zielonego” podejścia w przetargach oraz wypromowania ekologicznych zamówień publicznych jako istotnego instrumentu ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju miast i regionów. Miał na celu dotarcie do podmiotów publicznych z informacją na temat możliwości wykorzystania w przetargach publicznych aspektów ochrony środowiska. Utworzona międzynarodowa sieć stała się platformą wymiany informacji, doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie zielonych zamówień publicznych dla podmiotów publicznych w województwie łódzkim i regionów zagranicznych. Sieć w województwie łódzkim objęła swym zasięgiem 38 podmiotów, w tym 50 uczestników (spośród 254 podmiotów do których, po uprzednim zidentyfikowaniu potencjalnych interesariuszy, rozesłano zapytanie o chęć uczestnictwa i identyfikację przedmiotu zainteresowania). Inicjatorem i europejskim koordynatorem projektu była Prowincja Cremona we Włoszech we współpracy z regionami: Ligurii, Sardynii, Stowarzyszenia Italia Local Agenda 21 i organizacji środowiskowej Ecosistemi srl Partnerem instytucjonalnym i koordynatorem projektu w Polsce było Miasto Łódź, zaś partnerem operacyjnym Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN pod auspicjami UNESCO. Koordynatorem projektu w Polsce był autor niniejszej pracy doktorskiej.

4. Badanie kwestionariuszowe zrealizowane w latach 2013-2014 w jednostkach samorządu terytorialnego wybranych regionów europejskich (Polska – województwo łódzkie, Włochy – Lombardia, Niemcy – Nadrenia Północna Westfalia). Zostało ono przeprowadzone jako część empiryczna doktoratu. Źródłem finansowania był grant Marszałka Województwa Łódzkiego – stypendium dla wybitnych młodych naukowców, którego doktorant był beneficjentem.³⁰⁴

W pracy przyjęto założenie, iż jednostki samorządowe w wybranych regionach, ze względu na różnice dotyczące specyfiki ekonomicznej, przestrzennej, procedur administracyjnych, lokalizacji, charakteru lokalnej gospodarki oraz uczestnictwa w międzynarodowych i krajowych projektach i sieciach współpracy w zakresie implementacji zrównoważonego rozwoju, dostarczą kompleksowych informacji na temat praktyk w wykorzystywaniu ekologicznych zamówień publicznych lub ich elementów, jako narzędzi kreowania rynku zielonych zamówień publicznych. Wspólnym mianownikiem w doborze próby badawczej było funkcjonowanie w ramach legislacji Wspólnoty Europejskiej, a także poindustrialny charakter lokalnych gospodarek oraz obecność w inicjatywach samorządów tych regionów elementów ekologicznych. W przypadku Lombardii, był to udział prowincji Cremona w sieci GPPNet i organizacja corocznych, międzynarodowych targów dla usługodawców i beneficjentów zielonych produktów i usług w sektorze publicznym „*Compra Verde Buy Green*” oraz liderowanie w zakresie promocji zrównoważonej produkcji i konsumpcji we Włoszech. W przypadku Nadrenii Północnej-Westfalii ważnym aspektem była rola lidera we wdrażaniu „ekologicznej polityki przemysłowej”, związanej z wnoszeniem kompetencji w techniczne aspekty środowiskowe, jak i w sprowadzaniu do tego niemieckiego landu innowacyjnych przedsiębiorstw wspierających zrównoważoną produkcję i konsumpcję również w ramach ZZP.³⁰⁵ Ponadto stolica landu Düsseldorf jest jednym z głównych niemieckich „miast zrównoważonego rozwoju” aktywnie realizującym projekty w ramach funkcjonującej od 1996 roku inicjatywy „lokalnej agendy 21”.³⁰⁶

Badanie zrealizowano za pomocą kwestionariusza ankietowego (załącznik 3.). Ankietę przeprowadzono wśród jednostek samorządu terytorialnego za pośrednictwem mailingu celowanego umożliwiającego rozpoznanie postrzegania roli samorządów terytorialnych w budowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, poziomu wiedzy dotyczącej stosowania zielonych zamówień publicznych, praktyki wykorzystywania zielonych zamówień

³⁰⁴ Umowa stypendialna Nr 9/SMN/2013 w ramach projektu Promocja marki regionalnej „Łódzkie intelektualne” współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego.

³⁰⁵ Hermann A., Acker H., *Regulations in the German Lander in the field of green public procurement*, Öko Institut e. V., Freiburg, Dessau-Roßlau 2011, p. 15-16.

³⁰⁶ https://www.nachhaltigkeitsrat.de/fileadmin/user_upload/dokumente/publikationen/broschueren/Broschuere_S_taedte_fuer_ein_nachhaltiges_Deutschland_texte_Nr_36_Juni_2011.pdf.

publicznych w zakresie kreowania rynku ekologicznych dóbr i usług, w kontekście kompleksowego ujęcia zielonych zamówień publicznych jako ważnego narzędzia realizacji zrównoważonego rozwoju.

Badanie było zrealizowane za pomocą trzykrotnie rozsyłanych zaproszeń do udziału do 260 jednostek samorządu terytorialnego w wybranych regionach Europy (monity w 3 językach przedstawiające kontekst badań z załączonymi kwestionariuszami w odpowiednich wersjach językowych).³⁰⁷ Adresy uzyskano poprzez strony internetowe oraz rekomendacje Ecosistemi srl we Włoszech. Uzyskano 16 wypełnionych kwestionariuszy³⁰⁸ (11 z Polski – województwo łódzkie, 3 z Niemiec, Nadrenii Północnej Westfalii oraz 2 z Włoch – z regionów Lombardii i Sardynii), co odpowiadało wymogom metodologicznym realizowanych badań, zgodnie z poniżej przedstawionymi narzędziami badawczymi.

5. Wizyty studyjne w wybranych jednostkach samorządu terytorialnego z wykorzystaniem badania fokusowego w formie pogłębionego wywiadu z przedstawicielami wybranych jednostek samorządów terytorialnych z regionów Lombardii i Nadrenii Północnej Westfalii. Ta część badawcza zrealizowana została również w ramach grantu Marszałka Województwa Łódzkiego.³⁰⁹ Metoda polegała na odbyciu wizyt studyjnych w celu przeprowadzenia wywiadów pogłębionych w poddanych badaniom regionach zagranicznych tj. w Niemczech w regionie Nadrenii Północnej Westfalii w miastach: Stadt Herford i Alte Hansestadt Lemgo oraz w regionie włoskim Lombardii w Prowincji Cremona oraz Urzędzie Marszałkowskim Regionu Lombardii w Mediolanie. Wizyty potwierdzone stosownymi dokumentami miały miejsce odpowiednio: Niemcy, Nadrenia Północna Westfalia: 28.10.2013 – Stadt Herford, 29.10.2013 – Alte Hansestadt Lemgo (wyjazd realizowany w okresie 27-29.10.2013 r.), Włochy, Lombardia: 11.11.2013 Cremona, 12.11.2013 – Mediolan (wyjazd realizowany w okresie 09-12.11.2013 r.). Były rozmowami z urzędnikami (w przypadku Lemgo – decydent – burmistrz miasta) odpowiedzialnymi za politykę

³⁰⁷ Wysłano w maju 2013 r. 503 maile w ramach mailingu do wybranych 260 jednostek samorządu terytorialnego (jst) w 3 państwach członkowskich UE (Polsce, we Włoszech i Niemczech). Mailing w Polsce objął 43 jst w Województwie Łódzkim. Mailing we Włoszech dotyczył wybranych jst w ramach rekomendacji włoskiej sieci projektu LIFE+ GPPinfoNET - z Lombardii (42 jst), Sardynii (86 jst), oraz innych jst skojarzonych z siecią GPP związaną z Lombardią i Sycylią tj: (Ligurii – 74jst, oraz 3 jst w Lazio, Sycylii i Kampanii). Mailing w Niemczech objął gminy regionu Nadrenii Północnej Westfalii – 12 jst.

³⁰⁸ Stanowiło to 6,15% udział wybranej próby jst do badania.

³⁰⁹ Stypendium dla wybitnych młodych naukowców – umowa stypendialna Nr 9/SMN/2013 w ramach projektu *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*, zrealizowanego przez autora rozprawy doktorskiej. Badanie uwzględniało rezultaty projektu LIFE 07 INF/IT/000410 GPPinfoNET, którego doktorant był koordynatorem w Polsce. Przeprowadzono je w ramach kompleksowego grantu dotyczącego projektu *Promocja marki regionalnej „Łódzkie intelektualne”*, współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego.

zrównoważonego rozwoju w kontekście realizacji zamówień publicznych/wydatkowania środków publicznych.

Badania zrealizowano zgodnie z następującym harmonogramem:

Analiza rezultatów projektu GPPinfoNET i wnioski z projektu zostały opracowane w okresie: grudzień 2012 – styczeń 2014, dane pozyskano od podmiotów koordynujących projekt: Urzędu Miasta Łodzi i Europejskiego Regionalnego Centrum Ekohydrologii.

Analiza: danych europejskich w zakresie zamówień publicznych pochodzących ze źródeł statystycznych UE oraz opracowań zleczanych przez Komisję Europejską w zakresie zamówień publicznych, danych uzyskanych z Urzędu Zamówień Publicznych dla kraju, planów i sprawozdań dotyczących realizacji zamówień publicznych i budżetów Łodzi (wykonania 2012-2016, przykład projektu na 2016 r.) została przeprowadzona w okresie kwiecień 2013 - styczeń 2017.

Badanie ankietowe „Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich.” zostało przeprowadzone w okresie: luty 2013 – maj 2013. Analiza kwestionariusza i opracowanie raportu końcowego z badań powstało do końca lutego 2014 r.

Badanie przeprowadzone w wybranych regionach europejskich (Włochy: Lombardia, Niemcy: Nadrenia Północna-Westfalia) objęło wybrane jednostki samorządu terytorialnego, realizujące usługi i inwestycje w oparciu o zamówienia publiczne zgodne z dyrektywami: 2004/18/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie koordynacji procedur udzielania zamówień publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi oraz 2004/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. koordynującej procedury udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych oraz europejskimi przepisami je aktualizującymi.

5.2. Projekt GPPinfoNET – charakterystyka, analiza rezultatów, wnioski

Projekt GPPinfoNET realizowany w latach 2010-2011 w ramach mechanizmu LIFE+ dotyczył dostarczenia i upowszechnienia wiedzy na temat „zielonego” podejścia w przetargach oraz wypromowania zielonych zamówień publicznych jako skutecznego instrumentu ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju miast i regionów. Utworzona międzynarodowa sieć stała się platformą wymiany informacji, doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie zielonych zamówień publicznych dla podmiotów publicznych w regionie łódzkim,

a także stymulowała praktyczne wykorzystanie tych narzędzi w przetargach publicznych.³¹⁰ Inicjatorem i koordynatorem europejskim projektu była Prowincja Cremona we Włoszech we współpracy z regionami: Ligurii, Sardynii, Stowarzyszenia Italia Local Agenda 21 i organizacji środowiskowej Ecosistemi srl. Partnerem instytucjonalnym i koordynatorem projektu w Polsce było Miasto Łódź, zaś partnerem operacyjnym Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN pod auspicjami UNESCO.

10 marca 2010 r. w Łodzi odbyło się spotkanie, które oficjalnie zainaugurowało powstanie sieci w Polsce. Miasto Łódź przyjęło na siebie rolę lidera utworzenia regionalnej sieci ekologicznych zamówień publicznych w regionie łódzkim. Sieć działała w oparciu o generowane materiały informacyjne (emaile, newsletter, stronę www), które były upowszechniane wśród podmiotów publicznych w regionie łódzkim oraz urzędów i organizacji o zasięgu krajowym, bezpośrednio zaangażowanych w tematykę zielonych zamówień publicznych. Celem było dotarcie do możliwie liczego grona potencjalnych uczestników projektu oraz organizacja konferencji i seminariów o charakterze warsztatowym, dyskusyjnym, szkoleniowym (10.03.2010, 26.10.2010, 28-29.09.2011).³¹¹ Wysłano 254 zaproszenia, do sieci przystąpiło 38 podmiotów, w tym 50 uczestników.³¹² Na zaproszenie pozytywnie odpowiedziało 15% adresatów w ujęciu podmiotowo-instytucjonalnym i 21% w ujęciu osobowo-funkcjonalnym. Wśród członków sieci znalazły się: Urząd Zamówień Publicznych, Unia Metropolii Polskich, Urząd Wojewódzki w Łodzi, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi, cztery wydziały Uniwersytetu Łódzkiego, Politechnika Łódzka, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi, Łódzka Spółka Infrastrukturalna, Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich, cztery Wydziały Urzędu Miasta Łodzi, Miasta: Skierniewice, Piotrków Trybunalski, Zduńska Wola, Brzeziny, Złoczew, cztery powiaty, siedem gmin wiejskich, Instytut Naukowy PAN, firma doradcza i NGO. Dzięki projektowi, Miasto Łódź jako jedyny samorząd w Polsce aktywnie

³¹⁰ *The Green Public Procurement Information Network; Sieć Informacyjna Ekologicznych Zamówień Publicznych – Folder informacyjny*, Urząd Miasta Łodzi, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii pod auspicjami UNESCO Polskiej Akademii Nauk, GPPinfoNET; Łódź 2011; M. Charzyńska, *Zielone zamówienia publiczne jako instrument wspierający zrównoważony rozwój na przykładzie regionu łódzkiego*, [w:] J. Niczyporuk, J. Sadowy, M. Urbanek (red.), *Nowe podejście do zamówień publicznych – zamówienia publiczne jako instrument zwiększenia innowacyjności gospodarki i zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia polskie i zagraniczne. Część II.*, wyd. PARP, Warszawa 2011, s. 13-14.

³¹¹ <http://docplayer.pl/42159095-Raport-ewaluacyjny-z-konferencji-nt-ekologicznych-zamowien-publicznych-ktora-miala-miejsce-w-dniu-26-pazdziernika-2010-r-w-urzedzie-miasta-lodzi.html>

³¹² T. Jakubiec, *Raport: Możliwości stosowania kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem regionu łódzkiego, w tym mierników efektywności ekologicznej potencjalnie możliwych do wykorzystania w systemie ekologicznych zamówień publicznych*, LIFE 07 INF/IT/000410, GPPinfoNET, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN pod auspicjami UNESCO, Łódź, grudzień 2011, s. 24-34.

uczestniczył w konsultacjach Krajowego Planu Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012

Ramowe cele Sieci Informacyjnej Ekologicznych Zamówień Publicznych w projekcie obejmowały:

- zmniejszenie zużycia zasobów i ilości zanieczyszczeń powstających w wyniku stosowania zamówień publicznych,
- przygotowanie gruntu do wprowadzenia i realizacji krajowych planów w zakresie ekologicznych zamówień publicznych,
- wspieranie realizacji ekologicznych zamówień publicznych na szczeblu krajowym i europejskim.

Szczegółowe cele projektu realizowane przez regionalną sieć w Polsce dotyczyły:

- inicjacji i stymulacji debaty dotyczącej zielonych zamówień publicznych w regionie i kraju,
- wymiany dobrych praktyk pomiędzy władzami, podmiotami publicznymi,
- promocji ekologicznych zamówień publicznych przez stworzenie praktycznych wskaźników efektywności ekologicznej w przetargach publicznych wzmacniających informację o możliwościach wykorzystania ekologicznych zamówień publicznych i *Krajowym planie działań na rzecz zielonych zamówień publicznych*,
- stworzenie platformy wymiany doświadczeń, informacji i wiedzy w zakresie rozwiązań dotyczących ekologicznych przetargów,
- stworzenie podstaw praktycznego stosowania ekologicznych zamówień publicznych i rozwiązań w obszarze zrównoważonej konsumpcji i produkcji.

Zakładano, że utworzenie sieci regionalnej ekologicznych zamówień publicznych w ramach projektu GPPinfoNET będzie źródłem następujących korzyści:

- wsparcie w organizacji i promocji sieci pomiędzy władzami lokalnymi,
- dostarczanie narzędzi operacyjnych oraz wytycznych dla realizacji ekologicznych zamówień publicznych,
- aktualizacja europejskich polityk i prawodawstwa w zakresie zielonych zamówień publicznych,
- wymiany dobrych praktyk w zakresie zielonych zamówień publicznych pomiędzy władzami lokalnymi w regionie,
- widoczność na poziomie europejskim poprzez stronę internetową projektu,
- możliwość uczestniczenia w międzyregionalnych spotkaniach na rzecz wymiany doświadczeń z innymi europejskimi regionami.

Projekt GPPinfoNET był realizowany do końca 2011 r., a rezultatem było wyposażenie uczestników sieci w kompendium wiedzy na temat realizacji ekologicznych zamówień publicznych, ilustrowanych m.in. praktycznymi przykładami z kraju i zagranicy, jak również zbudowanie trwałej platformy dyskusji nt. aspektów implementacji zrównoważonego rozwoju poprzez system przetargów publicznych. Materiały i raporty ze spotkań szkoleniowych, konferencji i warsztatów były dostępne na stronach internetowych:

- http://gppinfo.net.it/?p=European_Networks_-_Poland&lang=en (23.02.2014);
- http://www.uml.lodz.pl/miasto/czystosc_i_ekologia/ekologiczne_zamowienia_publiczne (23.02.2014);
- http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=search.dspPage&n_proj_id=3316 (2017).

W oparciu o wysłane ankiety określające uczestnictwo w sieci tematycznej GPPinfoNET zdefiniowano obszary tematyczne leżące w kręgu zainteresowania podmiotów i instytucji znajdujących się w regionie łódzkim, w ramach których dostrzeżono potencjał dla stosowania ekologicznych zamówień publicznych.

W ramach całego projektu przeprowadzono badania kwestionariuszowe oraz zrealizowano warsztaty tematyczne dotyczące możliwości szerokiego wykorzystywania ekologicznych kryteriów zamówień publicznych i mierników efektywności ekologicznej w procedurach przetargowych i zakupowych oraz możliwości wykorzystywania zielonych przetargów w kontekście kreowania zrównoważonego rozwoju.

W ankietach określających uczestnictwo w sieci tematycznej GPPinfoNET zawarto również pytanie o obszary interwencji z potencjałem dla stosowania procedur „zielonych” przetargów. Podmioty z regionu łódzkiego wskazały następujące obszary potencjalnego stosowania ekologicznych zamówień publicznych:

- redukcja odpadów i strategię zarządzania odpadami,
- ekologiczne technologie racjonalnego gospodarowania wodą,
- oznakowanie ekologiczne i systemy zarządzania ochroną środowiska,
- cykl życia produktu,
- inwestycje budowlane i odtworzeniowe,
- obszary związane z edukacją ekologiczną,
- zarządzanie obszarami chronionymi (inwestycje, edukacja, turystyka, itp.),
- planowanie przestrzenne w kontekście ochrony zasobów naturalnych,
- ochrona przyrody - obszary chronione,

- środowiskowe aspekty zagospodarowania terenu,
- zarządzanie lasami w kontekście ochrony przyrody,
- zarządzanie lasami - oceny oddziaływania na środowisko,
- technologie innowacyjne w zakresie odnawialnych źródeł energii,
- zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym,
- oszczędność energii i bezpieczeństwo energetyczne,
- technologie oczyszczania ścieków,
- zielone technologie w budownictwie.

Na podstawie analizy obszarów potencjalnego stosowania ZZP w województwie łódzkim wskazano obszary priorytetowe (81,56% wskazań), stanowiące podstawę ustanowienia roboczych grup tematycznych i określenia lokalnej charakterystyki możliwych działań w zakresie wdrażania kryteriów środowiskowych i mierników efektywności ekologicznej w przetargach publicznych. Były to:

- ekologiczne technologie racjonalnego gospodarowania wodą,
- redukcja odpadów i strategie zarządzania odpadami,
- oznakowanie ekologiczne i systemy zarządzania ochroną środowiska,
- cykl życia produktu.

Uzyskane rezultaty dotyczyły możliwości szerokiego wykorzystywania środowiskowych kryteriów zamówień publicznych i mierników efektywności ekologicznej w procedurach zakupowych, w tym kreowania zrównoważonego rozwoju w Polsce, zwłaszcza w województwie łódzkim.

W dyskusji i warsztatach przeprowadzonych w dniach 26 października 2010 roku oraz 28 i 29 września 2011 r., udział wzięło przeszło 100 osób reprezentujących blisko 70 podmiotów (26.10.2010: 40 osób z 30 podmiotów, 28-29.09.2011: 61 osób z 37 podmiotów). Podczas spotkań upowszechniono również kwestionariusze ankietowe, mające na celu uzupełnienie wiedzy zebranej podczas warsztatów na temat potencjału stosowania zielonych zamówień publicznych. Poruszono także zagadnienia potencjalnych barier oraz czynników mających wpływ na wybór ekologicznych procedur przetargowych uzyskując odpowiedzi na następujące pytania:

Jakie kryteria powinny zostać uwzględnione w zamówieniach publicznych, aby osiągnąć efekt ekologiczny?

Ekologiczne technologie racjonalnego gospodarowania wodą:

- technologie, materiały i narzędzia wysokiej jakości spełniające kryteria ekologiczne,

- ilość zużycia wody,
- rodzaj stosowanych roślin,
- utrudnienia dla mieszkańców (np. wynikające z czasu realizacji projektów/przedsięwzięć).

Energia i zielone budownictwo:

- zastosowanie norm,
- stopień wykorzystania OZE,
- stopień wykorzystania ekologicznych materiałów/produktów,
- zastosowanie urządzeń oszczędzających wodę, energię elektryczną,
- stopień degradacji środowiska przy prowadzeniu inwestycji,
- zmniejszenie zużycia energii, emisji CO₂ w stosunku do poziomów referencyjnych,
- stosowanie odpowiednich technologii proekologicznych na etapie projektowania i realizacji inwestycji,
- doświadczenie ekologiczne architektów.

Redukcja odpadów i strategię zarządzania odpadami:

- technologia (zastosowanie czystych technologii),
- unieszkodliwianie, utylizacja,
- stopień (poziom) odzysku,
- długość życia produktu (z uwzględnieniem czasu rozkładu),
- rodzaj użytego surowca, materiału,
- posiadanie systemu zarządzania środowiskowego i/lub jakością (ISO, EMAS, HCCP,...),
- edukacja i marketing ekologiczny,
- całociowe koszty przedsięwzięcia,
- ocena oddziaływania na środowisko.

Jak można byłoby zmierzyć efekt ekologiczny? Jakie wskaźniki prowadzić?

Ekologiczne technologie racjonalnego gospodarowania wodą:

- woda nie powinna „uciekać”,
- zmniejszenie liczby szamb, długości sieci kanalizacyjnej, ilości przyłączy,
- certyfikaty z jasnymi kryteriami i wskaźnikami,
- szkodliwość dla środowiska wodnego (np. naruszenie bilansu hydrologicznego),

- koszty utrzymania / „życia” produktu,
- rehabilitacja terenów zielonych,
- wykorzystanie biotechnologii,
- bio-chemiczne parametry wody.

Energia i zielone budownictwo:

- Zastosowanie wskaźników ekologicznych:
 - wskaźnik emisji CO₂,
 - wskaźnik wykorzystania surowców wtórnych,
 - wskaźnik zmniejszenia zużycia energii, wody na przestrzeni czasu,
 - współczynnik oporu cieplnego przegród budowlanych,
 - współczynnik jednoczesnego korzystania z urządzeń wodno-kanalizacyjnych,
 - współczynnik korzystania z ilości energii pozyskiwanej ze źródeł odnawialnych do ilości energii pozyskiwanej z tradycyjnych źródeł ,
 - stosowanie wyniku rachunkowego np. emisja CO₂ bez rozwiązań ekologicznych i emisja CO₂ z rozwiązaniami ekologicznymi.

Redukcja odpadów i strategie zarządzania odpadami:

- Przykładowe mierniki efektu ekologicznego, możliwe do wykorzystania w ramach ewaluacji i rozliczania przetargów publicznych:
 - ilość mieszkańców segregująca odpady,
 - ilość odzyskanych surowców wtórnych,
 - wskaźnik porównujący emisję przy stosowanych powszechnie technologiach do technologii ekologicznych (np. wskaźnik energochłonności),
 - stopień redukcji strumienia odpadów ze szczególnym uwzględnieniem odpadów niebezpiecznych,
 - ilość procesów w zamkniętych cyklach,
 - wygenerowanie dodatkowych źródeł energii odnawialnych.

Jakie istnieją bariery prawne w stosowaniu ZZP i jak je przezwyciężyć?

- brak odpowiedzialności prawnej za nielegalne zrzuty ścieków do sieci wodociągowej,
- nierespektowanie przepisów dotyczących szczelności szamb,
- brak lokalnych przepisów dotyczących zagospodarowania wody deszczowej (opłaty/zwalnianie z opłat),

- brak systemu edukacji i budowania świadomości decydentów i innych interesariuszy,
- brak kar za niewykonanie obowiązkowych certyfikatów charakterystyki energetycznej,
- brak możliwości stosowania innowacyjnych/patentowych rozwiązań technologicznych w przetargach,
- brak integralnego sporządzania dokumentacji,
- brak baz dobrych praktyk,
- brak wskaźników referencyjnych w przepisach wykonawczych,
- brak narzędzi do oceny ofertowej,
- bariery prawne ZZP:
 - brak przepisów wykonawczych do niektórych ustaw,
 - brak interpretacji przepisów,
 - niespójność przepisów,
 - brak w przepisach etapowania niezbędnych działań realizowanych w celu osiągnięcia efektu końcowego,
 - zaburzony proces konsultacyjny dokumentów prawnych dla przygotowania przemysłanych, właściwie przeanalizowanych stanowisk, opinii,
 - rozproszenie i zbyt częste zmiany aktów prawnych (chaos informacyjny),
 - nieegzekwowalność prawa.

Rekomendacje pomocne w upowszechnieniu stosowania ekologicznych zamówień

publicznych:

- należy przygotować ogólnopolskie bazy danych referencyjnych, do których będą odnosić się przepisy wykonawcze ustaw, jak również przepisy prawa miejscowego,
- należy wprowadzić sankcje za niestosownie wskaźników referencyjnych,
- należy stworzyć standardy w planowaniu przestrzennym,
- należy stworzyć ogólnodostępną bazę dobrych praktyk do wykorzystania (wzorów do stosowania),
- należy wpisać wskaźniki referencyjne do przepisów wykonawczych,
- należy stworzyć kryteria ustawowe do specyficznych usług produktów,
- należy stworzyć system instrumentów finansowych związanych z ekologicznymi kryteriami,
- do dobrych praktyk powinno należeć przedstawianie prawa i możliwości z niego wynikających oraz skutków jego stosowania dla radnych,

- na szeroką skalę powinna być prowadzona edukacja ekologiczna prowadząca do podnoszenia świadomości ludności,
- powinna być prowadzona ogólnopolska baza certyfikatów energetycznych wraz z wynikającą z niej bazą wartości średnich,
- należy wprowadzić system kar za niewykonywanie certyfikatów energetycznych.
- należy stworzyć bazę danych narzędzi niezbędnych do stworzenia prawidłowej oceny ofertowej,
- należy wprowadzić możliwość zastosowania w SIWZ innowacyjnych/patentowych rozwiązań,
- należy zmienić podejście kosztowe na rzecz wykorzystania dodatkowych kryteriów ekologicznych,
- należy przeprowadzić inwentaryzację przyrodniczą,
- budownictwo: zapisy i aktualizacja map, w które jest możliwość publicznego wglądu oraz informacje środowiskowe: np. stosunki wodne, cenne elementy przyrodnicze,
- upublicznienie informacji,
- wprowadzenie systemu lokalnej weryfikacji zezwoleń,
- propozycja programu uświadamiającego/informacji na temat istniejących i rozwijanych technologii,
- działania informacyjne, edukacyjne, podnoszące świadomość,
- opracowanie długofalowej, ustawicznej polityki informacyjnej,
- prezentacja dobrych praktyk i sukcesów,
- budżety dla szkół na edukację ekologiczną,
- wymiana informacji między mieszkańcami na temat stosowanych przez nich praktyk proekologicznych,
- porównywanie, jakie działania proekologiczne można zastosować za środki wykorzystywane na działania „nie-ekologiczne”,
- stworzenie krajowej bazy kontrahentów „eko”.³¹³

Wyniki badania kwestionariuszowego uwydatniły potrzebę upowszechniania wiedzy na temat zielonych zamówień publicznych i prowadzenia aktywnej debaty na temat praktycznego ich stosowania. Przed przystąpieniem do projektu GPPinfoNET 95% respondentów nie dysponowało wiedzą na temat ZZP, lub dysponowało pewną, nieusystematyzowaną wiedzą.

³¹³ T. Jakubiec, *Raport: Możliwości stosowania...op. cit.*, s. 29- 30.

Dzięki udziałowi w projekcie 80% respondentów uzyskało wiedzę nt. Krajowego planu działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych. Upowszechnienie wiedzy na temat ekologicznych przetargów umożliwiło potencjalną realizację w przyszłości przetargu z zastosowaniem elementów zielonych procedur przetargowych przez 30% respondentów. Jednocześnie 50% stwierdziło, że reprezentowany podmiot nie uczestniczył w tego typu przetargach. Na pytanie o znajomość przykładów zrealizowanych ekologicznych przetargów, większość (65%) wypowiedziała się negatywnie, niemniej 30% respondentów odpowiedziało twierdząco, podając następujące branże: budownictwo, zamówienia sektorowe, dostawy, infrastruktura. Na pytanie o wagę zielonych zamówień publicznych jako potencjalnie efektywnego instrumentu realizacji polityki ekologicznej i/lub strategii rozwoju organizacji (jednostki samorządu terytorialnego, podmiotu publicznego, przedsiębiorstwa) i potrzeby ich szerszego stosowania 90% respondentów odpowiedziało twierdząco, w tym 65% powiedziało, że będzie to możliwe po wyeliminowaniu barier.

Do najważniejszych barier zaliczono: brak wiedzy i świadomości istnienia ZZP, brak znajomości narzędzi, problemy z interpretacją przepisów i problemy proceduralno – prawne. W zasadzie 100% respondentów dostrzegło możliwości wykorzystania ZZP we wzmacnianiu lokalnego rynku, stymulowaniu ekologicznej innowacyjności lub promocji organizacji (podmiotu publicznego, gminy, miasta, regionu) opartej na ekologicznym wizerunku. Stanowisko zdecydowane na „tak” wyraziło 60% ankietowanych, a potencjalną możliwość 40%. Ponadto 80% respondentów wyraziło przekonanie, że tego typu zamówienia umożliwią wsparcie działań związanych z realizacją ochrony środowiska w reprezentowanych przez nich instytucjach i organizacjach. Z wypełnionych kwestionariuszy wynika również, że przed uruchomieniem projektu GPPinfoNET, wiedzę na temat ekologicznych kryteriów możliwych do wykorzystania w przetargach publicznych miało zaledwie 10% ankietowanych. Brak wiedzy, lub istotne niedoinformowanie zasygnalizowało 85% ankietowanych, co potwierdza tezę o potrzebie rozpowszechniania informacji na temat zielonych przetargów, kryteriów środowiskowych i ich stosowania.

Ponadto 95% respondentów stwierdziło, że powinno się szerzej wykorzystywać kryteria środowiskowe i zapisy zawarte w Krajowym planie działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych, natomiast 90% ankietowanych zadeklarowało potrzebę upowszechnienia i promocji ekologicznych zamówień publicznych.³¹⁴

³¹⁴ T. Jakubiec, *Raport: Możliwości stosowania...op. cit.*, s. 46- 47.

5.3. Zielone zamówienia publiczne w praktyce wybranych europejskich samorządów terytorialnych – wyniki badań własnych

Przedstawione w tej części pracy badania własne obejmują następujące komponenty:

- Rezultaty badania kwestionariuszowego dotyczącego stosowania przez wybrane samorządy europejskie zielonych zamówień publicznych *Zielone zamówienia publiczne w świetle wyników badań kwestionariuszowych*.
- Rezultaty badań fokusowych *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich*.
- Dobre praktyki w zakresie stosowania zielonych zamówień publicznych – studium przypadku Miasta Łodzi.
- Ocenę potencjału zielonych zamówień publicznych, wybranych miast polskich, ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi, w świetle standardów ekologicznych Unii Europejskiej.

Badania zostały przeprowadzone w 2013 roku w kilkunastu jednostkach samorządu terytorialnego Niemiec, Włoch i Polski, zgodnie z opisaną wyżej metodyką.

5.3.1. Zielone zamówienia publiczne w świetle wyników badań kwestionariuszowych

W badaniu zamówień publicznych wykorzystano kwestionariusz z zestawem pytań otwartych i zamkniętych. Poniżej prezentowane są uzyskane odpowiedzi i ich ocena.³¹⁵

Pytanie 1.

W jakich, Państwa zdaniem, sektorach działalności gospodarczej związanej z realizacją zamówień produktów, usług na rzecz administracji publicznej zielone zamówienia publiczne są stymulatorem rynku (w tym rozwiązań innowacyjnych)?

³¹⁵ Jakubiec T., *Raport merytoryczny - efekty projektu: Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*. Część empiryczna do tematu: Stosowanie przez samorządy terytorialne zielonych zamówień publicznych jako instrumentu realizacji zrównoważonego rozwoju na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich, Projekt Promocja marki regionalnej „Łódzkie intelektualne” współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego, realizowany przez Województwo Łódzkie, Biuro projektu: Departament Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, al. Piłsudskiego 8, 90-051, Łódź, luty 2014.

Z listy poniżej proszę wskazać do pięciu kategorii o największym potencjale w zakresie stymulowania rozwoju rynku, numerując je w kolejności od kategorii największego potencjału dla rozwoju rynku zielonych produktów (5,4,3,2,1).

Odpowiedzi na pytanie pozwoliły ustalić wagę sektorów gospodarczych które zdaniem respondentów mają największy potencjał do wykorzystania kryteriów środowiskowych i mogą pobudzać rozwiązania innowacyjne. Na pierwszym miejscu znalazło się budownictwo. Kolejne miejsca zajęły: energetyka, klimatyzacja i systemy grzewcze, oświetlenie drogowe i sygnalizacja świetlna, transport i usługi transportowe oraz izolacja termiczna. Wskazania odnosiły się w dużej mierze do wymiaru rodzajowego zamówień publicznych dotyczących robót budowlanych. Najniżej została oceniona grupa sektorów zaliczanych do usług i częściowo dostaw. Chodzi tu o usługi gastronomiczne i cateringowe, panele ściennie, telefony komórkowe, odzież, ogrodnictwo i usługi w tym zakresie (tab. 13.).

Tabela 13. Sektory gospodarcze związane z zielonymi zamówieniami publicznymi o największym potencjale stymulowania rynku, w tym rozwiązań innowacyjnych.

Kategoria	Samorządy ogółem		Samorządy polskie (z województwa łódzkiego)	
	Liczba najwyższych wskazań	Suma wartości	Liczba najwyższych Wskazań	Suma wartości
Budownictwo	12	48	9	34
Energetyka	10	42	8	33
Klimatyzacja i systemy grzewcze	10	30	8	23
Oświetlenie drogowe i sygnalizacja świetlna	9	34	6	19
Transport i usługi transportowe	9	31	7	22
Izolacja termiczna	9	35	7	22
Urządzenia biurowe i komputery	7	23	4	12
Okna oszklone, drzwi i świetlówki	6	22	4	13
Papier i usługi drukarskie	5	20	2	10
Roboty drogowe i znaki drogowe	4	15	3	7
Meble	3	19	1	8
Twarde pokrycia podłogowe	3	14	2	6
Środki czyszczące i usługi w zakresie sprzątania	3	21	3	7
Ogrodnictwo oraz usługi w tym zakresie	2	13	2	9
Odzież, uniformy i inne wyroby włókiennicze	2	13	1	4
Telefony komórkowe	2	9	2	6
Panele ściennie	2	13	1	5
Usługi gastronomiczne i cateringowe	2	11	1	5

Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 2.

Proszę wskazać, które z kategorii zamówień uwzględniających kryteria zielonych zamówień publicznych były stosowane w Pani/Pana instytucji (szacunkowa ilość wskazań).

Badanie pokazało różnice w podejściu do stosowania środowiskowych kryteriów w zamówieniach publicznych w kontekście regionalnym w UE. Polskie samorządy wskazały

na stosowanie kryteriów środowiskowych w zamówieniach związanych z szeroko pojętym budownictwem i robotami budowlanymi oraz usługami ogrodniczymi. Najwięcej kryteriów dotyczących zielonych zamówień publicznych stosowano przy przetargach dotyczących: izolacji termicznej, klimatyzacji i systemów grzewczych oraz okien (tab. 14.). Jest to związane z realizacją projektów termomodernizacyjnych i ogólnobudowlanych, w ramach których można uzyskać oszczędności energetyczne, stosować materiały o coraz lepszych parametrach przepuszczalności ciepła (drzwi, okna, izolacja).

Zastosowanie kryteriów środowiskowych przez samorządy niemieckie, w największym stopniu dotyczyło dostaw sprzętu biurowego i komputerów oraz sektora środków czystości i usług porządkowych. Z nieco mniejszą ilością wskazań, ale również dość istotną dotyczyła budownictwa. Włoskie samorządy, podobnie jak niemieckie, wskazały jako najistotniejsze, stosowanie kryteriów ZZP w sektorze urządzeń biurowych i komputerów, jak również w zamówieniach papieru i usług drukarskich. W samorządach niemieckich i włoskich zauważalna była większa koncentracja wskazań sektorów dostaw i usług, a w przypadku Polski robót budowlanych.

Tabela 14. Kategorie zamówień uwzględniających kryteria zielonych zamówień publicznych stosowane w badanych podmiotach – liczba wskazań

Kategoria	Polska (Łódzkie)	Niemcy	Włochy	Razem
Budownictwo	2	10	2	14
Transport i usługi transportowe	2	2	3	7
Ogrodnictwo oraz usługi w tym zakresie	15			15
Klimatyzacja i systemy grzewcze	23			23
Izolacja termiczna	25			25
Okna, oszklone drzwi i świetlówki	20			20
Urządzenia biurowe i komputery		50	50	100
Odzież, uniformy i inne wyroby włókiennicze		2	2	4
Papier i usługi drukarskie		2	10	12
Meble		2	3	5
Środki czyszczące i usługi w zakresie sprzątnia		50	2	52
Oświetlenie drogowe i sygnalizacja świetlna		1	5	6
Roboty drogowe i znaki drogowe		1	1	2
Usługi gastronomiczne i cateringowe		1	2	3

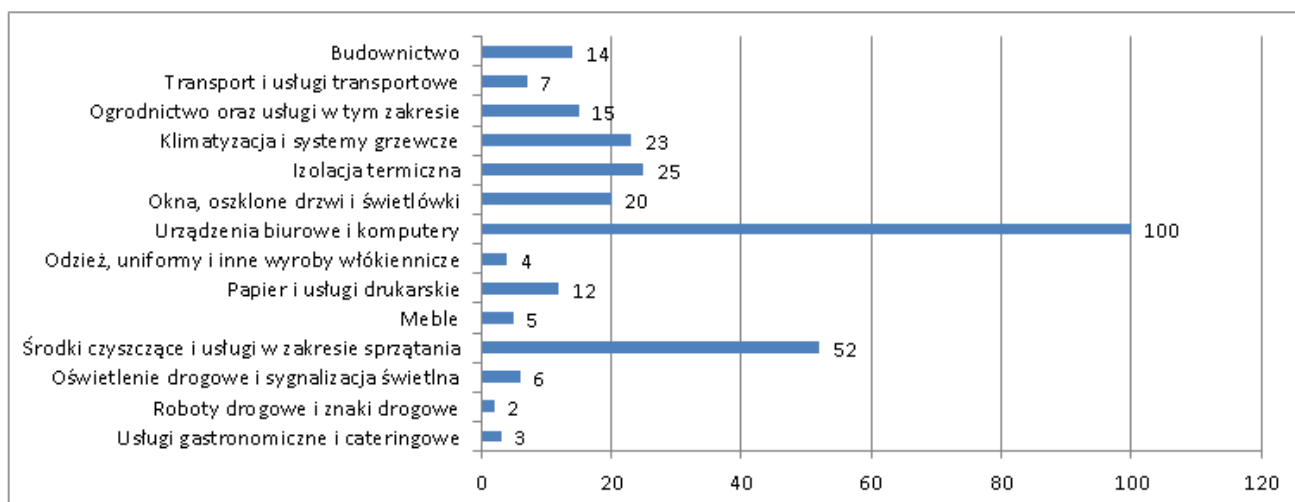
suma: 288

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując, badania kwestionariuszowe jako obszary zwiększonego stosowania kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych pozwoliły zidentyfikować następujące sektory: urządzenia biurowe i komputery, środki czyszczące i usługi porządkowe,

izolacja termiczna, klimatyzacja i systemy grzewcze, ogrodnictwo i usługi ogrodnicze oraz budownictwo (rys. 37.).

Rysunek 37. Sektory w , których samorządy stosują kryteria środowiskowe według liczby wskazań

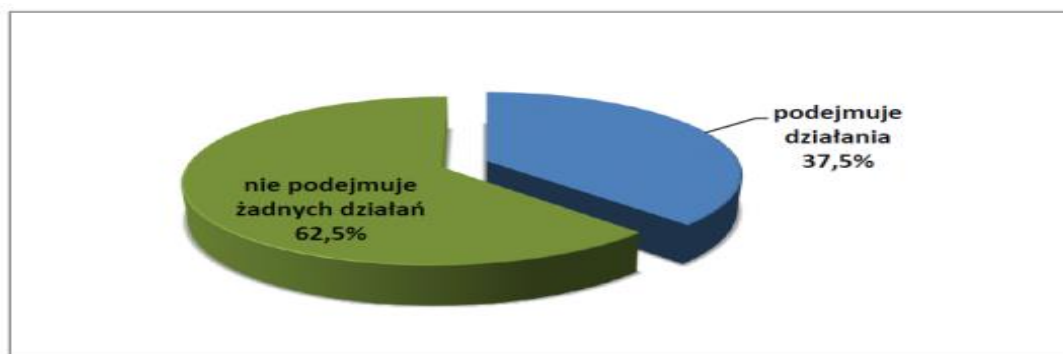
Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 3.

Jakie działania podejmuje Państwa instytucja w celu upowszechnienia polityki zielonych zamówień publicznych i stymulowania rynku ekologicznych produktów, usług?

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że zaledwie 37,5% badanych instytucji podejmuje działania promujące stosowanie ZZP. Badanie pokazało natomiast, iż w przebadanych samorządach nie upowszechnia się wiedzy o zielonych zamówieniach publicznych. Działania podejmowało 6 jednostek samorządu terytorialnego (w tym 2 z Polski), co potwierdza deficyt w promowaniu i upowszechnianiu tego podejścia w zamówieniach publicznych (10 na 16 podmiotów samorządowych nie podejmuje żadnych działań) (rys. 38.).

Rysunek 38. Działania promujące ZZP. Aktywność instytucji

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku podmiotów publicznych, które promują zielone zamówienia publiczne konkretne działania zostały opisane następująco:

Samorządy polskie.

Celem uwzględnienia aspektów środowiskowych w przeprowadzanych postępowaniach, proporcjonalnie do możliwości pozyskania wykonawców zamówień np. w postępowaniu na odbiór i zagospodarowanie odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości, wykonawcy zostali zobowiązani do świadczenia usług pojazdami ograniczającymi emisję spalin.

Częściowo aspekty zielonych zamówień są realizowane od szeregu lat poprzez system selektywnej zbiórki odpadów, za pośrednictwem sieci punktów wyposażonych w pojemniki do selektywnej zbiórki odpadów z opakowań szklanych, papieru i tektury, tworzyw sztucznych, odpadów typu żarówki, świetlówki, jarzeniówki, punktów zbiórki baterii, sieci pojemników na przeterminowane leki, usytuowanych na terenie aptek.

Do takich działań należą także zrealizowane w latach 2010-2011 w jednym z samorządów zamówienia dotyczące odbudowy dwóch zbiorników wodnych, poprzez odmulenie dna z nanosu i odbudowę infrastruktury wodnej.

Ponadto wymieniono publikację materiałów związanych z zielonymi zamówieniami publicznymi, szkolenia, konferencje, uwzględnienie ZZP w strategii rozwoju miasta, w regulaminie zamówień publicznych.

Samorządy niemieckie wymieniły następujące kategorie działań:

- zlecanie badania produktów,
- specyfikacja danych technicznych, kryteriów udzielenia i wyboru zamówienia,
- rozwiązania związane z efektywnością energetyczną, oszczędnością energii.

Samorządy włoskie wskazały działania:

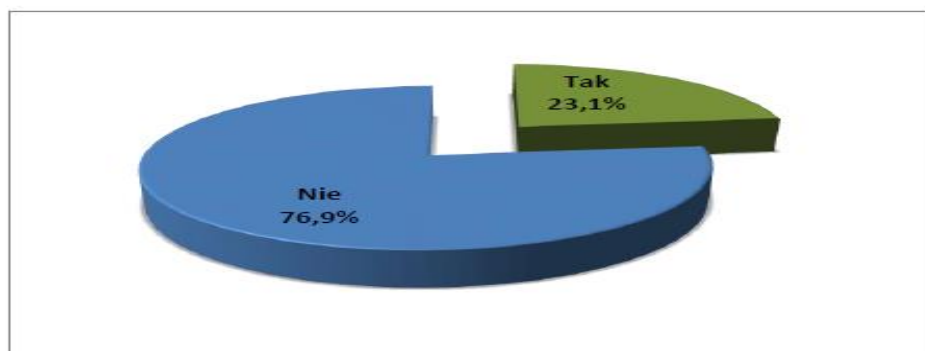
- wewnętrzne – podjęcie uchwały o nazwie „Lokalny Plan Działania”, w której wzywa się agencje obsługujące administrację do zakupu produktów ekologicznych,
- zewnętrzne – wsparcie dla władz lokalnych (np. należących do „Porozumienia między burmistrzami”),
- uruchomienie eko-zakupów (osiągnięcie w krótkim czasie ekologicznej świadomości w zamówieniach i wsparcie wiedzą okolicznych gmin i związków samorządowych).

Pytanie 4.

Czy Państwa instytucja uczestniczyła w przetargu publicznym, który stosował procedury zielonych zamówień publicznych?

Badanie pokazało mały (ok. 23%) udział instytucji uczestniczących w przetargach stosujących procedury zielonych zamówień publicznych (rys. 39.). Większość, 77% (13 jst), nie organizowała przetargu, w którym stosowane byłyby procedury ZZP (prawdopodobnie wzięto pod uwagę jedynie kryteria oceny ofert, czyli wagi inne niż cena, co sugeruje znaczne zróżnicowanie odpowiedzi w pyt. 2). Może to też być związane z niekwalifikowaniem stosowania zapisów proekologicznych w opisach przedmiotu zamówienia i kwalifikowalności wykonawców do ZZP (co jest często dużo łatwiejszym sposobem ujmowania klauzul środowiskowych niż środowiskowe kryteria oceny ofert).

Rysunek 39. Uczestnictwo instytucji w przetargu publicznym, w którym zastosowano procedury zielonych zamówień publicznych

Źródło: Opracowanie własne.

W kwestii *stricte* kryteriów pozacenowych o charakterystyce ekologicznej jedynie 3 jst, (po jednej z każdego kraju), zadeklarowały udział w takich postępowaniach. Warto dodać, że wszystkie dotyczyły efektywności energetycznej.

Wyniki badania potwierdzają istotne niedostatki wiedzy o kryteriach środowiskowych (szeroko rozumianych wytycznych, klauzulach, etc.), co również wskazuje na niewykorzystywany potencjał ZZP (tab. 15.).

Tabela 15. Zielone przetargi publiczne realizowane przez badane samorządy według państw

Państwo	Przedmiot ZZP
Polska	termomodernizacja obiektów szkolnych
Niemcy	energia, ekologia
Włochy	umowa na dostawę ciepła i energii do budynków publicznych oraz szkół wojewódzkich; zamówienia na usługi sprzątania oraz zamówienia na dostawy mebli do biur i szkół

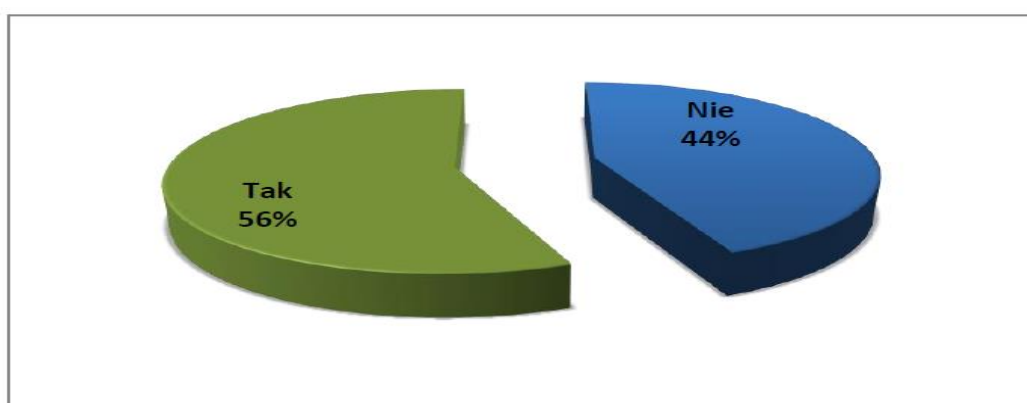
Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 5.

Czy uważają Państwo, że zielone zamówienia publiczne mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki?

Przeprowadzone badanie wskazuje na dostrzeganie przez respondentów potencjału efektywnego wykorzystywania ZZP do rozwoju lokalnej gospodarki. Ponad połowa przebadanych samorządów (56%, 9 z 16 zbadanych jst, w tym 6 z Polski) stwierdziła, że ZZP mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki.³¹⁶ Jednakże 44% (w tym 2 z Niemiec) zbadanych samorządów nie popiera tego stanowiska, (rys. 40.)

Rysunek 40. Postrzeganie zielonych zamówień publicznych jako instrumentu rozwoju lokalnej gospodarki

Źródło: Opracowanie własne.

Respondenci podali następujące uzasadnienia dla tezy, że zielone zamówienia publiczne mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki:

- powodują powstawanie nowych miejsc pracy,
- mogą przyczynić się do rozwoju lokalnej gospodarki w zakresie uwzględniania aspektów ekologicznych i środowiskowych w oferowanych usługach i produktach,
- mogą spowodować promowanie zrównoważonego rozwoju poprzez wdrażanie innowacyjnych rozwiązań,
- promowanie rozwiązań ekologicznych przez samorząd lokalny może być bodźcem dla lokalnych przedsiębiorców, rozwoju technologii i produkcji ekologicznej,

³¹⁶ T. Jakubiec, *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich* - Uniwersytet Łódzki, [w:] A. Adamus, M. Burchard-Dziubińska, i in., *Łódzkie intelektualne – naukowcy dla przedsiębiorców*, Województwo Łódzkie, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Łódź 2014, s. 52.

- zielone zamówienia mogą pozytywnie oddziaływać nie tylko na ochronę środowiska, ale i na rozwój przedsiębiorstw w sektorze ekologicznym, a także zapewnić pewien poziom oszczędności w działaniach na rzecz ochrony środowiska,
- generują popyt publiczny, który prowadzi do zmian po stronie podaży.

Zwrócono także uwagę na to, że:

- ZZP stanowią jedno z wyzwań dla teraźniejszości i przyszłości,
- trzeba budować kulturę zielonych zamówień publicznych i rozprzestrzeniać zielone podejście wśród podmiotów publicznych, aby aktywować przepływ wiedzy.
- zielone zamówienia wymagają zwiększonych nakładów, a efekty i oszczędności uzyskiwane są w relatywnie długim okresie, co może ograniczać ich stosowanie do podmiotów dysponujących dużym kapitałem.

Samorządy sceptycznie nastawione do zielonych zamówień publicznych (44% respondentów), uzasadniając, że zamówienia te nie mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki wskazały, że:

- w przypadku większości gmin, samorządów nie stać na nowe, innowacyjne rozwiązania, które najczęściej są znacznie droższe od rozwiązań typowych. Istotne znaczenie w efektywności ma położenie geograficzne i uwarunkowania geofizyczne, hydrogeologiczne itp.,
- ZZP są zbędnym problemem w sytuacji gdy najważniejsza jest cena, a jakiegokolwiek przestrzeganie niemających dostatecznych podstaw ekonomicznych norm środowiskowych zawyża niepotrzebnie koszty robót,
- promocja ZZP nie jest rolą sektora publicznego tak jak rozwój lokalnej gospodarki. Sektor publiczny musi realizować zadania z zakresu środowiska i infrastruktury w taki sposób, by lokalna gospodarka mogła się utrzymać i rozwijać na rynku. (argument z Niemiec),
- dla małych przedsiębiorstw tego typu procedury i kryteria są zbyt skomplikowane.

Pytanie 6.

Czy w reprezentowanej przez Państwa instytucji oferta usługi lub produktu jest oceniana pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia, czy tylko kosztu nabycia produktu, usługi?

Z badania wyraźnie wynika, że w Polsce oferta usługi lub produktu w kontekście projektowanych zamówień publicznych jest oceniana przede wszystkim pod względem kosztu nabycia produktu, usługi (kryterium najniższej ceny – 10 wskazań). Jednakże, co istotne, pojawiły się również pojedyncze wskazania dotyczące innych kryteriów – cyklu życia i środowiskowo/jakościowo/funkcjonalne (tab. 16.). W badanych niemieckich jest

w ogóle nie wykorzystują kryterium najniższej ceny, a wśród włoskich samorządów kryterium najniższej ceny zaznaczono w jednym przypadku. Jak widać, w kontekście stosowania oceny ofert opartej na kryterium pozacenowym dotyczącym aspektów środowiskowych, istnieje jeszcze duży deficyt. Potwierdzają to zresztą organy kontrolne³¹⁷, co również może wskazywać na potrzebę upowszechniania wiedzy i szkoleń wśród samorządów w zakresie korzyści środowiskowych w całym cyklu życia produktu. Widoczne jest również, że Niemcy i Włosi, w większości wykorzystują w ocenie ofert kryteria pozacenowe.

Tabela 16. Ocena oferty usług lub produktów według kryterium cyklu życia/cyklu kosztu życia

Wyszczególnienie	Polska	Niemcy	Włochy	Razem
a. przede wszystkim oceniamy pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia	0	2	1	3
b. czasem oceniamy pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia	1	1	0	2
c. oceniamy tylko pod względem kosztu nabycia produktu, usługi (kryterium najniższej ceny)	10	0	1	11
d. bierzemy pod uwagę inne kryteria funkcjonalne/środowiskowe/jakościowe	2	2	1	5

Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 7.

Czy według Państwa rola samorządu terytorialnego w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług powinna być bierna, czy aktywna?

Przeważająca liczba respondentów (75%) opowiedziała się za aktywną rolą samorządu terytorialnego w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług³¹⁸ (rys. 41.). Potrzebę aktywnej roli w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług jednostki samorządu terytorialnego uzasadniały następująco:

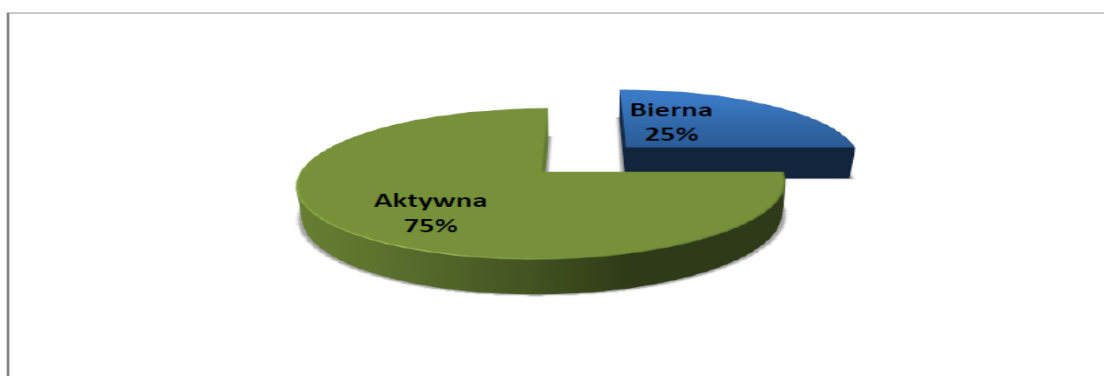
- samorząd terytorialny jest główną instytucją udzielającą zamówień publicznych, zatem jego rola powinna być największa,

³¹⁷ W ramach raportu z kontroli przeprowadzonych w Polsce przez NIK dotyczących realizacji usług zewnętrznych w wybranych podmiotach publicznych w latach 2012-2014 stwierdzono, że jedynie w przypadku 2% udzielonych zamówień ustalono dodatkowe kryteria oceny ofert poza najniższą ceną. – Na podst. *Udzielanie Zamówień Publicznych Na Usługi Zewnętrzne Przez Podmioty Sektora Publicznego*, Najwyższa Izba Kontroli, LWA-4113-003-00/2014, Nr ewid.172/2015/D/14/506/LWA, Warszawa 26.06.2015, s. 8.

³¹⁸ T. Jakubiec, *Rola samorządów terytorialnych* ...op. cit., s. 52.

- ZZP zwiększają efektywność wydawania środków publicznych,
- ze względu na konieczność dbania o środowisko przy racjonalnym wydawaniu środków publicznych oraz zachowania zrównoważonego rozwoju poprzez minimalizację negatywnego oddziaływania na otoczenie, w którym żyjemy,
- samorząd terytorialny powinien być katalizatorem wyboru ekologicznych rozwiązań, przede wszystkim dbałości o zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza, oszczędność energii, rozwój recyklingu,
- samorząd lokalny jest wzorem do naśladowania zarówno dla przedsiębiorców jak i mieszkańców, jeśli stawia na ekologię, promuje rozwiązania wpływające pozytywnie na środowisko naturalne poprzez m.in. segregację odpadów, przydomowe oczyszczalnie ścieków, poprawianie jakości wody, oszczędzanie energii itp. Jest to przykład, z którego korzystają wszyscy mieszkańcy gminy.,
- promowanie ekologii jest ważnym elementem życia i stosowanie odpowiednich procedur jest istotnym elementem dbałości o środowisko naturalne,
- zrównoważony rozwój wymaga uwzględniania, w coraz większym stopniu, czynników ekologicznych zabezpieczając warunki egzystencji przyszłych pokoleń,
- jst generują popyt publiczny, który prowadzi do zmian po stronie podaży i rozwija nowe możliwości dla rozwoju konkurentów, miasta, środowiska naturalnego,
- usługi publiczne stanowią ponad 15% PKB, konwersja w kierunku zielonych zamówień może znacząco wpłynąć na zmianę gospodarki,
- ZZP wpływają na przedsiębiorstwa za pośrednictwem presji sektora publicznego.

Rysunek 41. Postrzeganie roli samorządu terytorialnego w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług

Źródło: Opracowanie własne.

Zwolennicy pasywnej roli samorządów (25%) w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług swoje stanowisko uzasadniali następującymi argumentami:

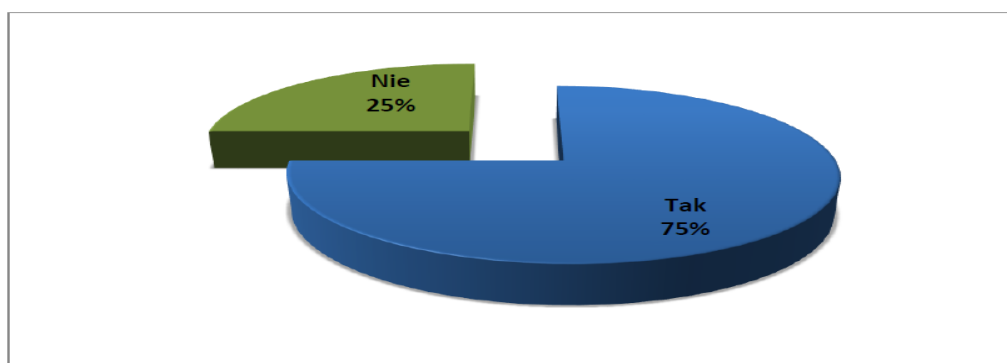
- polityka państwa przesądza o roli samorządu terytorialnego i jego możliwościach we wszystkich sferach (ustawa o finansach publicznych),
- najważniejszym zadaniem jest utrzymanie stabilnej polityki fiskalnej, najbardziej ekonomiczne i najbardziej efektywne wykorzystanie środków finansowych podatników. Cele ekologiczne są podporządkowane temu celowi. Z tego powodu, remonty budynków i ulic mają szczególne znaczenie, ponieważ są wynikową celów gospodarczych i środowiskowych,
- są liczne ustawowe kryteria (standardy - wytyczne, dyrektywy) wynikające z przepisów UE, samo ich wdrożenie jest problematyczne.

Pytanie 8.

Czy według. Państwa zielone zamówienia publiczne umożliwiają efektywną stymulację rynku produktów, usług ekologicznych?

Większość przebadanych respondentów (75%, w tym 9 jst z Polski) uważa, że zielone zamówienia publiczne umożliwiają efektywną stymulację rynku produktów, usług ekologicznych (rys. 42.).

Rysunek 42. Postrzeganie zielonych zamówień publicznych przez samorządy jako czynnika efektywnej stymulacji rynku produktów i usług

Źródło: Opracowanie własne.

Jako argumenty świadczące za tym faktem respondenci wskazali:

- zamówienia określają wymagania dotyczące oferowanych materiałów i usług poprzez zapisy w specyfikacji i parametry jakościowe materiałów,
- ZZP umożliwiają wprowadzanie na rynek nowoczesnych rozwiązań opartych na ekologicznych technologiach,

- zielone zamówienia publiczne umożliwiają efektywną stymulację rynku produktów, usług ekologicznych poprzez wprowadzenie nowych kryteriów dopuszczenia do udziału w postępowaniu, (np. wykluczenie wykonawców, którzy łamali przepisy związane z ochroną środowiska),
- jeśli samorządy będą korzystały z rozwiązań ekologicznych, będą stawiały odpowiednie wymagania potencjalnym wykonawcom, zobligują ich do dostosowania się do nowych rozwiązań, korzystania z nowych technologii, usług ekologicznych.
- przy popycie na ekologiczne produkty i usługi, rośnie ich podaż,
- zielone zamówienia budują rynek produktów i usług proekologicznych wymuszając dostosowanie potencjalnych wykonawców do wymogów stawianych przez zamawiającego,
- generują popyt publiczny, który prowadzi do zmian po stronie podaży i rozwija nowe możliwości dla rozwoju konkurujących firm, miasta, środowiska naturalnego,
- usługi publiczne stanowią ponad 15% PKB, konwersja taka zrealizowana w postaci zielonych zamówień może znacząco wpłynąć na zmianę gospodarki,
- jeśli zielone zamówienia publiczne się upowszechnią, wtedy etykiety ekologiczne i biologiczne produkty będą się o wiele bardziej pożądane.

Jedna czwarta przebadanych jednostek samorządu terytorialnego, przeciwnych tezie, że zielone zamówienia publiczne umożliwiają efektywną stymulację rynku produktów, usług ekologicznych podpierają się następującymi argumentami:

- z kilkoma wyjątkami, potencjał sektora publicznego jest zbyt niski w porównaniu z sektorem prywatnym, by wywierać wpływ na rynek,
- nie byłoby to pożądane, ponieważ wolna gospodarka musi pozostać wolnorynkowa,
- są liczne ustawowe kryteria (standardy - wytyczne, dyrektywy) wynikające z przepisów UE, których samo wdrożenie (dyrektyw) jest problematyczne.

Pytanie 9.

Jakie dostrzegają Państwo bariery w stosowaniu zielonych zamówień publicznych?

Z badania wyraźnie wynika, że najpoważniejszą barierą widzianą przez jednostki samorządu terytorialnego w nim uczestniczące jest brak wiedzy (dotyczy to głównie polskich samorządów – 7 wskazań). Kolejnymi barierami o dość istotnym znaczeniu są bariery o charakterze prawnym, i co interesujące „obawa przed posądzeniem o korupcję” Została ona wskazana tylko przez polskich respondentów. Respondenci rzadziej wskazali na „skomplikowane procedury” i inne czynniki jak: koszty, cele polityki fiskalnej, brak kultury zielonych zamówień publicznych, czy zbytnie rozdrobnienie zamówień (tab. 17.).

Tabela 17. Główne bariery dostrzegane przez samorządy w stosowaniu zielonych zamówień publicznych

Kategoria	Polska	Niemcy	Włochy	Razem
1. Prawne	5	1	0	6
2. Brak wiedzy	7	2	2	11
3. Skomplikowane procedury	2	1	1	4
4. Obawa przed posądzeniem o korupcję	5			5
5. Inne (jakie)	2 (koszty, specjalistyczna wiedza)	2 (inne cele polityki fiskalnej)	2 (ekonomiczne, koszty ZZP, zbyt rozdrobnione zamówienia, brak kultury ZZP)	6

Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 10.

Jak Państwa zdaniem przewyżczać wymienione bariery (krótko opisz)?

W tym pytaniu respondenci sugerowali środki zaradcze dla wyróżnionych kategorii barier.

1. Kategoria: bariery prawne

- zminimalizować uprawnienia nadzorcze, stanowiące ograniczenia przy realizacji przez jst zielonych zamówień w ramach zamówień publicznych,
- prowadzić szkolenia,
- doprecyzować przepisy,
- doprowadzić do jednoznaczności kryteria ekologiczne stosowane np. w Pzp. (Są one często trudne do oceny, co może budzić wątpliwości przy sprawdzaniu ofert., powoduje również kontrole z strony różnych instytucji.),
- ujednolicić orzecznictwo i wykładnię prawa,
- dokonać zmian w prawie, które wzmocnią pozycję zamawiającego i zastępują nadinterpretację art. 7 ustawy Pzp, poprzez doszukiwanie się ograniczania konkurencji w każdym działaniu zamawiającego, powszechnie stosowaną przez służby kontrolne i Krajową Izbę Odwoławczą,
- ujednolicić regulacje,
- wprowadzić przepisy wykonawcze dotyczące określonych kategorii.

2. Kategoria: brak wiedzy:

- propagowanie informacji i szkolenia,

- bieżący i intensywny kontakt ze złożoną i niezwykle dynamiczną rzeczywistością gospodarczą,
 - szkolenia, w tym realizowane przez instytucje kontrolujące oraz obowiązkowe szkolenie urzędników,
 - łączenie przez jednostki samorządu terytorialnego siły w postępowaniach przetargowych tworząc duże grupy zakupowe,
 - praktyczna weryfikacja tezy, że dopuszczenie dialogu technicznego pozwoli na udoskonalenie opisu przedmiotu zamówienia i zastosowanie dodatkowych kryteriów oceny ofert np.: ukierunkowanych na aspekty proekologiczne,
 - badania rynku, edukacja, poradnictwo.
3. Kategoria: skomplikowane procedury:
- uproszczenie procedur,
 - szkolenia i dobre praktyki,
 - zmiany w prawie zamówień publicznych od dawna podążają w kierunkach wzmocnienia pozycji wykonawcy i osłabienia pozycji zamawiającego. Ponadto poprzez ciągle komplikowanie prawa wymagają szerokiej wiedzy prawnej i coraz częściej zamawiający, ale też i wykonawcy, zmuszeni są do korzystania z usług firm prawniczych,
 - przejrzyste dyrektywy i wytyczne wspierające postępowanie przetargowe,
 - dzielenie się bazą danych państwowych.
4. Kategoria: obawa przed posądzeniem o korupcję:
- podnoszenie wiedzy w służbach kontrolujących,
 - szkolenia,
 - zmiana podejścia do pozacenowych kryteriów oceny ofert,
 - ujednolicone zasady i wykładni prawa, praktyczne przykłady,
 - unikanie w specyfikacji istotnych warunków zamówienia i kryteriach oceny ofert zapisów, które mogą być poczytane za ograniczanie konkurencji lub nierówne traktowanie wykonawców. Dotyczy to także zapisów proekologicznych, tym bardziej, że kontrole, w następstwie których sprawa może być skierowana do prokuratury, odbywają się po upływie pewnego czasu, nawet kilku lat, gdy szerokie orzecznictwo utrwali już interpretacje przepisu. Nie bierze się pod uwagę, że zamawiający mógł, z uwagi na niejednoznaczność, inaczej interpretować przepis,
 - uproszczenie aspektów regulacyjnych.
5. Kategoria: inne:

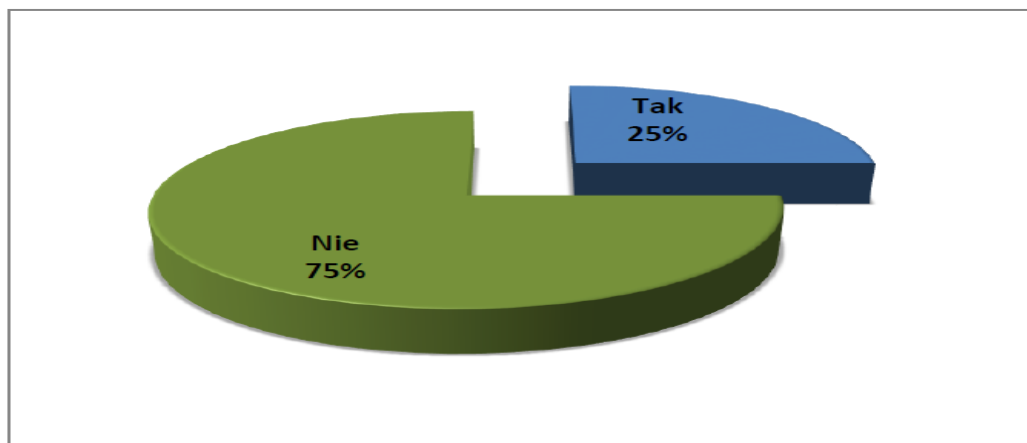
- inne cele polityki - najważniejszym zadaniem jest utrzymanie stabilnej polityki fiskalnej, najbardziej ekonomiczne i najbardziej efektywne wykorzystanie środków finansowych podatników,
- wzrost cen produktów i usług,
- regulacje między roszczeniami wzajemnymi, zależności i przełożenia pomiędzy UE/krajem/gminą.

Pytanie 11.

Czy w Państwa instytucji jest osoba/zespół osób zajmujących się zagadnieniami środowiskowymi w zakresie zamówień publicznych?

Badanie pokazało, że większość (75% - 12 zbadanych jst) nie posiada osoby/zespołu osób zajmujących się zagadnieniami środowiskowymi w zakresie zamówień publicznych. Jedynie 4 samorządy (po 2 z Włoch i z Niemiec) posiadają takiego rodzaju zespoły w swojej strukturze administracyjnej (rys. 43.).

Rysunek 43. Istnienie osób/zespołu w samorządzie zajmującej/zajmującego się zagadnieniami środowiskowymi w zamówieniach publicznych

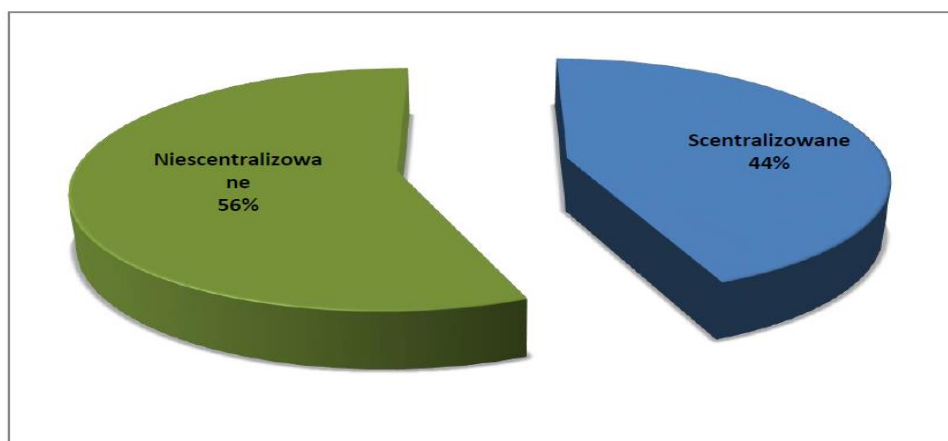
Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 12.

Czy w Państwa instytucji zamówienia publiczne są scentralizowane czy niescentralizowane?

Przeszło 56% zbadanych samorządów realizuje niescentralizowane zamówienia publiczne (rys. 44.).

Rysunek 44. Poziom centralizacji zamówień w ramach administracji przebadanych samorządów

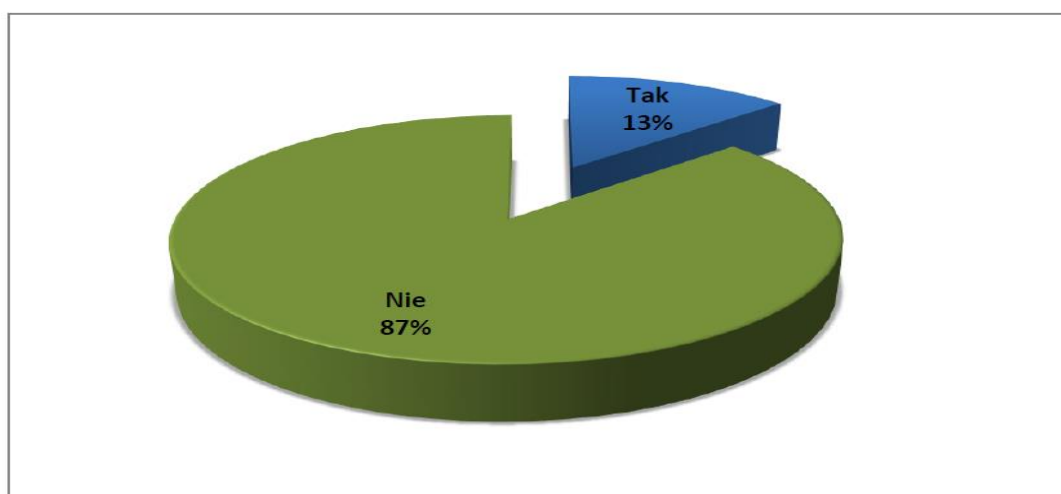
Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 13.

Czy w Państwa instytucji prowadzona jest statystyka w zakresie zielonych zamówień publicznych?

Jednostki samorządu terytorialnego w bardzo znikomym stopniu prowadzą statystykę ZZP (rys. 45.). Jeden ze zbadanych samorządów niemieckich wskazał, iż udział zielonych zamówień publicznych w puli wszystkich zamówień może dochodzić do 50%. Inny pojedynczy samorząd włoski wskazał, iż w jego przypadku ten udział wynosi ponad 15%. Pozostałe samorzady ze względu na brak wymogu prowadzenia tego typu rejestru, nie robią tego.

Rysunek 45. Prowadzenie statystyk z zakresu zielonych zamówień publicznych, sprawozdawczości, rejestrów

Źródło: Opracowanie własne.

Pytanie 14.

Jak jest szacowana ogólna wartość roczna wszystkich zamówień publicznych realizowanych przez Państwa instytucję?

Zbadane samorządy w większości podały szacunkowe roczne kwoty wpisane do planu zamówień publicznych (2 polskie i 2 włoskie nie podały takich wartości). Wartość szacowanych planów zamówień publicznych wskazana na potrzeby niniejszego badania przez jst wahała się od 3 mln zł do przeszło 300 mln zł. Sumaryczna wartość wskazanych przez 12 jednostek wartości wyniosła przeszło 590 mln zł.

Wnioski z badania

Podsumowując wyniki badania kwestionariuszowego można stwierdzić, że potwierdzony został potencjał jst w zakresie efektywnego wykorzystywania ZZP do rozwoju lokalnej gospodarki. Ponad połowa przebadanych samorządów (56%) stwierdziła, że ZZP mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki. Trzeba jednakże dodać, że 44% zbadanych samorządów nie podzieliło tej opinii.

Argumentem za wykorzystywaniem ZZP jako instrumentu rozwoju lokalnej gospodarki była ich ważna rola w tworzeniu nowych miejsc pracy, upowszechnianiu produktów bardziej przyjaznych środowisku oraz wdrażaniu innowacyjnych rozwiązań, budujących nowe rynki. Jako wiodące obszary wpływu ZZP na rozwój rynku i tworzenie innowacji wskazano sektory gospodarcze związane z działalnością inwestycyjną, głównie budownictwem, transportem i energetyką, choć dostrzeżono również rolę usług związanych z dostawami biurowego sprzętu IT i usług utrzymaniowych związanych z czystością. Generalnie wyniki badania potwierdziły, że narzędzie ZZP wykorzystywane przez instytucje publiczne wdraża i promuje zrównoważony rozwój oraz racjonalizuje gospodarowanie zasobami, zwłaszcza, energią i wodą.

Sceptycy wykorzystywania zielonych zamówień publicznych swoje stanowisko uzasadnili przede wszystkim generowaniem podwyższonych kosztów zakupów i nakładaniem zbędnych rygorów, krępujących podejście wolnorynkowe. Wskazali także na skomplikowane procedury i kryteria, jako bariery szczególnie trudne do pokonania przez małe przedsiębiorstwa.

Badanie natomiast zdecydowanie (75%) podkreśliło potrzebę odgrywania aktywnej roli przez samorządy terytorialne w kreowaniu rynku ekologicznych produktów i usług poprzez wykorzystanie ZZP. Podejście to uzasadniono spodziewanymi rezultatami. Do najważniejszych zaliczono zwiększenie efektywności dysponowania środkami publicznymi, poprawę jakości życia, redukcję zanieczyszczeń, oszczędność energii oraz rozwój recyklingu.

Dostrzeżono także potrzebę upowszechniania przez samorządy dobrych praktyk promujących rozwiązania przyjazne środowisku, jako wzorców budujących odpowiedzialne postawy w społeczeństwie. Zaliczono do nich głównie segregację odpadów, realizację przydomowych oczyszczalni ścieków, rozwój energetyki odnawialnej oraz działania dotyczące efektywności energetycznej. Podkreślono rolę takiego podejścia jako czynnika wzrostu lokalnej przedsiębiorczości i generowania nowych, zielonych miejsc pracy, tym samym wpływu na zmiany modelu gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju.

Zwolennicy pasywnej roli samorządu w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych wskazali na podrzędną rolę celów ekologicznych w stosunku do racjonalności wydatkowania środków publicznych tu i teraz. Według ich opinii inwestycje są „wynikową celów gospodarczych i środowiskowych”, bo korzystają z określonych norm zatwierdzonych stosowną legislacją o charakterze obligatoryjnym. Nie sposób jednak nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że realizacja ZZP napotyka na liczne bariery związane z rozrośniętą biurokracją i niejednoznacznością istniejących kryteriów, wytycznych i przepisów, ale również deficytem wiedzy i informacji.

Rezultaty badania potwierdziły potrzebę pogłębienia debaty o kosztach i korzyściach ekonomicznych ze stosowania prośrodowiskowych rozwiązań w dłuższej perspektywie, w tym o analizie kosztów cyklu życia produktu. Podkreśliły potrzebę kształcenia kadr oraz nabywania *know-how* o dobrych praktykach stosowania ZZP na wszystkich poziomach administracji odpowiadającej za wydatkowanie środków finansowych.

Wyniki badania, wyraźnie pokazały różnicę między podejściem opartym na paradygmacie zrównoważonego rozwoju (popieranym przez większość przebadanych samorządów), w którym poprawa stanu środowiska przyrodniczego poprzez aktywne oddziaływanie na „zazielenienie” wzorców produkcji i konsumpcji, ma być generatorem poprawy jakości życia w dłuższej perspektywie, a klasycznym ujęciem polityki gospodarczej, pomijającym wymiar równoważenia. Zwolennicy racjonalizacji gospodarowania pieniędzem w krótkim okresie, obawiający się nadmiernej biurokratyzacji procedur i „przeekologizowania” celów rozwoju, pozostawali jednak w mniejszości. Można to interpretować, że większość zbadanych samorządów dokonała już zwrotu w kierunku zrównoważonego rozwoju.

5.3.2. Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich – rezultaty badań fokusowych

W ramach projektu *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich*³¹⁹ zorganizowano wizyty studyjne w Niemczech w regionie Nadrenii Północnej Westfalii (miasta Herford i Alte Hansestadt Lemgo), we Włoszech w regionie Lombardii w Prowincji Cremona oraz w Urzędzie Marszałkowskim regionu Lombardii w Mediolanie.³²⁰

Zastosowana metoda badawcza - wywiady pogłębione - stały się podstawą do sformułowania następujących konkluzji.

Niemcy:

- Alte Hansestadt Lemgo

Badane miasto jako cel główny swojego rozwoju wskazywało zrównoważenie finansów – zrównoważony budżet do 2016 r. Temu celowi podporządkowane były wszystkie inne cele i priorytety, w tym o charakterze ekologicznym. W przypadku miasta Lemgo przede wszystkim stawiano na atrakcyjność, handel, edukację, tożsamość, rozwój i poprawę warunków życia oraz ochronę środowiska i efektywność energetyczną. W rozmowie przedstawiciel badanego miasta wskazywał, że największy nacisk w zakresie inwestycji i nakładów z budżetu miasta kładziony jest na oszczędzanie energii, wytwarzanie energii (miasto posiada własne zakłady wytwarzania i dystrybucji energii) oraz renaturalizację rzek związaną z poprawą bezpieczeństwa przeciwpowodziowego i retencyjnością. Zielone zamówienia publiczne wykorzystywane są tylko w kontekście stosowania wymogów i standardów obowiązujących w prawodawstwie niemieckim. Ważne są też edukacja i budowa świadomości ekologicznej związane z oszczędzaniem mediów, w tym przede wszystkim ciepła, energii elektrycznej i wody. Przetargi dotyczą kompleksowej termomodernizacji budynków szkolnych.

³¹⁹ Projekt: *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*, zrealizowany przez autora rozprawy doktorskiej, w ramach grantu Marszałka Województwa Łódzkiego – stypendium dla wybitnych młodych naukowców – umowa stypendialna Nr 9/SMN/2013 w ramach projektu Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi realizowanego pod nazwą *Promocja marki regionalnej Łódzkie intelektualne*, współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego. Województwo Łódzkie, Biuro projektu: Departament Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, al. Piłsudskiego 8, 90-051, Łódź, luty 2014.

³²⁰ Wizyty miały miejsce odpowiednio: Niemcy, Nadrenia Północna Westfalia: 28.10.2013 – Stadt Herford, 29.10.2013 – Alte Hansestadt Lemgo, , Włochy, Lombardia: 11.11.2013 Cremona, 12.11.2013 – Mediolan.

Władze są zorientowane na gospodarkę wolnorynkową i nie są zwolennikami nadmiernych regulacji, w tym „przeekologizowania” przepisów. Nie uważają by zielone zamówienia publiczne mogły być istotnym stimulatorem rynku. W tym przypadku również mają podejście liberalne. Uważają, że promocja zdrowego stylu życia i ekologii to sprawy drugorzędne – najważniejszy jest zrównoważony budżet i tworzenie infrastruktury dla rozwoju przedsiębiorstw.

Przykładem programu wykorzystującego standardy ekologiczne w zamówieniach publicznych był, realizowany przez miasto Alte Hansestadt Lemgo, program kompleksowej poprawy efektywności energetycznej w budynkach komunalnych (uwzględniający kompleksową termomodernizację, wyposażenie w zdalny monitoring, automatykę, wentylację z odzyskiem ciepła, fotowoltaikę i cechy budynków pasywnych³²¹). Został on zastosowany w 58 budynkach komunalnych celem redukcji kosztów energii o 20%. Inwestując w 13 szkołach, w ciągu ostatnich 15 lat 30-35 mln EUR, zredukowano roczne koszty o 2-10% (zużycie ciepła, energii elektrycznej, wody) generując do 100 tys. EUR rocznie oszczędności. Program, wspierany był przez szkolny projekt społeczny „Oszczędzanie energii buduje szkołę” i angażował uczniów w oszczędzanie energii i działania proekologiczne. Umożliwiał wykorzystanie zaoszczędzanych środków na szkolne inicjatywy rozwojowe, dodatkowe zajęcia, sprzęt IT, pomoce szkolne oraz upowszechnianie standardów proekologicznych zachowań wśród mieszkańców. Jednocześnie generował popyt na wysokiej jakości rozwiązania energetyczne i budowlane zamawiane na rynku.

- Stadt Herford

Miasto Herford nawiązuje w swojej strategii do zasady zrównoważonego rozwoju, i realizuje politykę rozwoju miasta „do wewnątrz”, wykorzystując pod inwestycje tereny reurbanizowane. Istotne są inwestycje rewitalizacyjne, drogowe i energetyczne lokalizowane również na terenach powojkowych – po koszarach brytyjskich. W starych budynkach przeprowadzane są inwestycje z wykorzystaniem standardów ekologicznych, przede wszystkim kryteriów energetycznych. Dotyczy to również budynków szkolnych, w których wdrożono programy kompleksowej termomodernizacji wraz z poprawą ich efektywności energetycznej, zmniejszeniem zapotrzebowania na media.

W mieście funkcjonuje administracyjna komórka doradcza w zakresie zarządzania energią. Miasto inwestuje w technologie fotowoltaiczne. Wspólnie z miastem Bielefeld

³²¹ W. Feist (ed.), Passivhaus Austria, *Aktiv für mehr Behaglichkeit: Das Passivhaus*, Institut Innsbruck, Ferinand Berger & Söhne GmbH, Austria - Innsbruck 2017

zbudowało elektrownię fotowoltaiczną (farma solarna), zaopatrującą zespół miast powiatu Herford w zieloną energię.

Miasto stosuje kryteria ekologiczne tylko ze względu na wymogi proceduralno-ustawowe.

W Herford promuje się i wspiera:

- inwestycje prywatne w energetykę wiatrową i indywidualną energetykę fotowoltaiczną,
- zrównoważony transport zbiorowy, w tym zniżki dla urzędników w okresowych biletach transportu publicznego oraz udogodnienia dla przewozu rowerów (specjalne platformy na autobusach),
- transport rowerowy i mobilność piesza – zielony krąg ścieżek rowerowych i pieszych wokół centralnej, historycznej strefy miasta,
- elektromobilność – ratusz posiada dokujące stacje ładowania dla samochodów elektrycznych i pojedyncze samochody elektryczne zakupione na potrzeby urzędu,
- zrównoważoną gospodarkę odpadami – pełny recykling wraz z selektywną zbiórką odpadów,
- gospodarkę niskoemisyjną – tworzy się w ramach planów zagospodarowania przestrzennego strefę zero-emisyjną pod budownictwo rezydencjonalne o niskim zapotrzebowaniu na nośniki energii.

Włochy:

- Prowincja Cremona

Prowincja Cremona posiada Lokalny Plan Działania dotyczący stosowania zielonych zamówień publicznych przyjęty 10.07.2012 r. Plan dotyczy zamówień publicznych w bardzo szerokim zakresie, w tym m.in. inwestycji drogowych, termomodernizacyjnych, zakupu papieru do drukarek, samochodów, mebli, etc. Plan działań jak i strategia samorządu mają silne odniesienie do zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia.

Zielone zamówienia publiczne, poprzez zaangażowanie jednostek samorządu terytorialnego, stały się istotnym elementem działań z celem osiągnięcia w ciągu 2 lat 50% udziału ZZP w zamówieniach publicznych ogółem. W 2013 r. prowincja Cremona była w trakcie działań mających na celu osiągnięcie 30% ZZP we wszystkich zamówieniach publicznych. W ramach działalności zakupowej prowincja uzyskała przeszło 15% udział zielonych zamówień publicznych w zamówieniach ogółem. Zielone zamówienia w inwestycjach wykorzystywane są w ramach budowy dróg, inwestycji związanych z gospodarką odpadami i recyklingiem.

Dzięki zaangażowaniu od 2009 r. w projekt GPPNet, Urząd Prowincji Cremona zdobył istotną wiedzę, wykorzystywaną do minimalizacji zarówno negatywnego oddziaływania na środowisko, jak i uzyskać korzyści ekonomiczne, co związane było z mitygacją przez administrację skutków kryzysu ekonomicznego. Dzięki temu urząd stał się liderem w realizacji tego typu przetargów i upowszechnił tą wiedzę w regionie Lombardii, zdobywając wiele wyróżnień promujących go jako wybitny przykład zielonej administracji. Wskazane w badaniu przykłady inwestycji, w ramach których zastosowano zielone zamówienia publiczne to: droga Cremona – Mediolan (80 km) wykonana z zastosowaniem materiałów z odzysku i ekologicznych technologii, termomodernizacja 8 szkół z wyposażeniem ich w system paneli fotowoltaicznych, systemy sterowania światłami ulicznymi i światła uliczne wykorzystujące materiały i technologie prośrodowiskowe. Prowincja Cremona bardzo mocno stawia na edukację mieszkańców w zakresie stosowania ekologicznych rozwiązań, stąd szereg akcji i wydarzeń (np. do 2012 r. targi *Compra Verde*, w 2013 w Mediolanie) upowszechniających wiedzę o zrównoważonym rozwoju, zielonych zakupach, przetargach oraz technologiach i zachowaniach proekologicznych. W ramach urzędu stosowane są następujące rozwiązania proekologiczne: – zbiorcze drukarki, recyklingowy papier, oszczędzanie papieru poprzez druk na jednostronnie zadrukowanych kopiach, certyfikacja zdalna (systemy elektronicznego zarządzania dokumentami,), mailing. Stosowane są zachęty dla przedsiębiorców produkujących przyjazne środowisku produkty, przede wszystkim stawiające na rozwój lokalnej gospodarki, która związana jest z produkcją /przetwarzaniem żywności np. bio-produkty żywnościowe dla uczniów. Stosowane są też państwowe zachęty w zakresie rozwoju fotowoltaiki i elektromobilności wspierające nabywanie tego rodzaju urządzeń, np. elektrycznych samochodów. Przykładem zamówienia podręcznych akcesoriów biurowych jest mousepad z recyklingowych materiałów z nadrukowanymi dobrymi wzorcami korzystania ze środowiska.

- Urząd Marszałkowski regionu Lombardii w Mediolanie

Strategia rozwoju Lombardii nawiązuje do zasad zrównoważonego rozwoju zgodnie ze strategią *Europa 2020*. Region Lombardii wskazuje na 6 obszarów interwencji, w ramach których inwestuje się w:

- eko-przemysł (sektor budowlany, odnawialne źródła energii, gospodarka odpadami, mobilność),
- eko-innowacje (sektor budowlany, odnawialne źródła energii, mobilność),
- kapitał ludzki (szkolenia, badania , etc.),
- infrastrukturę (intermodalność , sieci),

- zachowanie (obywatele, uczniowie, przedsiębiorstwa, stowarzyszenia),
- zasoby naturalne (zielona infrastruktura, gospodarka wodna, ochrona gleb, obszary chronione).

Stymuluje się także rozwój przedsiębiorstw w kierunku „zielonej gospodarki”. W ramach działań priorytetowych uwzględniających zrównoważony rozwój i zielone zamówienia publiczne Lombardia stawia na działania w następujących obszarach inwestycyjnych:

- zrównoważone budynki,
- budynki quasi i zero emisyjne,
- renowacja budynków publicznych,
- polityka regionalna w ramach ZZZP,
- krótkie łańcuchy dostaw,
- produkty ekologiczne,
- recykling i ponowne wykorzystanie,
- ponowne wykorzystanie osadów (uzdatniania wody) w rolnictwie,
- odzyskiwanie metali ziem rzadkich z odpadów sprzętu elektrycznego i elektronicznego.

Zielone zamówienia publiczne i podejście oparte na zrównoważonym rozwoju regionu wykorzystuje się do realizacji inwestycji związanych z zarządzaniem parkami, pojazdami elektrycznymi i transportem publicznym, budową ścieżek rowerowych, do rekultywacji gleb, wdrażania technologii z zakresu gospodarki odpadami, ICT.

Proekologiczne podejście do rozwoju widoczne było podczas EXPO Mediolan 2015. Z zachęt dla prywatnego sektora w Lombardii realizowane są np. dopłaty do pojazdów elektrycznych, hybrydowych, gazowych i do usług TAXI. Wspiera się także upowszechnianie technologii niskoemisyjnych. Wprowadzono opłaty o charakterze restrykcyjnym o podłożu ekologicznym – opłaty za kongestię i blokowanie centrów miast. W Lombardii funkcjonuje centralny system zamówień publicznych z regionalną agencją zamówień publicznych obsługującą ponad 100 samorządów – tzw. ARCA (Agenzia Regionale Centrale Acquisti). Przykłady zastosowania zielonych przetargów dotyczą m. in. zakupów papieru do drukowania, zbiorczych zakupów (grupy zakupowe) energii z udziałem zielonej energii (co było wskazane w SIWZ). Lombardia wykorzystuje również zielone zamówienia publiczne w sektorze zdrowia – zakupy dla szpitali np. środków czystości. W tym przypadku też upatruje się możliwości tworzenia zachęt dla przedsiębiorstw (stymulacja rynku). Jednakże przedstawiciele Urzędu wskazywali, że czasem zrzeszenia przemysłowe przedsiębiorców negatywnie opiniują stosowanie w Lombardii zielonych kryteriów w zamówieniach publicznych, jako utrudniających dostęp do zamówień.

Przykładem inwestycji, w której wykorzystano zielone zamówienia i partnerstwo publiczno - prywatne (PPP) jest projekt mediolańskiej oczyszczalni ścieków Nosedo WWTRP, z której 1/3 oczyszczonych ścieków jest wykorzystywana do nawadniania pól uprawnych kukurydzy, do podlewania trawy i w ogrodnictwie. Projekt zapewnia nawodnienie w jakości zapewniającej wskaźnik <10 E. coli/100mL dla 3 700 ha (Vettabbia Konsorcjum – PPP) 90 gospodarstw z uprawą kukurydzy (45%), ryżu (5%), traw i pszenicy (40%). W ramach projektu rolnicy z Regionu Lombardii mają koncesję na używanie wody z recyklingu za symboliczną opłatę 1827 €/rok.

Ekologiczna wartość dodana projektu to bionawożenie z redukcją ilości nawozów sztucznych oraz zwiększenie bioróżnorodności konwencjonalnej produkcji rolnej z ogrodnictwa i rolnictwa ekologicznego, poprawa wizerunku i wartości społecznej rolnictwa podmiejskiego.

Ponadto Lombardia angażuje się w projekty wspierające przemysł tekstylny i przemysł spożywczy (bioowoce, biopomidory), stosując zachęty i promocję tych branż, realizując projekty wspólnie z biznesem. Działo się to również w ramach organizacji międzynarodowej wystawy EXPO 2015 w Mediolanie i targów Compra Verde.

5.3.3. Dobre praktyki w zakresie stosowania zielonych zamówień publicznych – studium przypadku – Miasto Łódź

Jak już wspomniano, ZZP poprzez stosowanie kryteriów redukujących negatywny wpływ na środowisko mają na celu propagowanie ekologicznych postaw poprzez m.in. wykorzystywanie metod i materiałów pozwalających uzyskiwać usługi, towary, produkty lub realizować inwestycje, które będą oddziaływały na środowisko dużo korzystniej niż materiały lub inwestycje uzyskane w sposób tradycyjny³²².

O kompleksowości podejścia opartego na zrównoważonym rozwoju³²³, świadczy umiejscowienie zagadnienia oddziaływania na środowisko w systemie zamówień publicznych, w ramach systemu dokumentów strategicznych przyjętych w Mieście Łodzi. Wraz z upowszechnianiem się podejścia opartego na zrównoważonym rozwoju, łódzki magistrat, w trakcie prac nad strategią i dokumentami strategicznymi, postanowił uwzględniać zapisy odnoszące się do racjonalnego gospodarowania zasobami

³²² <https://www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zrownowazone-zamowienia-publiczne/zielone-zamowienia/wprowadzenie> stan na 23 października 2017 r.

³²³ Choć jeszcze cały czas w procesie upowszechniania ZZP, ze względu na nieobligatoryjny, a jedynie preferowany charakter kryteriów dotyczących zielonych zamówień publicznych.

i odpowiedzialnego traktowania przestrzeni życia mieszkańców, w tym wspierania rozwiązań innowacyjnych oraz zamówień publicznych ograniczających negatywny wpływ na środowisko. Wprost do redukcji negatywnego oddziaływania na środowisko i afirmacji zrównoważonego rozwoju odnoszą się następujące uchwały:

- nr XLIII/824/12 Rady Miejskiej w Łodzi z 25 czerwca 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+”
- nr LV/1151/13 Rady Miejskiej w Łodzi z 16 stycznia 2013 r. w sprawie przyjęcia Polityki komunalnej i ochrony środowiska Miasta Łodzi 2020+.
- nr XXXV/916/16 Rady Miejskiej w Łodzi z 28 września 2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Łodzi.
- nr XLV/1193/17 Rady Miejskiej w Łodzi z 5 kwietnia 2017 r. w sprawie przyjęcia do realizacji Planu gospodarki niskoemisyjnej dla Miasta Łodzi.

W „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+” zapisany został cel „zielona i uporządkowana Łódź”, który ma być realizowany między innymi przez „minimalizowanie negatywnych oddziaływań na środowisko w politykach: przestrzennej, zdrowotnej, mieszkaniowej, edukacyjnej, transportowej oraz działaniach gospodarczych i promocyjnych, a także w systemie zamówień publicznych”.³²⁴

Mimo, że rynek zamówień publicznych z klauzulami środowiskowymi jest jeszcze stosunkowo młody, samorządy zaangażowane w realizację zrównoważonego rozwoju mają ambicje wdrożenia rozwiązań i regulacji prawnych wewnątrz organizacji, obejmujących stosowanie polityki zielonych zamówień publicznych. Miasto Łódź reguluje kwestie zamówień publicznych poprzez zarządzenia prezydenta miasta zawierające zalecenia i regulaminy dotyczące udzielania zamówień publicznych oraz stosowania klauzul środowiskowych. Uwzględniają one również podejście oparte na zrównoważonym rozwoju z ujęciem klauzul społecznych oraz innych aspektów społecznych.³²⁵

Miasto Łódź uwzględniając aspekt racjonalnego gospodarowania zasobami i minimalizowania negatywnego oddziaływania na środowisko stara się wykorzystywać pewne grupy kryteriów, w określonych zamówieniach publicznych niemalże standardowo.

³²⁴ Uchwała nr XLIII/824/12 Rady Miejskiej w Łodzi z dn. 25 czerwca 2012 r. w sprawie przyjęcia Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+, s. 16.

³²⁵ Zarządzenie Nr 3715/VII/2016 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 7 czerwca 2016 r. w sprawie udzielania zamówień publicznych z zastosowaniem klauzul społecznych i środowiskowych w Urzędzie Miasta Łodzi; Zarządzenie nr 5823/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 25 kwietnia 2017 r. w sprawie wprowadzenia „Zaleceń w sprawie stosowania klauzul społecznych oraz innych aspektów społecznych i środowiskowych w zamówieniach publicznych w Urzędzie Miasta Łodzi”; Zarządzenie nr 6850/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 8 września 2017 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu udzielania zamówień publicznych w Urzędzie Miasta Łodzi.

Dotyczy to stosowania klauzul środowiskowych przy zamawianiu kompleksowych robót budowlanych w inwestycjach wodno-kanalizacyjnych. Do najczęściej stosowanych kryteriów dotyczących zielonych zamówień publicznych należą tzw. technologie bezwykopowe³²⁶ (tab. 18.).

Tabela 18. Przykłady środowiskowych kryteriów technologicznych wykorzystywanych w zamówieniach publicznych z zakresu gospodarki wodno – kanalizacyjnej w Łodzi

Rodzaj sieci	Wykorzystywane technologie	Korzyści ze stosowania wybranej technologii
Kanalizacja sanitarna	– Metoda rękawa - wprowadzenie rękawa nasączonego żywicami światłoutwardzalnymi, który zostaje utwardzony pod wpływem promieniowania ultrafioletowego; technologia pozwala na remont bez prowadzenia jakichkolwiek robót ziemnych, rękaw oraz wszelkie urządzenia są wprowadzane do kanalizacji przez istniejące studnie rewizyjne.	- ograniczenie ilości robót ziemnych oraz redukcja czasu prac - ograniczenie ilości zużywanego paliwa przez sprzęt budowlany,
Kolektory sanitarne przełazowe	– Nakładanie na ściany kolektora zapraw uszczelniających; po wyczyszczeniu kolektora ściany są pokrywane szybkowiązującymi zaprawami na bazie cementu, których zadaniem jest ograniczenie ilości wód infiltracyjnych do kolektora z gruntu; remont bez prowadzenia jakichkolwiek robót ziemnych, wszelkie działania są prowadzone z istniejących studni rewizyjnych.	- ograniczenie utrudnień w ruchu pojazdów, - ograniczenie utrudnień związanych z prowadzeniem robót w terenie
Magistrale wodociągowe	– Relining – wprowadzanie do istniejących magistral rur o mniejszej średnicy na płozach dystansowych i wypełnienie pianobetonem przestrzeni pomiędzy rurociągami; technologia umożliwia wprowadzanie nowych rur tylko na odcinkach prostoliniowych, na załamaniach trasy, w miejscach instalacji armatury oraz na węzłach wymagane jest wykonanie wykopów, są to jedynie wykopy punktowe. – Cementowanie – w przypadkach kiedy nie ma potrzeby zmniejszenia średnicy magistrali na jej ściany wewnętrzne po uprzednim dokładnym wyczyszczeniu zostaje nałożona zaprawa cementowa przy użyciu specjalistycznego urządzenia do natryskowego nakładania zaprawy; technologia wymaga wykonania wykopów kontrolnych na większych załamaniach oraz w miejscach montażu armatury i w węzłach.	zurbanizowanym (dostęp do budynków, lokali usługowych, itp.) - w przypadku modernizacji kanałów brak konieczności odwadniania wykopów – eliminacja potrzeby zużycia energii potrzebnej do odwadniania oraz brak niekorzystnych zjawisk związanych z założeniem depresji w rejonie robót.
Sieć wodociągowa rozdzielcza	– Kraking statyczny – rozcinanie i niszczenie rurociągów żeliwnych i wprowadzenie w ich miejsce nowych rurociągów; technologia wymaga wykonania wykopów na załamaniach trasy, w miejscach montażu armatury, w węzłach i na wszystkich włączeniach przyłączy. Jednorazowo, przy użyciu nowego sprzętu metodą tą można wymienić odcinek sieci o długości 150 metrów. – Metoda ciasnopasowana – wciągnięcie do istniejącego wodociągu nowej rury, która stanowi wewnętrzną wykładzinę; technologia wymaga wykonania wykopów na załamaniach trasy, w miejscach montażu armatury, w węzłach i na wszystkich włączeniach przyłączy.	- poprawia wydajność przepływu wody - korzyści finansowe w porównaniu do konwencjonalnych robót sięgające nawet pow. 50%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: R. Kłopot, *Materiał informacyjny o technologiach bezwykopowych*, Łódzka Spółka Infrastrukturalna, Łódź, 19.02.2009 r.; <http://www.zwik.lodz.pl/bezwykopowa-wymiana-wodociagow/>; P. Wierzbicki, ŁSI Sp. z o.o., *Elementy ekologicznych zamówień publicznych w miejskich inwestycjach infrastrukturalnych – dobre praktyki łódzkie*, referat podczas konferencji „Ekologiczne Zamówienia Publiczne w Miastach Europejskich”, Łódź, 28-29. 09. 2011.

³²⁶ T. Jakubiec, *The city of Lodz-proceeding towards sustainable development*, [w:] T. Markowski, M. Turała (red.), *Innovations and space-European and national approach*, *Studia Regionalia*, Volume 24, Polish Academy of Sciences, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw 2009, s. 147.

Spośród projektów dotyczących inwestycji wodnych, a konkretnie rekultywacyjno – renaturyzacyjnych w Łodzi, warto wyróżnić projekt finansowany z europejskiego programu LIFE, dedykowanego implementacji rozwiązań prośrodowiskowych w miastach opartych na wykorzystaniu uwarunkowań i możliwości układów przyrodniczych i ich modelowania tzw. „*nature based solutions*”³²⁷. Projekt EH-REK dotyczący ekohydrologicznej rekultywacji zbiorników rekreacyjnych „Arturówek”, jest przykładem modelowego podejścia do rekultywacji zbiorników miejskich.

Uwzględniono w nim następujące zapisy klauzul środowiskowych:

- obniżenie kosztów poprawy jakości wody w zbiornikach poprzez usługi regulujące (samooczyszczanie, sedimentacje, retencje wody, strukturę ekosystemu i in.),
- poprawa jakości środowiska przyrodniczego, wody i wartości rekreacyjnych zbiorników „Arturówek” w Łodzi,
- zastosowanie ekohydrologii w zrównoważonej gospodarce wodnej na terenach miejskich ze szczególnym uwzględnieniem transferu wiedzy o innowacyjnych technologiach i rozwiązaniach systemowych dla decydentów i społeczeństwa,
- opracowanie naukowych podstaw do rekultywacji miejskich ekosystemów wodnych pod kątem wdrażania ramowej dyrektywy wodnej UE,
- podniesienie bezpieczeństwa ekologicznego użytkowników.³²⁸

Stosowanie zielonych kryteriów w zamówieniach publicznych w projektach rewitalizacyjnych³²⁹ (ujmujących aspekty społeczne, środowiskowe, infrastrukturalne, mieszkaniowe w sposób zintegrowany mający na celu przywrócenie mieszkańcom określonych obiektów lub przestrzeni³³⁰) ma obecnie (2017 r.) miejsce w przypadku inwestycji wykonywanych przez Zarząd Inwestycji Miejskich w Łodzi w ramach 8 projektów tzw. rewitalizacji obszarowej (tab.19.).

³²⁷ J. Kronenberg., *Nature-based solutions*, [w:] A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 242-246.

³²⁸ : T. Jurczak, I. Wagner, M. Zalewski, *Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek (Łódź) jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich (EH-REK)*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012 r. s. 102

³²⁹ W. Wańkowicz, *Modele rewitalizacji; Ujęcie krajowe i regionalne*, [w:] K. Janas, W. Jarczewski, W. Wańkowicz (red.), *Model rewitalizacji miast*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2010, s. 13-14.

³³⁰ A. D. Basiago, *Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice*, [in:] *The Environmentalist 1999, Vol. 19 Issue 2*, Kluwer Academic Publishers, Boston. Manufactured in the Netherlands, 1999, p. 148; S. Belniak, M. Głuszak, M. Zięba, *Budownictwo ekologiczne; Aspekty ekonomiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, 13-42; J. Marchwiński, K. Zielonko-Jung, *Współczesna architektura proekologiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 85-94.

Tabela 19. Zielone zamówienia publiczne w projektach rewitalizacyjnych na przykładzie Miasta Łodzi

Tytuł projektu	Stosowane zapisy kryteriów zielonych zamówień publicznych (przykłady kryteriów oceny ofert)
Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – Projekt 1 Przebudowa budynków wraz z infrastrukturą techniczną i zagospodarowaniem terenów nieruchomości przy ul. Rewolucji 1905 r. 31, Wschodniej 45 i Kilińskiego 36, w systemie „zaprojektuj i wybuduj”	Przy dokonywaniu wyboru najkorzystniejszej oferty zamówienia dla każdej części zamówienia Zamawiający stosować będzie kryteria ³³¹ : Cena – 60% Zatrudnienie osób bezrobotnych – 10% Okres gwarancji i rękojmi na roboty budowlane – 10% Współczynnik przenikania ciepła ścian zewnętrznych – 5% Współczynnik przenikania ciepła dachów, stropodachów pod nieogrzewanymi poddaszami lub nad przejazdami – 5% Współczynnik przenikania ciepła nowo projektowanych okien i drzwi balkonowych – 5% Współczynnik przenikania ciepła nowo projektowanych drzwi zewnętrznych – 5%
Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – Projekt 1 Przebudowa i remont konserwatorski zespołu budynków wraz z zagospodarowaniem terenu i niezbędną infrastrukturą techniczną przy ul. Jaracza 26 w systemie „zaprojektuj i wybuduj”.	Przy dokonywaniu wyboru najkorzystniejszej oferty zamówienia Zamawiający stosować będzie kryteria ³³² : Cena – 60% Zatrudnienie osób bezrobotnych – 10% Okres gwarancji i rękojmi na roboty budowlane – 10% Współczynnik przenikania ciepła ścian zewnętrznych – 5% Współczynnik przenikania ciepła dachów, stropodachów pod nieogrzewanymi poddaszami lub nad przejazdami – 5% Współczynnik przenikania ciepła nowo projektowanych okien i drzwi balkonowych – 5% Współczynnik przenikania ciepła nowo projektowanych drzwi zewnętrznych – 5%
Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - Projekt 5 - Remont konserwatorski elewacji obiektów wraz z zagospodarowaniem terenu i niezbędną infrastrukturą techniczną przy ul. Piotrkowskiej 106 w Łodzi w systemie „zaprojektuj i wybuduj”.	Przy dokonywaniu wyboru najkorzystniejszej oferty zamówienia Zamawiający stosować będzie kryteria ³³³ : Cena – 60% Aspekty społeczne, w tym integracja zawodowa i społeczna – zatrudnienie osób bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy – 10% Okres gwarancji jakości rękojmi na roboty budowlane – 10% Współczynnik przenikania ciepła dla: - nowoprojektowanych okien i drzwi balkonowych – nowoprojektowanych drzwi zewnętrznych – 20%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie dokumentacji wybranych rewitalizacyjnych postępowań realizowanych w Łodzi przez Zarząd Inwestycji Miejskich publikowanych w: <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>

Klauzule środowiskowe w ramach projektów rewitalizacyjnych dotyczą również części programów funkcjonalno-użytkowych stanowiących element dokumentacji

³³¹ Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – Projekt 1 Przebudowa budynków wraz z infrastrukturą techniczną i zagospodarowaniem terenów nieruchomości przy ul. Rewolucji 1905 r. 31, Wschodniej 45 i Kilińskiego 36, w systemie „zaprojektuj i wybuduj” s. 29 – 33, Dokumentacja przetargowa, <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>.

³³² Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – Projekt 1 Przebudowa i remont konserwatorski zespołu budynków wraz z zagospodarowaniem terenu i niezbędną infrastrukturą techniczną przy ul. Jaracza 26 w systemie „zaprojektuj i wybuduj” s. 25-29, Dokumentacja przetargowa, <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>

³³³ Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi - Projekt 5 - Remont konserwatorski elewacji obiektów wraz z zagospodarowaniem terenu i niezbędną infrastrukturą techniczną przy ul. Piotrkowskiej 106 w Łodzi w systemie „zaprojektuj i wybuduj” s. 25 – 28, Dokumentacja przetargowa, <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>

przetargowej. I tak w przypadku projektów rewitalizacji obszarowej, uwzględniane są przekształcenia całych przestrzeni poprzez dobór roślinności spełniającej określoną rolę ekologiczno-funkcjonalną. Efektem stosowania rozwiązań prośrodowiskowych są w tym przypadku tzw. usługi ekosystemów.³³⁴ Wdrażane projekty rewitalizacji obszarowej³³⁵, mają na celu zazielenianie obszarów miejskich. Planuje się nasadzenie drzew, utworzenie pasów technicznych, nowych miejsc parkingowych, placów zabaw i terenów rekreacyjnych dla mieszkańców. „Idea projektu jest rewitalizacja istniejących obiektów w celu podniesienia walorów estetycznych budynków i ich otoczenia, polegająca m.in. na przeprojektowaniu nieatrakcyjnych przestrzeni podwórzy na przestrzeń o wysokich walorach estetycznych z celem integracji środowiska lokalnego oraz poprawy komfortu użytkowników nieruchomości. Utworzenie trawników ma wprowadzić tereny biologicznie czynne w przestrzenie, które są aktualnie całkowicie utwardzone”.³³⁶ Wśród uwag ogólnych zawarto w tych zamówieniach wymagania dotyczące materiału roślinnego, krzewów, doboru gatunkowego oraz informacje dotyczące sposobu nasadzania i utrzymania roślin na gruntach miejskich.

Dobłą praktyką jest również, w ramach wprowadzania nowych rozwiązań w projektach rewitalizacyjnych na styku relacji człowiek - tkanka materialna (budynek zabytkowy) – przyroda, wykorzystanie nowych form projektowania (ekodesign) i materiałów (materiały naturalne), poprzez tworzenie rozwiązań umożliwiających gnieźdzenie się ptaków – budki lęgowe dla jerzyków, w detalach architektonicznych fasad kamienic.

Dla przykładu przedstawiono zapis z dokumentacji SIWZ programu funkcjonalno – użytkowego dotyczącego opracowania dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi w zakresie części III zamówienia dla projektu nr 1 pod adresem Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 15, działka nr ew. 410. - „(...)W elementach rekonstruowanych detali architektonicznych należy przewidzieć umieszczenie budek dla jerzyków (ptaków), zgodnie z projektem „Łódź dla jerzyków, jerzyki dla Łodzi”. Ponadto,

334 J. Kronenberg, *Usługi ekosystemów w miastach*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 3, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012, s. 11-18; J. Kronenberg, *Usługi ekosystemów – Nowe spojrzenie na wartość środowiska przyrodniczego*, [w:] A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 64.

335 <http://uml.lodz.pl/dla-mieszkancow/rewitalizacja/>.

336 Fragment Programu Funkcjonalno – użytkowego (PFU) zamówienia publicznego Opracowanie dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi w zakresie części II zamówienia. Remont konserwatorski restauratorski elewacji obiektów wraz z zagospodarowaniem terenu i niezbędną infrastrukturą techniczną Adres: 90-004 Łódź, ul. Piotrkowska 106, działki nr ew. 236/7, 235/23 (fragment), 235/24, 235/25 (fragment), obręb S-6, s 17, s. 36-37, <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>.

należy wykonać budki lęgowe dla innych ptaków - nie należy ich montować na elewacji frontowej, natomiast ich montaż jest możliwy na ścianie szczytowej oficyny (częściowo ukryte w warstwie ocieplenia) lub ścianie oficyny od podwórka pod warunkiem, że nie będą uszkadzały ani przesłaniały istniejącego wystroju architektonicznego.”³³⁷

W Łodzi, klauzule środowiskowe są stosowane również w jednostkach miejskich i spółkach komunalnych. W tym kontekście warto przybliżyć inwestycje kubaturowe realizowane przez EC1- instytucję kultury oraz spółkę miejską EXPO Łódź.

Przyjęte dla całego kompleksu obiektów EC1 rozwiązania w zakresie adaptacji poszczególnych budynków, wprowadzają innowacje związane z zarządzaniem energią, specyfiką materiałów, procesami zarządzania wodą, gospodarką odpadami i komfortem pracy, mieszczące się w pojęciu „budownictwo ekologiczne lub zrównoważone”.³³⁸ Dotyczą one przede wszystkim neutralizacji zagrożeń związanych ze znaczną degradacją środowiska, w tym rekultywacją zanieczyszczonego gruntu.

Można wymienić następujące przykłady ekologicznych rozwiązań stosowanych w ramach implementacji zielonych zamówień publicznych w zakresie docelowych architektonicznych rozwiązań ekologicznych w obiektach EC1:

- panele solarne do ogrzewania wody w całym budynku, wkomponowane w elewację budynku od strony południowej (EC1 Wschód),
- okna z certyfikatem LEED (zrobione w 60% ze składników pochodzenia naturalnego),
- ekologiczne wykładziny filcowe z certyfikatem GUT,

³³⁷ <ftp://mapaftp.uml.lodz.pl/Rewolucji%2013,15,17%20PFU%20postepowanie%20DOA-ZP-VII.271.120.2017/Rewolucji%2013%20PFU%20wraz%20z%20za%C5%82/1.Program%20funkcjonalno%20-%20u%C5%BCytkowy/>;

<ftp://mapaftp.uml.lodz.pl/Rewolucji%2013,15,17%20PFU%20postepowanie%20DOA-ZP-VII.271.120.2017/Rewolucji%2013%20PFU%20wraz%20z%20za%C5%82/1.Program%20funkcjonalno%20-%20u%C5%BCytkowy/1.%20Program%20funkcjonalno%20-%20u%C5%BCytkowy/>

Projekt „Łódź dla jerzyków, jerzyki dla Łodzi” jest realizowany w ramach cyklu „Miasto, masa, zwierzyzna” fundacji Bios Amigos. Powstał na zajęciach w pracowni prof. Jolanty Wagner na Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi. Jego konsultantem merytorycznym jest ornitolog dr Tomasz Janiszewski z Wydziału Biologii Uniwersytetu Łódzkiego. Projekt zdobył trzy nagrody w akademickim konkursie Strzemiński – PROJEKT 2015 (w tym wyróżnienie honorowe Rektora ASP oraz nagrodę Miesięcznika Architektura Murator), został również zaprezentowany na Łódź Design Festival w 2015 roku; <ftp://mapaftp.uml.lodz.pl/>; <http://docplayer.pl/9088975-Budki-legowe-dla-jerzykow-dokumentacja-procesu-realizacji-pracy.html>;

<http://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,19382727,rewitalizacja-mieszkania-dla-ludzi-i-dla-jerzykow.html>

³³⁸ A. D. Hegner (red.), *Efficiency House Plus with Electric Mobility*, Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung, Druckteam Berlin, Berlin 2012, p. 4-11; S. Belniak, M. Głuszak, M. Zięba, op. cit., s. 68-95; N. Ćwik, M. Grzybek, B. Saracyn (red.), *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu, cz. II*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, EMBE PRESS, Warszawa 2012, s. 89-91; A. Kowalczyk, *Zielone dachy szansą na zrównoważony rozwój terenów zurbanizowanych*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania, nr 2 Przyroda w mieście*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2011, s. 66-81, B. Wieteska-Rosiak, *Środowiskowa odpowiedzialność urzędów gmin i starostw powiatowych – przykład – woj. łódzkiego* [w:] T. Markowski, D. Stawasz (red.), *Spółeczna odpowiedzialność w procesach zarządzania funkcjonalnymi obszarami miejskimi*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014, s. 65.

- ekologiczne farby (bezołowiowe),
- użycie cegły rozbiórkowej,
- posadzki drewniane tzw. przemysłowe (wykonane z małych listewek odpadów),
- podział budynku na kilka stref ogrzewania (nieużywana strefa nie jest ogrzewana),
- oświetlenie budynku z minimalną ilością opraw oświetleniowych, pozwalającą na jego użytkowanie,
- dach zielony (trawa na dachu pozwalająca na częściowe odparowanie wody deszczowej, a nie odprowadzanie jej do kanalizacji); dach zielony jest również tzw. powierzchnią biologicznie czynną,
- przestrzeń komunikacyjna i wypoczynkowa w całości przeszklone (ogrody zimowe) zbliżające użytkowników budynku do natury i środowiska zewnętrznego (EC1 Wschód),
- duże przeszklenia od strony północnej, a mniejsze od południowej, mają znaczenie w naturalnym doświetleniu budynku przez cały rok zmniejszenie okien od południa powoduje oszczędności w trakcie używania klimatyzacji (EC1 Wschód),
- woda deszczowa, jako element "edukacyjny" wykorzystywany w ramach ekspozycji (obieg wody) i dla celów praktycznych, tj. spłukiwania sanitariatów (EC1 Zachód)
- budowa systemu retencji rozproszonej na terenie (wielkość wymaganej retencji określona w wymaganiach technicznych),
- budowa podziemnych zbiorników retencyjnych, infiltracja do gruntu, separacje zanieczyszczeń ścieków opadowych u źródła ich powstania.³³⁹

Kolejnym przykładem stosowania kryteriów środowiskowych jest budowa hali wielofunkcyjnej Expo-Łódź, przy al. Politechniki 4. W obiekcie zastosowano najnowocześniejsze rozwiązania z zakresu ochrony środowiska. Dzięki energii czerpanej z wnętrza ziemi w hali wykorzystywane jest autonomiczne chłodzenie i ogrzewanie, niezależne od miejskich źródeł ciepła. Zlokalizowane na dachu budynku panele słoneczne wspomagają proces ogrzewania wody. Ponadto w obiekcie zastosowany został system naturalnego oświetlenia, pozwalający na zaoszczędzenie energii.³⁴⁰

³³⁹

http://www.architektura.info/index.php/architektura/polska_i_swiat/ec_1_w_lodzi_rewitalizacja_przestrzeni_po_przemyslowych, EC-1 Wschód: - „Home of Houses” Sp. z o. o., arch. Rafał Mysiak; EC-1 Zachód, EC-1 Południowy Wschód: Biuro Realizacji Inwestycji FRONTON Sp. z o.o. oraz Mirosław Wiśniewski Architektura i Urbanistyka Sp. z o.o.; SIWZ EC1 Łódź – Miasto Kultury, Wykonanie Studium Wykonalności wraz z Programem Funkcjonalno-Użytkowym, Koncepcją Koordynacyjną, Zagospodarowania Przestrzeni Poniżej Poziomu Terenu Rejonu Dworca Łódź – Fabryczna (...), http://www.bip.ec1lodz.pl/files/docs/siwzxwersja_ostateczna.pdf, s. 40.

³⁴⁰ <http://expo-lodz.pl/index.php/#dla-organizatorow/nowoczesnosc>.

Można wymienić następujące przykłady zastosowanych ZZP dotyczące wprowadzenia najlepszych dostępnych technologii z zakresu techniki grzewczej stosującej OZE (pompy ciepła, kolektory solarne) oraz m.in. technologii pozyskiwania i wykorzystywania wody deszczowej dla potrzeb obiektu:

Źródła ciepła

Dolne źródło ciepła – sondy geotermalne. System składający się z układu 96 sztuk pionowych sond geotermalnych pojedynczych o długości 108 m każda i średnicy 32x2,9 mm. Cały system podzielono na 6 sekcji po 16 sond na każdą. W danej sekcji sondy podłączone są poprzez przewody PE-Xa SDR 11 o średnicy 32x2,9 mm do znajdującego się w studni RAUGEO 16-obwodowego rozdzielacza z fabrycznie zamontowanymi regulatorami przepływu. Ze wszystkich 6 studni do budynku poprowadzone zostały preizolowane przewody RAUVITHERM UNO o średnicy rury medialnej 110x10,0 mm (ok. 1,5 m pod poziomem terenu).

Zarządzanie obiegiem wody

W zakresie stosowania odzysku wód deszczowych. Z uwagi na możliwość pozyskania wód deszczowych ze stosunkowo dużej powierzchni dachów, zdecydowano się na wykorzystanie ich do celów sanitarnych w pomieszczeniach WC. Zaprojektowano i wybudowano podziemny żelbetowy zbiornik magazynowy o pojemności 80 m³. Cały system wykorzystania zmagazynowanych wód deszczowych pracuje przy współpracy z centralą deszczowa AQUA-CENTER INDUSTRIAL 100 20-x/250x.

Centralna woda użytkowa

W zakresie stosowania kolektorów solarnych. w celu przygotowania ciepłej wody użytkowej do celów sanitarnych zaprojektowano i zamontowano na dachu hali wielofunkcyjnej, 20 próżniowych kolektorów słonecznych. Współpracują one układem instalacyjnym wyposażonym w wymiennik płytowy, zbiorniki buforowe i magazynowe ciepłej wody użytkowej. Wydajność całego systemu to około 60 kW.³⁴¹

Jednocześnie poza bezpośrednimi inwestycjami, w których uwzględniane są zielone klauzule, dzięki podejściu opartemu na zrównoważonym rozwoju i stosowaniu rozwiązań ujmujących działania na rzecz środowiska i usług ekosystemów, w Łodzi istotnie rozwinęła się świadomość proekologiczna, co jest szczególnie widoczne w tworzeniu przestrzeni miejskich.

Przykładem implementacji kryteriów środowiskowych dotyczącym wprowadzania roślinności miejskiej są zielone podwórka, czy woonerfy. Inwestycje obejmują rozwiązania

³⁴¹ <http://expo-lodz.pl/index.php/#dla-organizatorow/nowoczesnosc>.

architektoniczne i pielęgnacyjne związane z m.in. z pochłanianiem wody, systemami ukorzeniania etc. Realizowane są też duże projekty zazielenienia całych dzielnic – jak np. koncepcja „Zielonego Polesia”.

W ramach programu „Zielone Podwórka” zakładane są– trawniki, realizowane nasadzenia żywopłotów wraz z towarzyszącą infrastrukturą i miejscami wypoczynku oraz ciągi piesze, ławki, boiska do mini piłki i place zabaw. Zwraca się uwagę na formy i wykorzystanie eko-materiałów, nawiązujących do naturalnych elementów krajobrazu przyrodniczego.³⁴²

Adresatami programu są wspólnoty mieszkaniowe, a Miasto Łódź współfinansuje inwestycje nawet do 75% ceny kosztorysowej projektu. Wybrane w konkursie projekty obejmują urządzenie zieleni, budowę, remont ciągów pieszych, zakup i montaż urządzeń małej architektury (w tym placów zabaw). Programem „Zielone Podwórka” objęte mogą być nieruchomości należące do Miasta Łodzi, przylegające do nieruchomości wspólnot mieszkaniowych, do których wspólnota uzyskała tytuł prawny w postaci umowy dzierżawy lub użyczenia.³⁴³

Program „Zielone Polesie” dotyczy zachodniej części centrum Łodzi. Jego założenie obejmuje modernizację kilkunastu ulic i przekształcenie ich w ulice-ogrody, uspokojenie ruchu, utworzenie nowych terenów zielonych, w formie parków kieszonkowych (*pocket-park*) oraz stworzenie warunków do realizacji nowych inwestycji mieszkaniowych, nawiązując do północno amerykańskich programów zazieleniania ulic i sąsiedztw.³⁴⁴ Program ma na celu wprowadzenie nowej jakości w ulice części. Starego Polesia. Ulice mają zyskać charakter ciągów pieszych i dróg dla cyklistów z uspokojeniem ruchu. Nie przewiduje się

³⁴² <http://przetargi.bip.uml.lodz.pl/pokaz/przetarg.htm?id=2235>
http://www.czystemiasto.uml.lodz.pl/zapytania_ofertowe.php?article_id=1972
http://archiwum.uml.lodz.pl/rewitalizacja/projekty/zielone_polesie/
<http://www.mpu.lodz.pl/page/683,zielone-polesie---program-operacyjny.html>
<http://www.mpu.lodz.pl/page/165,plany.html?id=418>

³⁴³ <http://bip.uml.lodz.pl/urząd-miasta/programy-publicacje-raporty/inwestycje/program-zielone-podwórka/>;
<https://lodz.onet.pl/wladze-lodzi-chca-dac-300-tys-zlotych-by-lodzkie-podwórka-wypieknialy-rusza-konkurs/flqrlm>.

³⁴⁴ J. Klak, *Program NeighboSpace – Chicago, Dobre praktyki wykorzystania usług ekosystemów*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, (red.) *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 3, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012, s. 120; J. Pietras, *Program „Zielone ulice” - Chicago, Dobre praktyki wykorzystania usług ekosystemów*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, (red.) *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 3, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012, s. 124.; L. Guiquian and others., Vancouver: *A global Example for Becoming the “Greenest City”*, [in:] L. Guiquian (ed.), *Urban Innovation; Committed to urban innovation and sustainability, Issue 1 2015*, Guangzhou Institute for Urban Innovation, People’s Republic of China, Guangzhou 2015, p. 113-116; A. Kaźmierczak, *Innowacyjne metody wspierania tworzenia zielonej infrastruktury w miastach: współpraca władz lokalnych z inwestorami i właścicielami budynków*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, P. Lisicki (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 4 *Przyroda w mieście*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2013, s. 102.

zmniejszenia liczby miejsc postojowych, tylko inne sposoby aranżacji w przestrzeni ulicy. Wizytówką tych ulic ma być nowe podejście do kształtowania zieleni.³⁴⁵

Woonerfy, czyli tzw. podwórce miejskie wyróżnia wprowadzanie zieleni i uspokojenie ruchu samochodowego (prędkość dopuszczalna 20 km/h), bezwzględne pierwszeństwo pieszych i cyklistów przed pojazdami mechanicznymi, parkowanie tylko w wyznaczonych miejscach. Podczas projektowania woonerfu przestrzeni miejską powinno się gospodarować w taki sposób, by zachować jej wszystkie kluczowe funkcje tj. komunikacyjną, parkingową, ale jednocześnie należy pamiętać o stworzeniu przestrzeni o wysokim poziomie bezpieczeństwa, walorach estetycznych, środowiskowych a przede wszystkim miejsc gdzie przyjemnie można spędzić czas³⁴⁶.

5.3.4. Ocena potencjału zielonych zamówień publicznych, wybranych miast polskich ze szczególnym uwzględnieniem Łodzi, w świetle standardów ekologicznych Unii Europejskiej

Analizując zamówienia publiczne, ich związki z polityką zrównoważonego rozwoju i priorytetami funduszy europejskich należy odnieść się do zmian celów ochrony środowiska kształtujących rynek przedsięwzięć rozwojowych. W perspektywie 2014-2020, w porównaniu do lat 2007-2013, nastąpiło wyraźne zaostrzenie standardów środowiskowych i regułach prowadzenia polityki rozwoju³⁴⁷, co wynikało z przeciwdziałania zmianom klimatycznym. Jest to wyraźnie widoczne w regionach³⁴⁸ (załącznik 2.).

W perspektywie 2007-2013 w RPO WŁ w ramach osi priorytetowej II. Ochrona środowiska, zapobieganie zagrożeniom i energetyka - zgłaszane projekty miały przyczyniać się do poprawy stanu środowiska naturalnego, a w konsekwencji do wzrostu konkurencyjności ekologicznej obszaru województwa, czyli miały wymiar ogólny.

W perspektywie 2014-2020 UE wyznaczyła cele ilościowe określane jako 3x20, tj.: zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w stosunku do roku 1990, zmniejszenie

³⁴⁵ <http://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/woonerf-deptak-czy-zacisze-wyberz-przyjazna-nazwe-dla-podworcow-miejskich-id5189/>; http://archiwum.uml.lodz.pl/rewitalizacja/projekty/zielone_polesie/.

³⁴⁶ <http://uml.lodz.pl/dla-mieszkancow/rewitalizacja/projekty/>.

³⁴⁷ G. Jyż, *Zasady prowadzenia polityki rozwoju w świetle regulacji prawnych, stanowiska doktryny i orzecznictwa sądów administracyjnych (wybrane zagadnienia)*, [w:] K. Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych, Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2013, s. 16-17; J. Woźniak, *Implikacje nowej polityki spójności UE – konsekwencje dla systemu planowania rozwoju polskich regionów*, [w:] J. Szlachta, J. Woźniak. (red.), *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw, Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2011, s. 101-103.

³⁴⁸ *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*, Organization For Economic Co-Operation And Development, Sustainable Development Studies, OECD 2006, pp. 23-24.

zużycia energii o 20%, zwiększenie udziału energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto o 20% w UE. W przypadku Polski wartości te określono na 15%. Ponadto co najmniej 10% końcowego zużycia energii w transporcie ma pochodzić z OZE.³⁴⁹ Założenia te potwierdzono w dokumencie *Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, który zastąpił, realizowaną w latach 2000-2010, Strategię Lizbońską.³⁵⁰

Planowane działania dotyczą uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, modernizacji transportu oraz propagowania efektywności energetycznej.

Rada Europejska podtrzymała zamiar zredukowania po 2012 r. emisji gazów cieplarnianych do 2020 r o 20% oraz przyjęła zobowiązanie redukcji o 30% w stosunku do poziomu z 1990 r., o ile inne kraje rozwinięte zobowiążą się do porównywalnych działań, a kraje rozwijające się wniosą wkład na miarę swoich możliwości.³⁵¹ Założenia Strategii, w tym zasady 3x20, zostały potwierdzone w dokumencie *Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020. Umowa partnerstwa z grudnia 2015 r.*³⁵²

Analizy struktury rynku zamówień publicznych wykazały, że głównym realizatorem zamówień publicznych są władze zdecentralizowane - samorządy, w tym przede wszystkim gminy - gminy miejskie, miasta, obszary zurbanizowane. Dotyczy to zarówno Europy, jak i Polski.³⁵³ We Wspólnocie Europejskiej decentralizacja wydatków publicznych przez system zamówień publicznych osiągnęła wysokie poziomy, w Belgii przeszło 90%, w Niemczech

³⁴⁹ https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_pl

³⁵⁰ J. Szlachta, *Polityka regionalna Polski w kontekście nowej perspektywy budżetowej UE*, [w:] A. Harańczyk (red.), *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, Studia, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2012, s. 26-27.; http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.

³⁵¹ M. Schreyer, L. Mez, *ERENE Europejska Wspólnota Energii Odnawialnej, Tom 3 Pisma Europejskie*, Fundacja im. Heinricha Bolla, Berlin, Warszawa 2008, s. 24; Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Post-kopenhaska międzynarodowa polityka przeciwdziałania zmianie klimatu: natychmiastowe kroki, aby ożywić globalne działania*, {SEK(2010) 261}, KOM(2010) 86; <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=PL&f=ST%207438%202010%20INIT>.

³⁵² https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/14132/_Umowa__Partnerstwa_zmieniona_012016.pdf.

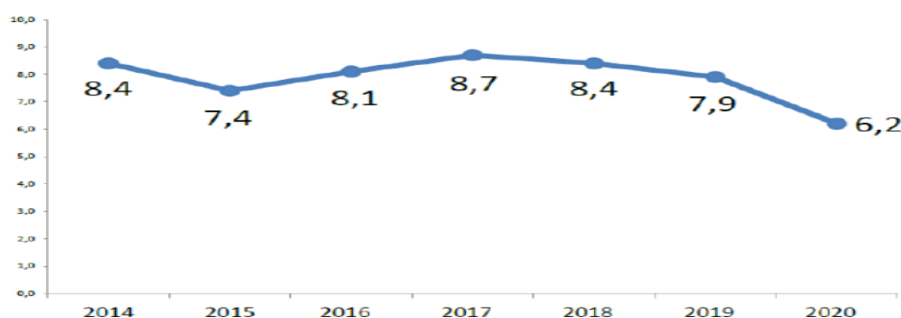
³⁵³ I. Andre, T. Baert, A. Balducci, C. Berescu, i in., *Miasta przyszłości...* op. cit., s. 2-5; European Commission, UN Habitat, *The State of European Cities 2016; Cities leading the way to a better future*, Publication Office of the European Union, Luxemburg 2016, p. 192-194; E. Moreno, B. Arimah R. Otieno Otieno, U. Mbeche-Smith, A. Klen-Amin, M. Kamiya, *Urbanization and Development. Emerging Futures, World cities report 2016*, United Nations Human Settlements Programme, Kenya, Nairobi 2016, pp. 9-12; *Inspiring Future Cities and Urban Services. Shaping the Future of Urban Development and Services Initiative*, World Economic Forum, in collaboration with PWC, World Economic Forum Cologne/Geneva, Switzerland 2016, pp. 9, 27; *Why the world needs an urban sustainable development goal*, United Nations, Sustainable Development Solutions Network; A Global Initiative for the United Nations, Note prepared by the SDSN Thematic Group on Sustainable Cities. Supported by UNHabitat, UCLG, Cities Alliance and ICLEI, 2013, pp. 2, 5.

87%.³⁵⁴ W Polsce udział samorządów w strukturze zamawiających jest również wysoki, przekracza 70% i z roku na rok się zwiększa³⁵⁵. Biorąc pod uwagę tak istotny wpływ miast na wydatkowanie środków publicznych, uwzględniając stale zwiększający się udział populacji zamieszkałej na terenach zurbanizowanych (w Unii Europejskiej prawie 75% wszystkich mieszkańców Wspólnoty)³⁵⁶, warto przybliżyć potencjał rynku wydatków publicznych w dużych miastach polskich.

Miasta, szczególnie duże, stanowią generatory rozwoju, innowacji i wzorców produkcji, konsumpcji, jak i modelu życia, co potwierdza R. Florida mówiąc o nich i ich kreatywnych mieszkańcach jako nowych centrach ekonomii klasy kreatywnej, rozwijających się w oparciu o technologię, talent i otwartość.³⁵⁷ Dla samorządu terytorialnego, najbardziej istotne są wydatki inwestycyjne (tzw. majątkowe)³⁵⁸ zwłaszcza nakłady w środki trwałe miast. Na potrzeby analizy potencjału dużych miast warto posłużyć się tym wskaźnikiem, obecnym w zamówieniach publicznych.

Analiza wydatków inwestycyjnych umieszczonych w Wieloletnich Prognozach Finansowych 12 największych miast zrzeszonych w Unii Metropolii Polskich³⁵⁹ wskazuje na wielkość tego rynku, na którym średni roczny poziom wydatków oscyluje wokół 7,87 mld zł. Minimalna wartość roczna wyniosła 6,2 mld zł a maksymalna 8,7 mld zł. (rys. 46.).

Rysunek 46. Wydatki inwestycyjne (majątkowe) 12 największych miast Polski [w mld zł.]

Źródło: Unia Metropolii Polskich, na podstawie Wieloletnich Prognoz Finansowych miast.³⁶⁰

³⁵⁴ L. Cernat, Z. Kutlina-Dimitrova, op. cit., p. 12.

³⁵⁵ *Sprawozdanie... w 2015 roku.*, 2016 r., Urząd Zamówień Publicznych, op. cit., s. 28.

³⁵⁶ M. Kotzeva (ed.), *Urban Europe; Statistics on Cities, Towns and Suburbs; 2016 Edition*, Eurostat,, Publication Office of the European Union, Luxembourg 2016, p. 8-9.

³⁵⁷ R. Florida, *Cities and the Creative Class* [in:] *City & Community, Volume 2, Issue 1*, American Sociological Association, New York, March 2003, p. 10-11.

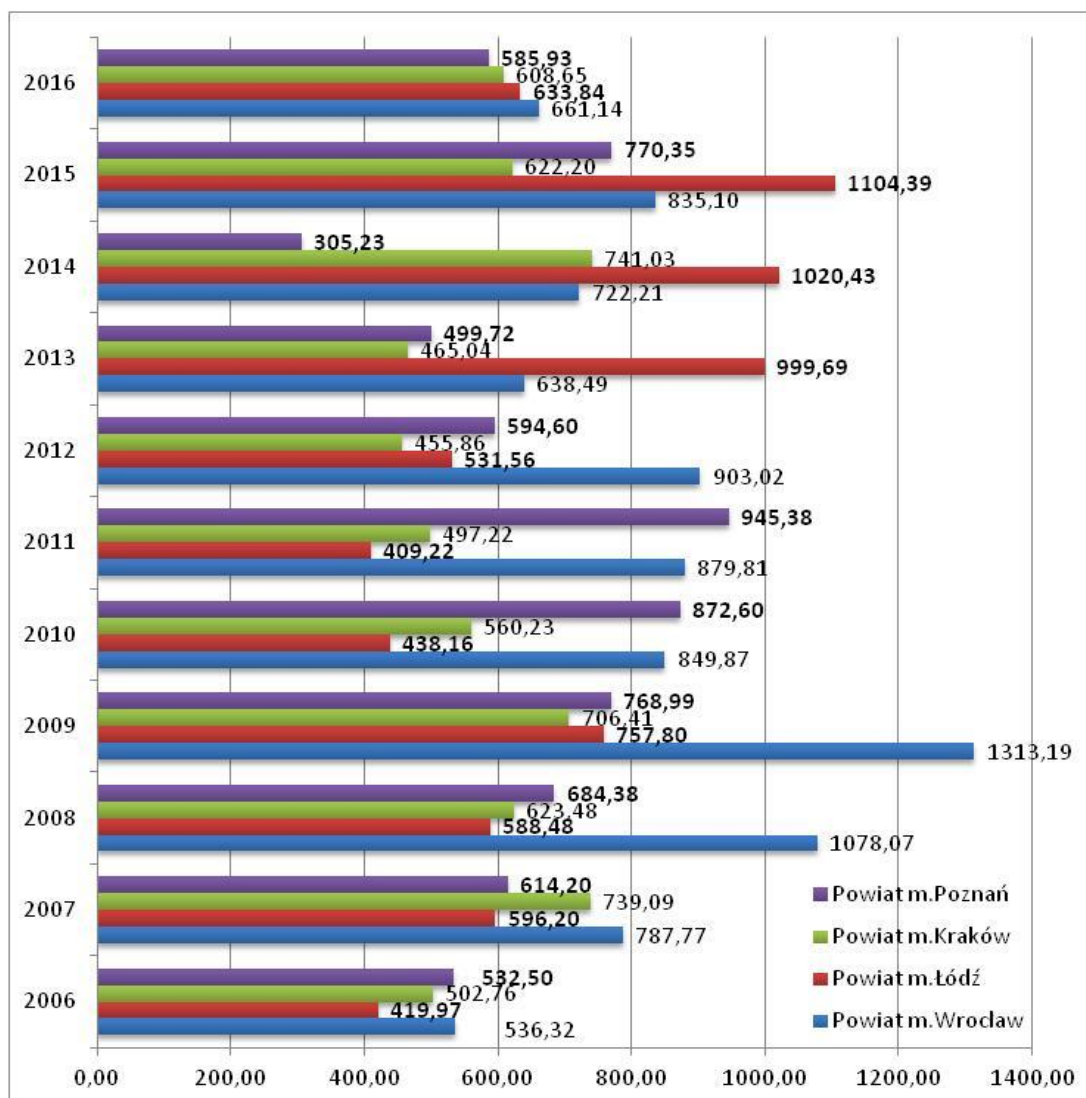
³⁵⁸ Hałaburda D. A. (red.), *Finanse samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2010, s. 20-23.

³⁵⁹ <http://www.metropolie.pl/pl/>

³⁶⁰ Białystok, Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Rzeszów, Szczecin, Warszawa, Wrocław.

Skupienie się na czterech dużych miastach Polski, tj. Łodzi, Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu³⁶¹ pozwoli pokazać jak kształtuje się rynek, zmieniają się z jednej strony okresy intensywnych wydatków inwestycyjnych, a z drugiej ich potencjał (rys. 47.).

Rysunek 47. Wydatki inwestycyjne wybranych dużych miast Polski

Źródło: Opracowanie własne na podstawie budżetów miast, Bank Danych Lokalnych 2018 r.

W przypadku Krakowa, Poznania i Wrocławia, które były miastami organizatorami EURO 2012 jak również beneficjentami dużych pól funduszy UE³⁶², najwyższe wydatki inwestycyjne widoczne były w okresie 2007-2012. Proces ten dobrze obrazuje Wrocław, w którym na inwestycje w 2007 r. wydano 787 mln zł, by w 2009 roku dojść do poziomu

³⁶¹ Z dalszej analizy pominięto Warszawę jako ośrodek nieporównywalny ze względu na odrębne regulacje prawne - Dz.U.2015.0.1438 t. j. - Ustawa z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy, podkreślające charakter stolicy i kilkukrotnie większy budżet w stosunku do porównywanych miast.

³⁶² Okres ten zbiegał się z perspektywą finansową UE 2007-2013.

1,3 mld zł, a w okresie spowolnienia gospodarczego, w latach 2010-2011, utrzymać wydatki na rocznym poziomie 850-880 mln zł (rys. 47.).

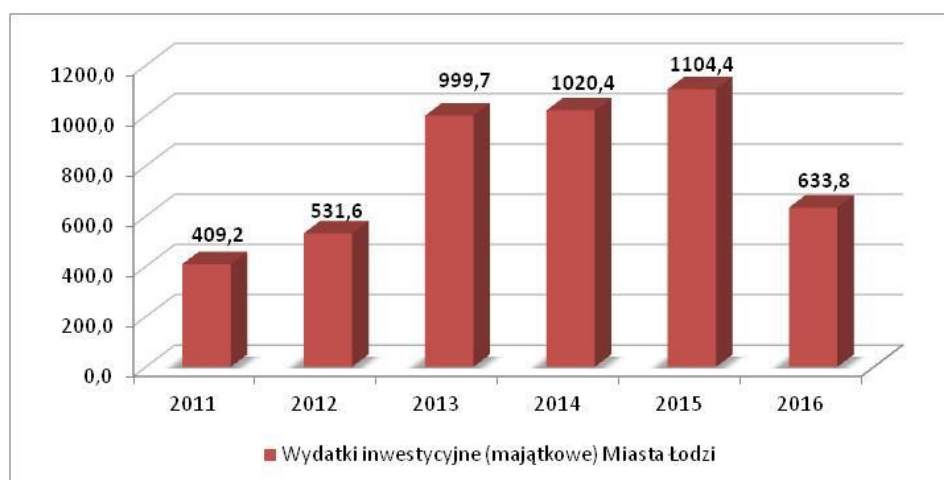
Ze względu na siłę nabywczą rynku we wskazanych wydatkach inwestycyjnych tych czterech dużych miast bardzo istotna jest uśredniona roczna wartość rynku szacowana we wskazanych 11 latach na 2,8 mld zł. (rys. 47.). Warto zauważyć, iż w przypadku tych miast roczna wartość rynku wydatków inwestycyjnych oscyluje, między 2 a 3,5 mld zł (piki w latach 2009 i 2015 – co jest, podobnie jak w przypadku Polski, związane z pozyskaniem funduszy UE). Tylko w 2006 r. wyniosła 1,9 mld zł. Warto również dodać, iż całkowita wartość wydatków inwestycyjnych przez 4 miasta w okresie 2006-2016 wyniosła przeszło 30 mld zł, pokazując istotny potencjał po stronie zamówień publicznych. Znajduje to przełożenie także na ZZP.

Łączna analiza wydatków rozwojowych w kategoriach inwestycji poprawiających infrastrukturę, jakość życia, w tym inwestycje komunalne, środowiskowe, drogowo-komunikacyjne, mieszkaniowe, etc. pozwala stwierdzić, że wydatki inwestycyjne Łodzi, podobnie jak pozostałych trzech miast, wykazywały w latach 2007-2009, trend wzrostowy. Po spowolnieniu inwestycyjnym, w latach 2010-2011 szczególnie widocznym właśnie w Łodzi (w 2010 r. 438 mln zł i w 2011 r. 409 mln zł), rozpoczął się boom inwestycyjny. Łódź z poziomu 531 mln zł w 2012 r. doszła do przeszło 1,1 mld zł. w 2015 r. Władze Miasta postawiły na inwestycje infrastrukturalne w drogi, obiekty sportowo-rekreacyjne, programy remontowe i rewitalizacyjne. W 2016 r. sytuacja wydatków inwestycyjnych odzwierciedla koniec poprzedniej perspektywy i przygotowanie do wydatkowania środków w nowej, stąd niższe wartości wydatków majątkowych, kształtujące się dla omawianych czterech miast na stabilnym poziomie ok. 2,5 mld zł, w tym dla Łodzi – ok. 633 mln zł. (rys. 47.).

W celu lepszego zobrazowania potencjału rynku zamówień publicznych z poziomu samorządu miejskiego, posłużę się przykładem Łodzi i wspomnianym już zestawieniem, w którym obok publicznych wydatków inwestycyjnych, na uwagę zasługują również kategorie głównych inwestycji oraz plany zamówień publicznych. Ze względu na dostępność porównywalnych danych posłużono się planami oraz sprawozdaniami z realizacji zamówień publicznych Miasta Łodzi i jednostek budżetowych za lata 2012-2016, a w przypadku wydatków majątkowych skoncentrowano się na okresie 2011-2016.

W przypadku Łodzi w latach 2011 – 2016 inwestycje miasta osiągały poziom od 409,2 mln zł do 1,1 mld zł.. W 2016 r. wspomniane wydatki majątkowe spadły do ok. 634 mln zł. W analizowanych 6 latach wydano prawie 4,7 mld zł, przy średniorocznym zainwestowaniu przeszło 780 mln zł (rys. 48.).

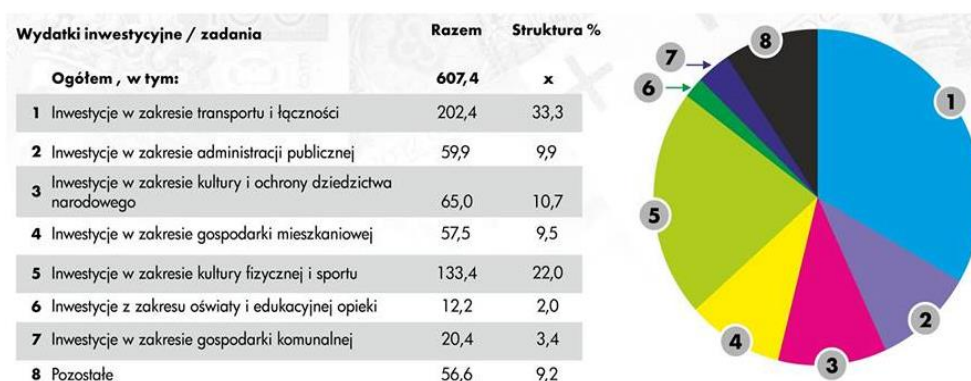
Rysunek 48.– Wydatki inwestycyjne w Łodzi w latach 2011 – 2016 [w mln zł.]

Źródło: Budżet Miasta Łodzi, <http://bip.uml.lodz.pl/miasto/budzet-miasta/>; Bank Danych Lokalnych - 2018 r.

Warto wskazać główne kategorie inwestowania, a co za tym idzie potencjał dla wykorzystywania zielonych zamówień publicznych w Łodzi. Przykładem może być projekt budżetu Miasta Łodzi na 2016 r., w którym na inwestycje zaplanowano 607 mln zł, dzieląc wydatki na 7 kategorii: transport i łączność 33,3%, administracja publiczna 9,9%; kultura i ochrona dziedzictwa narodowego 10,7%, gospodarka mieszkaniowa 9,5%, wydatki związane z kulturą fizyczną i sportem 22%, oświata i opieka edukacyjna 2%, gospodarka komunalna 3,4%, ostatnią kategorię stanowiły pozostałe wydatki 9,2% (rys. 49.).

Rysunek 49. Projekt budżetu Łodzi na 2016 r. [w mln zł]

Źródło: Urząd Miasta Łodzi, 2015 r.

Wśród inwestycji priorytetowych dla rozwoju miasta widoczna jest wyraźna grupa inwestycji infrastrukturalnych: Trasa Górna, Dworzec Łódź Fabryczna, ulica Piotrkowska, Trasa WZ, Nowe Centrum Łodzi, drogi rowerowe, inwestycje rewitalizacyjne: EC1, Art. Inkubator, Księży Młyn, inwestycje remontowe: Mia100 Kamienic i kulturalne: Teatr Arlekin oraz Centrum Dialogu. Wydatki te oparto o duże zamówienia publiczne (o wartości prawie 2 mld zł), w których wykorzystano zielone zamówienia publiczne np. w opisanym

wcześniej przypadku EC1. Taka ilość i wielkość inwestycji pokazuje potencjał rynkowy wykorzystywania tego narzędzia (Rys. 50.)

Rysunek 50.— Główne inwestycje rozwojowe Łodzi w latach 2013 - 2015

Źródło: Urząd Miasta Łodzi, 2015 r.

Równie istotne jest wyznaczenie priorytetów inwestycyjnych i obszarów strategicznych, w które Miasto Łódź będzie inwestować, w kontekście przygotowania do nowej perspektywy UE na lata 2014-2020, co zdeterminuje planowane postępowania przetargowe dla projektów mieszczących się w tych kategoriach. Koncentracja wskazanych przez Miasto Łódź wydatków publicznych z udziałem środków europejskich przypada na projekty z komponentem minimalizującym oddziaływanie na środowisko. Dla zobrazowania tego podziału posłużę się uproszczonym przykładem, uwzględniającym zamówienia z kryteriami środowiskowymi (tab. 20.).

Tabela 20. Potencjał wykorzystania ZZP w kontekście strategicznych projektów Łodzi według obszarów inwestowania w perspektywie UE 2014-2020 [w zł]

Główne obszary inwestowania (projekty UE) Miasta Łodzi w ramach zidentyfikowanych przez Instytucje Zarządzające funduszami UE projektów miejskich	
Rewitalizacja ³⁶³	1 351 250 072
Drogi	659 085 972
Transport Niskoemisyjny	695 310 403
Termomodernizacja	251 447 253
Ochrona Środowiska	125 000 000
Inne ³⁶⁴	41 161 325
Suma	3 115 255 025 ³⁶⁵

Opracowanie własne: na podstawie Zarządzenia nr 6045/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 22 maja 2017 w sprawie przygotowania inwestycyjnych projektów strategicznych Miasta Łodzi ubiegających się o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej oraz inwestycyjnych projektów komplementarnych Miasta Łodzi nieubiegających się o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej, w okresie programowania 2014-2020.

³⁶³ Dotyczy projektów inwestycyjnych (obiekty, przestrzeń, drogi, infrastruktura, wprowadzanie funkcji społecznych, zieleni, remonty (roboty budowlane), ale również wyposażenia obiektów, przestrzeni (dostawy) (projekty rewitalizacji kompleksowej, modernizacji i rewitalizacji obiektów kultury, edukacji/oświaty, wyposażenia przestrzeni, budynków, pomieszczeń).

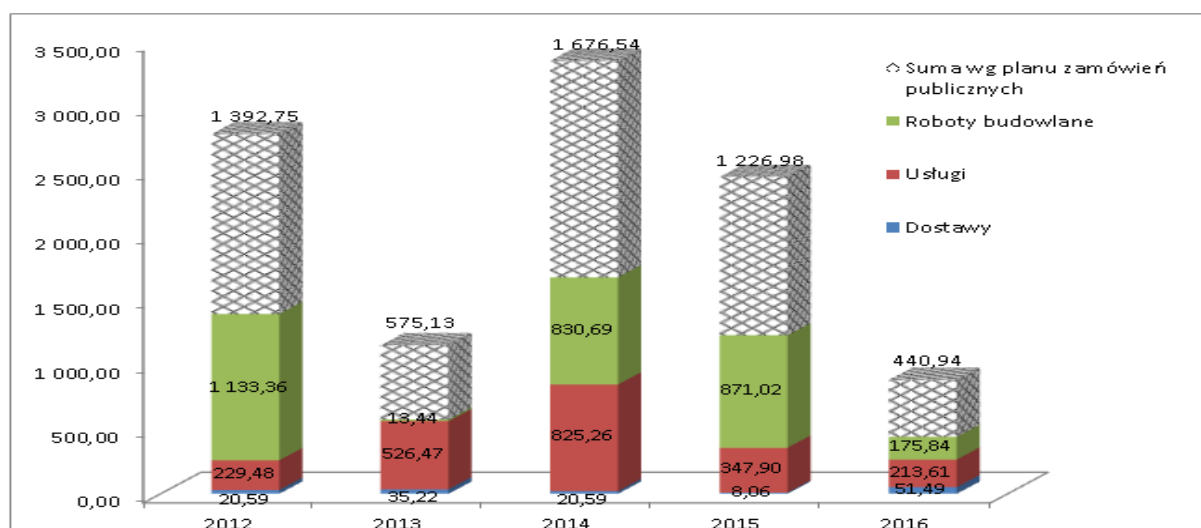
³⁶⁴ Usługi informatyczne (realizacja i elementy utrzymania systemów informatycznych, organizacja promocji gospodarczej, dostawy sprzętu IT, organizacja wydarzeń).

³⁶⁵ W tym szacowane dofinansowanie UE na poziomie ok. 61%.

Jak łatwo zauważyć wydatki na obszar rewitalizacji (uwzględniający stosowanie kryteriów środowiskowych³⁶⁶) szacowane są na przeszło 1,35 mld zł. Wprost odwołując się do stosowania kryteriów środowiskowych, co najmniej na poziomie generowania efektów ekologicznych, są inwestycje w transport niskoemisyjny (ponad 695 mln zł), ochronę środowiska (125 mln zł) oraz termomodernizację (przeszło 251 mln zł), których wartość skumulowana przekracza 1 mld zł, a z rewitalizacją 2,4 mld zł.

Szacując wartość potencjalnego rynku zamówień publicznych w Łodzi (ujmującego, obok wydatków inwestycyjnych również usługi jak m.in. utrzymanie, konserwację, użytkowanie etc., oraz dostawy materiałów eksploatacyjnych etc.), przeanalizowano plany zamówień publicznych, natomiast dla oszacowania rynku faktycznego, wykorzystano sprawozdania dotyczące zrealizowanych zamówień publicznych.³⁶⁷

Rysunek 51. Rynek zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w latach 2012-2016 według wartości planowanych zamówień publicznych [w mln zł.]

Źródło: Opracowania własne na podstawie Planów zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi za lata 2012-2016.³⁶⁸

W planach zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi (teoretyczny rynek) dla lat 2012-2016 (rys. 51.) bardzo wysokie wartości zamówień widoczne były w latach

³⁶⁶ Communication from The Commission to The Council, The European Parliament, The Economic And Social Committee and The Committee of The Regions, *Sustainable Urban Development in the European Union: A Framework for Action*, COM(1998) 605 final, Brussels, 28.10.1998, p. 12-13.

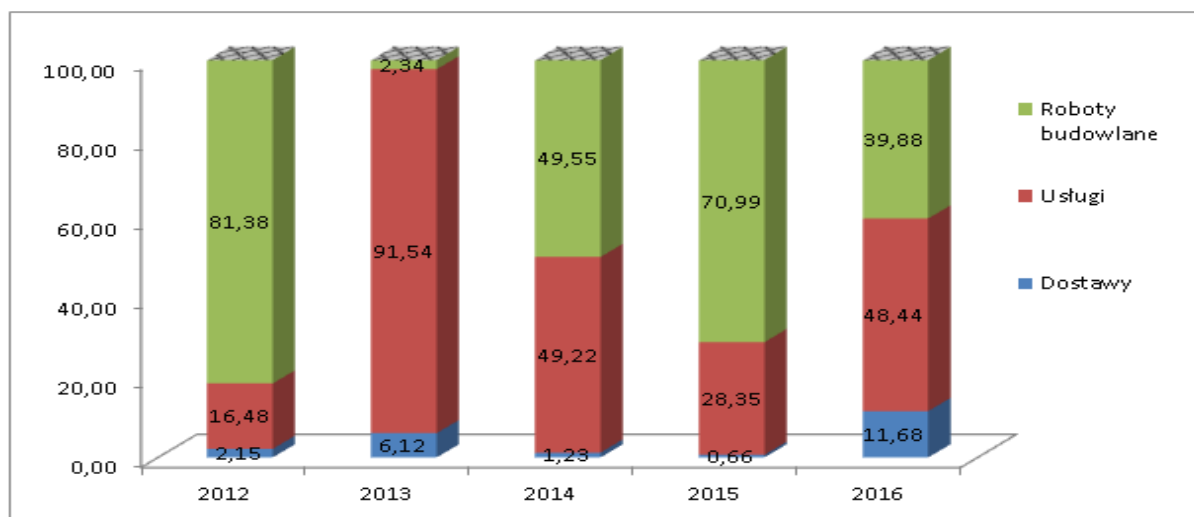
³⁶⁷ Plany Urzędu Miasta Łodzi w latach 2012-2016 (bez jednostek budżetowych i spółek miejskich) obrazują rynek potencjalny. W analizie natomiast sprawozdań z wykonania zamówień publicznych (dla Urzędu Miasta Łodzi i jednostek budżetowych) oparto się o dane rzeczywiste wynikające z realizacji zamówień publicznych. Ponadto w przypadkach obu analiz pokazano potencjał wynikający z podziału rodzajowego w szacowanej wartości rynku w zakresie robót budowlanych, usług i dostaw dla lat 2012-2016.

³⁶⁸ Dane nie obejmują zamówień udzielonych z wyłączeniem procedur określonych przepisami ustawy, dane przedstawiają wartości w złotych bez podatku od towarów i usług.

2012 (1,4 mld zł), 2014 (1,7 mld zł) i 2015 (1,2 mld zł), a istotnie mniejsze w latach: 2013 (575 mln zł) i 2016 z poziomem 441 mln zł. Całkowita wartość tych planów wynosiła ok. 5,31 mld zł, przy czym w podziale rodzajowym największe wydatki zaplanowano na roboty budowlane, których wartość oszacowano na 3,02 mld zł, na drugim miejscu uplasował się rynek usług – 2,14 mld zł i na ostatnim dostaw z wartością 145,27 mln zł.

Przy analizowaniu struktury rodzajowej planowanych zamówień publicznych na lata 2012-2016 (rys. 52.) dostrzegamy zasadniczą koncentrację na robotach budowlanych, które dominowały w planowaniu. W 2012 roku ich udział we wszystkich zamówieniach publicznych sięgnął ponad 81%, a w latach 2014 - 49,55%, 2015 - 70,99%, 2016 - 39,88%. Lata 2013 i 2016 pokazują koncentrację na usługach stanowiących odpowiednio 91,54% i 48,44% udział w rynku planowanych zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi.

Rysunek 52. Udział procentowy rodzajów zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w rynku planowanych zamówień publicznych

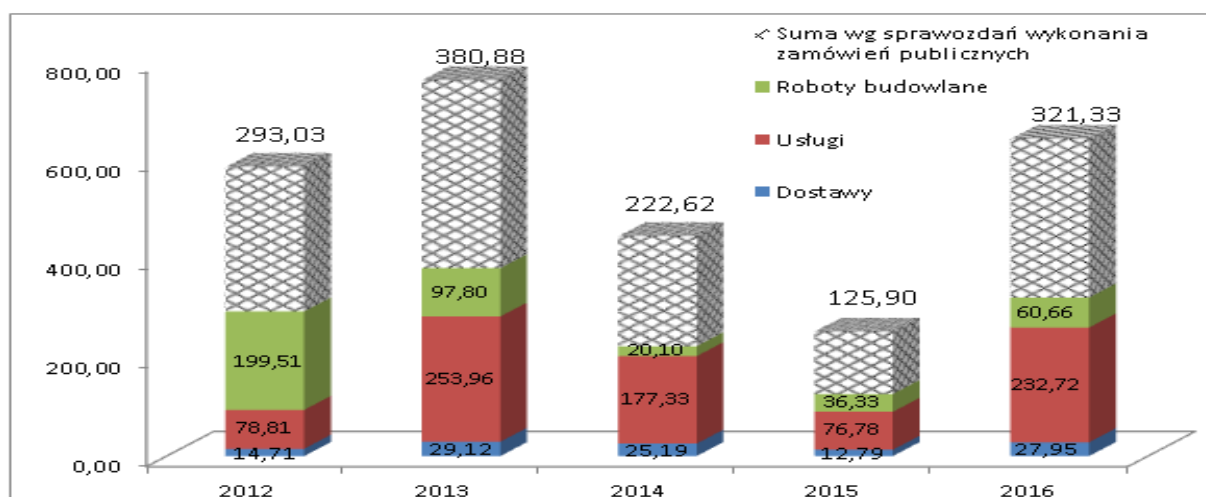
Źródło: Opracowania własne na podstawie Planów zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi za lata 2012-2016.

Analizując dane rzeczywiste, w oparciu o sprawozdania z wykonania zamówień publicznych w latach 2012-2016 (dla Urzędu Miasta Łodzi i jednostek budżetowych), zauważamy znacząco niższe wartości niż te z planowanych zamówień. Wynika to zarówno z weryfikacji możliwości podaźowych rynku wykonawców, ale także ze sposobów realizacji wydatków publicznych w ramach trybów pozaustawowych, m.in. umowy powierzenia, zamówienia „pod progami” generującymi obowiązki sprawozdawcze. Niemniej jednak wykazany w sprawozdaniach potencjał rynku jest niebagatelny i w latach 2012-2016 szacowany był na poziomie 1,34 mld zł (rys. 53.).

W ramach analizowanego okresu najwyższe poziomy wykonania zamówień publicznych Miasta Łodzi przypadają na lata 2013 380,88 mln zł i 2016 321,33 mln zł a mniejsze w latach: 2012 - 293,03 mln zł i 2014 z poziomem 222,62 mln zł. Najniższy poziom 125,90 mln zł odnotowano w 2015 roku.

W podziale rodzajowym, najczęściej wydano na usługi (eksploatacja i utrzymanie, m.in. czystość) wydatki te w analizowanym okresie oszacowano na 820 mln zł, na drugim miejscu uplasował się rynek robót budowlanych z wolumenem wartości rzędu 414 mln zł, a na ostatnim dostaw z szacowaną wartością 110 mln zł (rys. 53.).

Rysunek 53. Rynek zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w latach 2012-2016 według sprawozdań wykonania przygotowywanych na potrzeby UZP [w mln zł]

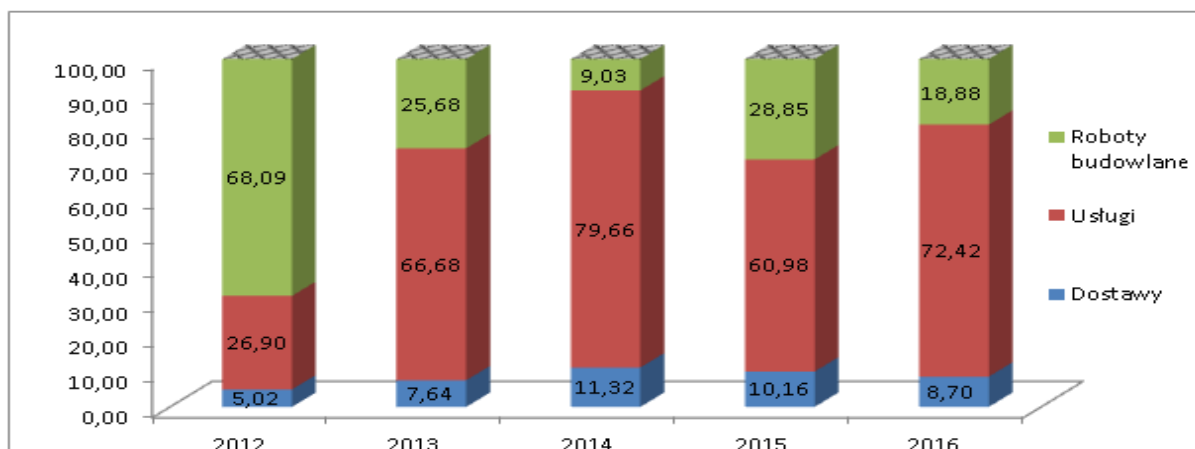

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych Sprawozdań dotyczących zamówień publicznych w UML jednostkach budżetowych za lata 2012-2016.³⁶⁹

Przy analizowaniu struktury rodzajowej zrealizowanych zamówień dostrzegamy w latach 2012-2016 zasadniczą koncentrację na usługach. Ich udziały w zamówieniach ogółem kształtowały się następująco: 2013 – 66,68%, 2014 – 79,66%, 2015 – 60,98%, 2016 – 72,42% (rys. 54.). Jedynie rok 2012 pokazuje koncentrację na robotach budowlanych stanowiących 68,09% rynku zamówień publicznych Miasta Łodzi. Dostawy w analizowanym okresie oscylowały w przedziale 5-11,3% wszystkich zamówień publicznych.

³⁶⁹ Dane nie obejmują zamówień udzielonych z wyłączeniem procedur określonych przepisami ustawy, dane przedstawiają wartości w złotych bez podatku od towarów i usług. Skumulowane szacowane zamówienia publiczne Miasta Łodzi według wykonania na podstawie sprawozdań dotyczących zamówień publicznych UML i jednostek budżetowych (ZIM, ZDIT, ZZM, ZLM, MOPS, PUP, SM, ŁOG, MPU, ŁZUK, CSS) w latach 2012-2016 (nie ujmują wszystkich jednostek nadzorowanych przez Urząd oraz spółek miejskich, w części przypadków istniały luki w sprawozdawczości, stąd też wartości mają charakter szacunkowy).

Rysunek 54. Udział procentowy rodzajów zamówień publicznych Miasta Łodzi w rynku zamówień publicznych wg sprawozdań zamówień publicznych UMŁ i jednostek budżetowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rocznych Sprawozdań dotyczących zamówień publicznych w UMŁ jednostkach budżetowych za lata 2012-2016.

Wskazane wartości wydatków publicznych analizowanych miast, budżetów oraz danych dotyczących wybranych inwestycji rozwojowych, obszarów inwestowania i priorytetów inwestycyjnych Łodzi oraz analizy planów zamówień publicznych i ich wykonania³⁷⁰, pokazują, że rynek zamówień publicznych ma wysoką wartość. W oparciu o plany roczne Urzędu Miasta Łodzi rynek ten oscyluje od 400 mln zł do prawie 1,7 mld zł rocznie. Natomiast analiza danych rzeczywistych, prowadzona na podstawie sprawozdań z wykonania zamówień publicznych w oparciu o przepisy ustawy Prawo zamówień publicznych, mieści się w przedziale od 125 mln zł do przeszło 380 mln zł rocznie³⁷¹.

Powyższe analizy jednoznacznie wskazują na to, że wydatki realizowane poprzez budżety dużych miast mają realny wpływ na kształtowanie wzorców produkcji i konsumpcji. Jest to także widoczne w odniesieniu do ZZP.

³⁷⁰ Na podstawie rocznych Sprawozdań dotyczących zamówień publicznych w UMŁ za lata 2012-2016.

³⁷¹ Zobrazowanie również istotnej skali różnic w zakresie pozaustawowych trybów realizacji zamówień publicznych, możliwości wykorzystywania opcji w zamówieniach, a także niezrealizowanych wydatków mimo takich potencjalnych możliwości (np. zakład termicznego unieszkodliwiania odpadów), kwestii weryfikacji możliwości rynkowych od strony wykonawców zamówień ujmując kwestie reorganizacyjne w ramach szeroko rozumianych struktur Miasta, w tym w delegowaniu realizacji zadań, wskazując na potencjał w zakresie optymalizacji procesu planowania i sprawozdawania.

PODSUMOWANIE

Zrównoważony rozwój wydaje się być współcześnie najbardziej pożądanym kierunkiem przemian społecznych i gospodarczych, które będą dokonywać się w granicach przyrodniczych możliwości Ziemi. Gwałtowne powiększanie się ludzkiej populacji i rozbudzone apetyty konsumpcyjne są powiązane z rosnącą presją na eksploatację zasobów naturalnych, których wydobywanie i przetwarzanie nieuchronnie prowadzi do zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego na bezprecedensową skalę i pogorszenie jakości życia ludności. Uświadomienie skali tych zjawisk doprowadziło do szerokiej debaty na temat konieczności kształtowania nowych wzorców zachowań społecznych i gospodarczych, które zorientowane byłyby na bardziej holistyczne postrzeganie otaczającej rzeczywistości, związane z respektowaniem także potrzeb przyszłych generacji i możliwości ich zaspokajania. W sferze teoretycznej dotyczy to potrzeby wypracowania nowego paradygmatu ekonomii, co wydaje się dokonywać na gruncie ekonomii zrównoważonego rozwoju. Koncepcja zrównoważonego rozwoju była jednak krytykowana jako zbyt idealistyczna a przez to słabo nadająca się do stosowania w praktyce. Wraz jej rozwojem udało się wypracować zasady działania, które coraz powszechniej są podstawą polityk, strategii i programów o jak najbardziej praktycznym charakterze. Towarzyszy temu korzystanie z narzędzi, które umożliwiają skuteczne wdrażanie zrównoważonego rozwoju przez różne podmioty gospodarcze. Przykładem takich instrumentów są zielone zamówienia publiczne. Ich pojawienie się było odpowiedzią na potrzebę wzmocnienia roli sektora publicznego w realizacji zrównoważonego rozwoju na wszystkich poziomach decyzyjnych. Podjęte w niniejszej rozprawie rozważania koncentrują się na wykorzystywaniu zielonych zamówień publicznych przez samorządy terytorialne w realizacji polityki rozwoju. Wartość realizowanych zamówień pochodzących z sektora publicznego, sprawia, że poprzez odpowiedni wybór kierunków i sposobów wydatkowania środków można wzmocnić działania na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Obserwacja praktyki gospodarczej związanej ze stosowaniem ZZP jako instrumentu wdrażania zrównoważonego rozwoju w wybranych krajach Unii Europejskiej stała się inspiracją do sformułowania pytań badawczych dotyczących instytucjonalnych uwarunkowań, definiowania i powodów korzystania z tego instrumentu. Stanowiły one punkt wyjścia do pogłębionych analiz funkcjonowania ZZP związanych z weryfikacją trzech hipotez badawczych. W części teoretycznej pracy został przedstawiony proces kształtowania się koncepcji zrównoważonego rozwoju i nowego paradygmatu ekonomii (rozdział I), rola państwa we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju (rozdział II) oraz ewolucja przepisów prawnych związanych z praktyczną realizacją zrównoważonego rozwoju w państwach Unii

Europejskiej z położeniem szczególnego nacisku na regulacje związane z zielonymi zamówieniami publicznymi (rozdział III). Część empiryczna rozprawy została podzielona na dwa rozdziały i obejmuje analizę danych statystycznych i wyników badań dotyczących potencjału rynku ZZP (rozdział IV) oraz szczegółowe omówienie badań własnych przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji (rozdział V). Opracowanie miało na celu przedstawienie znaczenia zielonych zamówień publicznych jako instrumentu wdrażania zrównoważonym rozwojowi. Przedmiotem szczególnego zainteresowania badawczego było podejście samorządów terytorialnych wybranych krajów Unii Europejskiej do korzystania z zielonych zamówień publicznych oraz zidentyfikowanie istniejących w tej dziedzinie praktyk i barier.

Analizy zostały podporządkowane weryfikacji trzech hipotez badawczych.

Hipoteza 1. **„Zielone zamówienia publiczne, wpływając na zmniejszenie zużycia zasobów naturalnych i ilości zanieczyszczeń powstających w wyniku inwestycji realizowanych w oparciu o przetargi publiczne, pozytywnie oddziałują na poprawę stanu środowiska przyrodniczego i jakość życia społeczeństwa, a tym samym stanowią istotny wkład w realizację zrównoważonego rozwoju.”** została zweryfikowana pozytywnie.

Za jej potwierdzeniem przemawia praktyka stosowania zielonych zamówień publicznych i generowane przez nie efekty ekologiczne. Wykazano, że instytucje publiczne, zwłaszcza samorządy terytorialne, stosują zielone zamówienia publiczne przede wszystkim w obszarach, w których mogą uzyskać kompleksowe korzyści, zarówno środowiskowe jak i ekonomiczne. Są to przede wszystkim inwestycje infrastrukturalne, wodociągowo-kanalizacyjne, drogowe, termomodernizacyjne i rewitalizacyjne. Dobre praktyki w zakresie stosowania kryteriów środowiskowych, generujących efekty ekologiczne i poprawę jakości życia mieszkańców przedstawiono w rozprawie na podstawie przykładów realizacji projektów miejskich w Łodzi oraz w kilku miastach niemieckich i włoskich. Cechą wspólną regionów był ich postindustrialny charakter, co w dużej mierze determinowało rodzaj inwestycji infrastrukturalnych. Przedstawiono szereg wykorzystywanych i sprawdzonych rozwiązań, kryteriów ich stosowania, metod oraz technologii przyczyniających się do implementacji zrównoważonego rozwoju poprzez narzędzie ZZP. Można do nich zaliczyć technologie bezwykopowe wykorzystywane w inwestycjach wodno-kanalizacyjnych, oraz realizację projektów rekultywacyjno – renaturyzacyjnych i rewitalizacyjnych Miasta Łodzi. Wygenerowano efekty w postaci ograniczenia ilości robót ziemnych, ilości zużywanego paliwa przez sprzęt budowlany, utrudnień w ruchu pojazdów, zmniejszenia

materiałochłonności, redukcji uciążliwości dla mieszkańców i transportu publicznego etc. Pozytywną weryfikację tej hipotezy wzmacniają również przykłady dobrych praktyk z Niemiec i Włoch. Dotyczą korzyści z termomodernizacji i prowadzenia gospodarki energooszczędnej na przykładzie niemieckiego Alte Hansestadt Lemgo. Chodzi o programy kompleksowej poprawy efektywności energetycznej w budynkach komunalnych (uwzględniającej termomodernizację, wyposażenie w zdalny monitoring, automatykę, wentylację z odzyskiem ciepła, fotowoltaikę i nadawanie budynkom cech budynków pasywnych). Realizacja tych programów z wykorzystaniem kryteriów ZZP pozwoliła w okresie czteroletnim zredukować koszty energii nawet do 20%. Termomodernizacja jedynie kilkunastu obiektów publicznych przyniosła redukcję rocznych kosztów o kilka procent, generując znaczące oszczędności finansowe dla samorządu i istotne efekty ekologiczne. Dodatkowo programy te, wspierane przez projekty społeczne, angażowały uczniów w oszczędzanie energii i działania proekologiczne, umożliwiając wykorzystywanie zaoszczędzanych środków na szkolne inicjatywy rozwojowe oraz upowszechnianie standardów i zachowań prośrodowiskowych wśród mieszkańców.

Z kolei włoskie przykłady generowania korzyści ze stosowania ZZP, obejmują m.in. projekt mediolańskiej oczyszczalni, z której 1/3 oczyszczonych ścieków jest wykorzystywana do nawadniania pól uprawnych i w szeroko rozumianym ogrodnictwie oraz inwestycje infrastrukturalne włoskiej prowincji Cremona. Wskazane przykłady inwestycji, w ramach których zastosowano ZZP to budowa dróg z materiałów z odzysku i z wykorzystaniem przyjaznych środowisku technologii, realizacje systemów sterowania światłami ulicznymi i urządzeń do ulicznej sygnalizacji świetlnej z wykorzystaniem materiałów i technologii, które generowały korzyści zarówno środowiskowe, jak i ekonomiczne.

Biorąc pod uwagę różnorodność celów i sposobów ich osiągania, z jaką mają do czynienia samorządy terytorialne, można stwierdzić, że włączenie kryteriów ZZP otwiera nowe możliwości uzyskiwania wielorakich korzyści o charakterze ekonomicznym, społecznym i ekologicznym.

W przypadku hipotezy 2. **„Stosowanie zielonych zamówień publicznych przez samorządy terytorialne odgrywa zasadniczą rolę w kreowaniu rynku przyjaznych środowisku dóbr i usług przyczyniając się do zrównoważonego rozwoju regionów.”** weryfikacja jest również pozytywna. Rzeczywiście wielkość rynku zielonych zamówień publicznych jest znaczna, gdyż obok działalności w zakresie budowy i modernizacji infrastruktury samorządy generują dość stabilny popyt na sprzęt biurowy, materiały eksploatacyjne, usługi ogrodnicze i cateringowej, transport, sprząatanie etc. Stosowanie w tych

przypadkach ZZP jest sygnałem dla podmiotów strony podaźowej, że poszukiwane są produkty i usługi przyjazne środowisku przyrodniczemu.

Rynek zamówień publicznych, ujmujących kryteria środowiskowe może dotyczyć praktycznie wszystkich zamówień publicznych i obejmuje wydatki całego sektora publicznego. Na potrzeby niniejszej pracy poddano analizie rynek Wspólnoty Europejskiej i rynek Polski. O potencjale rynku zamówień publicznych, w tym zielonych zamówień, decyduje jego wartość i parametry ilościowe, takie jak liczba ogłoszeń o postępowaniach. Z zebranych danych statystycznych wynika, że w badanym okresie maksymalna wartość wydatków publicznych wyniosła 2015,3 mld euro co odpowiada 13,7 % całkowitego PKB Unii Europejskiej. Jeśli do oceny wielkości rynku wykorzystać oszacowania zamówień publicznych publikowane w suplemencie do Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej, to bez zamówień sektorowych jego wartość ustalono na 350 mld euro, z liczbą ogłoszeń o przetargach sięgającą przeszło 154 tysięcy postępowań, a z zamówieniami sektorowymi i obronnymi na 450 mld euro i prawie 173 tysiące postępowań.

Na podstawie analiz prac badawczych oszacowano, że udział *stricte* zielonych zamówień wynosi od 25% do 38% wartości wszystkich opublikowanych przetargów.

W Polsce rynek zamówień publicznych w 2016 r. oszacowano na 107,4 mld zł, czyli 5,8 % PKB. Analiza danych z lat 2006-2016 wykazała rynek zamówień publicznych o nominalnej wartości przekraczającej rokrocznie 100 mld zł, przy przekraczającym 8% rocznym udziale tego rynku w PKB Polski. Wartość rynku zielonych zamówień oszacowano na 20% wartości wszystkich zamówień publicznych w Polsce. W latach 2009-2016 nie przekraczała ona 1% PKB Polski, utrzymując roczną wartość nominalną na poziomie ok. 12-15 mld zł.

Na przykładzie analizy wydatków inwestycyjnych Łodzi, Krakowa, Poznania i Wrocławia z lat 2006-2016 wykazano potencjał siły nabywczej rynku wybranych 4 dużych miast, których uśrednioną roczną wartość oszacowano na 2,8 mld zł. W przypadku wskazanych miast roczna wartość rynku inwestycji wynosiła od 2 mld zł do 3,5 mld zł. Całkowita wartość wydatków inwestycyjnych tych 4 miast w okresie 2006-2016 wyniosła przeszło 30 mld zł, co pokazuje potencjał systemu zamówień publicznych, w tym także zielonych zamówień publicznych.

Badając relacje rynku zamówień publicznych z rynkiem funduszy europejskich przeanalizowano dane dotyczące perspektywy 2007-2013. Wykazano, że największy udział w tych zamówieniach miały duże roboty budowlane związane z inwestycjami infrastrukturalnymi, o łącznej wartości około 159 mld euro, co stanowiło 46% całkowitego budżetu polityki spójności. Wydatki skoncentrowane były w sektorach: transportu, ochrony

środowiska, energetyki, infrastruktury ICT, infrastruktury w zakresie zdrowia, a także służyły finansowaniu rozwoju obszarów miejskich (odbudowa, rewitalizacja, budownictwo mieszkaniowe) oraz badań i edukacji.

Wykazano, że w wydatkowaniu środków publicznych coraz większe znaczenie zyskuje model wielopoziomowego zarządzania (*multilevel governance*), który zgodnie z zasadą subsydiarności, oznacza delegowanie przez państwo uprawnień i zadań na niższe szczeble administracji i zarządzania. W przypadku instytucji zamówień publicznych daje to największą efektywność dostarczania określonych usług jednostkom samorządów terytorialnych. W Unii Europejskiej przeszło 50% zamówień publicznych jest realizowana przez samorządy, w Polsce udział ten przekracza 70%.

Z przeprowadzonych badań wynika również, że ponad połowa przebadanych samorządów (56%) postrzegała ZZP jako efektywny instrument rozwoju lokalnej gospodarki, a 75% samorządów widziało potrzebę odgrywania aktywnej roli w kreowaniu rynku ZZP, ekologicznych produktów i usług.

Wydatkowanie publicznych środków z wykorzystaniem kryteriów ZZP stanowi bardzo istotny przyczynek do realizacji zrównoważonego rozwoju regionów, zwłaszcza że poprzez dołączenie kolejnych sektorów i grup produktów systematycznie powiększa się zakres stosowania tych kryteriów.

Hipoteza 3. „**Zielone zamówienia publiczne są stymulatorem rozwoju i upowszechniania ekoinnowacji**” również została zweryfikowana pozytywnie. Choć ekoinnowacje zwykle kojarzone są z działalnością placówek naukowo-badawczych i przedsiębiorstw, to jak to ujawniły przeprowadzone badania, sektor publiczny ze swoim ogromnym popytem inwestycyjnym może odgrywać rolę inicjatora rozwiązań innowacyjnych. Dotyczy to zwłaszcza budownictwa i energetyki. Wykazano, że poprzez realizację miejskich projektów inwestycyjnych, szczególnie z zakresu robót budowlanych dotyczących gospodarki wodno-kanalizacyjnej, termomodernizacji oraz kompleksowej rewitalizacji, stymulowany był rozwój rynku przyjaznych środowisku produktów i usług i upowszechniane ekoinnowacje. Projekty te były często źródłem nowatorskich zastosowań projektowania, użycia technologii i rozwiązań. Choćby opisane w projektach wodno-kanalizacyjnych Łodzi, wprowadzenie w ramach ZZP tzw. „metody rękawa” z światłoutwardzalnymi żywicami, utwardzanymi pod wpływem promieniowania ultrafioletowego. Ta innowacyjna technologia pozwala na remonty bez prowadzenia jakichkolwiek robót ziemnych, zmniejszając ingerencję w środowisko oraz energo- i materiałochłonność. Także w ramach nowych rozwiązań ZZP w projektach rewitalizacyjnych, wykorzystujących *ecodesign* i materiały naturalne, w Łodzi wprowadzono

innowacyjne rozwiązanie umożliwiające gnieźdzenie się ptaków – jerzyków, w detalach architektonicznych fasad kamienic. Dobrymi przykładami generowania unikatowych rozwiązań są również realizacje placów zabaw w formach i z materiałów „eko”, nawiązujących do naturalnych elementów krajobrazu przyrodniczego oraz realizacje parków kieszonkowych (*pocket park*), podwórców miejskich (*woonerfów*) czy też otoczonych zielenią miejsc parkingowych (*parklet*). Tego typu rozwiązania zastosowane często eksperymentalnie w ramach publicznych inwestycji miejskich, były ekoinnowacjami tworzącymi nowy obszar rynku. Unikatowe prośrodowiskowe rozwiązania były następnie wykorzystywane i upowszechniane nie tylko przez inne samorządy terytorialne, ale również znalazły zastosowanie w obiektach komercyjnych.

W rozprawie wykazano także oddziaływanie kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych na przedsiębiorców. Ponad połowa (6,7 mln podmiotów gospodarczych) wszystkich innowacyjnych przedsiębiorstw w UE uznała, że ich innowacje przyniosły korzyści środowiskowe niezależnie od tego, czy znajdowały się w przedsiębiorstwie, czy też konsumowane były przez końcowych użytkowników produktów i usług. Podkreślono, że niemal połowa innowacyjnych przedsiębiorstw w UE wprowadziła innowacje, z których korzystano w przedsiębiorstwie, a około jednej trzecia wprowadziła innowacje, z których korzyści środowiskowe związane były z konsumpcją lub użytkowaniem produktów. Świadczy to o możliwości wykorzystywania ZZP do kreowania rynku przyjaznych środowisku, innowacyjnych dóbr i usług.

Ponadto wykorzystane w części empirycznej pracy rezultaty projektu GPPinfoNET wskazują na dostrzeżenie przez respondentów możliwości wykorzystania ZZP do wzmacniania lokalnego rynku i stymulowania ekologicznej innowacyjności.

Reasumując, rynek zielonych zamówień publicznych ze względu na swoją wielkość i charakterystykę wykazuje rosnący potencjał w zakresie kreowania zrównoważonego rozwoju i innowacji, szczególnie tych przyjaznych środowisku. Ponadto może służyć upowszechnianiu rozwiązań prośrodowiskowych oraz wpływać na upowszechnianie wzorców produkcji i konsumpcji zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju. Wpisuje się to także w rozwój zielonej gospodarki, oszczędnie korzystającej z zasobów.

Z pewnością zagadnienie zielonych zamówień publicznych może być analizowane na wiele sposobów. Przedstawione w pracy wyniki badań oczywiście nie wyczerpują tematu i mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań i rozważań teoretycznych. Interesujące wydaje się zwłaszcza przeprowadzenie szczegółowych analiz kosztów i korzyści stosowania prośrodowiskowych rozwiązań w dłuższej perspektywie, w tym analiz kosztów cyklu życia produktu. Wiedza na ten temat powinna być systematycznie rozwijana i upowszechniana

wśród władz odpowiedzialnych za wydatkowanie publicznych pieniędzy. Zasadne jest także zwiększanie obligatoryjności stosowania kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych. Powinno to wzmocnić znaczenie ZZP w kreowaniu zrównoważonego rozwoju.

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Ujęcie zrównoważonego rozwoju w głównych sformalizowanych politykach (strategiach) gospodarczych UE, w tym w zakresie zasady horyzontalnej w ramach działań współfinansowanych z budżetu UE.

Nazwa sformalizowanej polityki (gospodarczej/horyzontalnej) (w ujęciu ogólnym)	(Poziom Unii Europejskiej) <i>Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu</i>	(Poziom Unii Europejskiej, wdrażany w ramach polityki (zasady) horyzontalnej Wspólnoty Europejskiej we wszystkich krajach członkowskich) Zrównoważony rozwój (polityka horyzontalna obok równości szans i niedyskryminacji, polityki społeczeństwa informacyjnego)	(Poziom Krajowy, Polska) Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju Warszawa 2017 do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR)
Odniesienie do zrównoważonego rozwoju (priorytety)	Priorytety: - rozwój inteligentny: rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji; – rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej; – rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu: wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną. Cele: wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat powinien wynosić 75%; – na inwestycje w badania i rozwój należy przeznaczać 3% PKB Unii; – należy osiągnąć cele „20/20/20” w zakresie klimatu i energii (w tym ograniczenie emisji CO₂ nawet o 30%, jeśli pozwolą na to warunki); – liczbę osób przedwcześnie kończących naukę szkolną należy ograniczyć do 10%, a co najmniej 40% osób	Rozumienie polityki horyzontalnej (przekrojowej) Polityka zrównoważonego rozwoju i jej stosowanie jest wpisane we wszystkie działania Unii Europejskiej. Zasada ta jest obligatoryjna w zakresie stosowana na każdym etapie wdrażania operacji współfinansowanych z Funduszy Europejskich Wynika zarówno z legislacji (jest wpisana w prawo UE i prawo krajowe) wspólnotowej jak i zapisów Umów Partnerstwa, pomiędzy Komisją Europejską a pozostałymi krajami członkowskimi Wspólnoty, także Polską. Stanowi obowiązek wszystkich podmiotów zaangażowanych we wdrażanie i realizację funduszy strukturalnych UE. W tym wymiarze zrównoważony rozwój jest rozumiany jako rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości w podstawowych procesach przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń	Ujęcie zrównoważonego rozwoju w SOR cyt. z preambuły: „...Uwzględniając aktywność ludzi na różnych szczeblach, Strategia w pełni respektuje zasadę subsydiarności. Nikt jednak nie wyřęczy władzy publicznej w definiowaniu i realizacji rozwoju społecznie zrównoważonego. Jeśli zależy nam na wzroście gospodarczym lepszej jakości, to musimy zacząć budować bardziej solidarne społeczeństwo. Zarówno Komisja Europejska, jak i Bank Światowy oraz Międzynarodowy Fundusz Walutowy podkreślają, że redukcja nierówności w dochodach oraz spójność społeczna jest dziś warunkiem zrównoważonego i długotrwałego rozwoju gospodarek poszczególnych państw. Skuteczna realizacja szeroko pojętej polityki społeczno-gospodarczej to zdolność włączania w procesy rozwojowe jak najszerzych grup społecznych. Polityka w wykonaniu władzy publicznej musi więc w wymierny sposób służyć obywatelom: pracownikom, przedsiębiorcom, rodzinom, młodym ludziom, dając dobre perspektywy rozwoju, a starszemu pokoleniu – zapewniając godne życie po latach aktywności zawodowej. Państwa o dojrzałych systemach gospodarczych doskonale rozumieją, że bardzo trudno uchwycić rozwój

	z młodego pokolenia powinno zdobywać wyższe wykształcenie; – liczbą osób zagrożonych ubóstwem należy zmniejszyć o 20 mln.		gospodarczy jednym wskaźnikiem: PKB. Dziś już powszechnie akceptowalne jest przekonanie, że wprowadzić wzrost gospodarczy jest bardzo ważny, ale poprawa jakości życia obywateli jest równie istotna. (przykłady wskaźników zrównoważonego rozwoju dla miast, stosowanych alternatywnie do PKB) Celem głównym projektowanych działań rozwojowych jest stworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Odbywać się to będzie poprzez skoncentrowanie działań o charakterze prawnym, instytucjonalnym i inwestycyjnym na trzech celach: (I) trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną; (II) rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony; (III) skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu. Jednocześnie podejmowane będą interwencje w ramach tzw. obszarów horyzontalnych, wpływających na osiągnięcie celów Strategii: Kapitał ludzki i społeczny, Cyfryzacja, Transport, Energia, Środowisko, Bezpieczeństwo narodowe. Nowy model rozwoju to przede wszystkim rozwój odpowiedzialny oraz społecznie i terytorialnie zrównoważony. Jest on oparty o indywidualny potencjał terytorialny, inwestycje, innowacje, rozwój, eksport oraz wysoko przetworzone produkty. Stabilne, oparte na innowacyjności podstawy nowoczesnej, konkurencyjnej i zrównoważonej gospodarki, to kapitał do wykorzystania przez przyszłe pokolenia. Konkurencyjna gospodarka, to gospodarka efektywna, lepiej wykorzystująca kreatywność ludzi, stwarzająca rozwiązania bardziej innowacyjne i przyjazne dla środowiska, które skutecznie konkurują na rynkach światowych.
--	---	--	--

Przykład projektów (programów wdrożeniowych)/ celów, działań, i zakładanych rezultatów (ujmujących trwały rozwój)	Komisja przedstawiła siedem projektów przewodnich, które mają umożliwić postępy w ramach każdego z priorytetów tematycznych: – „Unia innowacji” – projekt na rzecz poprawy warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji, tak by innowacyjne pomysły przeradzały się w nowe produkty i usługi, które z kolei przyczynią się do wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy; – „Młodzież w drodze” – projekt na rzecz poprawy wyników systemów kształcenia oraz ułatwiania młodzieży wejścia na rynek pracy; – „Europejska agenda cyfrowa” – projekt na rzecz upowszechnienia szybkiego Internetu i umożliwienia gospodarstwu domowemu i przedsiębiorstwom czerpania korzyści z jednolitego rynku cyfrowego; – „Europa efektywnie korzystająca z zasobów” – projekt na rzecz uniezależnienia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów, przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, większego wykorzystania odnawialnych źródeł energii, modernizacji transportu oraz propagowania efektywności energetycznej: (uwzględniająca „zieloną agendę” na poziomie gmin i regionów w zakresie kreowania ekoinnowacji, polityki przemysłowej i konsumpcji. Główne działania inwestycyjne wskazywane w ramach tego projektu z poziomu samorządów jako kluczowych kreatorów rozwoju lokalnego to: modernizację, poprawy sieci wodno-kanalizacyjnych, usługi w zakresie recyklingu i gospodarowania odpadami, usługi komunalne, projekty	W ramach strategicznych działań: - niskoemisyjna, konkurencyjna i oszczędnie korzystająca z zasobów gospodarka’ - ograniczanie emisji gazów cieplarnianych, - ekoinnowacyjność, - edukacja konsumencka, - inteligentne sieci energetyczne, - ochrona środowiska i działania zapobiegające utracie bioróżnorodności - procedury oceny oddziaływania na środowisko, - odpowiedzialność za szkody wyrządzone w środowisku, - prawne podstawy tworzenia i zarządzania siecią ekologiczną Natura 2000 - system pozwoleń emisyjnych - normy i wytyczne środowiskowe	Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony Osiągany poprzez: Politykę regionalną promującą zrównoważony, trwały i samopodtrzymujący się rozwój, z zakresu polityki społecznej, instrumenty ekonomiczne i finansowe oraz zróżnicowane podejście do rozwoju (różnych typów terytoriów, grup społecznych). W tym: - Poprawa dostępności usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne Wzrost i poprawa wykorzystania potencjału kapitału ludzkiego na rynku pracy, - Zrównoważony rozwój kraju wykorzystujący indywidualne potencjały endogeniczne poszczególnych terytoriów Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych w oparciu o specjalizacje gospodarcze i nowe nisze rynkowe Podniesienie skuteczności i jakości wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie na wszystkich szczeblach zarządzania - Inkluzywne i skuteczne instytucje publiczne– dostępne i otwarte dla obywateli oraz przedsiębiorców Budowa zintegrowanego systemu planowania społeczno-gospodarczego i przestrzennego - Podejmowane działania w trzech określonych jako priorytetowe celach szczegółowych będą jednocześnie uwarunkowane koniecznością zapewnienia trwałej stabilności makroekonomicznej, w tym również w kontekście polityki budżetowej państwa (utrzymanie stabilności finansów publicznych, przy jednoczesnym wspieraniu inkluzywnego wzrostu gospodarczego pozostaje priorytetem polityki gospodarczej). Wyżej wymienione działania będą uzupełniane przez realizację przedsięwzięć infrastrukturalnych i działań o charakterze regulacyjnym
---	---	--	---

	zrównoważonej mobilności, ochrona bioróżnorodności oraz inicjatywy z zakresu ochrony rolnictwa i jego zasobów. Działania samorządów podkreślają potrzebę kluczowego dla powodzenia agendy, „...wykorzystywania zamówień publicznych, przede wszystkim w zakresie kształtowania wzorców zachowań w zakresie produkcji i konsumpcji odnoszącej się do obszaru środowiska” – „Polityka przemysłowa w erze globalizacji” – projekt na rzecz poprawy otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do MSP, oraz wspierania rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej, przygotowanej do konkurencji na rynkach światowych; – „Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia” – projekt na rzecz modernizacji rynków pracy i wzmocnienia pozycji obywateli poprzez rozwój kwalifikacji przez całe życie w celu zwiększenia współczynnika aktywności zawodowej i lepszego dopasowania popytu do podaży na rynku pracy, między innymi dzięki mobilności siły roboczej; – „Europejski program walki z ubóstwem” – projekt na rzecz zapewnienia spójności społecznej i terytorialnej, tak aby korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego i zatrudnienia były szeroko dostępne, a osoby ubogie i wykluczone społecznie mogły żyć godnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa.		i instytucjonalnym, w tak kluczowych dziedzinach dla rozwoju gospodarczego i jakości życia jak rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, w tym edukacji, kultury i zdrowia, w obszarze transportu, pozyskiwania i dystrybucji energii oraz zapewnienia trwałego dobrego stanu środowiska naturalnego zgodnego z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Projekty strategiczne: Polska Platforma „Przemysłu 4.0” – powołanie krajowego integratora odpowiedzialnego za doprowadzenie do transformacji krajowego przemysłu do poziomu określanego jako „Przemysł 4.0” (Industry 4.0).
Przykład narzędzi instytucjonalnych realizacji (zapisy z dokumentów formalnych ze	w ramach projektu „Unia Innowacji” np. - poprawa warunków ramowych prowadzenia działalności innowacyjnej przez przedsiębiorstwa (tj. utworzenie jednolitego patentu UE i specjalnego sądu patentowego, poprawa prawodawstwa w obszarze praw autorskich	Przewodnie instrumenty instytucjonalne horyzontalnej polityki zrównoważonego rozwoju - propagowanie praw podstawowych, - przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji, - działania na rzecz zmniejszenia skali ubóstwa i wykluczenia	w ramach projektu Polska Platforma „Przemysłu 4.0” Kluczowym elementem jest ukierunkowanie zakupów publicznych na innowacyjne i zrównoważone usługi, dostawy oraz roboty budowlane, dostarczane instytucjom

szczególnym uwzględnieniem narzędzia zamówień publicznych związanych ze zrównoważonym rozwojem i oddziaływaniem na środowisko)	i znaków towarowych, poprawa dostępu MSP do ochrony praw własności intelektualnej, przyspieszenie opracowywanie standardów interoperacyjnych, poprawa dostępu do kapitału oraz w pełni wykorzystywanie strategii tworzenia popytu, np. poprzez zamówienia publiczne i inteligentne regulacje w ramach projektu „Europa efektywnie korzystająca z zasobów” np. na poziomie Komisji Europejskiej wykorzystanie instrumentów finansowych UE (np. rozwój obszarów wiejskich, fundusze strukturalne, program ramowy dotyczący działalności badawczo-rozwojowej, sieci TEN, EBI) jako elementy konsekwentnej strategii finansowania, łączącej publiczne i prywatne środki UE i państw członkowskich; – poprawa ram prawnych stosowania instrumentów rynkowych (np. handel emisjami, przegląd zasad opodatkowania energii, pomoc państwa, sprzyjanie szerszemu wykorzystaniu ekologicznych zamówień publicznych) na poziomie krajowym nakłonienie państw członkowskich do: – stopniowego wycofywania dotacji szkodliwych dla środowiska, stosując wyjątki jedynie w przypadku osób w trudnej sytuacji społecznej; - stosowania instrumentów rynkowych, takich jak zachęty fiskalne i zamówienia publiczne, w celu zmiany metod produkcji i konsumpcji; - wykorzystywania przepisów, norm w zakresie efektywności energetycznej budynków i instrumentów	społecznego - solidarność wewnątrz- i międzypokoleniowa, rozumiana jako gwarancja zaspokajania potrzeb obecnych pokoleń bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przez przyszłe pokolenia, - otwarte i demokratyczne społeczeństwo, w którym obywatele mają zagwarantowane prawa dostępu do informacji, do wymiaru sprawiedliwości oraz możliwości konsultacji i uczestnictwa w życiu społecznym, - zwiększanie udziału obywateli w procesie decyzyjnym, - spójna polityka i ład administracyjno-regulacyjny, - integracja polityk sektorowych, m.in. wykorzystywanie instrumentów tworzenia lepszego prawodawstwa, ocen oddziaływania regulacji oraz konsultacji z zainteresowanymi stronami, - korzystanie z najlepszej dostępnej wiedzy oraz stosowanie zasady ostrożności w zakresie stosowania procedury oceny i podejmowania odpowiednich działań zapobiegawczych, tak by chronić zdrowie ludzkie i środowisko naturalne, - dążenie do zagwarantowania odzwierciedlania przez ceny rynkowe realnych kosztów, ponoszonych przez społeczeństwo w związku z konsumpcją i produkcją, - praktyczne stosowanie zasady – sprawcy zanieczyszczeń płacą - za szkody, jakie ich działalność powoduje na zdrowiu ludzkim i w środowisku naturalnym; Narzędzia zrównoważonego rozwoju w zakresie implementacyjnym (w ramach działań przekrojowych we wszystkich działaniach operacyjnych) do najniższego poziomu zarządzania: - w ramach zrównoważonej produkcji (zakres, jakość,	publicznym. W tym modelu administracja publiczna będzie klientem kreującym rynek innowacyjnych dóbr z odpowiednim wyprzedzeniem. W tym celu przeprowadzone zostaną zmiany w funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych, poprzez wypracowanie zintegrowanej polityki zakupowej państwa. Jej jądrem powinno być wdrożenie partnerskich zamówień publicznych, tworzących popyt na innowacyjne produkty i usługi oraz odpowiedzialność społeczną i ochronę środowiska. - Innowacyjno-partnerskie zamówienia publiczne – wdrożenie inteligentnego modelu zarządzania zakupami w ramach realizowanych zamówień publicznych, z uwzględnieniem aspektów normalizacyjnych, środowiskowych (koszt w cyklu życia produktu), społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (CSR) oraz upowszechnianiem dobrych praktyk i narzędzi zakupowych. - Polityka zakupowa państwa – ukierunkowanie zakupów na innowacyjne i zrównoważone produkty i usługi dostarczane instytucjom publicznym; administracja jako inteligentny klient kreujący rynek innowacyjnych dóbr z odpowiednim wyprzedzeniem. - działania regulacyjne – np. zamówienia publiczne (wyprzedzające zamawianie kluczowych technologii); szybka ścieżka przy deregulacji i usuwaniu przeszkód legislacyjnych, organizacyjnych i instytucjonalnych; przeciwdziałanie skutkom niestabilności rynków surowcowych; okresy przejściowe w spełnianiu wymogów środowiskowych (z zastrzeżeniem wymogów wynikających z regulacji UE); dbałość o zabezpieczenie interesów poszczególnych sektorów na forum międzynarodowym Strategiczne sektory priorytetowe:
--	---	---	---

	rynkowych takich jak podatki, dotacje i zamówienia publiczne w celu ograniczenia zużycia energii i zasobów, a także stosowanie funduszy strukturalnych na potrzeby inwestycji w efektywność energetyczną w budynkach użyteczności publicznej i bardziej skuteczny recykling; - propagowanie instrumentów służących oszczędzaniu energii, które mogłyby podnieść efektywność sektorów energochłonnych, jak np. instrumenty oparte na technologiach informacyjno-komunikacyjnych. w ramach projektu „Polityka przemysłowa w erze globalizacji” np. na poziomie Komisji Europejskiej- opracowanie horyzontalnego podejścia do polityki przemysłowej z wykorzystaniem różnych instrumentów (takich jak tzw. inteligentne regulacje, dostosowane do nowych warunków, zamówienia publiczne i reguły konkurencji oraz ustanawianie norm); - wspieranie takich technologii i metod produkcji, które pozwalać będą ograniczyć wykorzystanie zasobów naturalnych, oraz zwiększyć inwestycje w istniejące unijne dobra naturalne;	ekologia, trwałość) materiałów promocyjnych - w ramach zrównoważonego podejścia (minimalizowania strumienia odpadów biurowych, ograniczania ilości wydruków, wielorazowego wykorzystywania materiałów, stosowania elektronicznych substytutów treści, korzystanie z e-rozwiązań i Internetu) do publikacji, generowania materiałów szkoleniowych i promocyjnych - w ramach zrównoważonej realizacji wydarzeń, szkoleń, konferencji (z uwzględnianiem wymiaru lokalnego, wskaźników środowiskowych, minimalizacją strumieni odpadów, wykorzystywaniem podejścia opartego na trwałości, wykorzystywaniem energooszczędnych obiektów, wideokonferencji, e-kwestionariuszy), - w ramach zrównoważonego podejścia do transportu (promowanie transportu publicznego, zrównoważonych form transportu np. rower, promocja car-sharingu, łączenie pracowników w grupy przy wyjazdach celem minimalizacji środowiskowego tzw. śladu węglowego), - w ramach organizacji „zielonych biur” (maksymalne wykorzystywanie papieru w drukarkach (drukowanie dwustronne), ekooznakowania (piktogramy, infografiki budujące świadomość dbałości o środowisko), wdrożenie elektronicznego obiegu dokumentów, zwiększenie użytkowania e-konsultacji i e-narzędzi, zamawianie prasy w wersjach elektronicznych, zrównoważone gospodarowanie odpadami biurowymi, - w ramach zrównoważonego zarządzania energią elektryczną i wodą: (wyłączanie urządzeń z prądu, utrzymywanie właściwych poziomów temperatury w pomieszczeniach, odpowiedzialne zarządzanie oświetleniem, dbałość o sprzęt, odpowiedzialne zarządzanie energią	- sektor produkcji środków transportu (np. e-busy, pojazdy szynowe, statki specjalistyczne) - elektronika profesjonalna (np. inteligentne liczniki energii, falowniki, ładowarki do samochodów, sensory) - sektor specjalistycznych technologii teleinformatycznych (np. fintech, automatyka maszyn i budynków, cyberbezpieczeństwo, gry komputerowe, bioinformatyka) - sektor lotniczo-kosmiczny (np. drony, elementy satelitów) - sektor produkcji leków, wyrobów medycznych i nowoczesnych usług medycznych (np. e-medycyna, wyroby medyczne, terapie, leki biopodobne) - sektor systemów wydobywczych (np. inteligentna kopalnia) - sektor odzysku materiałowego surowców - sektor ekobudownictwa (np. budynki pasywne, pikoenergetyka (którą należałoby rozpatrywać w wymiarze prosumenckim i OZE co pokazują badania), budownictwo drewniane) - sektor żywności wysokiej jakości - sektor systemów militarnych
--	---	---	--

		w pomieszczeniach pracy, promowanie mobilności pieszej, stosowanie oszczędnego gospodarowania wodą) - w ramach zrównoważonego podejścia do realizacji projektów inwestycyjnych: (przestrzeganie prawa ochrony środowiska, promowanie dobrych praktyk z zakresu ochrony środowiska, stosowanie zachęt do stosowania rozwiązań minimalizujących wpływ na środowisko, stosowanie szkoleń dla przedsiębiorców z zakresu zrównoważonego rozwoju, wzmocnienie instrumentów zarządzania środowiskowego, wdrożenie zielonych zamówień publicznych, wyrobienie w przedsiębiorcach odpowiedzialności za środowisko naturalne.), - w ramach polityki (ciągłe doskonalenie strategii i programów, ciągła integracja ochrony środowiska, gospodarki i społeczeństwa, dopasowywanie się do najnowszych wyników naukowych w zakresie zrównoważonego rozwoju), - w ramach nauki (promocja i realizacja projektów badających wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju i związanych z wzmocnieniem tej zasady, tworzenie baz danych, umożliwiających ewaluację wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju), - w ramach „zielonych zamówień publicznych” (stosowanie kryteriów ekologicznych i klauzul środowiskowych w przetargach i zakupach publicznych)	
--	--	---	--

Źródło: Opracowanie własne.

Załącznik 2. Porównanie wymagań dla przykładowych działań w ramach dwóch perspektyw unijnych 2007-2013, 2014-2020

	SzOOP RPO WL 2007-2013	SzOOP RPO WL 2014-2020
Nazwa działania	II.6 Ochrona powietrza	IV.2 Termomodernizacja budynków
Opis dozwolonych działań	W ramach działania realizowane będą przedsięwzięcia służące poprawie jakości powietrza polegające, na termomodernizacji budynków użyteczności publicznej, przyczyniające się do zwiększenia oszczędności wytworzonej energii. Przedsięwzięcia termomodernizacyjne współfinansowane w ramach działania realizowane będą w oparciu o obowiązujące przepisy. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej obejmować będzie m.in.: - ocieplenie budynku, - wymianę okien i drzwi zewnętrznych, - wymianę oświetlenia na energooszczędne, - przebudowę systemów grzewczych (wraz z wymianą źródeł ciepła), - przebudowę systemów wentylacji lub klimatyzacji. Preferowane będą projekty polegające na kompleksowej termomodernizacji budynków użyteczności publicznej obejmującej wyżej wymienione prace. Inwestycje zrealizowane w ramach działania przyczynią się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń pyłowych i gazowych do powietrza, a w konsekwencji do zmniejszenia szkodliwego oddziaływania tych zanieczyszczeń na środowisko i zdrowie ludzi. Jednocześnie przedsięwzięcia te przyczynią się do realizacji celu średniookresowego w zakresie ochrony klimatu, wyznaczonego w polityce ekologicznej państwa, poprzez zapewnienie redukcji emisji CO₂.	Wsparciem zostaną objęte projekty zgodne z planami gospodarki niskoemisyjnej. Realizowane inwestycje muszą wynikać z audytów energetycznych oraz być zgodne z ich założeniami. Projekty zwiększające efektywność poniżej 25% dla każdego z budynków nie będą kwalifikowały się do dofinansowania ze środków UE. W ramach przedsięwzięć dotyczących głębokiej modernizacji energetycznej wyłącznie jako element projektu możliwe będzie zastosowanie odnawialnych źródeł energii, wymiana źródła ciepła opartego na paliwach konwencjonalnych na źródło ciepła wytwarzające energię ze źródeł odnawialnych bądź na przyłącza sieciowe oraz najbardziej wydajne urządzenia grzewcze wykorzystujące paliwa konwencjonalne. W zakresie indywidualnych źródeł ciepła wspierane mogą być inwestycje w instalacje o jak najmniejszej emisji CO₂, PM 10 oraz innych zanieczyszczeń powietrza, a wsparte projekty muszą skutkować znaczną redukcją CO₂ w odniesieniu do istniejących instalacji (o co najmniej 30% w przypadku zamiany spalanego paliwa). Wspierane urządzenia do ogrzewania powinny od początku okresu programowania charakteryzować się obowiązującym od końca 2020 r. minimalnym poziomem efektywności energetycznej i normami emisji zanieczyszczeń, które zostały określone w środkach wykonawczych do dyrektywy 2009/125/WE z dnia 21 października 2009 r. ustanawiającej ogólne zasady ustalania wymogów dotyczących ekoprojektu dla produktów związanych z energią. W przypadku indywidualnych źródeł ciepła wykorzystujących paliwa stałe [...] dofinansowane mogą zostać jedynie inwestycje w urządzenia grzewcze spełniające wymagania co najmniej klasy 5 według normy PN EN 303-5:2012. Wsparcie może zostać udzielone na inwestycje w kotły spalające biomasę lub ewentualnie paliwa gazowe, ale jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach wynikających z technicznych uwarunkowań: – gdy w ramach realizowanego projektu osiągnięte zostanie zwiększenie efektywności energetycznej o co najmniej 30%, – gdy istnieją szczególnie pilne potrzeby, wynikające z audytu energetycznego.
Nazwa działania	I.4 Miejski transport publiczny	III.1 Niskoemisyjny transport miejski
	Przedsięwzięcia realizowane w ramach działania, polegające m.in. na budowie lub	Wsparcie [...] dotyczyć będzie przedsięwzięć o charakterze zarówno infrastrukturalnym (w tym budowy

Opis dozwolonych działań	przebudowie infrastruktury transportu publicznego, a także zakupie taboru lub inwestycjach podnoszących jego standard, przyczynią się do stworzenia w województwie sprawnego i bezpiecznego systemu transportu miejskiego, o wysokiej jakości świadczonych usług, spełniającego normy unijne w zakresie ochrony środowiska, konkurencyjnego względem transportu indywidualnego. Przykładowe projekty: - zakup taboru tramwajowego lub inwestycje podnoszące standard taboru w zakresie uwzględniającym m.in. ochronę środowiska oraz zmniejszenie energochłonności, - nabycie nowych autobusów zasilanych sprężonym gazem ziemnym lub biopaliwem ciekłym.	lub przebudowy infrastruktury publicznego transportu zbiorowego oraz węzłów integrujących jego podsystemy), jak i taborowym (w tym zakupie lub modernizacji niskoemisyjnego taboru publicznego transportu zbiorowego). W przypadku zakupu autobusów, dozwolony jest zakup pojazdów zgodnie z obowiązującą normą emisji spalin EURO, o ile wynika to z planów lub dokumentów strategicznych albo z analizy kosztów i korzyści odnoszących się do zrównoważonej mobilności miejskiej. Priorytetowo traktowany będzie jednak zakup pojazdów o alternatywnych systemach napędowych (elektrycznych, hybrydowych, biopaliwa, napędzanych wodorem, itp.).
Nazwa działania	II. 9 Odnawialne źródła energii	IV.1 Odnawialne źródła energii
Opis dozwolonych działań	[...] wspierane będą w szczególności inwestycje mające na celu poprawę infrastruktury w zakresie wytwarzania lub przesyłu energii elektrycznej i ciepłej z OZE. Należy przez to rozumieć takie inwestycje, które związane są z jednostkami wytwórczymi energii elektrycznej i ciepłej (również w skojarzeniu) wykorzystującymi w sposób bezpośredni biomasę, biogaz, energię słoneczną, wiatrową, oraz energię wody w małych elektrowniach wodnych, jak również projekty, które polegają na budowie, rozbudowie i modernizacji infrastruktury służącej do produkcji i przesyłu energii odnawialnej. Przykładowe projekty: - inwestycje związane z jednostkami wytwórczymi energii elektrycznej (w tym m.in. budowa, przebudowa lub zakup jednostki wytwórczej) wykorzystującymi energię słoneczną lub wiatrową, - budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej do produkcji i przesyłu energii odnawialnej, - inwestycje wykorzystujące nowoczesne technologie oraz know how w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii, - inwestycje związane z jednostkami wytwórczymi ciepła (w tym m.in. budowa, przebudowa lub zakup jednostki wytwórczej) przy wykorzystaniu między innymi biomasy, energii słonecznej, energii	[...] wspierane będą inwestycje w zakresie produkcji lub produkcji i dystrybucji energii elektrycznej lub ciepłej przy wykorzystaniu: – energii wiatrowej – energii słonecznej – energii geotermalnej – energii z biomasy i biogazu – energii wodnej. Wspierane będą także przedsięwzięcia z zakresu budowy, przebudowy lub modernizacji sieci niskiego napięcia (poniżej 110 kV), umożliwiające przyłączenie jednostek wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych do Krajowego Systemu Elektroenergetycznego. Projekty dotyczące wytwarzania energii z OZE oceniane będą poprzez pryzmat osiągniętych efektów wpisujących się w cele działania. Jednym z kryteriów branych pod uwagę przy wyborze inwestycji do wsparcia, będzie koncepcja opłacalności [...]. W przypadku inwestycji związanych ze spalaniem biomasy wsparciem będą mogły być objęte projekty zgodne z programami ochrony powietrza dla danej strefy województwa łódzkiego. W zakresie przedsięwzięć dotyczących energii wodnej współfinansowane będą tylko projekty nie mające negatywnego wpływu na stan lub potencjał jednolitych części wód, które znajdują się na listach nr 1 będących załącznikami do Master Planów dla dorzeczy Odry i Wisły. Natomiast współfinansowanie projektów, które mają znaczący wpływ na stan lub potencjał jednolitych części wód, i które mogą być zrealizowane tylko po spełnieniu warunków określonych w artykule 4.7 Ramowej Dyrektywy Wodnej, [...], nie będzie dozwolone do czasu przedstawienia wystarczających dowodów na spełnienie warunków określonych w artykule 4.7 Ramowej Dyrektywy Wodnej w drugim cyklu Planów Gospodarowania Wodami w Dorzeczach. Wypełnienie warunku będzie uzależnione od

	geotermalnej, etc.,	potwierdzenia przez Komisję Europejską zgodności z Ramową Dyrektywą Wodną drugiego cyklu Planów Gospodarowania Wodami w Dorzeczach.
Nazwa działania	II.1 Gospodarka wodno – ściekowa	V.3 Gospodarka wodno-kanalizacyjna
Opis dozwolonych działań	[...] wsparcie będzie skierowane przede wszystkim na rozwój sieci kanalizacyjnych [...] oraz sieci wodociągowych, w stosownych przypadkach [...] równolegle z rozwojem systemów kanalizacji zbiorczej, rozumianych jako system zbierania ścieków, obejmujący sieć kanalizacyjną dla ścieków komunalnych, zakończoną oczyszczalnią ścieków komunalnych. W miejscach, gdzie budowa systemów kanalizacji zbiorczej nie przyniosłaby korzyści dla środowiska lub powodowałaby nadmierne koszty, będą stosowane systemy indywidualne (przydomowe oczyszczalnie ścieków) lub inne rozwiązania zapewniające ochronę środowiska. Ponadto w ramach działania, wspierane będą przedsięwzięcia na rzecz eliminowania strat wody w sieciach wodociągowych, jak również budowa lub przebudowa urządzeń służących do magazynowania i uzdatniania wody lub umożliwiających pozyskanie wody pitnej (ujęcia wody), budowa lub przebudowa oczyszczalni ścieków, w tym przydomowych oczyszczalni ścieków. Dla uzyskania dofinansowania przedsięwzięć z zakresu gospodarki wodno-ściekowej beneficjent zobowiązany jest przedstawić w projekcie sposób zagospodarowania powstających osadów ściekowych, zgodnie z wytycznymi Krajowego Planu Gospodarki Odpadami 2010. Wszystkie przedsięwzięcia realizowane w ramach działania muszą być spójne z celami aktualnie obowiązującego wojewódzkiego programu ochrony środowiska, a w zakresie gospodarki ściekowej – również z krajowym programem oczyszczania ścieków komunalnych oraz jego aktualizacjami. Inwestycje dofinansowane w ramach działania, sprzyjać będą osiąganiu obowiązujących standardów unijnych w zakresie ograniczania zanieczyszczeń wód podziemnych i powierzchniowych, a tym samym – osiągnięciu standardów jakości ścieków odprowadzanych do wód	Realizacja działania przyczyni się do zwiększenia odsetka ludności korzystającej z systemu oczyszczania ścieków zgodnego z dyrektywą dotyczącą ścieków komunalnych [...]. Cel zostanie osiągnięty poprzez realizację kompleksowych inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej tylko w aglomeracjach od 2 tys. RLM wyłącznie do poniżej 10 tys. RLM (według wartości rzeczywistej RLM podanej w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych oraz Master Planie dla wdrażania dyrektywy 91/271/EWG). Wybór projektów oparty będzie o Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych (KPOŚK) wraz z opracowanym w toku aktualizacji KPOŚK Master Planem dla wdrażania dyrektywy 91/271/EWG zawierającym listę potrzeb inwestycyjnych w poszczególnych aglomeracjach powyżej 2 tys. RLM. KPOŚK zapewnia wdrożenie postanowień ww. dyrektywy poprzez ograniczenie zrzutów niedostatecznie oczyszczonych ścieków i ochronę środowiska wodnego przed ich niekorzystnymi skutkami. Niezależnie od realizowanego w działaniu typu projektu, wymagane będzie zastosowanie biologicznego oczyszczania ścieków (zgodnie z wymogami zawartymi w załączniku I.B. do ww. dyrektywy). Wymóg ten uznaje się za spełniony również w przypadku, w którym osiągnięcie przez aglomerację wymogów zawartych w załączniku I.B. do ww. dyrektywy nastąpi dopiero w wyniku realizacji projektu objętego wnioskiem. W projektach dotyczących oczyszczalni ścieków ważnym aspektem będą działania dotyczące uporządkowania gospodarki osadami ściekowymi, z uwzględnieniem hierarchii postępowania z osadami ściekowymi zgodnie z ustawą z dnia 14 grudnia 2012 o odpadach. Natomiast w terenach zabudowy rozproszonej, gdzie budowa sieci kanalizacyjnej jest ekonomicznie lub technicznie niezasadna, dofinansowanie będą mogły uzyskać projekty z zakresu budowy systemów indywidualnych oczyszczalni ścieków zapewniających stopień oczyszczania ścieków jaki jest wymagany dla aglomeracji z przedziału 2 – 10 tys. RLM. W ramach działania przewiduje się wsparcie dla kompleksowych projektów w zakresie gospodarki wodno-ściekowej, uwzględniających inteligentne systemy zarządzania sieciami wodociagowymi oraz wyposażenie aglomeracji w odpowiednie systemy odbioru ścieków komunalnych.

	lub do ziemi, określonych rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 24 lipca 2006 r. w sprawie warunków jakie należy spełnić przy wprowadzaniu ścieków do wód lub do ziemi oraz w sprawie substancji szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego. Inwestycje sprzyjać będą spełnieniu przez Polskę wymogów traktatowych dotyczących oczyszczania ścieków komunalnych.	
--	--	--

Zródło. Opracowanie własne na podstawie *SzOOP RPO WŁ 2007-2013, SzOOP RPO WŁ 2014-2020*; T. Adamczewski, *Miasta powinny być klimatycznym przykładem*, [w:] H. Gronkiewicz-Waltz, L. Drogosz, i in., *Z Warszawy do Paryża przez Limę*, Urząd Miasta Stołecznego, s. 21.

Załącznik 3. Kwestionariusz badania ankietowego

Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich.

Szanowni Państwo,

Badanie ma na celu zidentyfikowanie roli samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych oraz określenie potencjałów w zakresie budowania konkurencyjności lokalnej gospodarki i rozwoju rynku ekologicznych produktów i usług zawartych w zielonych zamówieniach publicznych.

Badaniu poddane zostaną jednostki samorządu terytorialnego z wybranych regionów Niemiec, Włoch i Polski.

Wyniki badań posłużą do opracowania części empirycznej przygotowywanej rozprawy doktorskiej pt. „Stosowanie przez samorządy terytorialne zielonych zamówień publicznych jako instrumentu realizacji zrównoważonego rozwoju na podstawie doświadczeń wybranych regionów europejskich” przygotowywanej przez mgr inż. Tomasza Jakubca, doktoranta na Wydziale Ekonomiczno-socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi (Polska), w Katedrze Ekonomii Rozwoju pod kierunkiem prof. dr hab. Małgorzaty Burchard – Dziubińskiej.

Bardzo dziękuję za Państwa udział

Kwestionariusz składa się z trzech części:

I część: definicje

II część: informacje o respondentach

III część: kwestionariusz badawczy

I część

Definicje:

Zielone zamówienia publiczne

Celem Zielonych zamówień publicznych jest uwzględnianie kwestii środowiskowych w procedurach przetargowych, budując zarówno świadomość ekologiczną wszystkich interesariuszy procesu, jak również wdrażając efekt ekologiczny, stanowiący wartość dodaną, charakterystyczną dla tego typu zintegrowanego podejścia. Jest to proces, dzięki któremu podmioty publiczne włączają kryteria lub wymagania ekologiczne do procesu zakupów produktów, usług i prac oraz poszukują rozwiązań minimalizujących ich negatywny wpływ na środowisko, uwzględniając ich cykl życia. O zamówieniach publicznych mówimy, że są „zielone” w sytuacji, gdy podmiot zamawiający uwzględnia aspekty środowiskowe na różnych etapach procedury przetargowej, w tym w szczególności takich jak: zdefiniowanie przedmiotu zamówienia, formułowanie specyfikacji technicznych, wybór kryteriów udzielania zamówienia, warunków jego realizacji, lub kwalifikacji wykonawców. Część państw członkowskich UE stosuje tzw. Zrównoważone Zamówienia Publiczne, czyli podejście uwzględniające obok środowiskowych również klauzule i kryteria społeczne.

Cykl życia produktu

Wysokie jakościowe parametry techniczne oraz kwestia dotycząca odpowiedzialności za wyeksploatowany produkt znajdują odzwierciedlenie w opartej na trwałości – „z ang. sustainable – trwały, podtrzymujący się” polityce jakości, uwzględniającej ocenę całego cyklu życia produktu. Podejście to dotyczy całego cyklu życia produktu – począwszy od surowców, przez produkcję i dystrybucję, po eksploatację i utylizację/recykling po zużyciu, z ang. Life Cycle Assessment - LCA.

Koszt Cyklu Życia (z ang. Life Cycle Cost - LCC)

Koszt stosowany do oszacowania kosztów związanych z utrzymaniem produktu, w tym eksploatacji (użytkowania), utrzymania i zbycia/utylizacji/przetworzenia.

II część

Metryczka:

1. Państwo:.....
2. Typ administracji (właściwe zaznacz X):
 - a. regionalna.....,
 - b. lokalna,
 - c. miasto.....,
 - d. gmina.....
3. Nazwa instytucji:.....
4. Dane osoby do kontaktu:
 - a. nazwisko i Imię,
 - b. stanowisko.....,
 - c. e-mail.....tel.

III Część - kwestionariusz

1. W jakich Państwa zdaniem sektorach działalności gospodarczej związanej z realizacją zamówień produktów, usług na rzecz administracji publicznej zielone zamówienia publiczne są stymulatorem rynku (w tym rozwiązań innowacyjnych)? Proszę wskazać z listy poniżej do pięciu kategorii o największym potencjale w zakresie stymulowania rozwoju rynku wpisując je w kolejności od kategorii największego potencjału dla rozwoju rynku zielonych produktów (5,4,3,2,1).
 - 1.1 budownictwo,
 - 1.2 usługi gastronomiczne i cateringowe,
 - 1.3 transport i usługi transportowe,
 - 1.4 energetyka,
 - 1.5 urządzenia biurowe i komputery,

1.6	odzież, uniformy i inne wyroby włókiennicze,	
1.7	papier i usługi drukarskie,	
1.8	meble,	
1.9	środki czyszczące i usługi w zakresie sprzątnia,	
1.10	ogrodnictwo oraz usługi w tym zakresie,	
1.11	telefony komórkowe,	
1.12	klimatyzacja i systemy grzewcze,	
1.13	izolacja termiczna,	
1.14	panele ściennie,	
1.15	twarde pokrycia podłogowe,	
1.16	okna, oszklone drzwi i świetlówki,	
1.17	oświetlenie drogowe i sygnalizacja świetlna,	
1.18	roboty drogowe i znaki drogowe,	
1.19	inne (jakie)	

2. Proszę wskazać, które z kategorii zamówień uwzględniających kryteria zielonych zamówień publicznych były stosowane w Pani/Pana instytucji (ile razy – szacunek np. X, ok. 30).

1.1	budownictwo,	
1.2	usługi gastronomiczne i cateringowe,	
1.3	transport i usługi transportowe,	
1.4	energetyka,	
1.5	urządzenia biurowe i komputery,	
1.6	odzież, uniformy i inne wyroby włókiennicze,	
1.7	papier i usługi drukarskie,	
1.8	meble,	
1.9	środki czyszczące i usługi w zakresie sprzątnia,	
1.10	ogrodnictwo oraz usługi w tym zakresie,	
1.11	telefony komórkowe,	
1.12	klimatyzacja i systemy grzewcze,	
1.13	izolacja termiczna,	
1.14	panele ściennie,	
1.15	twarde pokrycia podłogowe,	
1.16	okna, oszklone drzwi i świetlówki,	
1.17	oświetlenie drogowe i sygnalizacja świetlna,	
1.18	roboty drogowe i znaki drogowe,	
1.19	inne (jakie)	

3. Jakie działania podejmuje Państwa instytucja w celu upowszechnienia polityki zielonych zamówień publicznych i stymulowania rynku ekologicznych produktów, usług? (właściwe zaznacz X)

a. nie podejmuje żadnych działań.....

b. podejmuje działania jakie, proszę krótko opisać.....

4. Czy Państwa instytucja uczestniczyła w przetargu publicznym, który stosował procedury zielonych zamówień publicznych? (właściwe zaznacz X)

a. Nie

b. Tak

- c. *Prawdopodobnie tak*.....
- (W przypadku b. lub c proszę o krótki opis zamówienia, czego dotyczył).....
5. Czy uważają Państwo, że zielone zamówienia publiczne mogą być efektywnym instrumentem rozwoju lokalnej gospodarki? (właściwie zaznacz **X**)
- a. *Nie*,
- b. *Tak*,
- uzasadnienie
6. Czy w reprezentowanej przez Państwa instytucji oferta usługi lub produktu jest oceniana pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia, czy tylko kosztu nabycia produktu, usługi (właściwie zaznacz **X**)
- a. *przede wszystkim oceniamy pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia*,
- b. *czasem oceniamy pod względem cyklu życia/cyklu kosztu życia*,
- c. *oceniamy tylko pod względem kosztu nabycia produktu, usługi (kryterium najniższej ceny)*,
- d. *bierzemy pod uwagę inne kryteria funkcjonalne/środowiskowe/jakościowe*
7. Czy wg. Państwa rola samorządu terytorialnego w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług powinna być: (właściwie zaznacz **X**)
- a. *bierna*.....,
- b. *aktywna*.....
- uzasadnienie
8. Czy wg. Państwa zielone zamówienia publiczne umożliwiają efektywną stymulację rynku produktów, usług ekologicznych? (właściwie zaznacz **X**)
- a. *Tak*.....,
- b. *Nie*.....,
- uzasadnienie
9. Jakie dostrzegają Państwo bariery w stosowaniu zielonych zamówień publicznych? (właściwie zaznacz **X**)
- a. *Prawne*,
- b. *Brak wiedzy*.....,
- c. *Skomplikowane procedury*.....,
- d. *Obawa przed posądzeniem o korupcję*,
- e. *Inne (jakie)*.....
10. Jak Państwa zdaniem przezwyciężać wymienione bariery (krótko opisz)?
- a. *Prawne*,
- b. *Brak wiedzy*.....,
- c. *Skomplikowane procedury*.....,
- d. *Obawa przed posądzeniem o korupcję*,
- e. *Inne (jakie)*.....
11. Czy w Państwa instytucji jest osoba/zespół osób zajmujący się zagadnieniami środowiskowymi w zakresie zamówień publicznych? (właściwie zaznacz **X**)
- a. *Tak*.....,
- b. *Nie*.....,

12. Czy w Państwa instytucji zamówienia publiczne są: ? (właściwe zaznacz **X**)

a. *Scentralizowane*,

b. *Niescentralizowane*,

13. Czy w Państwa instytucji prowadzona jest statystyka w zakresie zielonych zamówień publicznych (właściwe zaznacz **X**)

a. *Tak*.....,

b. *Nie*.....,

c. jeśli a. – proszę o podanie udziału procentowego zielonych zamówień publicznych w zamówieniach ogółem

.....

14. Jak jest szacowana ogólna wartość roczna wszystkich zamówień publicznych realizowanych przez Państwa instytucję:

Szacowana roczna wartość to

Bardzo dziękuję za Państwa udział

W przypadku pytań proszę o kontakt:

Mgr inż. Tomasz Jakubiec: e-mail:to.jakubiec@gmail.com

BIBLIOGRAFIA

1. Abrahamsson K., V., Paradygmaty zrównoważonego rozwoju, [w:] S. Sörlin (red.), Droga do ekorozwoju, Rys historyczny, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
2. Adamczewski T., Miasta powinny być klimatycznym przykładem, [w:] H. Gronkiewicz-Waltz, L. Drogosz, i in., Z Warszawy do Paryża przez Limę, Urząd Miasta Stołecznego Warszawy, Warszawa 2013.
3. Adamowicz E., Walaszczyk E., Funkcje zamówień publicznych w świetle wykorzystania środków unijnych, [w:] Adamowicz E., Sadowy J. (red.), Zamówienia publiczne jako instrument sprawnego wykorzystania środków unijnych, wyd. Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2012.
4. Albińska E., Andrejczuk M., Krawcewicz M., Kurzyp K., Oczyp P. (red.), Raport 2011, Odpowiedzialny biznes w Polsce – dobre praktyki, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2012.
5. Andersson M., Od zamierzeń do działania; Wdrożenie ekorozwoju, J. Strahl (red.), WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
6. Andre I., Baert T., Balducci A., Berescu C., i in., Miasta przyszłości; Wyzwania, wizje, perspektywy, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Unia Europejska, Bruksela, 2011.
7. Anuszevska I., Podlejska K., Jackiewicz A., Filipek M., Zrównoważona produkcja w działalności przedsiębiorstw, Raport z badania, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
8. Arak P., Ivanov A., Peleah M., Płoszaj A., Rakocy K., Rok J., Wyszowski K., Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym, Polska 2012, Rozwój regionalny i lokalny, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Warszawa 2012.
9. Asheim B. G., Zielona rachunkowość. Środowisko i zasoby naturalne w rachunkach narodowych, [w:] T. Żylicz (red.), Gospodarka ekologiczna; Rynek, ceny i budżet w zrównoważonym społeczeństwie, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
10. Aspey E., The Reform to EU utilities Procurement: Smart, Sustainable and Inclusive?, [in:] International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization, K.V. Thai (ed.), Springer International Publishing Switzerland 2015, (ebook: <https://books.google.pl/books?id=k6XCDAQAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).
11. Atalik G., Alkay E., The impact of R&D differentiation in Europe on sustainable development, [w:] T. Markowski, M. Turała, P. Żuber (red.), Innovations and space-European and national approach, Studia Regionalia, Volume 23, Polish Academy of Sciences, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw 2009.
12. Baftijari I., Caragounis R., Dobruna A. & others, Inclusive and Sustainable Urban Development Planning: A guide for Municipalities, Volume 1, United Nations Human Settlements Programme, UNON Publishing Service Section, Nairobi 2007.
13. Ballantine J., The value of sustainable reporting, [in:] Cities Today; Connecting the world's urban leaders; Innovation and procurement, Issue 15, October 2014; J. Andrews (ed.), Cities Today PFD Publications Ltd, London 2014.

14. Banachowicz B., Wojtaszczyk K., Żak-Skwierczyńska M. (red.), Problemy zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015.
15. Basiago A. D., Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice, [in:] The Environmentalist 1999, Vol. 19 Issue 2, Kluwer Academic Publishers, Boston. Manufactured in the Netherlands, 1999.
16. Belniak S., Głuszak M., Zięba M., Budownictwo ekologiczne; Aspekty ekonomiczne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
17. Berdo J., Zrównoważony rozwój; W stronę życia w harmonii z przyrodą, Earth Conservation, Sopot 2006.
18. Berggren H., Renewable Energy in Västernorrland, Tivoli. Tryckeribolaget i Träriket 2001.
19. Bergman I.M., Ståhlberg A., Dreyer R., Standley M., Jonsdóttir E. R., Mainstreaming GPP in the Nordic countries – a scoping study, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2012.
20. Bervar M., Bertonec A., The Five Pillars of Sustainability: Economic, Social, Environmental, Cultural and Security Aspects, [in:] Managing Global Changes; Abstracts of the Joint International Conference Organized by University of Primorska, Faculty of Management, and others, 1–4 June 2016, University of Primorska Press, 2016.
21. Blaug M., Teoria ekonomii; Ujęcie retrospektywne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
22. Bojarski L., Bourland G., Nie wystarczy mieć narzędzia. Trzeba wiedzieć, jak ich używać, [w:] M. Dutka (red.), Przegląd Komunalny nr 2/2015, Abrys Sp. z o.o., Poznań 2015.
23. Bołtomiuk A., Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój, raport z badań, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.
24. Bomanowski B., Zasada zrównoważonego rozwoju, wnioski de lege lata i de lege ferenda, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
25. Bondaruk J. (red.), Zrównoważony rozwój w teorii i praktyce. Monografia, AZR, Główny Instytut Górnictwa, Katowice 2012.
26. Bonneau M., Cities using their purchasing power to facilitate social innovation, [in:] E. Adams, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo (ed.), Social innovation in cities, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015.
27. Borys T., Chmielewski W., Agenda 21 jako uniwersalne narzędzie zarządzania zrównoważonym rozwojem, materiały z konferencji Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce 10 lat po Rio, Warszawa 5-6 grudnia 2002
28. Borys T., *Interdyscyplinarność ekonomii zrównoważonego rozwoju*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2011.
29. Borys T., Standardy lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju-doświadczenia UNDP, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
30. Borys T., Wyzwania dla współczesnej ekonomii, [w:] B. Poskrobko (red.), Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2011.

31. Brattebo H., Ekologia Przemysłu – zwrot w kierunku myślenia systemowego, [w:] J. Strahl (red.), Zrównoważona produkcja przemysłowa; Minimalizacja odpadów, czyste technologie i ekologia przemysłowa, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
32. Brattebo H., Powstanie strategii i koncepcji – struktura dla przyszłości, [w:] J. Strahl (red.), Zrównoważona produkcja przemysłowa; Minimalizacja odpadów, czyste technologie i ekologia przemysłowa, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
33. Buchholz W., Sprawiedliwość międzypokoleniowa, [w:] T. Żylicz (red.), Gospodarka ekologiczna; Rynek, ceny i budżet w zrównoważonym społeczeństwie, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
34. Bukowski M., Śniegocki A., Ekonomia niskoemisyjnej modernizacji, [w:] M. Bukowski (red.), 2050.pl podróż do niskoemisyjnej przyszłości; Raport przygotowany w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050” realizowanego przy wsparciu Europejskiej Fundacji Klimatycznej, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2013.
35. Bukowski Z., Koncepcja zrównoważonego rozwoju w działalności administracji publicznej, [w:] M. Górski., J. Bucińska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011 (ebook: <https://books.google.pl/books?id=tTlSAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).
36. Bukowski Z., Zrównoważony rozwój w systemie prawa, TNOiK, Dom Organizatora, Toruń 2009.
37. Burchard-Dziubińska M., Jakubiec T., Green Public Procurement (GPP) as an instrument of implementation of Sustainable Development. Analysis of the Experience of the Łódź Region Local Government, [w:] Z. Wysocka (red.), Comparative Economic Research, Central and Eastern Europe, Vol 15, No. 3/2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
38. Burchard-Dziubińska M., Production for a green economy, [in:] Burchard-Dziubińska M. (red.), Towards a green economy; From ideas to practice, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
39. Burchard-Dziubińska M., Rozwój instytucji na rzecz zrównoważonego rozwoju, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
40. Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D., Zrównoważony rozwój – naturalny wybór, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
41. Burzyńska D., Rola inwestycji ekologicznych w zrównoważonym rozwoju gmin w Polsce, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
42. Busch T., Bauer R., Orlitzky M., Sustainable Development and Financial Markets: Old Paths and New Avenues, [in:] Business & Society, Volume 55, Issue 3, March 2016, First Published February 10, 2015; (<http://journals.sagepub.com/toc/basa/55/3>), 2016.
43. Camarsa G., Toland J., Hudson T. i in., LIFE a łagodzenie zmian klimatu, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2015, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE, Polska 2015.
44. Cernat L., Kutlina-Dimitrova Z., European Commission DG Trade, *International Public Procurement: From Scant Facts To Hard DATA*, Trade, Chief Economist Note, Issue 1, April 2015.

45. Chan N. W., Imura H., Nakamura A., Ao M. (ed.), *Sustainable Urban Development Textbook*, Global Cooperation Institute for Sustainable Cities, Yokohama City University, Water Watch Penang, Malaysia, Penang 2016.
46. Charzyńska M., *Zielone zamówienia publiczne jako instrument wspierający zrównoważony rozwój na przykładzie regionu łódzkiego*, [w:] J. Niczyporuk, J. Sadowy, M. Urbanek (red.), *Nowe podejście do zamówień publicznych – zamówienia publiczne jako instrument zwiększenia innowacyjności gospodarki i zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia polskie i zagraniczne. Część II.*, wyd. PARP, Warszawa 2011.
47. Chmielak A., *Czy koncepcja „odmaterializowania” gospodarki czyni bardziej realnym rozwój zrównoważony*, [w:] B. Poskrobko, B. Fiedor, A. Budnikowski, S. Czaja, E. Kośmicki, M. Banach (red.), *Ekonomia i Środowisko*, Nr 1(14), 1999, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999.
48. Cichy L., *Czynniki warunkujące zrównoważony rozwój-studium przypadku rozwoju energetyki wiatrowej w województwach pomorskim, śląskim i podkarpackim* [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
49. Clarence E., *The “collaborative economy” is often presented (or even hyped) as a more bottom-up and social model of local economic development. But is it?*, [in:] J. Koutsomarkou, E. Moulin, P. Ramsden, M. Scantamburlo (ed.), *New urban economies; How can cities foster economic development and develop “new urban economies”*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015.
50. Clement S., Evans N., *Procuring clean and efficient road vehicles, Clean Fleets Guide*, www.clean-fleets.eu, ICLEI, November 2014.
51. Costanza R., Daly H., *Natural Capital and Sustainable Development*, Conservation Biology, Vol. 6, No. 1. Blackwell Publishing, March, 1992.
52. Cristóbal Garcia J., Vila M., Giavini M., Torres de Matos C., Manfredi S., *Prevention of Waste in the Circular Economy: Analysis of Strategies and Identification of Sustainable Targets, The food waste example*, JRC Science Hub, (<https://ec.europa.eu/jrc>), European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016.
53. Czajowski A., *Polityka w pięciu odsłonach: metatypologia zjawiska*, Wrocławskie Studia Politolologiczne nr 12, UW, Wrocław 2011.
54. Czapnik M., Joniewicz T., *Monitoring ZZP - rezultaty projektu, materiały z konferencji międzynarodowej: Zrównoważone zamówienia publiczne. Od kryterium najniższej ceny do monitorowania globalnego łańcucha dostaw*, Warszawa, 15 marca 2016.
55. Czarnecka E., *Wspieramy dobre zarządzanie*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012.
56. Czischke D., Moloney C., Turcu C., *Setting the scene: raising the game in environmentally sustainable urban regeneration*, [in:] M. Houk, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo, I. Tosics (ed.), *Sustainable regeneration in urban areas*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015.
57. Czischke D., Pascariu S., *New Concepts and Tools for Sustainable Urban Development in 2014 – 2020*, Synthesis Report, URBACT Study, September 2015.
58. Ćwik N. (red.), *Wspólna odpowiedzialność, rola dostaw i zakupów*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2011.

59. Ćwik N. (red.), *Wspólna odpowiedzialność, rola marketingu*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2012.
60. Ćwik N., Grzybek M., Saracyn B. (red.), *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu, cz. II*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, EMBE PRESS, Warszawa 2012.
61. Ćwikliński H., *Polityka gospodarcza*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
62. Dobrzański G., *Istota i cechy współczesnego kryzysu ekologicznego*, [w:] *Ekonomia i Środowisko*, Nr 1(14), 1999, B. Poskrobko, B. Fiedor, A. Budnikowski, S. Czaja, E. Kośmicki, M. Banach (red.), Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999.
63. Dobrzański G., *Wskaźniki trwałego i zrównoważonego rozwoju w lokalnych układach terytorialnych*, [w:] R. Miłaszewski (red.), *Nowoczesne metody i techniki zarządzania trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok 2001.
64. Dolecki J., *Zamówienia publiczne – efektywny instrument prawny czy biurokratyczna procedura?*, [w:] H. Nowicki, J. Sadowy (red.), *XV-lecie systemu zamówień publicznych w Polsce*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2009.
65. Dubel K., *Uwarunkowania przyrodnicze w planowaniu przestrzennym*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2000.
66. Dylewski M., Filipiak B., Gorzałczyńska-Koczkodaj M., *Finanse samorządowe; Narzędzia, decyzje, procesy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
67. Dziamski P., Michałowska-Knap K., Regulski P., Wiśniewski G., *Stan i perspektywy rozwoju rynku zielonej energii elektrycznej w Polsce*, Instytut Energetyki Odnawialnej, Warszawa 2009.
68. Dziedzic-Chojnacka D., *Odpowiedzialność administracyjna za naruszenie zakazu promocji propagującej model konsumpcji sprzeczny z zasadami ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Górski., J. Bucińska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), *Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 67 (ebook: <https://books.google.pl/books?id=tTISAwAAQBAJ&print sec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).
69. Dzierżanowski W., Stachowiak M., *Elektroniczne zamówienia publiczne w Polsce – ekspertyza*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
70. Dzwonkowska D., *Zrównoważone miasto*, [w:] K. Buczkowski (red.), *Innowacja i rozwój; Magazyn o zrównoważonym rozwoju miast, Nr 4/2014 (5)*, Międzynarodowe Centrum Rozwoju Lokalnego CIFAL Płock Sp. z o.o. afiliowanego ośrodka szkoleniowego UNITAR, Płock 2014.
71. E. G. Furubotn, R. Richter, *Institutions and Economics Theory: The contribution of the New Institutional Economics*, the University of Michigan Press, Ann Arbor 2000.
72. East M., *Miasta miejscem bitwy o przyszłość zrównoważonego rozwoju*, [w:] K. Buczkowski (red.), *Innowacja i rozwój; Magazyn o zrównoważonym rozwoju miast, Nr 4/2014 (5)*, Międzynarodowe Centrum Rozwoju Lokalnego CIFAL Płock Sp. z o.o. afiliowanego ośrodka szkoleniowego UNITAR, Płock 2014.
73. Eckerberg K., *Droga do ekorozwoju – aspekty polityczne*, [w:] S. Sörlin (red.), *Droga do ekorozwoju, Rys historyczny*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
74. Eggers W.D., Macmillan P., *Rewolucja rozwiązań*, Poltext sp. z o.o., Warszawa 2014.

75. Eltges M., Nickel E., *Integrated Urban Development – a Prerequisite for Urban Sustainability in Europe; Background Study on the “Leipzig Charter on Sustainable European Cities” of the German EU Council Presidency*, Federal Ministry of Transport, Building and Urban Affairs, Bonn 2007.
76. Feist W. (ed.), *Passivhaus Austria, Aktiv für mehr Behaglichkeit: Das Passivhaus*, Institut Innsbruck, Ferdinand Berger & Söhne GmbH, Austria - Innsbruck 2017.
77. Fiedor B. (red.), Czaja S., Graczyk A., Jakubczyk Z., *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2002.
78. Fiedor B., *Podstawy badania trwałości wzrostu we współczesnej ekonomii*, [w:] B. Poskrobko, B. Fiedor, A. Budnikowski, S. Czaja, E. Kośmicki, M. Banach (red.), *Ekonomia i Środowisko, Nr 1(14)*, 1999, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999.
79. Fleszer D., *Strategiczne zarządzanie jednostką samorządu terytorialnego - istota, cele, etapy*, [w:], J. Prońko (red.), *Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae Rok 17, Nr 1/2013*, Wydział Zarządzania i Administracji UJK Kielce, Kielce 2013.
80. Florczak W., *W kierunku endogenicznego i zrównoważonego rozwoju – perspektywa makroekonometryczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
81. Florida R., *Cities and the Creative Class* [in:] *City & Community, Volume 2, Issue 1*, American Sociological Association, New York, March 2003.
82. Fornalski Z., Godlewska K., *Analiza rynkowa dostępności papieru pochodzącego z recyklingu w Polsce*, Stowarzyszenie Papierników Polskich, Łódź 2009.
83. Friedberg J., *Uwarunkowania transportowe zrównoważonego rozwoju metropolii*, [w:] K. Kamieniecki, J.P. Van Iersel, O. Dziekoński i in., *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów zurbanizowanych? Metropolie*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.
84. Friedman T.L., *Gorący, płaski i zatłoczony; Dlaczego potrzebna jest nam zielona rewolucja i jak może ona odmienić Amerykę*, Dom Wydawniczy Rebis sp. z o.o., Poznań 2009.
85. Gawin D., Sabiniak H., *Świadectwa charakterystyki energetycznej*, Arcadia Soft, Łódź 2010.
86. Godlewska J., *Programowanie zrównoważonego rozwoju gminy*, Dział Wydawnictw i Poligrafii Politechniki Białostockiej, Białystok 2006.
87. Godlewska-Lipowa W. A., Ostrowski J. Y., *Problemy światowej ekologii; Z czym wchodzimy w XXI wiek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.
88. Godłów-Legiędź J., *Współczesna ekonomia; Ku nowemu paradygmatowi?*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
89. Gordon G.L., *Strategiczny plan dla gminy; Jak osiągnąć sukces*, Agencja Rozwoju Komunalnego, Międzykomunalna Spółka Akcyjna MUNICIPIUM, Warszawa 1998.
90. Gorynia M., Rudolf S. (red.), *Polska w Unii Europejskiej i globalnej gospodarce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
91. Górczyńska A., *The Role of Small and Medium-Sized Enterprises in a Sustainable Public Procurement System*, [in:] *International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization*, K.V. Thai (ed.), Springer International Publishing Switzerland 2015 (ebook: <https://books.google.pl/books?id=k6XCDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).

92. Górczyńska A., *Wspieranie innowacyjności małych i średnich przedsiębiorstw w zamówieniach publicznych*, [w:] P.A. Nowak (red.), *Innowacje 2014, Innowacyjne działania w ICT*, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Łódź 2014.
93. Górka K., Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska. Problemy ekonomiczne, społeczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
94. Górka K., *Wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
95. Griggs D. (ed.), *Sustainable development goals for people and planet*, [in:] *Nature*, vol. 495, 21 march, Macmillan Publishers Limited. 2013.
96. Grzeszczyk T., *Zamówienia publiczne gmin*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze” s. c., Kraków 1996.
97. Guigum L. and others, Vancouver: *A global Example for Becoming the “Greenest City”*, [in:] L. Guigum (ed.), *Urban Innovation; Committed to urban innovation and sustainability, Issue 1 2015*, Guangzhou Institute for Urban Innovation, People’s Republic of China, Guangzhou 2015.
98. H. Melin, *Social inequalities*, [in:] J. Grotowska-Leder, E. Rokicka (ed.), *Nowy ład? Dynamika struktur społecznych we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
99. Hałaburda D. A. (red.), *Finanse samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2010.
100. Haselmayer S., Rasmussen J. H., *Nawigacja wśród zmian, jak nowe podejścia do zamówień publicznych utworzą nowe rynki*, ACC10, Barcelona 2011.
101. Hegner A. D. (red.), *Efficiency House Plus with Electric Mobility*, Bundesministerium für Verkehr, Bau und Stadtentwicklung, Druckteam Berlin, Berlin 2012.
102. Herbst I., Jadach – Sepioło A., *Analiza stanu prawnego w zakresie realizacji projektów w formule PPP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2012.
103. Hermann A., Acker H., *Regulations in the German Lander in the field of green public procurement*, Öko Institut e.V., Freiburg, Dessau-Roßlau 2011.
104. Heywood A., *Politologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
105. Hidson M., *ICLEI unveils new tools for procurement of innovation*, [in:] *Cities Today; Connecting the world’s urban leaders; Innovation and procurement, Issue 15*, October 2014; J. Andrews (ed.), *Cities Today* PFD Publications Ltd, London 2014.
106. Holmberg J., Karlsson S., Lindgren K., *W kierunku zrównoważonego gospodarowania materią*, [w:] S. Karlsson (red.), *Człowiek i przepływy materii; W kierunku zrównoważonego gospodarowania materią*, WNT „EcoEdycja”, Katowice, 1999.
107. Hotelling H., *The Economics of Exhaustible Resources*, [in:] *Journal of Political Economy*, 1931.
108. Houk M., Kasneci O., Koutsomarkou J., Lazar S. (ed.), *Urbact Project Results*, third edition, Urbact II Programme, Nancy 2015.
109. Jabłońska M., R., *Determinanty lokalnego zrównoważonego rozwoju energetycznego* [w:] M. Burchard-Dziubińska (red.), *Lokalne i globalne uwarunkowania rozwoju gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Łodzi, Łódź 2012.
110. Jabłoński A. W., *Polityka. Interpretacje definicyjne*, [w:] A.W Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Kategorie analizy politologicznej*, Wrocław 1991.

111. Jakubczak S. (red.), *Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy jednostek samorządu terytorialnego*, Biuro Analiz Sejmowych, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014.
112. Jakubiec T., *Ekologiczne Zamówienia Publiczne-efektywny instrument implementacji zrównoważonej produkcji i konsumpcji*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
113. Jakubiec T., *Raport merytoryczny - efekty projektu: Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich*. Część empiryczna do tematu: Stosowanie przez samorządy terytorialne zielonych zamówień publicznych jako instrumentu realizacji zrównoważonego rozwoju na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich, Projekt Promocja marki regionalnej „Łódzkie intelektualne” współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu samorządu województwa łódzkiego, realizowany przez Województwo Łódzkie, Biuro projektu: Departament Kultury i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi, al. Piłsudskiego 8, 90-051, Łódź, luty 2014.
114. Jakubiec T., *Raport: Możliwości stosowania kryteriów środowiskowych w przetargach publicznych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem regionu łódzkiego, w tym mierników efektywności ekologicznej potencjalnie możliwych do wykorzystania w systemie ekologicznych zamówień publicznych*, LIFE 07 INF/IT/000410, GPPinfoNET, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN pod auspicjami UNESCO, Łódź, grudzień 2011.
115. Jakubiec T., *Rola samorządów terytorialnych w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych na podstawie doświadczeń regionu łódzkiego i wybranych regionów europejskich - Uniwersytet Łódzki*, [w:] A. Adamus, M. Burchard-Dziubińska, i in., *Łódzkie intelektualne – naukowcy dla przedsiębiorców*, Województwo Łódzkie, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Łódź 2014.
116. Jakubiec T., *The city of Lodz-proceeding towards sustainable development*, [w:] T. Markowski, M. Turała (red.), *Innovations and space-European and national approach*, *Studia Regionalia*, Volume 24, Polish Academy of Sciences, Committee for Spatial Economy and Regional Planning, Warsaw 2009.
117. Jakubowska I. (red.), *Elektroniczne zamówienia publiczne w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013.
118. Janasz W. (red.), *Innowacje w zrównoważonym rozwoju organizacji*, Difin s. a., Warszawa 2011.
119. Janikowski R. i inni, *Analiza i ocena możliwości stosowania w polskich warunkach kryteriów środowiskowych w zamówieniach publicznych*, IETU, Katowice 2005.
120. Janikowski R., *Imperatyw ekologiczny konsumenta a zrównoważony rozwój*, [w:] B. Poskrobko, B. Fiedor, A. Budnikowski, S. Czaja, E. Kośmicki, M. Banach (red.), *Ekonomia i Środowisko*, Nr 1(14), 1999, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 1999.
121. Jaworowicz-Rudolf A., *Prawo do środowiska należytej jakości jako urzeczywistnienie koncepcji zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
122. Jędraszkowski A., *Polityka środowiska w Niemczech na przykładzie Stuttgartu*, Unia Metropolii Polskich, Warszawa 1999.

123. Jędrzejewski R., *Przygotowanie postępowania o udzielenie zamówienia publicznego*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
124. Jong de K., Jonk M., Szuppinge P., Lusser H., Berman T., Bersani R., Nissinen A., Parikka K., *Green Public Procurement in Europe, GPP status overview*, Virage, the Netherlands Maarten Bouwer, Centre for Environmental Studies, Hungary, Global to Local, United Kingdom, Macroscopio, Italy, SYKE, Finnish Environmental Institute, 2005.
125. Joniewicz T., Jawor-Joniewicz A., *Stosowanie zrównoważonych zamówień publicznych w Polsce; Raport z I etapu monitoringu*, Fundacja Centrum CSR.pl, Polska 2015.
126. Jurczak T., Wagner I., Zalewski M., *Ekohydrologiczna rekultywacja zbiorników rekreacyjnych Arturówek (Łódź) jako modelowe podejście do rekultywacji zbiorników miejskich (EH-REK)*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012.
127. Jyż G., *Zasady prowadzenia polityki rozwoju w świetle regulacji prawnych, stanowiska doktryny i orzecznictwa sądów administracyjnych (wybrane zagadnienia)*, [w:] K. Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych*, Studia, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2013.
128. Kahlenborn W., Moser C., Frijdal J., Essig M., *Strategic Use of Public Procurement in Europe*, Adelphi, European Commission, Berlin 2011.
129. Kassenberg A. Jackl F., *Wprowadzenie do debaty transportowej: wyzwania ekologiczno-gospodarcze*, [w:] J. Kamieniecka, A. Kassenberg, F. Jackl, W. Suchorzewski i in., *Jaki transport w zrównoważonym rozwoju*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.
130. Kassenberg A., *Ja, mój samochód ale nasz klimat*, Polska Zielona Sieć/CEE Bankwatch Network, Warszawa 2008.
131. Kassenberg A., Karaczun Z.M. (red.), *Zmiany klimatu są faktem; Zbiór materiałów przygotowywanych w ramach projektu „Zmiany klimatu w świadomości obywateli“*, Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych, Warszawa 2009.
132. Kassenberg A., *Společna ocena realizacji dokumentów ze Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro*, [w:] T. Borys (red.), *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2003.
133. Kates R. W., Parris T. M., Leiserowitz A. A., *What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice*, [in:] *Issue of Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Volume 47, Number 3*, <http://www.heldref.org/env.php>, 2005.
134. Kaźmierczak A., *Innowacyjne metody wspierania tworzenia zielonej infrastruktury w miastach: współpraca władz lokalnych z inwestorami i właścicielami budynków*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, P. Lisicki (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania, nr 4 Przyroda w mieście*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2013.
135. Kielczewski D., Dobrzańska B. (red.), *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009.
136. Kielczewski D., *Zrównoważony rozwój – istota, interpretacje, związki ze społeczeństwem wiedzy*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Materiały do studiowania*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2010.
137. Kistowski M., *Regionalny model zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Polski a strategie rozwoju województw*, Uniwersytet Gdański, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Gdańsk-Poznań 2003.

138. Klak J., *Program NeighboSpace – Chicago, Dobre praktyki wykorzystania usług ekosystemów*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, (red.) *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 3, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012.
139. Klasik A., Biniecki J., Ochojski A., *Metropolitalny foresight strategiczny; Metodologia i studium przypadku*, Studia, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014.
140. Kłopot R., *Materiał informacyjny o technologiach bezwykopowych*, Łódzka Spółka Infrastrukturalna, Łódź, 19.02.2009.
141. Kłoda Z., Koba D., Panasiuk A., Szymczak M., *Nowe podejście do zamówień publicznych – wybrane zagadnienia*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
142. Koba D., *Nowe podejście do zamówień publicznych – wyzwanie dla zamawiających – szansa dla małych i średnich przedsiębiorstw*, PARP, Warszawa 2010.
143. Kołodko G.W., *Dokąd zmierza świat; Ekonomia polityczna przyszłości*, Prószyński Media sp. z o. o., Warszawa 2013.
144. Kołodko G.W., *Wędrujący Świat*, Prószyński Media sp. z o. o., Warszawa 2013.
145. Kosek-Wojnar M., Surówka K., *Podstawy finansów samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
146. Kotzeva M. (ed.), *Urban Europe; Statistics on Cities, Towns and Suburbs; 2016 Edition*, Eurostat, Publication Office of the European Union, Luxemburg 2016.
147. Kowalczyk A., *Zielone dachy szansą na zrównoważony rozwój terenów zurbanizowanych*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 2 *Przyroda w mieście*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2011.
148. Kowalewska A., Szut J., *Nowe podejście do zamówień publicznych, Raport z badań 2010/2011*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
149. Kowalewska A., Szut J., *Nowe podejście do zamówień publicznych, Raport z badań 2013*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013.
150. Kowalski-Paszko S., *Zielone zamówienia publiczne*, (<http://www.przetargipubliczne.pl/numery/kwiecien-2009/zielone-zamowienia-publiczne.html>), 2009.
151. Kozielski R., *Biznes nowych możliwości; Czterolistna koniczyna-nowy paradygmat biznesu*, Wolters Kluwers Polska SA, Warszawa 2013.
152. Kozłowski S., *Ekorozwój Wyzwanie XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
153. Kronenberg J., Bergier T., (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 1, Fundacja Sendzimira, Wrocław 2010.
154. Kronenberg J., *Narzędzie 5.N2. Eko-projektowanie*, [w:] J. Kronenberg, T. Bergier (red.), *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010.
155. Kronenberg J., *Usługi ekosystemów –Nowe spojrzenie na wartość środowiska przyrodniczego*, [w:] A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016
156. Kronenberg J., *Usługi ekosystemów w miastach*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg (red.), *Zrównoważony rozwój zastosowania*, nr 3, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012.

157. Kronenberg J., *Nature-based solutions*, [w:] A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016
158. Krugman P., *Zakończcie ten kryzys*, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2013.
159. Kryk B., *Etyka ekologiczna a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, [w:] B. Pogonowska (red.), *Teorie i aplikacje etyki gospodarczej*, AE w Poznaniu, Poznań 2000.
160. Kryk B., *Raportowanie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw za środowisko przyrodnicze*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Nr 625 Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia Nr 32, Szczecin 2011.
161. Kryk B., *Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko przyrodnicze*, [w:] D. Kopycińska (red.), *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, Katedra Mikroekonomii US, Szczecin 2005.
162. Kulawik J., Jankowski B., *Świadczenie usług w Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.
163. Kulczycka J., Pietrzyk-Sokulska E., Henclik A., Koneczna R., Lelek Ł., Cholewa M., Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią PAN, *Szanse i zagrożenia dla przemysłu związanego z rozwojem „zielonej gospodarki”*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2009.
164. Larijani A. H., *Sustainable Urban Development, concepts, features and indicators*, [in:] *International Academic Journal of Science and Engineering*, Vol. 3, No. 6, 2016.
165. Legg D., Herczeg M., Reisinger H., Schepelmann P., Wilson C., *Green Public Procurement and Product Performance Requirements Case Study on Selected Energy Using and Non-energy Using Products*, European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production, Copenhagen 2009.
166. Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne w wymiarze lokalnym* [w:] T. Markowski, D. Stawasz (red.), *Społeczna odpowiedzialność w procesach zarządzania funkcjonalnymi obszarami miejskimi*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014.
167. Lisiecka U., Lisiecki P., Michałowska M., *Stosowanie trybów negocjacyjnych udzielania zamówień publicznych*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
168. Łapacz D., *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej – analiza porównawcza procedur w wybranych państwach członkowskich*, [w:] *Biznes międzynarodowy w gospodarce globalnej, nr 34*, Instytut Biznesu Międzynarodowego, Uniwersytet Gdański, 2015.
169. Łukaszewicz A., *Instrumenty nowego podejścia do zamówień publicznych – broszura informacyjna*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
170. Maciejewska B., Szwed D., *Zielone miasto nowej generacji*, Zielony Instytut, Fundacja Zielonej Polityki, Toruń 2010.
171. Małecki P.P., *System opłat i podatków ekologicznych w Polsce na tle rozwiązań w krajach OECD*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Seria specjalna: Monografie, nr 210, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2012.
172. Marchwiński J., Zielonko-Jung K., *Współczesna architektura proekologiczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
173. Markowski T., *Strategiczne dylematy polityki innowacyjnej zorientowanej na inteligentne specjalizacje*, [w:] K. Malik (red.), *Polityka rozwoju regionów oparta na specjalizacjach inteligentnych, Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2013.

174. Markowski T., Turała M. (red.), *Planowanie jako instrument zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego*, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015.
175. Marsden R., *Innovation for development*, [in:] B. Johnson (ed.) *Regional Europe's Regions and Cities Review*, Issue 18, International Press Centre in Brussels, October 2010.
176. McCreadie K., *Adam Smith - Bogactwo Narodów; Współczesne interpretacje klasycznej ekonomii.*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2012.
177. Meadows D. H. i in., *Granice wzrostu*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1973.
178. Mersal A., *Improving Sustainability Concept in Developing Countries; Sustainable Urban Futures: Environmental Planning For Sustainable Urban Development*, [in:] *Procedia Environmental Sciences* 34, 2016, pp. 49 – 61 (http://ac.els-cdn.com/S1878029616300275/1-s2.0-S1878029616300275-main.pdf?_tid=22658524-e47a-11e6-8e8d-00000aacb35e&acdnat=1485512569_d41985a6b03bd020a90faa110f945629).
179. Mesarović M. i in., *Ludzkość w punkcie zwrotnym. Drugi raport dla Klubu Rzymskiego*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1977.
180. Milewski R., Kwiatkowski E., *Podstawy ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
181. Milewski R., *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.
182. Moreno E., Arimah B., Otieno Otieno R., Mbeche-Smith U., Klen-Amin A., Kamiya M., *Urbanization and Development. Emerging Futures, World cities report 2016*, United Nations Human Settlements Programme, Kenya, Nairobi 2016.
183. North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic performance*, Cambridge University Press, New York 1990.
184. Nowakowska A., Przygocki Z., Rzeńca A., *Kształcenie na rzecz zrównoważonego, inteligentnego i partycypacyjnego rozwoju miast*, [w:] A. Nowakowska, Z. Przygocki, A. Rzeńca (red.), *EkoMiasto#Społeczeństwo; Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
185. Nowicki H., Nowicki P., *Zamówienia publiczne w wybranych państwach Unii Europejskiej*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
186. Nowicki H., Sadowy J. (red.), *XV-lecie systemu zamówień publicznych w Polsce*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2009.
187. Nowicki P., *Efektywne zamówienia publiczne jako rezultat stosowania nowego podejścia do zamówień publicznych*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013.
188. O'Rourke A., Leire C. (ed.), *Sustainable Public Procurement Implementation Guidelines*, Introducing UNEP's Approach, UNEP DTIE, Sustainable Consumption and Production Branch, Paris 2012.
189. Olejarczyk E., *Zasada Zrównoważonego Rozwoju w systemie prawa polskiego – wybrane Zagadnienia*, [w:] *No2 (2016): Przegląd Prawa Ochrony Środowiska* (<http://www.apcz.pl/czasopisma/index.php/PPOS/article/view/PPOS.2016.013/10401>)
190. Olejarz M. (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej po modernizacji. Nowe unijne dyrektywy koordynujące procedury udzielania zamówień publicznych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2014.

191. Oleńska J., Dobrzański G., Demianowicz A., *Metodyka opracowywania powiatowych programów zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska*, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001.
192. Olszewska-Stompel J., Rokicki J., *Zamówienia publiczne nie są trudne*, lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
193. Osborne D., Gaebler T., *Rządzić inaczej; Jak duch przedsiębiorczości przenika i przekształca administrację publiczną*, Media rodzina of Poznań, 1992.
194. Pałaszewski T., *Czynniki zrównoważonego rozwoju gospodarczo-przestrzennego*, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Wydawnictwo NOVUM sp. z o.o., Płock 2001.
195. Pchalek M., Jachnik A., Kupczyk P., Kulczycka J., Góralczyk M. (red.), *Zielone zamówienia publiczne*, Urząd Zamówień Publicznych, GPKO, Warszawa 2009.
196. Pchalek M., Juchnik A., Kupczyk P., *Prawne aspekty zielonych zamówień publicznych*, [w:] *Zielone zamówienia publiczne*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2009.
197. Piasta D. (red.), *Zamówienia publiczne w Unii Europejskiej; Orzecznictwo trybunału sprawiedliwości dotyczące zamówień publicznych, część II*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2001.
198. Pieróg J., Kryteria oceny ofert jako jeden z instrumentów realizacji polityki sektora publicznego, [w:] Niczyporuk J., Sadowy J., Urbanek M., *Nowe podejście do zamówień publicznych – zamówienia publiczne jako instrument zwiększenia innowacyjności gospodarki i zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia polskie i zagraniczne. Część I*, wyd. PARP, Warszawa 2011.
199. Pietras, J. *Program „Zielone ulice” - Chicago, Dobre praktyki wykorzystania usług ekosystemów*, [w:] T. Bergier, J. Kronenberg, (red.) *Zrównoważony rozwój zastosowania, nr 3*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2012.
200. Pietrzak M., „Zielone” zamówienia publiczne, [w:] M. Górski, J. Bucińska, M. Niedziółka, R. Stec, D. Strus (red.), *Administracja publiczna – człowiek a ochrona środowiska; Zagadnienia społeczno – prawne*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011. (ebook: <https://books.google.pl/books?id=tTlSAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).
201. Pochyluk R., Świętojańska A., Macniak M., *Kryteria środowiskowe do stosowania przy przetargach finansowanych ze środków publicznych*, katalog opracowany na zlecenie Ministerstwa Gospodarki, Gdańsk 2009.
202. Poskrobko B. (red.), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju; Zarys problemów badawczych i dydaktyki*, Agencja Wydawniczo-Edytorska EkoPress, Warszawa 2010.
203. Poskrobko B. (red.), *Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2011
204. Poskrobko B., *Przedmiot, paradygmat i kategorie zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Kształtowanie teorii i wdrożeniowe aspekty zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok 2011.
205. Poskrobko B., *Zarządzanie Środowiskiem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998.
206. Poskrobko T., *Kapitał naturalny a ekonomia głównego nurtu*, [w:], *Ekonomia i Środowisko, Nr 1(31)*, 2007, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok 2007.
207. PriceWaterhouseCoopers, Significant and Ecofys, *Collection of statistical information on Green Public Procurement in the EU Report on methodologies*, Report on data collection results, Nederland 2009.

208. Prister G., Ricci A., Rizzardi E., *How smart cities are changing the role of city CIO*, [in:] *Cities Today; Connecting the world's urban leaders; Innovation and procurement, Issue 15, October 2014*; J. Andrews (ed.), Cities Today PFD Publications Ltd, London 2014.
209. Pucher J., Hamza C., Leckey M., Tödtling-Schönhofer H., Metis GmbH, *Public procurement and cohesion policy*, PE, 2012 r. (<http://bookshop.europa.eu/en/publicprocurement-and-cohesion-policy-pbBA3112774/?CatalogCategoryID=f.cKABstF7wAAAEjwYYY4e5K>).
210. Renda A., Pelkmans J., Egenhofer C., Schrefler L., Luchetta G., Selcuki C., *The uptake of green public procurement in the eu27-report*, Centre for European Policy Studies, College of Europe, European Commission, Brussels 2012.
211. Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju; Teoria i praktyka*, Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2010.
212. Roggema, R., *The future of sustainable urbanism: a redefinition*, [in:] *City, Territory and Architecture, Volume 3, Issue 1, City Territ Archit (2016) 3: 22.*, (<http://link.springer.com/article/10.1186/s40410-016-0052-y>), Springer Link, December 2016.
213. Rosa de F., *Zamówienia publiczne a partnerstwo publiczno-prywatne*, DIESIS (European and International Research and Development Service for the Social Economy and the Co-operatives), Ekonomia Społeczna Teksty, Warszawa 2007.
214. Ryszawska-Grzeszczak B., *Zielone zamówienia publiczne jako forma zrównoważonej konsumpcji*, [w:] D. Kielczewski, B. Dobrzańska (red.), *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2009.
215. Sadowy J. (red.), *Prawo zamówień publicznych po zmianach z 2009 r.*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010.
216. Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, Dom Wydawniczy Rebis sp. z o.o., Poznań 2012.
217. Sarvan E. (red.), *Life w mieście, Innowacyjne rozwiązania dla środowiska miejskiego Europy*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE+, Luksemburg, Warszawa 2006.
218. Schreyer M., Mez L., *ERENE Europejska Wspólnota Energii Odnawialnej*, Tom 3 Pisma Europejskie, Fundacja im. Heinricha Bolla, Berlin, Warszawa 2008.
219. Schumacher E.F., *Małe jest piękne; Ekonomia z założeniem, że człowiek się liczy*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2013.
220. Sedlacek T., *Ekonomia dobra i zła; W poszukiwaniu istoty ekonomii od Gilgamesza do Wall Street*, Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2012.
221. Siwińska-Gorzelać J., *Sektor publiczny w gospodarce*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
222. Skica T., Kurzępa-Dedo K., *Polskie procedury zamówień publicznych a produkty przyjazne środowisku*, [w:] B. Uliasz (red.), *Nowe podejście do zamówień publicznych*, Klub innowacyjnych przedsiębiorstw, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.
223. Skowron M., Bogusz A., Polakowski Ł., i in., *Zielone zamówienia publiczne – II Podręcznik*, Urząd Zamówień Publicznych, Centrum Usług Wspólnych, Wydział Wydawnictw i Poligrafii, Warszawa 2012.

224. Skowron M., Urząd Zamówień Publicznych, *Zielone zamówienia publiczne - Aspekty środowiskowe w świetle ustawy Prawo zamówień publicznych oraz nowo przyjętych dyrektyw w sprawie zamówień publicznych*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2015 r.
225. Skubiszak-Kalinowska I., *Pojęcie innowacyjnego i przedkomercyjnego zamówienia publicznego*, [w:] Skubiszak-Kalinowska I., Kulesza M., *Innowacyjne zamówienia publiczne w Polsce – ekspertyza*, Kancelaria Radcy Prawnego Irena Skubiszak-Kalinowska, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011. Skubiszak-Kalinowska I., Kulesza M., *Innowacyjne zamówienia publiczne w Polsce – ekspertyza*, Kancelaria Radcy Prawnego Irena Skubiszak-Kalinowska, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
226. Sobol A., *Polityka zamówień publicznych w świetle teorii zrównoważonego rozwoju*, [w:] D. Kielczewski (red.), *Implementacyjne aspekty wdrażania zrównoważonego rozwoju*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2011.
227. Starzyńska W., *Konkurencyjność zamówień publicznych w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej*, Annales, Universitatis Mariae Curie - Skłodowska Lublin – Polonia, Vol. L, 4 Sectio H 2016, Annales H - Oeconomia <http://oeconomia.annales.umcs.pl>.
228. Starzyńska W., Kornecki J., Wiktorowicz J., Szymański J., *Zamówienia publiczne a innowacyjność MSP*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2013.
229. Starzyńska W., Wiktorowicz J. (red.), *Zamówienia publiczne a innowacyjność przedsiębiorstw – stan obecny i perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012.
230. Starzyńska W., *Zamówienia publiczne a kierunki działalności wytwórczej i rozwój innowacyjności* [w:], Borowicz A., Królikowska-Olczak M., Sadowy J., Starzyńska W. (red.), *Ekonomiczne i prawne zagadnienia zamówień publicznych; Polska na tle Unii Europejskiej*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010.
231. Stawasz D., Sikora-Fernandez D., *Koncepcja smart city na tle procesów i uwarunkowań rozwoju współczesnych miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
232. Stawasz D., Wiśniewska M., *Wykorzystanie koncepcji Living Lab w zarządzaniu jednostkami samorządu terytorialnego*, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem, Wydział Zarządzania Uniwersytetu Łódzkiego, Mazowieckie Centrum Poligrafii, Łódź 2015.
233. Steurer R., Berger G., Konrad A., Martinuzzi A., European Commission, *Sustainable Public Procurement in EU Member States: Overview of government initiatives and selected cases Final Report to the EU High-Level Group on CSR*, Vienna University of Economics and Business Administration, Vienna 2007.
234. Stiglitz J. E., *Ekonomia sektora publicznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
235. Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.P., *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza?*, Polskie Towarzystwo ekonomiczne, Warszawa 2013.
236. Stręciwilk M., Grabarczyk M., Krynicka U. (red.), *Zamówienia publiczne w orzecznictwie; zeszyty orzecznicze; Wybrane orzeczenia Krajowej Izby Odwoławczej oraz Sądów Okręgowych*, Urząd Zamówień Publicznych, GPKO, Warszawa 2009.
237. Szlachta J., *Odniesienia europejskie nowej generacji programowania rozwoju regionalnego w Polsce*, [w:] Szlachta J., Woźniak J., (red.) *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, *Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2011.

238. Szlachta J., *Polityka regionalna Polski w kontekście nowej perspektywy budżetowej UE*, [w:] A. Harańczyk (red.), *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r.*, *Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2012.
239. Szwed D. (red.), *Zielony Nowy Ład w Polsce*, Zielony Instytut, Fundacja Zielonej Polityki i Heinrich Boll Stiftung, Bydgoszcz 2011.
240. Tanzi V., *Gospodarcza rola państwa w XXI wieku*, [w:] Wójcik M. (red.), Balcerowicz L. i in., *Odkrywając wolność; Przeciw zniewoleniu umysłów*; Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań 2012.
241. Tàtraï T., *Stages of development towards sustainable public procurement*, [in:] K. V. Thai (ed.) *International Public Procurement, Innovation and Knowledge Sharing, Public Administration, Governance and Globalization*, Springer International Publishing, Switzerland 2015 (ebook: <https://books.google.pl/books?id=k6XCDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false>).
242. Tomkiewicz J., *Jak mierzyć efektywność wydatków publicznych?*, Master of Business Administration, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003, nr 1 (60).
243. Tukker, A., and others, European Commission – Joint Research Centre, *Environmental Impact of Products (EIPRO), Analysis of the life cycle environmental impacts related to the final consumption of the EU-25*, Spain 2006.
244. Tyburski W., *Ekoestetyka*, [w:], W. Tyburski (red.), *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2011
245. Uljasz B. (red.), *Klub innowacyjnych przedsiębiorstw, nowe podejście do zamówień publicznych*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2010.
246. Vaillé J., Brimont L., *Turning Sustainable Development Goals into political drivers in France and other European countries*, [in:] *Policy Brief, N°02/16 June 2016*, Governance, Institut du développement durable et des relations internationales, France, Paris 2016.
247. Van Winden W., *New urban economies: New young jobs*, [in:] S. Kneeshaw, J. Koutsomarkou, E. Moulin, M. Scantamburlo (ed.), *Job generation for a jobless generation*, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2015.
248. Vranken J., De Decker P., Van Nieuwenhuyze I., *Social inclusion, urban governance and sustainability; Towards a conceptual framework*, Research Unit on Poverty, Social Exclusion and the City (OASeS), Department of Sociology and Social Policy, University of Antwerpen, Antwerp 2002.
249. W. C. Clark, L. Van Kerkhoff, L. Lebel, G. C. Gallopin, *Crafting usable knowledge for sustainable development*, (ed.) B. L. Turner, Arizona State University, Tempe, March 18, 2016 (received for review January 27, 2016) [in:] PNAS 2016 113 (17) 4570-4578; (<http://www.pnas.org/content/113/17/4570.full.pdf>), Appendix; *What Should Researchers Know About Usable Knowledge?*, Arizona State University, April 18, 2016.
250. Wajdner R., *Konsumenckie kryteria jakości na przykładzie zmechanizowanego sprzętu domowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998.
251. Wańkowicz W., *Modele rewitalizacji; Ujęcie krajowe i regionalne*, [w:] K. Janas, W. Jarczewski, W. Wańkowicz (red.), *Model rewitalizacji miast*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2010.

252. Weber M., *Polityka jako zawód i powołanie*, SIW ZNAK, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków-Warszawa 1998.
253. Wesołowski J., *Miasto w ruchu; Dobre praktyki w organizowaniu transportu miejskiego*, Instytut Spraw Obywatelskich, Łódź 2008.
254. Wieteska-Rosiak B., *Środowiskowa odpowiedzialność urzędów gmin i starostw powiatowych – przykład przykład – woj. łódzkiego* [w:] T. Markowski, D. Stawasz (red.), *Spoleczna odpowiedzialność w procesach zarządzania funkcjonalnymi obszarami miejskimi*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2014.
255. Wikariak S., *Ekologia w przetargach to oszczędności*, [w:] J. Sztabińska (red.), *Dziennik Gazeta Prawna*, 11-13 stycznia 2013 nr 8 (3398), Infor, BIZNES Sp.. z o.o., Warszawa 2013.
256. Wilkin J., *Koncepcja dobrze rządzonego państwa i uwarunkowania jej praktycznej realizacji*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
257. Wilkin J., *Teoria wyboru publicznego – homo oeconomicus w sferze polityki*, [w:] J. Wilkin (red.), *Teoria wyboru publicznego. Wstęp do ekonomicznej analizy polityki i funkcjonowania sfery publicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.
258. Winiarski B., *Polityka ekonomiczna*, AE, Wrocław 1992.
259. Wiśniewska J., Janasz K. (red.), *Innowacyjność organizacji w strategii inteligentnego i zrównoważonego rozwoju*, Difin s. a., Warszawa 2012.
260. Wnuk Z., Wieczorek S. (red.), *Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 1998.
261. Woźniak J., *Implikacje nowej polityki spójności UE – konsekwencje dla systemu planowania rozwoju polskich regionów* *Implikacje nowej polityki spójności UE*, [w:] J. Szlachta, J. Woźniak. (red.), *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego do roku 2020 a strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województw*, *Studia*, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Warszawa 2011.
262. Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska. Dostosowania w Polsce w dziedzinie polityk*, PWE, Warszawa 2004.
263. Yang M., Dixon R. K., Zhang Z., Zevgolis D., Tang T., *Greening Opportunities at World Events*, Professional Graphics Printing Co., Global Environment Facility, 2013.
264. Zielenkiewicz M., *Zmiany instytucjonalne w procesie integracji europejskiej*, [w:] M. Gorynia, S. Rudolf (red.), *Polska w Unii Europejskiej i globalnej gospodarce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2014.
265. Ziółkowski B., *Rola badań foresight w stymulowaniu zrównoważonego rozwoju*, [w:] M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca (red.), *Zrównoważony rozwój na poziomie lokalnym i regionalnym; Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
266. Zotlöterer F., *Czy naprawdę pragniemy lokalnych ekologicznych systemów energetycznych*, [w:] Z. M. Karaczun (red.), *Energetyka obywatelska w Polsce i Niemczech; Własne źródła, najmniejsze koszty*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2014.
267. Zwart R., Kamphof R. Hollander K., van Iwaarden A., *Activities of the European Union on sustainable urban development, A brief overview*, European Metropolitan network Institute, The Hague, September 2012.

268. Żelichowski S., *Szczyt Ziemi w Johannesburgu – ocena wyników i wyzwania dla Polski*, materiały z konferencji pt. *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem Agenda 21 w Polsce 10 lat po Rio*, Warszawa 5 grudnia 2002.
269. Żylicz T., *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, PWE, Warszawa 2004.

Dokumenty i prawodawstwo

1. *2050 Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu*, PWC, Warszawa 2012.
2. *Agreed at the Informal Meeting of EU Ministers Responsible for Urban Matters*, European Commission, Pact of Amsterdam, Sustainable development of urban areas, 30 May 2016, Amsterdam,
3. *Alternatywna Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku; Raport techniczno-metodologiczny*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2009.
4. *Analiza możliwości wdrożenia w Polsce inicjatywy rynków wiodących (lead markets)*, CASEDoradcy Sp. z o.o., Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2010.
5. *Assessment and Comparison of National Green and Sustainable Public Procurement Criteria and Underlying Schemes*, AEA Group: Evans L., Nuttall C., Mouat A., Ewing D., European Commission 2010.
6. *Badanie stanu przygotowania pracowników sektora samorządowego do udzielania zamówień innowacyjnych, Raport i rekomendacje*, Inicjatywa Win-Win, Fundacja Zamówień Publicznych, Warszawa 2008.
7. *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – badanie trackingowe 2013 r.* PBS,
8. *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – TNS OBOP, badanie trackingowe 2011 r.*
9. *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – TNS, badanie trackingowe 2012 r.*
10. *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski – TNS, badanie trackingowe 2014r.*
11. Budżet Miasta Łodzi, <http://bip.uml.lodz.pl/miasto/budzet-miasta/>.
12. *Cleaner and better transport in cities*, The Civitas Initiative, Civitas; *Civitas II 2005-2009 Final Brochure, Report*, DG Move, Brussels, Printed in Austria 2010.
13. *Consultative Guidelines for Sustainable Urban Development Co-operation; Towards Sustainable Urban Development: a Strategic Approach*, European Commission, European Union, 2002.
14. *Człowiek i jego środowisko. Raport Sekretarza Generalnego ONZ z dn. 26.V.1969 r.*, Thant U., Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO. 1969 – numer specjalny, P 013/1969.
15. *Deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju*, Konferencja Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” na posiedzeniu w Rio de Janeiro w dniach od 3 do 14 czerwca 1992 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1992.html>.
16. *Developing the green economy in Ireland, report of the high-level group on green enterprise*, Forfas, Department of Enterprise, Trade and Employment, Dublin 2009.
17. *DG for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, DG Single Market for Public Administrations, Unit G.4, Innovative and E-Procurement, DG GROW, written by PwC, Study on*

- Strategic use of public procurement in promoting green, social and innovation policies*, Final Report, Contract N°MARKT/2011/023/B2/ST/FC for Evaluation, Monitoring and Impact Assessment of Internal Market DG Activities, European Commission, December 2015
18. DG GROW G4 - Innovative and e-Procurement, Public Procurement Indicators 2015, European Commission, December 19, 2016.
 19. *Dyrektywa 2004/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. koordynująca procedury udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych.*
 20. *Dyrektywa 2004/18/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie koordynacji procedur udzielania zamówień publicznych na roboty budowlane, dostawy i usługi.*
 21. *Dyrektywa 2014/24/UE w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE.*
 22. *Dyrektywa 2014/25/UE w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE.*
 23. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/33/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego.*
 24. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/23/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania koncesji.*
 25. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/33/WE z dnia 23.04.2009r. w sprawie promowania ekologicznie czystych i energooszczędnych pojazdów transportu drogowego (Dz. Urz. UE L 120 z 15.05.2009, str. 5).*
 26. *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący ekologicznych zamówień publicznych*, Komisja Europejska, Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, Luksemburg 2005.
 27. *Ekologiczne zakupy! Podręcznik dotyczący zielonych zamówień publicznych*, Wydanie trzecie, Komisja Europejska, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2016.
 28. *Elementy ekologicznych zamówień publicznych w miejskich inwestycjach infrastrukturalnych – dobre praktyki łódzkie*, Wierzbicki P., LSI Sp. z o.o., referat podczas konferencji „Ekologiczne Zamówienia Publiczne w Miastach Europejskich”, Łódź, 28-29. 09. 2011.
 29. Encyklika *Laudato Si* Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o Wspólny Dom http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si_pl.pdf, Rzym 24. 05. 2015.
 30. Encyklika *Sollicitudo Rei Socialis*, Jan Paweł II, Rzym, dnia 30 grudnia 1987, wyd. 1988, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html.
 31. *Environmental Procurement, Practice Guide Volume 1*, UNDP Practice Series, Environmental Procurement, September 2008.
 32. European Forum for Manufacturing, Resources, raw materials, green public procurement & manufacturing, European Parliament, Brussels 2010.
 33. *Final Publishable Report – Towards a sustainable transport system in Malmo*, The Civitas Initiative, Norwich, Potenza, Suceava and Tallinn, Malmö, kwiecień 2010.
 34. *Foresight in Europe and others Regions of the World*, EFMN, Annual Report 2005-2006.
 35. *Good Practices in the National Sustainable Development Strategies of OECD Countries*, Organization For Economic Co-Operation And Development, Sustainable Development Studies, OECD 2006.

36. House of Commons, *UK implementation of the Sustainable Development Goals, First Report of Session 2016 – 17*, House of Commons, International Development Committee, HC 103, Published on 8 June 2016 by authority of the House of Commons, London 2016.
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/agenda/pact-of-amsterdam.pdf).
37. *Inicjatywa rynków pionierskich dla Europy*, Komunikat Komisji, KOM (2007) 860.
38. *Inspiring Future Cities and Urban Services. Shaping the Future of Urban Development and Services Initiative*, World Economic Forum, in collaboration with PWC, World Economic Forum Cologne/Geneva, Switzerland 2016.
39. *Jak wdrażać zasady horyzontalne Unii Europejskiej w administracji*, Przewodnik, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Programów Pomocowych i Pomocy Technicznej, Warszawa 2007-2013.
40. *Komunikat interpretacyjny w sprawie przepisów wspólnotowych odnoszących się do zamówień publicznych oraz możliwości uwzględniania kwestii społecznych w zamówieniach publicznych*, Komisja Europejska, KOM (2001) 566.
41. *Komunikat Komisji dotyczący planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej*, KOM (2008) 397.
42. *Komunikat Komisji dotyczący ustawodawstwa Wspólnoty w dziedzinie zamówień publicznych oraz możliwości zintegrowanego społecznego podejścia do zamówień* - KOM (2001) 566.
43. *Komunikat Komisji dotyczący zintegrowanej polityki produktowej (IPP)*, KOM (2003) 302.
44. *Komunikat Komisji w sprawie prawa wspólnotowego mającego zastosowanie do zamówień publicznych oraz możliwości włączenia aspektów środowiskowych do zamówień publicznych*, KOM (2001) 274.
45. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, (<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/1.htm>).
46. *Koszty i korzyści zielonych zamówień publicznych w Europie*, Öko-Institut Instytut Ekologii Stosowanej, ICLEI Samorządy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, Öko-Institut, Freiburg 2007.
47. *Krajowy Plan Działań w zakresie zielonych zamówień publicznych na lata 2007-2009*, UZP, Warszawa 2006, Urząd Zamówień Publicznych.
48. *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2010.
49. *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2013-2016*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2013.
50. *Krajowy Plan Działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2017-2020*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2016.
51. *Kryteria oceny ofert - przyjęte rozwiązania i propozycje zmian*, Centrum Unijnych Projektów Transportowych, Departament Kontroli CUPT, Warszawa 2011.
52. *Kwestie społeczne w zakupach*, Przewodnik dotyczący uwzględniania kwestii społecznych w zamówieniach publicznych, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Zatrudnienia, Spraw Społecznych i Równości Szans, Dyrekcja Generalna ds. Rynku Wewnętrznego i Usług, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2011.
53. *Making our cities attractive and sustainable; How the EU contributes to improving the urban environment*, European Commission, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.

54. National_GPP_strategies_en.pdf,
(http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/national_gpp_strategies_en.pdf), European Commission, 2007-2016.
55. *Odnowiona agenda społeczna: możliwości, dostęp i solidarność w Europie XXI wieku*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM(2008).
56. *Odnowiona Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE*, 10917/06.
57. *Opracowanie propozycji kryteriów środowiskowych dla produktów zużywających energię możliwych do wykorzystania przy formułowaniu specyfikacji na potrzeby zamówień publicznych*, Krajowa Agencja Poszanowania Energii s. a., Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2008.
58. *Opracowanie propozycji kryteriów środowiskowych dla produktów zużywających energię możliwych do wykorzystania przy formułowaniu specyfikacji na potrzeby zamówień publicznych*, Krajowa Agencja Poszanowania Energii, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2006.
59. *Plany Zamówień Publicznych za lata 2012-2016*, Urząd Miasta Łodzi.
60. *Polityka Innowacji na rzecz Wzrostu, Zamówienia publiczne siłą napędową innowacji w MŚP i usługach publicznych, Przewodnik z serii: Jak wspierać politykę w zakresie MŚP przy wykorzystaniu funduszy strukturalnych?*, Komisja Europejska, Unia Europejska, wydruk - Belgia 2014, Ref. Ares(2016)873651 - 19/02/2016.
61. *Post-kopenhaska międzynarodowa polityka przeciwdziałania zmianie klimatu: natychmiastowe kroki, aby ożywić globalne działania*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, {SEK(2010) 261}, KOM(2010) 86.
62. *Pozacenowe kryteria oceny ofert w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego*, Urząd Zamówień Publicznych, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
63. *Projekt Deklaracji zasad przewodnich w zakresie zrównoważonego rozwoju*, Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, KOM(2005) 218.
64. *Przewodnik dobrych praktyk europejska współpraca regionalna na rzecz dostępu MŚP do zamówień publicznych*, Europroc Public Procurement, , ACC10, Barcelona 2011.
65. *Przewodnik dotyczący stosowania przepisów prawa Unii Europejskiej z zakresu pomocy państwa, zamówień publicznych i rynku wewnętrznego do usług świadczonych w ogólnym interesie gospodarczym, w szczególności do usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym*, Komisja Europejska, SWD(2013) 53 final/2, Bruksela 2013.
66. *Public Procurement - boosts Energy Efficiency – report* (Climate Alliance, Public Procurement - boosts Energy Efficiency – report, (http://www.pro-ee.eu/fileadmin/pro_ee/inhalte/dokumente/pro-E_Publishable_Report_20110518.pdf), Austria 2011), Climate Alliance, Austria 2011.
67. *Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego.
68. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, United Nations, Brundtland G. H., (<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>), Oslo, 20 March 1987.
69. *Rozporządzenie (WE) NR 2195/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień (CPV)*.

70. *Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 2151/2003 z dnia 16 grudnia 2003 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2195/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień (CPV).*
71. *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006*
72. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 maja 2011 r. w sprawie innych niż cena obowiązkowych kryteriów oceny ofert w odniesieniu do niektórych rodzajów zamówień publicznych (Dz. U. z 2011 r. nr 96, poz. 559).*
73. *Rozporządzeniem Komisji Europejskiej (UE) nr 213/2008 28 listopada 2007 r. zmieniające Rozporządzenie (WE) NR 2195/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień (CPV).*
74. Soto. P., Key messages, Urbact II Capitalisation Programme, Nancy 2013.
75. *Sprawozdania z realizacji zamówień publicznych UMiŁ i jednostek budżetowych za lata 2012-2016, Urząd Miasta Łodzi.*
76. *Sprawozdanie Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów na temat stanu wdrażania Zintegrowanej Polityki Produktowej, Komunikat Komisji, KOM (2009) 693.*
77. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2010 roku, UZP Warszawa 2011 r.*
78. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2011 roku, UZP Warszawa 2012 r.*
79. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2012 roku, UZP Warszawa 2013 r.*
80. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2013 roku, UZP Warszawa 2014 r.*
81. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2014 roku, UZP Warszawa 2015 r.*
82. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2015 roku, UZP Warszawa 2016 r.*
83. *Sprawozdanie Prezesa Urzędu Zamówień Publicznych o funkcjonowaniu systemu zamówień publicznych w 2016 roku, UZP Warszawa 2017 r.*
84. *Sprawozdanie z oceny pt. „Wpływ i efektywność prawodawstwa UE w zakresie zamówień publicznych”, Komisja Europejska, dokument roboczy służb Komisji, DG ds. Rynku Wewnętrznego, SEC(2011) 853.*
85. *Sprawozdanie z realizacji Planu Działania w dziedzinie Technologii Środowiskowych w 2004 roku, Komunikat Komisji, KOM (2005)16.*
86. *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komunikat Komisji, Europa 2020, KOM (2010) 2020.*

87. *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju*, Ministerstwo Rozwoju, Rząd Polski, 2016 (https://www.mr.gov.pl/media/34300/SOR_2017_maly_internet_14072017_wstepPMM.pdf).
88. *Stymulowanie technologii dla zrównoważonego rozwoju. Plan Działań w dziedzinie Technologii Środowiskowych dla Unii Europejskiej (ETAP)* - Komunikat Komisji, KOM (2004) 38.
89. *Success; Smaller Urban Communities in Civitas for Environmentally Sustainable Solutions, Final Report*, The Civitas Initiative, Civitas; La Rochelle 2010.
90. *Sustainable cities and territories*, Agence Française De Développement, Creation: Planet 7, Paris March 2014.
91. *Sustainable Urban Development in the European Union: A Framework for Action*, Communication from The Commission to The Council, The European Parliament, The Economic And Social Committee and The Committee of The Regions, COM(1998) 605 final, Brussels, 28.10.1998.
92. *System Zielonych Inwestycji w Polsce*, Ministerstwo Środowiska, NFOŚiGW, Warszawa 2014.
93. *The Green Public Procurement Information Network; Sieć Informacyjna Ekologicznych Zamówień Publicznych – Folder informacyjny*, Urząd Miasta Łodzi, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii pod auspicjami UNESCO Polskiej Akademii Nauk, GPPinfoNET; Łódź 2011.
94. *The Sustainable Development Goals Report*, United Nations, New York 2016.
95. *Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development*, United Nations, A/RES/70/1, 25- 27 September, New York 2015, sustainabledevelopment.un.org, 2015.
96. *Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts*, UE, context of sustainable development: art 2, art 3c, substantive amendments art 1, p. 2, p.5, art 2, p. 2, 3c, Amsterdam 1997.
97. *Uchwała Konferencji Sztokholmskiej z dnia 14.6.1972 roku, dotycząca naturalnego środowiska człowieka*, Deklaracja Sztokholmska.
98. *Uchwała nr XLV/1193/17 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 5 kwietnia 2017 r. w sprawie przyjęcia do realizacji Planu gospodarki niskoemisyjnej dla miasta Łodzi*.
99. *Uchwała nr LV/1151/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r. w sprawie przyjęcia Polityki komunalnej i ochrony środowiska Miasta Łodzi 2020+*.
100. *Uchwała nr XLIII/824/12 Rady Miejskiej w Łodzi z dn. 25 czerwca 2012 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+”*.
101. *Uchwała nr XXXV/916/16 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 28 września 2016 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji miasta Łodzi*.
102. *Udzielanie zamówień publicznych na usługi zewnętrzne przez podmioty sektora publicznego*, Najwyższa Izba Kontroli, LWA-4113-003-00/2014, Nr ewid.172/2015/D/14/506/LWA, Warszawa, 26.06.2015.
103. *UN Habitat, The State of European Cities 2016; Cities leading the way to a better future*, Publication Office of the European Union, European Commission, Luxembourg 2016.
104. *Urbact project results*, URBACT Secretariat, 5, Rue Pleyel 93283 Saint Denis, France, December 2011.
105. *Ustalenie planu działań na lata 2009-2011 w ramach dyrektywy w sprawie ekoprojektu*, Komunikat Komisji do Rady i parlamentu Europejskiego, KOM (2008) 0660.
106. *Ustawa Prawo zamówień publicznych po nowelizacji z dnia 22 czerwca 2016 r.*; Tekst ujednolicony, Urząd Zamówień Publicznych, Centrum Usług Wspólnych, Wydział Wydawnictw, Warszawa 2016.
107. *Ustawa Prawo zamówień publicznych*, Dz.U. 2004 Nr 19 poz. 177, tj. Dz.U. 2017 poz. 1579 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 20 lipca 2017 r.

108. *Ustawa z dnia 22 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy Prawo zamówień publicznych oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2016 r. poz. 1020).
109. *Why the world needs an urban sustainable development goal*, United Nations, Sustainable Development Solutions Network; A Global Initiative for the United Nations, Note prepared by the SDSN Thematic Group on Sustainable Cities. Supported by UNHabitat, UCLG, Cities Alliance and ICLEI, 2013.
110. *World Development Indicators 2016*; International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Featuring the Sustainable Development Goals, Washington 2016.
111. *Wyjść poza PKB Pomiar postępu w zmieniającym się świecie*, Komunikat Komisji do Rady i Parlamentu Europejskiego, KOM(2009) 433.
112. *Wyniki monitoringu stosowania przez administrację rządową klauzul społecznych w zamówieniach publicznych za 2015 r.*, Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa 2016.
113. *Your Voice on Europe 2020, Final Report 2020*, Committee of the Regions, European Union, Consultation, Brussels, June 2020.
114. *Zalecenie Rady UE z dnia 12 lipca 2005 r. w sprawie ogólnych wytycznych polityki gospodarczej Państw Członkowskich i Wspólnoty (2005–2008)* (2005/601/WE).
115. *Zamówienia publiczne i projekty organizacji międzynarodowych; Przewodnik dla Polskiego Przedsiębiorcy*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Departament Współpracy Ekonomicznej, Warszawa 2016.
116. *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, KOM(2008) 400.
117. *Zarządzenie Nr 3715/VII/2016 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 7 czerwca 2016 r. w sprawie udzielania zamówień publicznych z zastosowaniem klauzul społecznych i środowiskowych w Urzędzie Miasta Łodzi*.
118. *Zarządzenie nr 5823/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 25 kwietnia 2017 r. w sprawie wprowadzenia „Zaleceń w sprawie stosowania klauzul społecznych oraz innych aspektów społecznych i środowiskowych w zamówieniach publicznych w Urzędzie Miasta Łodzi”*.
119. *Zarządzenie nr 6045/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 22 maja 2017 w sprawie przygotowania inwestycyjnych projektów strategicznych Miasta Łodzi ubiegających się o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej oraz inwestycyjnych projektów komplementarnych Miasta Łodzi nieubiegających się o dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej, w okresie programowania 2014-2020*.
120. *Zarządzenie nr 6850/VII/17 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 8 września 2017 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu udzielania zamówień publicznych w Urzędzie Miasta Łodzi*.
121. *Zestaw narzędzi opracowany dla Komisji Europejskiej przez ICLEI – Local Governments for Sustainability*, Komisja Europejska, DG ds. Środowiska, Bruksela 2008.
122. *Zielone dotacje dla firm*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Instytucja Wdrażająca Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Warszawa 2011..
123. *Zielone projekty systemu GIS. Prezentacja dobrych praktyk*, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Krajowy operator Systemu zielonych inwestycji (GIS – Green Investment Scheme), Warszawa 2013.

124. *Zielone zamówienia publiczne. Zbiór dobrych praktyk*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Środowiska, *GPP*; Urząd Oficjalnych Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2012, polskie tłumaczenie: Urząd Zamówień Publicznych, 2013.
125. *Zielone zamówienia publiczne; Praktyczny podręcznik dla beneficjentów funduszy europejskich; Nowe drogi rozwoju, człowiek, natura, infrastruktura*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (red.), Realizacja wydawnicza profile sp. z o.o., Warszawa 2008.
126. *Zrównoważone zamówienia publiczne w praktyce; Modelowe klauzule społeczne i środowiskowe*, Fundacja Centrum CSR.pl, Fundacja Centrum CSR, Polska 2015.

Strony internetowe

1. http://archiwum.uml.lodz.pl/rewitalizacja/projekty/zielone_polesie/
2. http://archiwum.uml.lodz.pl/rewitalizacja/projekty/zielone_polesie/
3. <http://civitas.eu/>
4. <http://docplayer.pl/42159095-Raport-ewaluacyjny-z-konferencji-nt-ekologicznych-zamowien-publicznych-ktora-miala-miejsce-w-dniu-26-pazdziernika-2010-r-w-urzedzie-miasta-lodzi.html>
5. http://ec.europa.eu/environment/ecoap/frontpage_en
6. http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/index_en.htm
7. http://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm
8. <http://ec.europa.eu/environment/life/>
9. http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.showFile&rep=file&fil=GPPinfoNET_handbook.pdf
10. http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=search.dspPage&n_proj_id=3316\
11. http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf
12. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics
13. http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/pl/information/legislation/regulations
14. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/informing/dialog/pdf/aer_comments.pdf
15. http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/proposals/proposal_for_a_regulation_of_the_european_parliament_and_of_the_council_laying_down_the_rules_for_the_participation_and_dissemination_in_horizon_2020%20%282014-2020%29.pdf#view=fit&pagemode=none
16. http://ekonsument.pl/s222_ecolabel_european_flower_.html
17. <http://ekspertdotacje.pl/article/7/>
18. http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-18_en.htm?locale=en,http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/content/20140110IPR32386/html/New-EU-procurement-rules-to-ensure-better-quality-and-value-for-money
19. <http://expo-lodz.pl/index.php/#dla-organizatorow/nowoczesnosc>
20. http://gppinfony.it/?p=European_Networks_-_Poland&lang=en (23.02.2014)
21. <http://lodz.wyborcza.pl/lodz/1,35136,19382727,rewitalizacja-mieszkania-dla-ludzi-i-dla-jerzykow.html>
22. <http://maisoneco.blog.bordeaux.fr/label-etiquette-distinguer-parmi-les-logos.html>
23. <http://przetargi.bip.uml.lodz.pl/pokaz/przetarg.htm?id=2235>

24. <http://strefazieleni.org/etykiety/deklaracja-sztokholmska/>
25. http://susproc.jrc.ec.europa.eu/product_bureau/projects.html
26. <http://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/mozaika-drzewa-i-meble-miejskie-na-ul-zacisze-powstaje-woonerf-id827/>
27. <http://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/piramowicza-i-lodz-fabryczna-nagrodzone-id527/2017/2/20/>
28. <http://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/woonerf-deptak-czy-zacisze-wybiez-przyjazna-nazwe-dla-podworcow-miejskich-id5189/>
29. <http://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/rewitalizacja/>
30. <http://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/rewitalizacja/projekty/>
31. <http://urbact.eu/>
32. <http://urbanagendaforthe.eu/>
33. http://www.architektura.info/index.php/architektura/polska_i_swiat/ec_1_w_lodzi_rewitalizacja_przestrzeni_poprzemyslowych (EC-1 Wschód: - „Home of Houses” Sp. z o.o., arch. Rafał Mysiak; EC-1 Zachód, EC-1 Południowy Wschód: Biuro Realizacji Inwestycji FRONTON Sp. z o.o. oraz Mirosław Wiśniewski Architektura i Urbanistyka Sp. z o.o., stan na 25.10.2017)
34. http://www.czystemiasto.uml.lodz.pl/zapytania_ofertowe.php?article_id=1972
35. http://www.gppinonet.it/?p=European_Networks_-_Poland&lang=en
36. <http://www.iclei.org/activities/agendas/sustainable-local-economy-and-procurement.html>
37. <http://www.metropolie.pl/pl/>
38. <http://www.mpu.lodz.pl/page/165,plany.html?id=418>
39. <http://www.mpu.lodz.pl/page/683,zielone-polesie---program-operacyjny.html>
40. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/sollicitudo.html
41. <http://www.rpo.lodzkie.pl/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/item/677-zmiany-w-szczegolowym-opisie-osi-priorytetowych-rpo-wl-na-lata-2014-2020>
42. <http://www.rpo.lodzkie.pl/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/item/677-zmiany-w-szczegolowym-opisie-osi-priorytetowych-rpo-wl-na-lata-2014-2020>
43. <http://www.sustainable-procurement.org/about-spp/>
44. <http://www.svanen.se/en/For-Companies/Download/Nordic-Swan-Ecolabel/>
45. http://www.uml.lodz.pl/miasto/inne/regionalna_siec_ekologicznych_zamowien_publicznych_w_wojewodztwie_lodzkiem
46. <http://www.uzp.gov.pl/cmsws/page/?D;2880>
47. <http://www.zwik.lodz.pl/bezwykopowa-wymiana-wodociagow/>
48. <http://www.zwik.lodz.pl/naprawa-kanalow-przy-uzyciu-swiatla/>
49. <http://zim.lodz.bip-e.pl/zim/zamowienia-publiczne>
50. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>
51. https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_pl
52. <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>
53. https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_PL_KI0213413PLN.pdf
54. <https://english.eu2016.nl/documents/publications/2016/05/30/pact-of-amsterdam>
55. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/encykliki/populorum_progressio_260
56. <https://rpo.lodzkie.pl/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/item/196-regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-lodzkiego-na-lata-2014-2020>

57. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
58. <https://www.coniveo.pl/blog/czym-jest-niemiecki-certyfikat-blue-angel-i-jakie-ma-on-znaczenie-dla-uzytowania,p616877139>;
59. https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/14132/_Umowa__Partnerstwa_zmieniona_012016.pdf
60. <https://www.interregeurope.eu/>
61. https://www.nachhaltigkeitsrat.de/fileadmin/user_upload/dokumente/publikationen/broschueren/Broschueren_Staedte_fuer_ein_nachhaltiges_Deutschland_texte_Nr_36_Juni_2011.pdf
62. <https://www.pcbc.gov.pl/pl/uslugi/certyfikacja-yrobow/kosmetyki/oznakowanie-ekologiczne-eu-ecolabel-2>
63. <https://www.swietostworzenia.pl/2-aktualne/530-ekologiczne-wskazania-bl-pawla-vi>
64. <https://www.uzp.gov.pl/baza-wiedzy/zrownowazone-zamowienia-publiczne/zielone-zamowienia/kryteria-srodowiskowe-gpp>
65. SIWZ EC1 Łódź – Miasto Kultury, Wykonanie Studium Wykonalności wraz z Programem Funkcjonalno-Użytkowym, Koncepcją koordynacyjną zagospodarowania przestrzeni poniżej poziomu terenu rejonu dworca Łódź – Fabryczna (...), http://www.bip.ec1lodz.pl/files/docs/siwzxwersja_ostateczna.pdf
66. www.zdit.uml.lodz.pl

SPIS TABEL

Tabela 1. Formalne i nieformalne instytucje zrównoważonego rozwoju.....	52
Tabela 2. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju – ujęcie funkcjonalne instytucji społecznych i ekonomicznych	53
Tabela 3. Instytucjonalizacja zrównoważonego rozwoju – ujęcie funkcjonalne instytucji z obszaru organizacji i prawa	54
Tabela 4. Wskaźniki dla monitorowania poziomu zielonych zamówień publicznych w Polsce	94
Tabela 5. Wielkość rynku zamówień publicznych w Unii Europejskiej i Polsce w latach 2012 – 2015	98
Tabela 6. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku wydatków publicznych na roboty budowlane, dostawy, usługi (bez sektorowych) [w mld EUR].....	98
Tabela 7. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku zamówień publicznych opublikowanych w TED z sektorowymi i obronnymi [w mld EUR]	99
Tabela 8. Ranking 10 państw UE wg wartości rynku zamówień publicznych opublikowanych w TED bez sektorowych i obronnych [w mld EUR]	99
Tabela 9. Szacowana wielkość rynku zielonych zamówień publicznych według liczby i wartości zamówień w 10 wybranych państwach UE w 2013 r.....	103
Tabela 10. Wartość rynku zamówień publicznych UE dla perspektywy finansowej 2007-2013, główne cele wydatków w ramach polityki spójności.....	117
Tabela 11. Projekty realizowane w ramach zamówień publicznych na innowacyjne rozwiązania współfinansowane przez Komisję Europejską w latach 2011-2015	121
Tabela 12. Najczęściej wykorzystywane kody CPV w zielonych zamówieniach publicznych	133
Tabela 13. Sektory gospodarcze związane z zielonymi zamówieniami publicznymi o największym potencjale stymulowania rynku, w tym rozwiązań innowacyjnych.	155
Tabela 14. Kategorie zamówień uwzględniających kryteria zielonych zamówień publicznych stosowane w badanych podmiotach – liczba wskazań	156
Tabela 15. Zielone przetargi publiczne realizowane przez badane samorządy według państw	159
Tabela 16. Ocena oferty usług lub produktów według kryterium cyklu życia/cyklu kosztu życia	162

Tabela 17. Główne bariery dostrzegane przez samorządy w stosowaniu zielonych zamówień publicznych	166
Tabela 18. Przykłady środowiskowych kryteriów technologicznych wykorzystywanych w zamówieniach publicznych z zakresu gospodarki wodno – kanalizacyjnej w Łodzi.....	179
Tabela 19. Zielone zamówienia publiczne w projektach rewitalizacyjnych na przykładzie Miasta Łodzi	181
Tabela 20. Potencjał wykorzystania ZZP w kontekście strategicznych projektów Łodzi według obszarów inwestowania w perspektywie UE 2014-2020 [w zł].....	193

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Ekorozwój – model zasad społeczno-ekologicznych	12
Rysunek 2. Struktura i proces kształtowania rozwoju zrównoważonego jako ładu zintegrowanego ..	17
Rysunek 3. Ujednolicona struktura zrównoważonego rozwoju w kontekście celów milenijnych.....	20
Rysunek 4. Nowe cele zrównoważonego rozwoju ONZ do 2030 roku	22
Rysunek 5. Przykładowe podziały polityki	48
Rysunek 6. Schemat kształtowania efektywności i skuteczności polityki gospodarczej	50
Rysunek 7. Wymiary dobrego rządzenia w ramach polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju	55
Rysunek 8. Zrównoważone zamówienia publiczne	59
Rysunek 9. Przykładowe oznakowanie ekologiczne stosowane w krajach UE	90
Rysunek 10. Ilość podpisanych przez władze publiczne umów uwzględniających kryteria ZZP w latach 2009-2010 [w %]	101
Rysunek 11. Wartość podpisanych przez władze publiczne umów uwzględniających kryteria ZZP w latach 2009-2010 [w %]	101
Rysunek 12. Rynek zielonych zamówień publicznych w wybranych 10 państwach UE w 2013 r. ...	102
Rysunek 13. Zamówienia zcentralizowane i zdecentralizowane w 2012 roku	104
Rysunek 14. Udział samorządów w strukturze zamawiających w Polsce [w %].....	105
Rysunek 15. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj w wybranych 10 państwach członkowskich UE w 2013 r.....	106
Rysunek 16. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj w Polsce w 2013 r.	107
Rysunek 17. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj według wartości wydanych środków. Dane dla Polski w latach 2012 – 2016 [w%]	108
Rysunek 18. Podział zielonych zamówień publicznych ze względu na ich rodzaj według liczby zamówień. Dane dla Polski w latach 2012 – 2016 [w %]	108
Rysunek 19. PKB a wartość zamówień w Polsce w latach 2006 - 2016 [w mld zł]	109

Rysunek 20. Udział zamówień publicznych, w tym zielonych (ZZP) w wartości PKB w Polsce [w %]	110
Rysunek 21. Udział zielonych zamówień publicznych w zamówieniach publicznych ogółem w Polsce w latach 2009 - 2016 [w %]	112
Rysunek 22. Nominalna wartość rynku zamówień publicznych, w tym zielonych (ZZP), w Polsce w latach 2009 -2016 [w mld zł].....	112
Rysunek 23. Zielone zamówienia publiczne współfinansowane z funduszy UE.....	119
Rysunek 24. Powiązania pomiędzy celami Wspólnych Ram Strategicznych.	122
Rysunek 25. Udział przedsiębiorstw, które wprowadziły prośrodowiskowe innowacje według rodzaju wdrożonych rozwiązań przyjaznych środowisku wśród innowacyjnych przedsiębiorstw ogółem w UE, 2012-2014 [w%].....	125
Rysunek 26. Udział innowacyjnych przedsiębiorstw, które wprowadziły innowacje z środowiskowymi korzyściami dla przedsiębiorstw i konsumentów w poszczególnych państwach UE, 2012-2014 [w %].....	127
Rysunek 27. Fazy cyklu postępowania o zamówienie publiczne, w których stosuje się kryteria zielonych zamówień publicznych	130
Rysunek 28. Formy promocji zielonych zamówień publicznych w UE	131
Rysunek 29. Umowy zawierające kryteria ZZP według ich liczby w UE [w %]	131
Rysunek 30. Stosowanie podstawowych kryteriów ZZP w wybranych 9 grupach produktów i usług	132
Rysunek 31. Zakres wykorzystywania zielonych zamówień publicznych przez sektory publiczne w wybranych 10 państwach członkowskich UE i w Polsce [w %]	134
Rysunek 32. Kategorie produktów i usług wykorzystujące klauzule środowiskowe w Polsce w latach 2014-2015.....	136
Rysunek 33. Rodzaje klauzul środowiskowych stosowanych w Polsce	136
Rysunek 34. Stosowanie zamówień z kryteriami środowiskowymi w wybranych miastach polskich	137
Rysunek 35. Stosowanie klauzul środowiskowych wynikających ze znowelizowanej ustawy Prawo zamówień publicznych w Polsce według liczby postępowań w 2016 r.	138
Rysunek 36. Stosowanie klauzul środowiskowych wynikających ze znowelizowanej ustawy Prawo zamówień publicznych w Polsce według wartości postępowań w 2016 r.	139

Rysunek 37. Sektory w , których samorządy stosują kryteria środowiskowe według liczby wskazań	157
Rysunek 38. Działania promujące ZZP. Aktywność instytucji.....	157
Rysunek 39. Uczestnictwo instytucji w przetargu publicznym, w którym zastosowano procedury zielonych zamówień publicznych	159
Rysunek 40. Postrzeganie zielonych zamówień publicznych jako instrumentu rozwoju lokalnej gospodarki	160
Rysunek 41. Postrzeganie roli samorządu terytorialnego w kreowaniu rynku zielonych zamówień publicznych, ekologicznych produktów i usług	163
Rysunek 42. Postrzeganie zielonych zamówień publicznych przez samorządy jako	164
Rysunek 43. Istnienie osób/zespołu w samorządzie zajmującej/zajmującego się zagadnieniami środowiskowymi w zamówieniach publicznych	168
Rysunek 44. Poziom centralizacji zamówień w ramach administracji przebadanych samorządów ...	169
Rysunek 45. Prowadzenie statystyk z zakresu zielonych zamówień publicznych, sprawozdawczości, rejestrów	169
Rysunek 46. Wydatki inwestycyjne (majątkowe) 12 największych miast Polski [w mld zł.]	189
Rysunek 47. Wydatki inwestycyjne wybranych dużych miast Polski	190
Rysunek 48.– Wydatki inwestycyjne w Łodzi w latach 2011 – 2016 [w mln zł.]	192
Rysunek 49. Projekt budżetu Łodzi na 2016 r. [w mln zł.].....	192
Rysunek 50.— Główne inwestycje rozwojowe Łodzi w latach 2013 - 2015.....	193
Rysunek 51. Rynek zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w latach 2012-2016 według wartości planowanych zamówień publicznych [w mln zł.]	194
Rysunek 52. Udział procentowy rodzajów zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w rynku planowanych zamówień publicznych.....	195
Rysunek 53. Rynek zamówień publicznych Urzędu Miasta Łodzi w latach 2012-2016 według sprawozdań wykonania przygotowywanych na potrzeby UZP [w mln zł]	196
Rysunek 54. Udział procentowy rodzajów zamówień publicznych Miasta Łodzi w rynku zamówień publicznych wg sprawozdań zamówień publicznych UMŁ i jednostek budżetowych	197

Łódź, dn.....

TOMASZ JAKUBIEC

Imię i nazwisko doktoranta

92-104 ŁÓDŹ, UL. A. KERNA 10 M.8

Adres

79111412194

Nr PESEL

Oświadczenie

Świadomy odpowiedzialności prawnej oświadczam, że złożona przeze mnie rozprawa doktorska pt. „*Zielone zamówienia publiczne jako instrument realizacji zrównoważonego rozwoju*” została napisana przeze mnie samodzielnie.

Jednocześnie oświadczam, że rozprawa ta nie narusza praw autorskich w rozumieniu ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 1994, nr 24, poz. 83 z póź. zm.) oraz dóbr osobistych chronionych prawem cywilnym.

Ponadto, rozprawa nie zawiera informacji i danych pozyskanych w sposób nielegalny i nie była wcześniej przedmiotem innych procedur urzędowych w szkole wyższej związanych z uzyskaniem stopnia naukowego.

.....
Podpis doktoranta